

سفرنامه

EVLIYÂ ÇELEBÎ
SEYÂHATNÂMESİ

SEYAHATNAMESİ

R

Institut kurde de Paris

M. FONDS
REMI BÜCAK

TUR-300.V

FONDS
M. REMZI BUCAK

Institut kurde de Paris

INSTITUT KURDE DE PARIS
ENTRÉE N°

Institut kurde de Paris

اولياء الحنابلة

EVLIYÂ ÇELEBÎ SEYÂHATNÂMESİ

— Beşinci Kitap —

Mehmed Zıllî oğlu

Evliyâ Çelebi

Türkçeleştiren :

Zuhuri DANIŞMAN

Institut kurde de Paris

Zuhuri Danışman Yayınevi
P.K. 458 Büyük Postâne - İstanbul

KARDEŞ MATBAASI
İSTANBUL-1970

HATIRLATMA:

**EVLIYA ÇELEBİ'yi, bugünkü neslin anlayacağı bir şekilde türk-
çeleştirirken, şu hususları dikkate aldık:**

- 1 — Bugünkü konuşma dilini esas aldık.
- 2 — Evliyâ'nın ifâde hususiyetini büsbütün kaybetmemeğe çalıştık.
- 3 — Târihi terimleri aynen aldık. Bunların ifâde ettiği mânâyı, kitabın sonundaki sözlükte izah ettik. Eğer bir terimin karşılığı bu cildin sözlüğünde yoksa, bundan evvelki ciltlerin sözlüğüne bakmalıdır.
- 4 — Hususiyeti olan bazı kelimeleri de aynen aldık. Fakat mânâsını, yanına parantez içinde belirttik.
- 5 — Tek kelime ile karşılığı olmayan kelimelerin izâhını sözlüklerde verdik.

Z. D.

Institut kurde de Paris

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

BEŞİNCİ KİTAP

EVLIYÂ ÇELEBİ, 1059 SENESİNDE ŞAM ASKERİYLE BİRLİKTE CEBELE-İ DÜRÜZ'DE MAAN OĞULLARI ÜZERİNE GİDER.

— Akkâ şehri ziyâret yerleri

Âdem Aleyhisselam makamını ziyâret: Hazret-i Âdem Safi atamız, Şam yakınında Havran sahralarında çift sürerken birkaç kere bu Akkâ'ya gelmiştir. Hâlâ Havran nâhiyesinde bizim şimdi adlarımızla, Akkâ şehri altı konaklık bir yerdir. Hazret-i Âdem'in bu Akkâ'da ibâdet ettiği yerde çimenlik sofa üzerinde kayaya oyulmuş yüksek makamı vardır.

Aynulbakar ziyâret yeri: Akkâ kalesinin dışında ve doğu tarafında, bin adım uzak bir çimenlik yerde kırk basamak taş merdiven ile inilir bir âb-ı zülâldir. Nice peygamberler bu pınara girip yıkandıklarından, hasta bir adam gelip yikansa şifa bulur. Buka' ve Akkâ ahalişi Hazret-i Peygamber ile, Hazret-i Ali geldi zannında bulunurlar.

Bu pınardan, kuvvetten düşmüş bir sığıra yedi gün su verseler, ölüm derecesinde bile olsa kurtulup yağlı ve iri yarı olur. Arap dilinde yağlı ve ağır hareketli olanlar için (Akkâ öküzü) darbimesel olmuştur.

Nimeti büyük iki pınar: Aynulbakar'a yakın iki pınardır. Kaynadığı yerde kaybolur. Allahın emriyle biri süt lezzetinde, biri başka bir kokudadır. Cenab-ı Hakkın ezeli âdeti ol-

duğu üzere her suyun bir tadı vardır, fakat suda koku bulunmaz. Fakat burada bir koku vardır ki Allah bilir, katresini içenin ebedi hayat bulmuş gibi damağı kokulanır. Hakimlerin dediğine göre bu suda yetmiş hassa vardır. İçine girip yıkanan adam, bütün hastalıklardan muhafaza edilmiş olur. Hattâ hakîr şifa niyetine girip yıkanınca, binek taşı olmadan ata binmeğe başlayıp, o derece zinde oldum ki, gençler kolumu bükemez oldular.

Nimeteyn-i Sagîreyn: Bu da ona yakın, geniş bir şekilde merdiven ile inilir bir hayat pınarıdır. Tadında, Kudüs şerifdeki Selva suyunun lezzeti vardır. Ekseriya (bu pınarda Hazret-i İsa yıkanmıştır) diye Hıristiyanlar ile, frenk milletleri yıkanır. Yahudiler de (Hazret-i Mûsâ burada yıkanmıştır) diye ziyâret edip içerler. Ama çok kullanılmış hale getirmişler.

Bu iki pınarın neden (iki nimet) denildiğini (Manzara-i enhar ve uyun ve bi'r-i kermab) (Nehirlerin, pınarlar ve sıcak su kuyularının manzarası) adlı tarih şöyle yazıyor:

«Bizzat Hazret-i Peygambere sihirbazlar sihir yapınca Cenab-ı Hakkın ilhamı ile Cenab-ı Peygamber Şam yakınında Busra eşhrine ticarete geldi. Orada Bahira adlı bir rahip vardı. Dedi ki (Yâ Muhammed, sende sihir eseri var. Durma var git, Akkâ'da (Nimeteyn) denilen iki pınar var. Birine Hazret-i Mûsâ girip Firavunların sihrinden emin oldu ve Benî İsrail'i Mısır'dan kurtardı. Birine Hazret-i İsa girip İsrailîlerin elinden kurtularak göğe çıktı. Sen de o pınarlara girip yıkan ki, Kureys'in sihrinden emin olasın. Yâ Muhammed! Akkâ'da pınarlar çoktur. Herhangi pınar sana (Ene Nimeteynil Huld) derse, ona girip yıkan) dedi. Hazret-i Peygamber taraf veçhile besmele ile girip yıkandı. Hazret-i Peygamber bu pınarda temizlendikten sonra kaya üzerine çıkıp ibadet etti. Orada mübârek başını kayaya koyduğu yer bellidir.»

Nableteynin medhi: Bunlar, Akkâ'nın doğusunda göğe baş uzatmış, herbiri üçer kere. Gök yüzüne doğru yücelmiş, aşağı sarkmış, deve gerdanı gibi eğri bükürü hurma ağaçları-

dır. Akkâ ihtiyarlarının anlattıklarına göre bu eğri büğrülük, ağacın, kendine selâm veren büyük peygamberlere baş eğmesinden ileri gelmiştir.

Diğer bir anlatışa göre, Hazret-i Meryem babasız bir erkek çocuk doğurunca, halktan utanıp Nablus şehrinden İsâ ile o zaman kuru olan bu iki nahl (hurma ağacı) yeşerüb altında otururlar. Esteizübillah:

(Ruteben cenniyâ feküli veşrebi ve karri aynen)

Âyeti kerimesi, hikâye yoluyla bu iki hurma ağacı hakkında nâzil olmuştur.

Bazı Akkâ bilginleri, o büklümler, hurma ağaçlarının Cenab-ı Hakka secde ettiğine âlâmettir derler. Biri erkek, biri dişidir. Yirmi salkım hurma verirler. Bir tanesini frenkler bulsa, uğur sayarak pek pahalı satın alırlar. Bir adam hasta olarak bunun altında üç gün yatsa iyileşir.

Hazret-i İsâ, hurma ağacının gölgesinde sırtı üzerine yatarken, mübârek ayağının ökçesiyle taşı vurmuş olup, ayağının yeri hâlâ görünür. O çukurlara gülsuyu doldurup yüzlerine gözlerine sürerler. Ve hıristiyanlar, kumkumalara doldurup frenk diyârına götürürler.

Akkâ, eski şehir olduğundan daha birçok ziyâret yerleri vardır. Ama, seyahatimizin çokluğundan ve meşguliyetimizden hepsini yazmağa fırsat bulamayıp, bu kadarla yetindik.

Bu Akkâ'da tam iki ayda 1600 kese tahsil edip oradan askerle kalkıp doğu tarafa yöneldik. Dört saat zeytinli dağlar ve (Ken'an ili) içinde gidip (Benî vâme) köyüne geldik. Safed sancağı toprağında yüz evli, câmi, han ve hamamlı, zeytin ve dut ağaçlı, mâmur Timânî köyüdür ve zeâmettir.

Oradan yine doğu tarafa dağlar ve bağlar aşarak (Vâdi-i Limon) köyüne geldik. Bütün asker ile limonlu bir sahrada çadır kurup eğlendik. Bakaya tahsili ile uğraşırken:

«Kaleye yeniden müsellim geldi, siz azlolundunuz!»

Dediklerinde, Murtaza Paşa efendimizin akli başından gidip çok üzüldü ve telâş etti. İstanbul tarafından Şam eyaleti İbşir Paşaya ihsân olunduğundan müsellimi Köse-Bayram ağa, bütün Şam âyanı ve Safed mollası ile gelip, paşa ile görüştü. Padişâh emrini ve hatt-ı şerifleri gösterdi. Murtaza Paşa efendimiz:

«İbşir Paşa kardeşimize Şam eyaleti mübârek ola!»

Diyerek, müsellim Bayram ağaya yeşil çuka kaplı bir kürk ihsân etti. Bayram ağa:

— Safed malından tahsil ettiğiniz bütün parayı bize teslim ediniz!

Deyince, paşa hiddetlenip:

— Çık bre hınzır!

Diye, Bayram ağayı katlettireyazdı. Fakir Bayram, Bayrama ermeyeyazıp, çadırdan dışarı Bayram seyrine gitti.

Ertesi günü padişâh divanı olup, paşa bütün Dürzi ve Timânî şeyhlerine: «Bekaayâ malı verenlere, şu kadar mal aldım ve şu kadar padişâh malı kaldı diye sened vereyim» dedi. Bütün şeyhler: «Var git yâ Murtaza! Selâmetle! Biz sana bir akça padişâh malı vermedik. Sana verdiğimiz hep ayakbastı parasıdır. Bütün padişâh malı, hâlâ bizim borcumuzdur. Senden başka bir vezir gelsin de Nâkure boğazında bizi tepelesin!» diyerek, sicillere kaydedip Murtaza Paşa, hepsinden, para vermediklerine dair senedler aldı. Ve bu senedlere göre Safed mollasından şer'i hüccet de alarak, binaltıyüz keseyi, fındık gibi yutup, tâze can buldu. Dürzi şeyhlerine ikiyüz kat hil'at, Muhammedi sarıklar ve çuka kumaşlar ihsân etti. Herkesle vedalaşarak Şam askerine izin verdi. Şam'a gittiler. Bütün askerle (Vâdi-i Limon)'dan kalkıp (Beyt-i Yakub)'u ziyâret etmek üzere sarp dağlar aşıp (Mağar) köyüne geldik. Safed toprağında yüz evli Timânî köyüdür. Burada kapalı bir derede, Benî İsrail şehirlerinden (Hayan) adlı bir şehir varmış. Ahalisi hep mağaarlarda yaşarlarmış.. Cenab-ı Hak bu kavme azab ettiği için bütün ar-

pa ve buğday ve pirinçleri taş olmuştur. O derenin içi, dopdolu hurda taş durur. Tabibler, ishal olmuş kimselerin macununa katarlar. Ve taş olan zeytinlerine (Yahudi zeytini, Yahudi taşı) derler. Aynen zeytin büyüklüğünde ve şeklinde bir taştır. Mesâne hastalığına tutulanlar, bunu gülsuyu ile ezip o sudan aç karnına içseler, mesânelerinin yolu açılıp rahat ederler. Ama çok kullanmak zarar olup idrar tutamaz olur. Gayet çekinmelidir. Bu Yahudi taşı başka memleketlere nakleden hususî tüccarlar vardır.

Buradan kalkıp yine doğuya giderek (Kefer Nahon) yâni (Safed) şehrine geldik.

Safed şehri: Tûfandan sonra ilk yapıcısı Nûh Aleyhisselam oğlu (Sam)'dır. Hazret-i Yakub'a gelinceye kadar bu şehir o kadar mâmur oldu ğu (Askalan, Hâsan, Filistin, Ta-beşan, Kudüs, Gaze) gibi şehirler bile bu Safed gibi mâmur değildi. Çünkü bütün Benî İsrail bu Safed şehriden çıktığından, eski mabedleri olup, bugün bu şehir, Benî İsrail'in kâbesi gibidir.

Bu şehri Selim Han (Yavuz), Mısır Çerkeslerinden Sultan Gavri'den alınca, Tavaşi Sinan Paşanın yazmasına göre, altı kere yüzbin Yahudi haracıdır. Hâlâ yine yetmiş, seksen bin Yahudi vardır. Şehir bütün bütüne Yahudi evleridir. Ömründe bir Yahudi bu şehri ziyâret etmese, yahut iktidarı yok ise, getirttiği toprağından sürünüp suyundan içmese, veya sonbahar yaprağından kendisine tütsü vermese, sapık itikadlarında Yahudi olmayıp, (Kara Cuhud) olurlar. Bunun vasıfları, ve yapılış şekli ve imâretleri tarihlerde yazılıdır.

Bütün ziyâret yerlerinde Hazret-i Yakub evlâtlarıyla, Hazret-i İsmail evlâtlarıyla, isim ve resimleri malûm olarak, Yakub'un Hüzün evi, Yusuf oğlu Hazret-i Efrâyim evi, Hazret-i İshak evi, Hazret-i İsmail evi, Hazret-i Eyüp evi ve nice bin çeşit vasıfları hac şerif kitabımızda mufassalan yazılmıştır. Ama bu seneki seyahatimizde, dünya seyyahı ve nedim-i âdem olan kimselere her lisandan bilmek çok lâzım olduğundan buraya, Tevrat lisanı üzere Yahudi lisanı yazıldı.

Yahudi lisanında beyanındadır: Bu Yahudiler eski bir kavmdirler ki, gayet mutaassıb olup yüzymri dörtbin peygamberin dörtbini rahat döşeğinde ölmemişlerdir. Hepsini bu Yahudiler şehid etmişlerdir. Yahya, Zekeriya, Cercis gibi nice bin mürsel veya mürsel olmayan nebileri şehid ettikleri bütün tefsirlerde ve tarihlerde yazılıdır.

Hiç bir millete iki kitab indirilmemiştir. Ama bunlar, evvelâ Dâvûdî olmakla, Cenab-ı Hak Hazret-i Dâvûd'a (Zebur)'u gönderdi. (Ve âteynâ Dâvude Zeburen) âyeti buna açık delildir. Önce Hazret-i Dâvud, yüksek sesle Zebur âyetlerini okuyup vaaz ve nasihat eder. Ve geçinmek için, cenk âleti olan demir zırh yapardı. Sonra Cenab-ı Hak, Hazret-i Dâvud'a, emredip, Câlût Melik üzerine sefer ederek, Tâlût Melik Hazret-i Dâvud'a iman getirip Câlût ile Haleb eyâletinde Merc-i Dâbık sahrasında büyük cenk etti. Hazret-i Dâvud Câlût'un kellesine bir sapan taşı ile öyle vurdu ki, Câlût'un kellesi, Hurd ve kendisi mürd oldu. Cenab-ı Hak, Hazret-i Dâvud'a Tâlût'un mülkünü ihsân eylediğinden hem nebî, hem padişâh oldu.

«Ve katele Dâvûdu Câlûte ve Atâullahul mülk»

Âyeti kerimesi bunu gösterir.

Hazret-i Dâvud'a nâzil olan Zebur kitabında vaadler, hikâyeler, emir, nehy, haram, helâl olmayıp hep duâdır. Hâlâ bütün Yahudiler tâifesinin, sinagoglarda hahamlarının okudukları ve yemin ettikleri Zebur'dur. Ama Hazret-i Mûsâ'ya nâzil olan Tevrat kitabında vaad, vaid, emir, yasak, haram ve helâl, cennet ve cehennem, a'raf ve kıssalar vardır. Haşr ve neşr vardır.

«Ve la Ratbin ve lâ yâbisin illâ fi kitâbin mübin»

Âyeti, Kur'an-ı Kerim hakkında nâzil olup, bütün emirleri ve yasakları, kıssaları ihtiva ettiğine delil olduğu gibi, Tevratı şerif de, aynen bunun gibi herşeyi kendinde toplamıştır. Yahudilerden başka, İsâ milletlerinden olanlardan

İsveç, Felemenk, Danimarka, Nemse (Avusturya) hıristiyanları, hep Tevîat ve Zebur okurlar.

Yahudi lisanı budur: (1)

Uno - bir, doş - iki, tre - üç, kuvatra - dört, çinko - beş, si - altı, siete - yedi, oyte - sekiz, nove - dokuz, dieç - on, kimande - ne dersin, vem andos - gel nerede idin?, miyalma - canım, kakanyan - ne işlerdin?, avre porte - aç kapıyı, serrelle - kapa, porte - kapı, miyalmo - canım, ma senyör - ağa, miyaloma o nova andak - canım bana güzel bak.

Erkek Yehudi isimleri: Abraham = İbrahim, Mordohay, Nesim, Mayliko = İsmail, Yako Doşenko = Yakub, İsrail, Musiko = Mûsâ, Kızaliko, Haron, Zaharya = Zekerya, Pastaliko, Kaser= temiz, turfa = temiz değil, sinagog = kilise..

Yahudi tâifesinin bu hususî lehcelerinden başka birçok kelimeleri vardır. Ama bu kadarla yetindik. Paşa efendimiz bu Safed'den Şam'a gidip, hazırlıklarını görmeğe başladı. Hakiri, on kese bakaya malı tahsili için Gazze Paşası Hasan Paşa ile Şahab oğullarına yolladı.

Safed şehrinden, Askalan toprağında Gazze şehrine gittiğimiz: Önce güneye, sarp kayalık dağlar ve zeytinli ormanlar içinde giderek Uyub Neccar köyünü sol tarafımızda bıraktık. Dokuz saatta Hadese köyünde konakladık. (Turâbî oğlu) sınırında yüz evli, bağ ve bahçeli, bir câmili mâmur köydür. Deniz kıyısında tekrar giderek Aclon sancağı toprağında (Hayfa) kasabasına geldik.

Burası (Turâbî oğlu)'nun merkezidir. Selim Handan (Yavuz) beri bu Turâbî oğulları itaat eden Arap evlâdından-

(1) Evliyâ'nın Yahudi dili dediği dil, İspanya'dan Endülüs Müslümanları ile birlikte göç eden Yahudilerin diğer milletdaşlarına öğrettikleri İspanyol dilidir. Ve Lâtin menşelidir. Şimdi Türkiye'deki Yahudiler hep bu dili konuşurlar. Yoksa asıl İbrani dili bu değildir.

dır. Kasabanın tafsilâtı hacc-ı şerif cildimizde yazılıdır. Buradan yine deniz kıyısından nice harab kaleler geçip (Hânel Hun)'u sol tarafımızda, Mısır yolu üzerinde bırakarak (İskele) konağına geldik. Burası Nablus toprağında olup Nablus ve Kudüs'un iskelesidir. Fakat Akkâ gibi bender değildir. Gümrüğü, Akkâ hâkimi tarafından alınır. Birkaç mahzeni, bir iki fellah evi vardır.

Buradan yine güneye, Kakon sahrası içinde giderek, Kakon sahrasını sol tarafta, Mısır yolu üzerinde bıraktık. Bir büyük meşe ormanına girdik. (Kalensüve kalesi)'ne geldik. Mısır tarihleri sâhibi (Makrizî) de bunun tûfandan evvel bir büyük şehir olduğu, tûfandan sonra da evvelâ yeryüzünde yapılan büyük şehirlerden olduğunu söyler.

(Kalensüve), İbranice bir şeyhin adıdır ki, Kıbtîler buna (Şeyh Kalensüve) diyerek peygamberliğine itikad ederler. Ve «yediyüz sene yaşayıp bu kaleyi yaptı» derler. Sonra Buhtunnasır, Yahudiyeyi harab ettiği vakit, bu şehri de harab etmiştir.

Sonra Emevîlerden Ömer İbni Abdülaziz Hazretleri Şam ile Gazze arasında, emin bir yol olsun diye burayı mâmur etmiştir. Sonra 929 tarihinde Selim Han (Yavuz) buraları da itaat altına almıştır. Hâlâ Nablus sancağı toprağında, Kakon kalesi nâhiyesinde, büyük yoldan uzak bir ormanlık içinde gayet büyük bir kale olup, her taşı kubbe gibidir. Tarif ve vasıftan dil âcizdir. Kale ağası, neferleri, kalesine yetecek kadar cebhânesi, kale içinde Arapların evleri ve dışarıda câmi, hamam ve birkaç dükkânı vardır.

Buradan güney tarafa doğru giderek (Şeyh Hazret Ali oğlu Alem)'in yerine geldik. Büyük ve herkesin ziyâret yeri olup, senede bir defa büyük mevlidi şerif toplantısı olur. Burada (Celcule hanı)'nı, Mısır yolunda bırakarak yine güney tarafa gidip, bir saatte meşhur Yafa kalesine geldik.

Yafa kalesi: Gazze sancağı toprağında, deniz kıyısında dört köşe, taştan yapılmış güzel ibr kaledir. Remle nâhiye-

sinde, Gazze su-başılığı hükmündedir. Kale ağası ve kale neferleri vardır. Burası tamam oniki yılda yapılmıştır. Gayet müstahkem ve sağlam bir kaledir. Cebhânesi, limana bakan toprakları, âlâ, lâtif demir tutan limanı vardır. Kıbrıs adasıyla, Şam Trablus, Sayda, Beyrut, Akkâ, Iskenderiye, Reşid, Dimyat limanlarından her sene bu Yafa'ya nice yüz parça gemiler gelip, Gazze, Remle, Kudüsü şerif gibi yerlere zahire ve diğer eşya, tüccar ve ziyâretçi getirirler. Ama o kadar mâmur ve süslü büyük şehir değildir. Ancak beşyüz evi, câmi, han, hamam, çarşı ve pazarı vardır. Bağlı, bahçeli hoş bir kasabacıktır. Güney, doğu ve kuzey tarafları kum deryâsıdır. Kuzeyinde Akkâ kalesi ikiyüz mildir. Güneyinde Tima limanı yetmiş mildir. Kudüs şerife bir konaklık olup, en yakın iskelesidir. Frenklerin zamanında Kudüsü şerif hatırı için imâr olunmuş, büyük şehir imiş!

Buradan yine kible tarafına kumluk içinde giderek şehir dışında (Hazret-i Uzeyr Aleyhisselâm ziyâret yeri)ne geldik.

Bu temiz peygamber, İsrail kavmine gönderildikten sonra, ümmetinden (Yahudilerden) hiç birisi onun peygamberliğini kabul etmediklerinden onlara (Büyük Tâun)u beddua ile getirerek Askalan şehrinden çıkar. Ahali de kaçarken, Hazret-i Cebrâil, Allahın emriyle gelip (Mûtu bi emrillah) diye bir sayha (şiddetli ses) vurunca hepsinin ödü patlayıp birbiri ardınca ölürler.

Böyle hep bir yerde ölmelerien sebep, aramıza tâun girmesin diye, birbirlerini kucaklayıp öyle sarılmışlardı ki, aralarından su sızmazdı. Nice yıl geçtikten sonra, Hazret-i Uzeyr bu mevtaların cesedleri üzerine uğrayarak gördü ki, denizler gibi adam kemikleri birbirine çatılmış yatar. Hayrette kalıp:

«Yârabbi! Bu ne haldir ki bu kadar ölümlerin kemikleri hep bir yerde yatar. Hiç biri diğerinden ayrı değildir. Bu ne hikmettir »

Deyince, hâtiften bir ses gelir:

«Bunlar benim tâun azabımdan kaçıp helâk oldular. Senin duâni beklerler. Dile ki onlara hayat vereyim!»

Hazret-i Uzeyr de, işarete uyarak duâ edince, Allahın azameti, bütün âzalar birbirine karmakarışık iken, her cesedin kemiği yerli yerine varıp, kemikler üzerine sinirler ve damarlar bağlandı. Onun üzerine de deriler yaratılıp ayak üzerine kalkarak hepsi birden Hazret-i Uzeyr'i gördüler ve hemen:

«Lâilâhe illâllah aziz ibnüllah.. = Allahtan başka Allah yoktur. Uzeyr Allahın oğludur» diyerek hâşâ Hazret-i Uzeyr'i Cenab-ı Hakkin sulbine nisbet ederek, asıl kendilerini halke-denin Hazret-i Uzeyr olduğunu zannettiler.

«Ve kaalet'il-yehûdu Uzeyru nibnullah = Yahudiler dediler, Uzeyr Allahın oğludur» âyeti kerimesi buna işârettir. Ölü iken, Hazret-i Uzeyr'in duâsıyla hayat bulan Yahudi tâifesi sarı benizli ve kuvvetsiz olmaları ve ağızlarının leş gibi kokması hep bu yüzdendir.

Hazret-i Uzeyr bundan sonra yüz sene yaşayıp sonra vefât ederek (Filistin Remle)'sinde gömüldü. Sonra Cenab-ı Hak kudretini göstermek için Hazret-i Uzeyr ile eşğine hayat verdi. Üçyüz sene daha halkı dine davet etti. (Feemâte-hullahu miete âmin sümme beasehu) âyeti kerimesi buna delildir. Onun için Hazret-i Uzeyr'in iki yerde mezarı vardır. Biri Remle'de, biri de burada...

Bu Hazret-i Uzeyr'i frenkler mezarından çıkarıp Kızıl-elma'ya (Roma'ya) götürmek isteyince, bir büyük deprem olup Askalan, Kalensüve, Remle, Filistin şehirleri ve kaleleri o depremden harab ve üzerinde yaşayanları da helâk oldular. Buralar tamam üçyüz sene kır gibi kalıp, sonra yine mâmur olmağa başlayınca, Mısır hükümdarı Melik-ül-Kâmil(1) zamanında İspanya ve diğer hıristiyanlar tekrar Kudüsü şerifi istilâ ettiler. Fakat Hazret-i Uzeyr'in mezarına el sürmeğe cesaret edemeyip, yalnız eşğini, hususî mezarından çıkı-

(1) Eyyubî hükümdarlarındandır.

rıp götürdüler. Hâlâ adı geçen eşeğin iki ön ayakları Nemse (Avusturya) çasarının (imparatorunun) hazinesinde cevahirli bir kutu içinde, mücevher kablı olduğu halde muhafaza edilir. Kıç ayakları da, İtalya Kızılalma'sının (Roma) Rim Papa hazinesindedir. Diğer âzâları yine burada, Hazret-i Uzeyr'in yanında gömülmüştür.

Frenklerin ilkin Kudüsü ele geçirmelerinden istifade eden Malta atlıları (şövalyeleri) Nablus yakınında (Sabastieye) köyünde, Hazret-i Yahya'nın mübârek cesedini çalıp Tarsus yakınındaki karargâhlarına götürdüler. Orada Müslümanlardan rahat edemeyince Rodos'a geldiler. Rodos'da 928 senesinde Süleyman Han tarafından kuşatılınca Yahya'nın cesedini alıp, Malta adasına geldiler. Cesed hâlâ orada Sencuvan (Saint-Jean = Hazret-i Yahya) hazinesindedir. Sencuvan, Hazret-i Yahya demektir. O vücudu gayet mukaddes sayarlar ve sefere gitseler, açtığı bayraklarda, Hazret-i Yahya'nın mübârek elinin resmini yaparlar. .

Malta şövalyelerinin bütün Hıristiyanlarca muhterem ve aziz sayılmaları, Yahya Aleyhisselamın vücudunun kendilerinde olmasındandır. O yüzden (Sencuvan atlıları) diye şöhrret bulmuşlardır.

Cenab-ı Yahya'nın mübârek başı, Şam kalesinde, Emevî câmii ortasında yer altında bir altın tepsi üzerine konmuş olup hâlâ oradadır. 798 târihinde Timurlenk açtırarak ziyâret etmiştir. Ama bu Uzeyr'in mezarını kimse açamamıştır. Cenab-ı Uzeyr, tam celâl sahibidir. Mezârının açılmasına müsaade etmez.

Buradan aşağıya yine kible tarafına, düz ve geniş sahra içinde giderek, (Şeyh ... okunamadı) ziyâret ettik. Büyük bir yer olup, dilek sahiplerinin ziyâret yeridir. Bu taraflarda sahile inen Türkmen kabileleri, hep bu Uzeyr'e inanırlar.

Oradan ileri giderek (Hazret-i Lût kasabası)'na geldik. Eski şehirdir. Hazret-i Lût bu şehirde oturduğu için (Lût şehri) demişler. Eskiden büyük şehir imiş.. Buhtunnasır ha-

rab etmiş.. Hâlâ eserleri görülür. Gazze sancağı toprağında, Filistin Remlesi kazâsı toprağında bir nâhiye olup, Lût gölü kıyısında bir evli, üç câmi ve mescidli han, hamam ve tekeli, çarşı ve pazarla süslü şirin bir kasabadır. Bağı, bahçesi, tarhedilmiş bostanları vardır. Suyu ve havası o kadar iyi değildir. Çünkü, Lût gölünün bir nevi kötü kokusu, rüzgârı ile birlikte gelip, bütün halkı sersem eder. Paşa evkafı olduğundan mütevelisi hükmeder. Muhtesibi, nâibi, su-başısı vardır.

Lût gölünün vasıfları: Fena kokulu, zehir gibi bir göldür. Hazret-i Lût zamanında, Cenab-ı Hak, Lûtîlere (Lût kavmine) gazab ederek, lâşelerini melekler vasıtasıyla havadan bu göle döktürmüştür. Lâşeler suyun yüzüne çıktığından, su fena kokulu bir hal alıp, günümüze kadar sâsik kalmıştır.

Şeyh Necibüddin, Şeyh Aliyülvâhi, ve Hatib Mehmed Senadi Hazretleri, yemin ile söylediler ki:

«Biz gördük. Yakın zamanda yüzlerce Lûtî kavmi mevtası (ölüsü) bu göl üzerinde gezip, kenara geldikleri vakit, gemiciler kefenlerini alırlardı. Balıklar evvelâ harp harp avret yerlerini koparıp yerlerdi!»

Bu şehir ahalişi balıkları «Lûtî eti yiyorlar» diye yemezler. Allaha sığındık, arslan pençeli, siyah bir nevi balığı olur ki adam etinden başka birşey yemezler.

Bu kasabayı seyrettikten sonra yine kible tarafına iki saatte Remle kalesine geldik. Tarihcilerin dediğine göre, tûfandan sonra, yeryüzünde mâmur olan şehirlerin biri de budur. İlk kurucusu Nûh oğlu Sam'dır. Buhtunnasır, eski Mısır'ı harab etmeğe giderken bu şehri de harab etmiştir. Nice kereler harab ve mâmur olup, hükümdardan hükümdara geçmiş, sonunda 922 senesinde Selim Han (Yavuz) Çerkes Gavri elinden almıştır.

Gazze sancağı toprağında hâkimliktir. Yüzelli akçalık şerif kazadır. Bütün nâhiyelerinden kadısına yedi kese hasıl olur. Muhtesibi, su-başısı, Şam yeniçeri serdarı, şeyhülislâmı, nakîbüleşrafı vardır. Evleri temiz toprak ile örtülüdür.

Remle kalesi: Sâfi kumluk bir yerde olduğundan adına (Remle kalesi) derler. Şeddadvarî bir güzel kaledir. Ama hendeği kum ile dolmuştur. Kale içinde evleri, kale ağası, yetmiş kadar kale neferleri vardır. Ama burc ve duvarı, (asıl kalesi sağlam değildir. Kale dışındaki varoşu gayet sağlamdır. Buranın karpuzu (Remle karpuzu) adıyla dünyaca meşhur olup gayet suludur.

Ziyâret yerleri: (Hazret-i Nûh oğlu Sam oğlu Erhames): Mübârek ömürleri dört yüz altmışbeş yıldır. İbni Abbas'ın dediğine göre, Cemşid asrında vefât edip, bu Remle kalesi dışına gömülmüştür. Hâlâ gönül ehlinin ziyâret yeridir. Ama Cemşid'in ömrü malûm değildir. Ancak birçok tarihçiler: Silâh düzmek, yün ve ibrişim yapmak, çeşitli hayvan derilerini debagat ile işleyip kürk yapmak, dalgıçlık ettirip deryâ dibinden inci çıkartmak, şehirden şehire yol açmak, kerpiç, kireç, istiveç, misk, öd, anber, ve çeşitli kokular bulmak, çadır, hamam, nefir, zurna, gözlük, sabun, kiriş ve saire yapmak, ahaliyi, biri bilginler, biri sipahi, biri sanat ehli, biri ziraat ehli olmak üzere sınıflara ayırmak, Istahr şehrini imâr etmek (1) buna nasib olmuştur derler.

Bu şehirde hükümdarlık ederken kendisine delilik gelecek, Rumeli'de Filibe ve Tırhala panayırları semtinde hâşâ sümme hâşâ Allahlık iddia etmiştir. Sonra üzerine Âd oğlu Şeddad çıkıp, Cemşid, Boğazkesen hisarından Anadolu'ya geçip, deniz gibi askerle Ayaslog şehri sahrasında Şeddad oğlu Dahhak ile büyük cenk etmişler ve sonunda Cemşid bozulmuştur. Kendisini bağlayarak Dahhak'ın huzuruna götürdükleri vaki iki levha arasına koyup destere ile biçmişlerdir. Hâlâ Kuşadası dibinde gömülüp olup, ziyâreti yasaktır.

(1) Istahr, Medya hükûmetinin merkezi olan Perseplis şehridir. Halen Şiraz yakınında harabeleri vardır.

Hazret-i Lokman ziyâreti: Sudanlı siyah çerde bir hakim idi. Cenab-ı Hak kendisine hikmet vermiştir. Dağlarda olan otlar ve bitkiler kendi dilleriyle «Yâ Lokman! Ben şu derde devâyım!» derdi. Hattâ ecele çare bulmağa çalıştı. Arzı Mukaddesin nihayetinde, Adana şehri yakınında Misis köprüsünden Ceyhan - Cihan nehri içinden geçerken, Cibril, elinden, kanadıyla kitabını nehire attı. Lokman nihayet seyahate başlayıp yukarı Said toprağında Asvan şehrinde Hazret-i İdris'in mağarası içinde nice zaman kaldı. (Hakîre, bu boğazı görmek nasib olmuştur. Hâlâ o mağara içinde zencefil, darçın, karantil, besbase, kebâbe, kakule kokusundan adamın damağı kokulanır.)

Oradan tebdilî hava ederek bu Remle'de, derman bulmağa çalıştığı ecel eline düşüp cennet tarafına gitti. Remle dışında gömülüdür. (Ve iz kaale lukman) âyeti kerimesinde, nebiliğine inananlar olmuştur. Mezarı herkesin ziyâret ettiği yerdir. (Anuş, Nefah, Ahnuh, Kınan) gibi, Sam oğullarının mezarları da bu Ramle'dedir.

Ubeyde bin Sâmînin ziyâret yeri: Nasaradandır. Hazret-i Amr ibn Âs ile Mısır fethinde bulunmuş ve Hazret-i Osman'ın hilâfet zamanında 34 tarihinde vefât eylemiştir. Tarihler bu şehirlerde birçok peygamberlerin gömülü olduklarını yazarlarsa da ziyâret ettiklerimiz bunlardır.

Buradan kible tarafına çöl ve sahralar içinde giderek (Han Sedud) konağına vardık. Gazze toprağında mâmur ve şirin bir kasabadır. Kale bedenleri gibi bedenleri vardır. Bir büyük handır. Câmîi, hamamı, küçük çarşısı vardır.

Oradan yine kible tarafına giderek eski bir şehir olan (Gazzet-ül-Hâşim)'e geldik.

Gazzet-ül-Hâşim: Askalan toprağı sınırı olup Hâsan toprağındadır. Bu eski şehire ayak basınca, doğruca vilâyet hâkimi olan Hüseyin Paşanın evine varıp şeref bulduk. Murtaza Paşa efendimizin mektuplarıyla ipeklî hâreli hediyeleri verdiğimizde cihan kadar hoşlanıp mektupları okuttu.

«Belî (evet) borcumuzdur. İnşallah sizinle gönderip borcumuzu öderiz.»

Diye hakire bir ev döşetti. Paşa ile gece gündüz sohbeta koyulduk. Meğer paşa, yârândan, neş'eli, Hâtem tay tabiatlı (yâni cömerd), eli açık, güzel yazan ve tarihçi bir kimse imiş. Bu hakirin, seyahate düşkün olduğumu öğrenince, şehrin bilginlerini ve tarihçilerini toplayıp gece gündüz, tarih kitapları tettebbu ettik. Onlardan anladığımız göre, tûfandan sonra mâmur olan şehirlerden biri de bu Gazzet-ül-Hâşim'dir. (İbni Solak - Solak-zâde) ile (el Kuzâî) müellifinin ve (et tecrid fi's-sahâbe) sahibî Zihni'nin dediklerine göre, bu şehrin ilk kurucusu (Nûh Aleyhisselam oğlu Sam'ın oğlu Mermaşim)'dir. Bu Mermâşim, nice seneler yaşayıp Hâsan ve Tabaristan'da nice şehirler yapmıştır.

Bu şehirden üç mil uzak bir yerde bir diğer şehir daha yaptırıp adını (Mermaş) koymuştu. Buhtunnasır'dan beri harabdır. Fakat kahlentıları, azametini göstermektedir.

Calinos Hakîm zamanında o şehire uğramış ve orada vefât etmiştir.

Gazze'ye büyüklerin gözü değdiği için hâlâ mâmurdur.

922 senesinde Gavri'den, Yavuz Sultan Selim'e geçmiştir. Şam eyâletinde sancak beyi merkezidir. Mirlivasının padişâh tarafından hası (508,328) akçadır. 7 zeâmeti, 107 timarı vardır. Kanun üzere cebelileriyle tamamı 1150 asker olup, başı, alaybeyisi, livası altında sefere giderler. 300 akçalık şerif kazadır. Köylerinden kadısına sene de dörtbin, paşasına seksen bin kuruş hasıl olur. Bu sancak fevkalâde mâmurdur. Dört mezhebde bütün bilgileri tamamlamış şeyhülislâmı, nakübüleşrafı, şehrinin âyan ve eşrafı, büyük bilginleri, muhteşem sipâhi tâifesi, sanat erbabı vardır. şehir nâibi, su-başısı, şehir muhtesibi, şehir bac memuru vardır.

Bu şehir kayd-ı hayat (ölünceye kadar) ve evlâda meşrutiyet ile Hüseyin Paşanın, Selim Handan beri mirasla geçen ocağı olduğundan mahsul kapıları hep paşa hasıdır.

Gazze kalesi şekilleri: Eski zamanda yapılmış olan kalesini Buhtunnâsır harab ettiğinden, şimdiki kalesi sonradan yapılmıştır. Deniz kıyısında, doğu tarafa bir saat uzaklıkta

kumluk içinde dört köşe, taştan yapılmış küçük bir kaledir. Duvarının yüksekliği yirmi zirradır. Kibleye açılır bir demir kapısı vardır. Bu kalenin kale ağası ve kale neferleri daima mevcut olup bekçilik ederler. Çünkü gayet tehlikeli ve çöl Arabları sınırı olmakla düşmanı çöktür.

Kalenin içinde şehir büyüklerinin ve halkının kıymetli eşyaları hifzolunur. Kale içinde toprakla örtülü neferlerin evleri vadır. Bir câmii, buğday anbarları, cebhâneleri, yetecek kadar cebhânesi, âlâ, lâtif, şâhi topları vardır. Bu kalenin kiblesi tarafındaki varoş, büyük şehir gibidir. Kale kapısı önünde yol aşırı bir mescidi var. Üç vakit namaz kılınır. Bol cemâatli mesciddir.

Asıl şehir: Düz ve geniş bir sahrada altı mahallede binüçyüz evli bir şehirdir. Bütün imâreti kârgir olup, damları toprak ve kerpiç ile örtülüdür. Saraylarından (Hüseyin Paşa sarayı) nın târifinde dil âcizdir. Her gece ikiyüz atlı misafiri eksik değildir. Yetmiş mihrab câmileri vardır. Onbirinde cuma namazı kılınır. Çarşı içinde cemâati çok vilâyet vâlisi (Hüseyin Paşa câmii): Yeni yapılmış bir güzel câmidir ki bütün Mısır, Şam ve Kudüs mimarlarının birbirlerine üstün gelmek için marifetlerini meydana koydukları bir emsalsiz câmidir. Hendese bilenler dikkatle bakarlarsa parmakları ağzında kalır. Üstad-ı kâmil bu câmie üç şerefeli, düzgün, yüksek bir minâre yapmıştır ki, benzeri bulunamaz.

Yemen fâtihi (Sinan Paşa câmii): O kadar geniş değildir. Şehrin ortasında (Abdüllazım tekkesi), ona yakın (Mürgan tekesi) vardır.

Şehirde ikiyüz sebil vardır. Şehir çölde olmakla akarsuyu yoktur. Suları hep kuyu şuyudur. Ab-ı hayat taşradan hep develerle taşınır.

Hamamlarından (Paşa hamamı), (İsker hamamı) ferahlık verici, gönül açıcıdır. Tamamı 600 dükkânı vardır. Vâkiâ pek bender şehir değildir ama, çarşısında kıymetli eş-

ya bulunur. Saraçhânesi, gazazhânesi kârgir yapı, güzel pazardır.

Ahalisinde «Hâl-i Gazzet-ül-Hâşim — Gazzet-ül-Hâşim beni» denilen yakışıklı ve gayet sevimli bir nevi ben olur. Samur, çuka ferace, atlas kabalar giyerler. Ortahalli olanları çuka, beyaz sade giyerler. Sanat ehli olanlar ve fukarası hep alaca kerake ve aba giyerler. Halkı beyaz renkli, siyah kaşlı, bazıları esmer renkli ve tendürüst, vücuduna düşkün, cömert ve eli açık, garib dostudur. Ahalisi kazanç ve iş ile geçinirler. Dördüncü ilkimin ortasında olup havası güzeldir.

Beyaz deve dişi buğdayı, arpası beğenilir. Pamuğu ve ipeği tanınmıştır. Alaca sof kerakesi, Gazze mendilleri, peşkir ve futaları, siyah piştovları meşhurdur. Yedibin bağı vardır. Zeytini, dutu, limonu, turuncu, narı, inciri, sulu üzüm ve karpuzu, hurması cihanı tutmuştur. Mısır'a, nice yüz deve yükü zeytinyağı gidip oraları bolluk yapar. Lâtif yağdır.

Ayn-ı Seccan: Gazze yakınında (Übülle) denilen yerde küçük bir sahra var. Bu sahrada beş adet güzel pınarlar akar. Bunlara (Ayn-ı Seccan) derler. Kış günlerinde epeyce uzar, akar, bir çukurda kaybolur. Yaz günlerinde havsalası gayet azdır. Buralarda pınarların kenarlarına yastık, tencere ve kazan kadar yuvarlak taşlar döşenmiştir. Bu taşlar arasında küçük bir ırmakcık da vardır. Suyun kenarında yüksek, yekpare taştan bir büyük küp vardır. İçi ağzına kadar tatlı su doludur. Bu küpten bir ordu asker on gün, on gece su taşısalar yine bir zerresi eksilmez. Her vakit su ile dolu durur. Suyunu almasalar yine ağız ağza dolu durur. Asla taşmaz. Tuhaf hikmettir!

Asıl garibi şudur ki bu sudan yabânî hayvanlar, kuşlar, hayvanlar içseler tüyleri dökülüp çıplak kalırlar. İnsan içse birçok dertlerine ilâç olur.

Diğer bir hikmeti: Bu büyük küpten kötü bir adam su almak istese bir katre su bulamaz. Temiz bir çocuk el uzat- sa su ile dolu görür. Bu küpü buraya yakın Mermas şehri harabesinde gömülü olan Calinos hakim tılsımla yapmıştır derler.

Diğer acâiplik: Tarihçilerin söylediğine göre, Hazret-i Peygamberin doğuşundan 882 sene evvel Büyük İskender asrında bu Gazze yakınında deniz kıyısında Askalan şehriden tâ Kıbrıs vilâyetine varıncaya kadar deniz içinde geniş bir yol vardı. Bütün kara ve deniz tüccarları, o caddeden gidip gelirlerdi. Hattâ Mısırlıların Kıptiler asrında yapılan kilisenin büyük sütunlarını, bu geniş cadde üzerinde, camus ve develer ile çekip Mısır'a getirmişlerdir. Sonra İskender asrında Hama'lı bir Yahudi, Mısır'ın mübârek Nil nehrini sihir ile Hama şehrine getirirken, o şişe içindeki Nil suyu yere dökülüp, göl meydana çıkınca, Kıbrıs yolunun yarısı battı. Diğer yarısı da, İskender, Karadeniz'i kesip Akdeniz'e karıştırdığı yerde batıp, günümüze kadar gemiciler Kıbrıs'tan gelirken o yolları denizde görüp sığlarından kaçıp, gemilerini alarga ederek geçerler.

Ziyâret yerleri: Gazze şehriden bir saat uzaklıkta batı tarafta deniz kıyısında (Askalan köyü) harabesi vardır. Bu büyük şehri Buhtunnâsir harab ve Benî İsrail'i kebab etmiştir. O asırdan beri kendine gelemeyip hâlâ harab yatar. Bu harabede olan iberte değer şeyleri yazsak, ayrıca bir kitap olacak kadar uzar ve okuyanı sıkar. Şimdi ziyâretleri yazalım:

Hazret-i Askalan: Bunlar yedi kardeş idiler. Yahudiler, yedisini de peygamber zannederler. Kardeşleri: «Sühâde, Vadin, Elve, Navra, Yehdi, Semlan» (?) derler. Hepsi Askalan şehri dışında gömülüdürler. Çoğunlukla Safed Yahudileri, Akkâ'dan gelip ziyâret ederler. Ama karadan gelmeğe korkarlar.

Gazze'nin kible tarafında tekkesi içinde (Şeyh Şavan hazretleri) vardır. Ulu sultandır. Mübârek isimleri (Şaban) dır. Ama Bedeviler (Şeyh Şavan) derler.

Şehrin ortasında (Şeyh Hazret-i Abdüllâzım), (Şeyh Ali bin Fergan) büyük ziyâretlerdir. Şehrin batı tarafında deniz kıyısında (Şeyh Hasan Râmîdî) ile (Şeyh Rıdvan-ül-ülâ) vardır. Kutubluğa ayak basmış ulu sultanlardır. Sonra (Abd Menaf oğlu Hazret-i Hâşim) ziyâret yeri vardır. Resulü Ekremin büyük atasıdır. Gazze'de gömülüdür. Gazze'ye cahiliyet devrinde (Peygamberimizden evvel) gelip vefât etmiş, daha Hazret-i Muhammed'in parlaklığı yok iken kible Kudüsü şerif olduğundan Kudüsü şerife yanbeyi olmuştur. Nice tarihlerde bu Hâşim'in, Gazze'de hakim olmasından dolayı (Hâşim Gazze'si) derler, denmiştir. Bazı halk, cahiliyet devrinde vefât etmiştir diye ziyâret etmezler. Fakat bir çoğu Resulü Ekremin hatırı için ziyâret ederler. Küçük bir yerdir. Bu Gazze'den, Kudüs, doğuda iki konaktır. Nablus doğusunda bir konaktır.

Burada 12 gün zevk ve safâ edip, mümkün olduğu kadar ziyâretler ederek Hüseyin Paşadan, Murtaza Paşa efendimizin on kese malını alıp, paşaya iki kübeylân kısırak ile hakire bir kese yol parası ihsân eyledi. Aldım. Bütün ehbablar ile vedâlaşıp yola düştüm. 6 saatte Hân-ı Sedud, kuzeye 9 saatte Remle, kuzeye 6 saatte Celcüle, 9 saatte Kakon, 8 saatte Lücüm hanı, 9 saatte Ayn-ı Neccar hanı menzillerine uğradık. Yine kuzeye taşlıklar içinde gidip Hazret-i Yusuf kapısından geçtik. Ab-ı hayatından içip, kuyu dibindeki hamını seyrettik. Oradan Ken'an toprağından, Yakub'un hüznünlü kulübesini geçip Aşere-i mübeşşereden (sağlığında cennetle müjdelenen) (Sa'd İbn Ebî Vakkas)'ı ziyâret edip yine kuzeye giderek (Cisr-i Yâkub hanı)'nda konakladık. Oradan yine kuzeye büyük bir meşe ormanı içinde gidip 8 saatte (Kunaytara) kalesine geldik.

Süleyman Han vezirlerinden Lala Mustafa Paşa yapısı olan kalesi, han ve câmil, ve imâreti vardır. Oradan yine kuzeye taşlık ve bayırlık yerlei (Turinciye?) köyünü geçip 8 saatte (Sa'saa) kalesine geldi. Yine kuzeye giderek (Daruha) köyünü geçtik. (Kasr-ı Ahmed paşa = Ahmed Paşa köşkü) nü geçip, selâmetle ve ganimet almış olarak Şemü şerife ulaştım. Şam'ın batı tarafında (Gök meydan) deni-

len yerde Murtaza Paşa efendimiz ile görüşüp, hakîr dahi orada de-
recemize göre çadırımızla kaldık.

Oradan paşa efendimizin ayağına yüz sürüp, on kese ile iki kısı-
rağı ve muhabbet mektuplarını verdim. O azil zamanında on kese
eline girince, bütün karakullukculara bahşîş verip, hakîre üçyüz ku-
ruş ile bir kısarak verdi. Ve geldiğimden dünyalar kadar hazzedip,
Şam'ın Gök meydanında zevk ve safâ ededurduk. Azlolduğundan
haccı şerif nasib olmayıp, yedi baş develerimizi yediyüz kuruşa ve
mahfil eminliğini bir kese kuruşa (Ali Mecazi) adlı kimseye satıp,
Anadolu'ya gidelim derken, İstanbul tarafından Sadrazâm Kara-Mu-
rad Paşanın ağalarından (Ali Ağa) adlı ağa gelip, Murtaza Paşa
efendimize Sivas eyâletini getirdi. Paşa, ağaya, bir kürk ve on kese
ihşân etti. Ağayı da Anadolu'ya gönderdi.

Hakîr, bütün ahabab ve dostlarla vedalaştım. Hazret-i Yahya'yı
ziyâret ve vedâ edip Muhyiddin-i Arabî, Şeyh Bilâl Habeşî'yi tekrar
ziyâret edip, ruhaniyetlerinden yardım istedim.

1059 (1649) SENESİNDE ŞAM ŞERİFDEN DİYÂRI RUM'A GİTTİĞİMİZ

Zilkaade ayının birinci günü, Mısır'dan azlolunan **Emin Paşa**, Şam'ın Gök meydanında durup, o gün Murtaza Paşa efendimiz Şam'dan kalktı. Kuzeye doğru bağlar içinden geçerek (Marsata) köyüne geldik. Burası üçyüz evli, câmi ve hamamlı, bağ ve bahçeli mâmur köydür. Burada bir gün oturduk. Şam âyânından o kadar at, katır, deve, yiyecek, içecek ve irili ufaklı kıymetli hediyeler geldi ki, paşa mansıbında iken o kadar hediye gelmemiş idi. Buradan da ayrılarak (Nusayra) köyüne geldik. Bunun da yüz evli, câmi ve hamamlı, bahçeli ve çarşılı olduğu ve imâretleri evvelce yazılmıştı.

Buradan hareketle (Karalar) kalesine geldik.

Karalar kalesi: Bu kale Arab eşkiyasından kurtulmak için yapılp, etrafına ve kalenin içine oniki bin atlı zenci Arab askeri konulduğu için (Karalar kalesi) adıyla anılmıştır. Vaktiyle bu kale sayesinde Şam yolu emniyet altında imiş. Bu kale çölde yalçın kaya üzerinde beş köşeli yapılmış bir yüksek kaledir. Fakat zamanla bazı yerleri yıkılmağa başlamış olduğundan Âdemoğlundan eser kalmamıştır. 922 tarihinde (M. 1516) Selim Han Mısır'a giderken fethetmiş, sonra harab olmuştur. Oradan yine kuzeye bütün asker ile giderken (Şeyh Çıplak Bekâr) adlı ilâhî meczubun bazı hal-leri görünmüştür, aşağıda anlatılmıştır. :

Şeyh Çıplak Bekârın menkabeleri: Şeyh Bekâr üryân (çıplak), baş kabak, yalınayak olup, iki ellerini omuzlarına koymuş ve zevk ve şevke gelmiş olduğu halde islâm askerleri içinde salına salına yü-

rürken yüksek sesle (Ene ci'tü minel Bağdad = Ben Bağdad'dan geldim) demeğe başladı. Akkam-başı (deveciler-başı) Halil ağa, gayet iyi ve temiz bir kimse idi.

«Yâ şeyh Bekâr, Bağdad nerede, biz nerede?»

Dedi. Şeyh Bekâr hiddetle bismillah deyip, iki elleri omuzunda iken sağ eliyle omuzundan bir salkım Bağdad'ın Hıstâvî hurmasını meydana çıkardı ki, daha yeni ağacından kopmuş ve kırk batman gelir!?. Akkâm-başının eline verip «işte Bağdad hurması» dedi. Sonra Şeyh Bekâr gülererek gidip, Murtaza Paşanın yanına vardı.

«Yâ Murtaza! Ruh ilerrum, sonra ruh ilel Kostantaniyye, ruh ilel-Bağdad = Yâ Murtaza, Ruma git, sonra Kostantaniyyeye git, Bağdad'a git!» diye, daha nice rümuşlu sözler söyledikten sonra bir anda kaybolan gölge gibi kaybolup, Şam'a yöneldi.

Sonra akkâm-başı, Şeyh Bekâr'ın verdiği hurma salkımını Murtaza Paşaya verdi. Murtaza Paşa:

«Sübhanallah! Henüz kopmuş, Bağdad'ın Hıstâvî hurmasıdır» diyerek evvelâ hakire bir çengel hurma verdi. Üç tanesini teberrüker yeyip, geride kalanını sakladım. Hâlâ yanımda olup, sar'alı ve nüzül-lü olanlara birer tane veririz.

Allah bilir, Şeyh Bekâr'ın menkabeleri böyle olmuştur.

Vâkiâ Şam'da hurma olur ama meyva vermez. Bağdad'ın Hıstâvî hurmasının hiç bir memlekette olmasının ihtimali yoktur. Şeyh Bekâr, bir gün evvel bizimle beraber Karalar kalesinde, çadırlar ve yükler arasında bir sürü sözler söyleyerek gezindiği halde, ertesi günü bu iki kapılı yakınında bir salkım Hıstâvî hurmasını getirdi. O sırada Bağdad ilinde, hurmanın çiçeği bile yoktu. Beyim, evliyânın kerameti hakdır!

Ermişlerden çıplak bir kimse idi. Himeti hazır ve nmâzır ola! Anınla görüşerek hayır duâsını alırdık. Hakirin evinde bir dairesi var idi. Bize gelince elbette o daireyi bulup elime verirdi ve «Dakke'd def = defe vur!» diye sıçrardı. Hakir çaldıkça o kendinden geçmiş ve dehşet içinde oynayıp safâ ederdi.

Diğer menkabeler: Şeyh, Bağdadlı idi. Bağdad'da bir câmide müezzîn olup gece yarısı temcit okurken Allahın rahmet kapısını açık görünce minâreden kendini aşağıya atıp çıplak olarak Şam'da bulunur. Çarşı ve pazarda çıplak gezer.

Diğer menkabe: Bir kere yine bir çorbacının hamile kadınına ke-se ve sabun sürdükten sonra «Bu senin karnında olan oğlan, benim evlâdı mânevîm olup, benim gibi gezsin!» demiş, Allahın emriyle kadın çocuğunu doğurunca elmas parçası, nur gibi bir gulâm vücudunda getirmiş, o an Şeyh Bekâr da kapıya gelip: «Bizim oğlanı verin!» diye masumu alıp kulağına ezân okuduktan sonra annesine teslim ederek bırakıp gitmiştir. Allahın hikmeti, daha yeni doğmuş olan bu temiz çocuk harekete başlayıp nice kelimeler söylemiş, beşik, kundak, elbise gibi şeyleri asla kabul etmeyip, üç yaşına varınca çorbacı ağanın oğlu da çıplak olarak Şeyh Bekâr'ın yanında gezmeğe başlamıştır. Bütün vücut şekilleri, hal ve hareketleri, Şeyh Bekâr'a benzerdi. Fakat Şeyh Bekâr çok söz söylemez iken, bu mânevî evlâdı durmadan söyler, her kime rastgelirse onunla konuşur, adam bulmasa hayvanlar veya ağaç gibi şeylerle konuşurdu. Himmeti var ola...

Sonra Murtaza Paşa, bu Şeyh Bekâr hurmasını yiyerek (Humus) kalesine geldik. Oradan Cısr-i Dastan (Dastan köprüsü), Hama, Şeceret-üd-dür, Maarrat-ün-Numan, Haleb eyâletinde başka paşa sancağı tahtıdır. Hezarpâre-Ahmed Paşanın kardeşi, Defterdar İbrahim Paşa, üç tuğlu vezir iken, burası kendisine arpalık olarak verilmişti. Kırkbin kuruş hasıl olur. Paşasının hası (230,000) akçadır. 7 zeâmeti, 87 timarı vardır. Alaybeyisi, çeri-başısı ve yüzbaşısı vardır. Kanun üzere cebelileri ve paşa askeri ile 1560 askeri olur.

Üçyüz akça pâyesiyle şerif kazadır. Kadısına altı kese hasıl olur. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı var. Ahalisi fakara olduğundan fazla hakimleri yoktur. Kalesi harabdır. Şehir, kayalık bir yerde olup 800 aded kârgir bina ve evleri vardır. Yirmialtı mihrab mabedi var. Suyu pınar olup, temmuzda buz parçası gibi soğuk olur, bir âb-ı hayattır. Korkulu olarak yaratılan suların biri de budur ki her tarafta meşhurdur.

Bunun hakkında şu hikâyeyi anlatırlar:

Bir gün meşhur şair Ebül alâ Maarri — ki anadan doğma kör idi — seyahat ile Bağdad halifesine gider. Şatt-ül-Arabdan içip, Maarra'nın su ve havasını fevkalâde medhederdi. Halife derhal Maarra şehrine adamlar gönderip Maarra'dan Kumkumalarla su getirtir. Bir gün yemek yenirken, şeyh su isteyince, halifenin işaretini üzere Maarra suyundan verirler. Şeyh Ebül alâ Maarri, bardağı eline alınca suyun hafifliğini hissedip: «Bu su, bizim Masarra suyu kadar hafiftir» diyerek içmeğe başlar. İçerken «Allah Allah, mutlaka Masarra suyudur. Ya ben tayy-i mekân ile Maarra'ya vardım, yahut Maarra'nın suyu Bağdad'a geldi» der. Onun için ora Arabları arasında bu gibi hallerde «Sühbânallah, hâzâ mâil Maarra eyne havâuha» sözü darbimeseldir.

Doğrusu Maarra'nın ve Haleb-i şahebânın su ve havası diğer yedi iklimde yoktur. Maarra'nın bir hanı, bir hamamı, kırk elli kadar dükkânı olup dut bahçeleri ve zeytinlikleri dünyayı tutmuştur. Maarra'nın eski yerinde Nuh Aleyhisselam oğlu Yûşâ' gömülüdür. Yüz yirmi yıl yaşayıp Tih sahrasında Şemud şehrinde otururdu. Hazret-i Mûsa Aleyhisselam ile bazan buluşup birlikte koyun güderlerdi. Mûsa Peygamberden sonra yedi sene daha yaşayıp ölmüştür. Mezarını bir Şam Trablus'unda, bir de burada ziyâret ettim. Birisi yüksek makamı olsa gerek...

Yûşâ nebinin haremî, Mûsâ nebinin kızkardeşi Meryem hatundur ki, Tûr-u Sîna'da gömülüdür. Babası, Hazret-i Yusuf'un oğlu Efrayim'in oğlu Hazret-i Nun'dur. Mısır halkı bu Hazret-i Nun'u hadis ravisi Mısırlı Zünnun zannederler. Hatâdır. Mısır'da Şeyh Ukbe-i Cüheyri yakınında gömülü olan Zünnun, Mısır Meliki (Mukavkis)den, Hazret-i Peygambere elçilik ile gelmiş olan ve Resulü Ekrem'in mübârek yüzünü görünce iman getirip sahabeli kiramdan olmuştur.

Ve yine Maarra'da Ebul alâ Maarî hazretlerinin de ziyâret yeri vardır.

Buradan hareket ederek Serrem'in şehrine, ve oradan doğu tarafında Seleme kasabasına geldik. Serrem'in hacc kitabımızda yazılıdır. Seleme ise Abbasîlerden Abdullah Sef-

fah yapısıdır. Haleb toprağında çöl ile Bağdad yolunda büyük şehir imiş.. Kalesi ve şehri harab olup etrafında üçyüz kadar bedevî evi kalmıştır. Harab bir boş arazidir ki, mâmur olsa bir güzel şehir olur. Eskiler, Murad nehrinden buralara arklar açmışlar ki, insan görünce hayran olur. Ne çare onların yerinde yeller esmiştir.

Ahalisi Hâşimî sülâlesinden olup şecere ve senedlerinde yazılıdır. Buradan yine Serremin'e geldik. Burada paşanın sıhhati düzelinceye kadar durup o süretille dört tarafındaki köy ve kasabaları seyrettik. Mâmurları (Reyha, Bekfelon, Edlib, Şugur) (?), kasabaları olup, vasıfları hep hac cildimizde yazılıdır.

Buradan kalkarak yine kuzeye gidip (Hân-ı Timan) da konakladık. Halk dilinde (Hân-ı Tamon) derler. Kalesi ve diğer şekilleri hac cildimizdedir. Buradan yine kuzeye giderek Haleb'e girerken, Haleb ahalisi deniz gibi paşanın karşılamasına çıktılar.

«Paşa Haleb kalesi dışında, hünkâr sarayında kalacak.. On gün tekaüddür!»

Diye alay çavuşlarına tenbih ettiler. Bu şehrin de vasıfları hac cildimizdedir.

HALEB'DE İŞİTTİĞİMİZ İKİ KARŞILAMAYA AİT FIKRALAR (KUYRUKLU YALANIN HİKÂYESİ)

Seyahatimin başındanberi dokuz hükümdar, yetmiş aded şanı büyük vezir ile şeref bulup, hepsinin ahvalini öğrendim. Gördüm ki vezirler, vükelâ, âyân ve büyükler, hoş söyleyenlere, şakacılara, gammaz ve boşboğazlara karşı daha iltifat ederler. Hattâ bu Haleb'de, Murtaza Paşa efendimizin, hünkâr bahçesi havuz kenarında beraber idim. Bazı safâ erbabı nedimleriyle birlik idik. Çok kere konuşma sırasında mübalâğanın fazlasına varıp, yalan söylerlerdi. Söyledik-

leri sözlerin yalanı ve doğrusu hakirce malûm idi. Çünkü bahsettikleri seferin çoğunda beraber bulundum.

Hakir onlarla münakaşa ettikçe, Paşa efendimiz onların, ap açık yalanlarını tasdik edip onları pohpohladı. Hattâ bir gün merhum Tabaniyassı Mehmed Paşanın imâmı Yahya efendi Şam'dan azledilmiş olup, Haleb'de bulunuyordu. Murtaza Paşanın kapı yoldaşı olması dolayısıyla musahibi ve has nedimi, muhteşem bir molla idi. Ama gayet yalancı ve şakacı idi.

Anlattığı hikâyelerden bir kısmı buraya yazıldı:

Bir tarihte Revan kalesinde kuşatılmış olan Murtaza Paşayı muhafaza için, Tabaniyassı-Mehmed Paşa efendimiz kırkbin askerle Erzurum'da kışlakta iken, Revan'ı şahın kuşattığı haberi gelince, Erzurumdan mevcudumuzla kalkıp, Murtaza Paşanın kurtarılmasına gittik. Yolda bir mızrak boyu kar sükerek Erzurum'a iki konak olan (Deveboynu) denilen yeri 7 günde güçlkle varıp, kar üzerine çadır kurduk. Gece tipi ve boran ve kızıl kıyamet çekerek orada yattık. Sabahleyin kalktık. Ne görelim? Bütün çadırları kar bürümüş.. Ümmeti Muhammed üşümüş.. Üçbin garibin el ve ayakları donmuş, ve nice yüz at ve deve donmuş! Çadırları bozmağa, ve atları çadırdan dışarı çıkarmağa kimsede kudret kalmadığından Tabaniyassı bazı piyade ağalarını Hasankale'ye ve diğer köy ve kasabalara göndererek onbinden fazla eli kürekli çapa ve kazmalı reâyâ gelip Deveboynundan yol açtılar.

O gece yine kar düşerek dere ve tepe beyaz kar ile ağız ağıza olmuştu. Sabahleyin yine yollar tamir edildi ise de yine devamlı kar yağışı, oniki gün bu mihneti çekti. Halk bundan bıkararak, mihnet çeken asker, Mehmed Paşa üzerine ayaklanıp:

«Behey paşa! Bizi kırar mısın? Revan kalesini Şah alırsa, bahar günlerinde ister istemez geri alırız. Hemen kalk Erzurum'a gidelim!»

Dediler. Sonunu düşünen paşa «ya padişâha sonra ne diyelim?» deyince «Biz hepimiz, padişâha arzederiz. Siz de serbest bırakıp aziz başınız için Allahın kullarını Erzurum'un bu soğuk cehenneminden kurtarınız, hemen dönelim!» dediler.

Nihayet (Deve boynu) aşlamadığından Revan'a imdad gönderilemedi. Bütün askere geri dönme emri verilip o kadar hazineler ve cebhâne kar içinde kaldı. Tabanıyassı'nın ağalarından Mehmed ağa, canından bıkip, kemerinde olan ikibin sikke altınıni, çadır yerini hançer ile kazarak gömer ve gökyüzüne bakıp, bir gök bulut parçasını nişan kor. Sonra düeş kalka Erzurum'a gelir.

Yedi ay kışlakda iken (Avnik) ve (Ziyüddin) kaleleri taraflarından Kürd beylerinin adamları gelip »Revan kalesini Murad Han yedi günde aldı. Şah ise yedi aydır dövüyor, alah henüz yedi gün oldu. Kaledeki Muhammed ümmetini kılıçtan geçirip (Kale benim miras malımdır) diyor ve içine yetmişbin asker muhafazacı koydu» diye korkunç haberler getirince Tabanıyassı efendimiz sorar: «Revan kalesi gitti ise cehenneme! Ama o serdar Kara Murtaza nice oldu?» deyince Kürd: «Murtaza Paşa gördü ki kale içindeki asker aman ile kaleyi Şaha verdiler. O dahi hastalanıp hemen parmağındaki elmas mührünü yutup ciğeri parça parça olarak vefât etti» deyince Tabanıyassı:

— Bre mürd oldu, hortladı desene..

Dedi ve yanındakilere:

— Efendiler! Revan'ın elden gitmesi Kara Murtaza'nın dünyadan gitmesine değmez mi?

Diye zevk ederek, Kürd'e hesabsız mal verdi. Acem Şahının Revan'ı istilâ ettiğini Murad Hana yazıp gönderdi.

Hikâye buraya gelince Murtaza Paşa söze başlayıp:

— Beli, o sene Deveboynunda büyük dert ve belâlar çekilip, Revan imdadına yetişilemediğinden kale, kızılbaş ellne geçti. Ama efendi! Mehmed efendinin Deveboynunda kar altına gömdüğü kemer ile ikibin altın nice oldu? deyince Yahya efendi:

— Sultanım! On aydan sonra kar kalmayıp, Mehmed ağa adamlarıyla iki günde Deveboynuna giderek, altını gömdüğü yeri ararken, nişan koyduğu bulutu bulup hizasındaki yeri kazıp altınları kemerle birlikte alarak Erzurum'a geldi, dedi.

Yahya efendinin bu çeşit yalan söylediğini işitince aklım başımdan gitti. Haleb âyanından akıllı, sözünü bilir nice kimseler vardı. Onlar da alay ettiler. Paşanın nedimlerinden niceleri söze başlayıp:

— Biz Mehmed ağayı biliriz. Oğuz ve doğru özlü bir adamdır. Altın onun helâl malı olduğundan buldu, dediler. Hemen paşa dahi.

— Bu altın hikâyesine ben de şahidim!

Diyerek nafile şahitlik edip, yalancı Yahya'yı tasdike çalıştı. Halbuki Revan seferinde Murtaza Paşa dünya ve ahreti bilmez, kara kaşlı, sekiz yaşında bir sarıkcı öğrenci idi. Sefere gitmeğe kudreti olmadığından Haleb'de kalmıştı. Vâkıâ bu hikâyenin doğru olduğunu hakir dahi biliyorum. Fakat o karlık âleminde, karı eşip yere altın gömerek, gökteki mavi bulutu nişan etmek yalanını işitince şöyle dedim:

— Bre canım! O seferde nice bin güçlü kuvvetli kimseler, çadırlarını bozup katır ve develerine yükleyip giderken, şüphe yok ki çoğunun belinde altın ve kuruşla dolu kemerler vardı. Onları çıkarmadan selâmet sahiline çıktılar. Ya Mehmed ağaya ne oldu da, iki katar deve ile vara gele, belindeki altın kemerinden âciz oldu? İstese hademelerinin heybesine veya bir katarın üstüne koyabilirdi. Altın dedikleri maldır. Mal ise candandır. İnsan nasıl olur da Allahın kırında o kar içine altın gömer? Ya o kışlakta el tutmaz, ayak tutmaz, bir nehcivan çeliği gibi olmuş.. Değil hançerle, Ferhad'ın külüngü ile bile kırıp kazmak mümkün değil iken nasıl olur da Mehmed ağa yeri kazıp altın gömer? Bilhassa on aydan sonra gidip, gökyüzündeki bulutu yerinde bularak altındaki çukurdan altın çıkarmak, aklın kabul edeceği şeylerden midir? Bulutlar, ilâ maşallah gökte dönmek üzere yaratılmışlardır. Ya o bulut nice yerinde durur?

Dedim. Hemen nedimin birisi atılıp:

— O sene öyle şiddetli bir kış oldu ki, güneşin ışığı birkaç ay donup, yeryüzüne varmaz oldu. O bulutlar da havada donup yerlerinde kaldığından, Mehmed ağa, nişan koyduğu bulutu bulup, o vasıta ile altınını bulmuştu.

Dedi. Hemen saf kalbli Murtaza Paşa da:

— Beli, o sene öyle kış oldu ki, bulutlar gökte yürümeyip birkaç ay yerinde kaldı.

Diye Molla Yahya'nın yalanını tasdik etti. Hattâ hakir dahi şöyle itiraz ettim:

— Bre canım! Bir adam Erzurum'un şiddetli kışında vefât etse, önce o öleni, gömecekleri yere onbeş yirmi yük odun yığıp ateş yakarlar. Yer yumuşadıktan sonra güçlkle, Ferhad külünkleriyle mezarı kazıp, ancak beş altı saatte bitirebilirler. Sonra ölüyü tabutuyla getirip gömerken, mezara öyle koyarlar ki asla bir âzâsı hareket etmez. Çünkü ölünün bir âzâsı hareket ederse parça parça olur. Vücut buz olur, donar. Bunun için ölüyü but, oyluk, kol gibi yerlerinden sıkıca sarıp, mirascıları ölü yıkayıcılara ve mezar kazanlara para verip hoşça gömmelerini rica ederler. Böyle olunca yeri kazmak nice mümkün olur? Ve bulutu nişan etmekle para nice bulunur? Allahın âdeti böyle olagelmıştır ki, bütün yıldızlar, gezegenler, güneş, ay ve bulutlar durmadan dönüp yürürler. On ay bir bulut nice yerinde durur? Bir an bile durmaz, kaybolur!

Dedim. Murtaza Paşa efendimiz, Yahya efendinin yalanını örtmek için:

— Ya bilmez misiniz ki gökyüzünde demir kazık yıldızı nasıl yerinde durur? (Kutub yıldızı). Öyle olunca, Erzurum vilâyeti gayet soğuk yerdir. Onun için orada o zamana mahsus olmak üzere bulutlar belki yerinde durmuştur. Netekim, gökyüzünün çok şiddetli olan demir kazık tarafları yerinde durur.

Hakir baktım ki, münakaşa olunamaz. Mısır Süveys'inin med ve cezri gibi iki tarafa da akıp, paşa ve Yahya efendinin her ikisini de tasdik için:

— Efendim, doğrusu Yahya efendi duâcınızın tuhaf hikâyesini iyi gibi gösterip, yeni bir şekilde izah ettiniz, dedim ve buna benzer başımızdan geçen şu hikâyeyi anlattım:

«Benim efendim, bir tarihte, Kırım hanlarından İslâm-Giray Han ile Kırım'dan Moskof diyârına sefer edip hesabsız ganimet malı alarak döndüğümüz vakit erbain ve zemherir idi (1). Bu kadar ganimet malı ile geldiğimiz yoldan dönmeğe korkup mecburen heyhat sahrasını 17 gün 17 gecede aşıp geçmekte idik. Bir gece öyle soğuk oldu ki 700 esir dondu. Ve bin kadar Tatar'ın eli ve ayağı düştü. O sabah hakire dahi rüzgâr, sert çehre gösterip güya cehennem azabı çektim. Yedi saat taban tepip çokça yorulduktan sonra, rüzgâr süratli atıma bindim. Dört saat daha gittik. Altı yerden güneş ışığı görüldü. Bütün Tatar kartları (ihtiyarları) şaştilar. Çünkü Allahın âdeti odur ki, güneş doğu taraftan doğar. Halbuki böyle dört saat doğmayıp da, birdenbire altı yerden güneşin biri heyhat sahrasının kiblesinde olan Çerkes vilâyetinden, diğeri cenubda olan Kırım Kefe kalesinden, üçüncüsü batısındaki Alman vilâyetinden, dördüncüsü Leh tarafından, beşincisi kuzey tarafında (Karakov) vilâyeti taraflarından, altıncısı yıldız tarafındaki (Görlöv kalesi) tarafından görüldü. Bu altı güneşin herbiri, asıl güneşin ışığından fazla ışık saçıyordu. Gökten yeryüzüne balık ağzı veya tûbâ ağacı gibi başaşağı iniyordu. Bu güneşin doğu tarafı çok kış şiddeti olmakla ışığı, donmasından gelmiştir, dediğim vakit dalkavuklar ve devrancılar bir parça teselli oldular.

O zaman bildim ki, bütün vezirler, vükelâ ve devlet erbabı huzurunda dalkavukluk ve şaka söylemek lâzım imiş..

Ama bizim efendimiz Melek-Ahmed Paşa huzurunda bir kimse nin canı yok idi ki başkasını kötölemek ve dalkavukluk ve şaka sözler söyleye.. Onu derhal meclisinden koğar ve şeytanlık ile suçlandırır. Yanında bir kimse yalan söylese o adamdan nefret ederdi. Allah, Osmanlı devletini, kıyamete kadar devamlı ede amin..

Ama, din ve devleti koruyan kimselerden bazı şairler, şu değerli kasideyi söylemişlerdir:

(1) Erbain, lûgat olarak kırk demektir. Aralık ayının 21 inden, gün dönümünden sonra, 40 gün süren karakış günleri.

ŞEYHİ EFENDİ GÜFTESİ

Dinle ey pâdişehim nâfi olan sözlerimi
 Habl-i Kur'an ile sâbit-kadem ol bil ikram
 Kutb u ervâh-i mukaddes sana mâil olalar
 Bulalar cümle taallûk ideler hubb-i kiram
 Bi-garaz kimselere sormayıcak taşra işin
 Maslahat bitmez ebet olsa ne denlû ikdam
 Bedduây-ı fukarâdan seni mahfuz ide Hak
 Fukara yol bulamaz ki ide hâlin i'lâm
 Şahsa mansıb mı gerek, mansıba âdem mi gerek,
 İşte bu saffet-i dini bozan ey fabr-ı âzam

Bu kaside kırk elli beyit kadar vardır. Fakat bu kadarı buraya alındı.

Haleb'de zevk ve safâ ederken bizi mektup ve hediyeler ile Urfa-da Halilürrahman şeyhi efendi hazretlerine gönderip hakire dahi bir at, bir Gürcü gulâmı ve yüz altın ihsân etti. Onuç arkadaşımızla yola koyulduk.

HALEB'DEN RAKKA VE RÛMIYE
 EYÂLETİNE GİTTİĞİMİZ

Evvelâ Haleb'den kalkarak (Bab) kasabasında konakladık. Haleb eyâletinde paşanın hası olup su-başısı hakimdir. Üçyüz adam ile hükümet eder. Senelik yedibin kuruş hasıl olur. Türkmen ve Bedevî Arab eşkiyalarının yurdu olan geniş bir sahrada, toprakla örtülü 1060 evli kazadır. Yüzelli akçalı pâyedir. 76 parça köyünden kadısına beş kese hasıl olur. Onbir mihrab câmi ve mescidi, han, hamam ve küçük çarşısı vardır. Bağları yok ama, tarhedilmiş bostanı çoktur.

Ebi Tâlib oğlu Akil ziyâret yeri: Hazret-i Ali'nin biraderidir. Ebu Cehil'in katlolunduğu cenkde Hazret-i Resulün amcası Abbas ile, amca-zâdesi bu Akil esir edilip, ikisi de İslâm ile müşerref olmuşlardır. Sonra Hazret-i Akil vefât edip bu (Bab)'da gömülmüştür. Herkesin ziyâret yeridir. Yeri bu tepecik üzerinde ve kasabaya bakar.

Şeyh Hâmid Dımışki: Ahmed Rifâî tarikinden ulu şeyh-
dir. **Şeyh Suhreverdi oğlu Şeyh Zahirüddin):** Bu da büyük
şeyhlere dendir. Emevî ve Abbasiler zamanında bu (Bab) bü-
yük şehir olmakla büyük evliyâdan birçoğu burada gömülü-
dür. Ama bedevilerin hücumundan bu şehir harab olmuştur.
Binlerce ziyâret yerleri bilinmez hale gelmiştir.

Oradan (Karaköprü) köyünü sol tarafımızda bırakıp
(Kızılhisar) köyünde konakladık. Burası Haleb toprağında
kalesi harab, kendisi mâmur, câmili, hanlı bir köydür. Bur-
dan kuzey-doğu tarafa giderek Nizib şehrine geldik.

Nizib'in vasıfları: Fırat nehrinin batı tarafında çöl için-
de bir yüksek dağın eteğinde hanlı, câmi ve hamamı ve kü-
çük çarşılı, mâmur bir kasaba olup, bağ ve bahçesi yoktur.
150 akçalık kazadır. Her vakit Birecik'e katılıp nâhiye olur.
Harun-ür Reşid asrında dahi bu da mâmur şehir imiş. Ayın-
tab'ın kible tarafında bir konak olup yaya adam bir günde
varır, gelir. Buradan yine doğuya giderek, altı saatta Bire-
cik'e geldik.

Birecik kalesi vasıfları: Birecik, Fırat kenarında bir yük-
sek dağ üzerindedir. Abbasilerden Harun-ür Reşid, Bağdad'ın
faydalı iskelesidir, diye mâmur etmiştir. Sonra hükümdar-
dan hükümdara geçip en son Sultan Gavri'nin veziri (Çer-
kes Hayre bey) Birecik'i ve Haleb'i 922 tarihinde Yavuz Se-
lim'e teslim etmiştir. Urfa eyâletinde, sancak beyi merkezi
olarak yazılmıştır. Beyinin hası (295,220) akçadır. Timar
erbâbı (109) zeâmeti (15) olup, alay beyisi, çeri-başısı, yüz-
başısı vardır. Gaza sırasında beyinin livâsı altında ikiyüz
adet temiz silâhlı asker olur. 150 akçalık şerif kazadır. Yet-

miş parça köyü vardır. Bu nâhiye köylerinden kadısına senede altı kese hasil olur. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, şehir nâibi, iskele başında gümrük emini ve iskele emini vardır. İskele emini, Karaman kulu ağalarından bir muhteşem ağa olup bütün kelek (1) ve mavna gemileri onun emrindedir. Senede Suruc'dan başka benderlerden yetmiş yük akça hasil olur. Kars kalesi kullarına ulûfe verir yahşi emânettir.

Birecik kalesi şekilleri: Büyük Fırat nehrinin kuzey-doğu tarafına yatık bir yalçın kaya üzerinde göğe baş uzatmış taş bir güzel kaledir. Şekli altılı olup, burc duvarları gayet sağlamdır. Her kulesi birbirine bakar. Hendeği yoktur. Çünkü altılı tarafı, gayya kuyusuna benzer kayalardır ki, şahin ve karakuş dölengeçler gibi yarıcılara yuva olmuştur. Etrafının genişliği malûm değildir. Kible tarafında, iç kaleye bakan, kuvvetli ve sağlam bir demir kapısı vardır. Hepsi üç kattır. Ama iç kalesi kadar sarp hisar, meğer Mardin kalesi ola..

Varoşu, dokuzyüz kadar, toprak ile-örtülü ve kayalar üzerine yapılmış, yüzleri Fırat'a bakan altı üstlü evleri var. Alaybeyi sarayı, Emin sarayı, Kadı sarayı, Melek-Ahmed Paşalı Hacı Kapıcı sarayı mâmurduklar. Azledilmiş olan kale ağası Halil ağa aşağıda oturur. Ama kale ağaları, yukarı kaleden otururlar. Kaleden dışarıya çıkan kale ağası azlolunur. Çünkü, hükümdarların, hasretini çektikleri bir kale olup neferleri, Fırat'a bakan kuleleri üzerinde küçük büyük yetmiş parça topları vardır. Kaleden, kayalar içine su yolları vardır.

İç hisarda Selim Han câmii vardır. Cebhânesi, buğday anbarları, büyük mağaraları vardır. Diğer binaları aşağı varoşdadır. Onbir mihrab câmii ve mescidi, tekkesi, çocuk mektebi, iskele başında hanı ve hamamı, küçük çarşı ve pazarı vardır.

(6) Şişirme tulum olup, nehir nakliyesinde kullanılırdı. Bugün bile kullanılır.

Burası, Haleb ve Bağdad gibi iki büyük şehrin iskelesi olduğundan dükkânlarında kıymetli eşya çoktur. Çok verimli olan Birecik sahrasına (Vâdii Zeytun) derler.

Büyük Fırat nehrinin vasıfları: Erzurum tarafına seyahat ettiğimiz vakit bu Fırat nehrinin çıktığı yer olan kayanın, Erzurum'un iki konak kuzeyinde, Gürcistan boğazında (Dumlu Baba) yakınında, mağarada olduğunu, Kemah kalesine uğrayıp İzoli Kürdleri içinden geçerek nice kalelere ve nâhiyelere uğradığını ve Malatya yakınında Bingöl yaylasından gelen (Murad Suyu)'nu aldığını yazmış ve bildirmiştik.

Murad suyu, Muş sahrasında (Çanlı Kilise) yakınından geçip (Eski Muş) ve Palu'ya uğrayarak Malatya geçidinde Fırat ile birleşir. Fırat, Birecik'e gelinceye kadar yetmiş adet sular alır. Arzı Mukaddes içinde en büyük nehirdir. Birecik'den her sene nice bin tulumdan yaptıkları (Kelek)ler ile Osmanlı ülkesi tüccarları kıymetli eşyalarını Câber ve Rakka'ya boşaltıp, üç günde Bağdad'ın dışarısındaki Kuşlar kalesine gelirler. Ve burası, bender iskele olduğundan mallarını çıkarırlar.

Dicle ve Fırat nehirleri şattı taşarak aksa, iki büyük nehir, Bağdad sahrasında birbirine karışır. Ama bu pek az vuku bulur. Ama bazı seneler Şattul Arab taşıp, Bağdad'ın Cisir (köprü) kapısından içeri girer. Melek-Ahmed Paşa efendimiz Bağdad vâlisi iken, Murad Han asrında Şatt taşarak lâğım ve metris yerlerinden girip kalenin nice yerlerini harab etmişti. Bu iki büyük nehir, Korna kalesi köşesinde birbirine dökülür. Üç konak aşağıda, Basra'da Şattul Arab derler. Su orada acı olur. Çünkü Umman ile birleşir. Fakat bu hal med vaktinde, yâni deniz yükseldiği vakit olur. Öğleden sonra cezir (denizin çekilmesi) olunca Umman geriye gidip, Şattul Arab galib gelir ve Basra önünde su, âb-ı hayat gibi tatlı olur. İlâ maşallah Basra önünde bu Şattul Arab'ın her gün hâli budur.

Oradan batı tarafa 9 saat giderek (Erzen-i Rum) Rakka kalesine geldik. Şehir isimleri arasında dört Erzen vilâyeti vardır. Biri Erzen-i Rum, yâni Erzurum'dur. İkincisi Erzen-i Ahlat'tır. Üçüncüsü Erzen-i Can yâni Erzincan'dır. Dördüncüsü bu Rum kaledir. Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında Rum Kayseri tarafından yapıldığı için (Rum kale) derler. Urfa ile Birecik arasındadır. Her birine birer konaktır. Urfa paşası eyâleti toprağında emânettir.

Rum kalenin şekilleri: Fırat'ın güneyindedir. Birecik'in batı tarafındadır. Bir tepe üzerinde gayet sağlam ve müstahkem kaledir. 922 tarihinde Mısır hâkimi Melik Gavri'den Sultan Selim alarak imâr etmeğe çalışmıştır. Hâlâ o kadar mâmur değildir. Dışarıda câmii, hanı, hamamı ve küçük çarşısı vardır. (Merzeban) suyu bu kale dibinde Fırat'a karışır. Oradan kible tarafına yönelip on saatte (Suruç) kalesine geldik. Emevilerden Abdülmelik oğlu Hişam zamanında bu Suruç sahrasında 600.000 Türkmen ve Arablar oturup dut bağları ormanlarından geçilmeyip beşbin yük, ipek öşürü (onda bir vergi) hasıl olurmuş. Gayet büyük bir kalesi varmış.

Selçuklular zamanında Rumlar onlara galebe edip, yer götürmez asker ile Kudüs'e giderken Suruç'un, çimden yapılmış toprak kalesiyle şehriin harab etmişlerdir. Hâlâ eserleri görünür. Ama kalesinden nam ve nişan yoktur.

Suruç, Haleb eyâleti içinde sancak merkezidir. Beyinin hası 27,790 akçadır. 291 timarı, 9 zeâmeti vardır. Alaybeyisi, çeribaşısı vardır. Bütün eyâletinde 37 zeâmet, 226 timar vardır. Nâhiyelerinin çoğu (Merc-Âbad) nâhiyesi, hep Erzurum ve Kars askerlerinin akları olup, Kars ağalarından beşyüz atlı ile bir ağa gelip her sene kırkbin kuruş toplayarak Kars askerine götürür. Bu mahsuller hep bu Suruç sahrasında oturan göç evli Türkmen ve Kürd kavminden hasıl olur. Bu vâdiler içinde oturan aşiretlerin çoğu (Cum, Kohbik, Berazi, Dünyay?) Kürd kabilelerinden ibaret olup, çoğunlukla

dut bağları içinden ipek elde edip ipek öşürü (onda bir vergi) verirler. Başkaca arpa ve ot hakkı da verirler. Bu Suruç sahrasının havası gayet lâtif olduğundan, halkı çoğunlukla tendürüst olur.

Burası Birecik'in doğu tarafındadır. Bu Suruç, Fırat ile Dicle arasında olmakla, burada birçok acaip eserler vardır ki anlatılmaları fazladır. Burası Urfa kadısı hükmünde yüz elli akçalık kazadır. Mâmur nâhiyeleri vardır. Suruç'un bulunduğu kıt'a'ya Elcezire derler. Uzunluğu 20 konak olup, hattâ sırasıyla yer yer altı, yedi, sekiz, on konaktır. Buraları Abbâsî halifelîği zamanında gayet mâmur olup dört yüz kadar kale ve 600 kadar mâmur şehir ve kasabayı barındırdığı tarihlerde yazılıdır.

Bu Suruç'tan batıya 2 saat giderek (**Çar Melik = Dört hükümdar**) kalesine geldik. Hakikaten tarihçiler bu kalenin Kısralardan (eski İran hükümdarlarından) dört kardeş tarafından yapıldığını ve o yüzden (**Çar Melik — Dört hükümdar**) adını aldığını yazıyorlar. Bir tepe üzerinde dört köşe küçük bir kaledir. Ama o kadar mâmur değildir. Kale ağası ve neferleri, Urfa su-başısı hükmünde hâkimi, yüz evli kasabası vardır. Câmii, mescidleri, hamamı, birkaç dükkânları vardır. Kale birkaç kere mâmur ve harab olmuştur. Kârgir yapı bir hanı olup içinde Türkmenler oturur. Ve menzil beygirleri mütevellisi hükmündedir. Suyu ve havası lâtiftir. Ama bağ ve bahçesi yoktur.

Buradan kalkarak (Urfa) şehrine vardık.

Urfa'nın evsafı: (Reha-Roha) Nüh tûfanından sonra yapılan eski şehirlerin biri de bu Urfa olup Semud kavminde (Rohoy) adlı melikin yapısıdır. Sonra Nemrud buranın su ve havasından hoşlanıp yaşadığı müddetçe Allahlık dâvasında bulunark tamam 200 sene bu şehirde oturup, Hazret-i İbrahim'i bu şehirde Nemrud ateşe attırmasıdır. Hazret-i İsâ, buralara Kayserin idaresinde iken seyahate gelip bir kiliseye inmiş, onun için buraya (Deyr-i Mesih = İsâ kilisesi) derler. Hâlâ mâmurdur. Havariler burada incil'i, gayet hazin bir ses-

İle okumuşlardır. Onun için o makama (Rehâvî) demişlerdir. Nihayet Emevilerden Muaviye, Şam'da iken asker gönderip burayı Rumlardan alarak İslâm ülkesine katmıştır. Sonra Abbasilerden Me'mun, bir münasebetle buraya gelip, Peygamber Halil makamını mâmur etmiştir. Nice hükümdarlar eline geçtikten sonra 922 tarihinde Yavuz Selim Mısır'a giderken burayı, Tavâşi (hadım) Sinan Paşa eliyle zabtetti. Sonra Sultan Süleymanı yazıp, Rakka kalesi, Âmid hâkimi elinden alınıp, bu Urfa eyâletine mirmiranlık olmuştur. Kalenin asıl ismi (Urfa)'dır. Ama yakınında Rakka kalesi olmakla, onun eyâleti hâlâ, padişâh deftehânesinden gelen emri şeriflerde (Rakka eyâletine mutasarrıf vezirim falan paşa) diye yazılır. Defalarca arpalık yoluyla üç tuğlu vezirlere ihsân olunmuş yüksek mansıbdır. Paşasının hass-ı hümayunu (6,007,600) akçadır. Senede kırkbin kuruş hasıl olur. Bin kadar askerî vardır. Eyâletinde 7 zeâmet, 132 timar var. Alaybeyisi, çeri-başı, yüz-başı vardır. Kanun üzere cebelileriyle tamamı bin dörtyüz silâhlı askeri olup, alaybeyi bayrağı altında sefere giderler. Paşası da, hasına göre 1200 askerle sefere gider.

Urfa eyâleti sancaktır. Cemasi sancağı, Habur sancağı: Kible tarafında, üç konaklık çöl içinde Habur nehri vardır ki, Kerkük'den geçip, Murad nehrine karışır, Dirce sancağı: Kiblesine düşer, beş konak içeri çölde ve Fırat kenarındadır, Benî Rebia sancağı: Kiblesinde çölde bir konaktır. Rakka sancağı: Urfa'dan dört konak içeride çölde bir harabedir. Süleyman Han zamanında Rakka eyâletinin merkezi idi. Şimdi sancak merkezi Urfa'dır. Bütün mirmiranlar orada otururlar. Eyâletin mal defterdârı yoktur. Defter kethüdâsı, defter emini, çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emini vardır. Burası eski eyâlet olup nice kere arpalık olarak üç tuğlu vezirlere ihsân olunmuştur. Birkaç su-başılığı vardır. Şehir su-başılığı, Rakka su-başılığı, Samsad su-başılığı, üçyüz akçalık şerif kazadır. Sultan Ahmed asrında akrabamızdan Kütahyalı Fırâki-zâdeye beşyüz akça mevleviyet ile ihsân olunmuştur. Senede kadısına yedibin kuruş geliri olur. Kadî nâhiyeleri: Suruç, Haran, Rakka, Samsad... Bu nâhiyelerin sahipleri, yurd sahibi Türkmenlerle Kürdlerdir. Dağlık yerleri çoktur. Şehir, Halil-ür-rahman'ın nazargâhıdır. Dört mezhebde fetvâ sahibi şeyhülislâmî, nakîbüleşrâfî, âyan, eşraf, sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri

serdarı, şehir nâibi, şehir muhtesibi, bacdarı, şehbenderi, kapan emini vardır.

Roha kalesi şekilleri (Urfa): Bu kalenin ensesinde (Damlacık) denilen yüksek kayalık dağ vardır ki mel'un Nemrud'un yaylak merkezi imiş. Bu dağın yarısında göğe uzanmış yalçın bir tepe üzerinde büyük taşlarla yapılmış, sağlam duvarlı bir yüksek kaledir. Her taşı, fil gövdesi büyüklüğündedir. Şekil itibariyle yuvarlak olup, emsalsiz bir iç kaledir. Burc ve duvarları sarp, sağlam ve müstahkemdir. Etrafında hendeği yoktur. Çünkü dört tarafı gayya kuyusu gibi yalçın kayalardır. Batı tarafa açılır gayet sağlam ve kavi bir demir kapısı vardır. Burada yirmi adet ev vardır ki kale ağası bunlarda oturur. İkiyüz kadar neferleri, cebehânesi, buğday anbarı, su sarnıçları vardır.

Kale kapısının iç yüzünde bir câmiî vardır. Minâreli küçük bir câmidir. Bundan başka imâreti yoktur. Kale içinde olduğundan evler bağısız, bahçesiz küçük nefer evleridir. Hazret-i İbrahimi, mel'un Nemrud'un ateşe attırdığı mancınğa ait iki adet yüksek sütun bu kale içindedir.

Aşağı varoştaki büyük kale dört köşe eski bir kaledir. Taşları gayet büyük olup iç kalenin eteğindedir. Bunun da burc ve duvarları sağlamdır. Bu varoşun üç kapısı var: Bey kapısı, Bağdad tarafına, doğu tarafa açıktır. Samsad kapısı: Batıya açılır. Haran kapısı: Batıya bakar. Burası, yukarı kale gibi kayalar üzerinde olmayıp alçakta, geniş bir yerdedir. Bu Urfa kalesi, Fırat nehrinin doğu tarafında bir konak uzaklıkta Tasdir dağları içinde olup, daha fazla kuzeye meyllidir. Rum kaleye bir konak yakınlıktadır. Yolları, Kürd tâifesinin musallat olması yüzünden koruknçtur. Bu şehrin üst kalesiyle, alttaki sūr veroşunun iç ve dışında tamamı 2600 kireç ve toprak ile örtülü güzel evler vardır. Bağlı, bahçeli, akarsulu, hamamlı, büyük sarayları vardır. Meşhurları (Tayyar-Mehmed Paşa sarayı, oğlu Ahmed Paşa sarayı — bu zât Hâtem Tâi ve Cafer Birmekî'ye halef olacak cömertlikte

bir kimsedir (1) —, Paşa sarayı, Molla sarayı, Gezer Paşa sarayı, Celâli Kadı sarayı, Mustafa Paşa sarayı, Arab Ali Paşa sarayı....

Bildiğimiz mahalleleri: Bey kapısı mahallesi, Tatlık mahallesi, Haykirli mahallesi, Kalaboynu mahallesi, Tılıdır mahallesi?, Karameydan mahallesi, Bâg-i Safâ mahallesi...

Urfa câmileri vasıfları:

Tamamı yirmi iki mihrabdır. İç kalede eski mabed (Minâresiz câmi), Paşa sarayı yakınında kalabalık cemâati olan (Kızıl câmi), tâ Nemrud devrinden kalma eski kilise imiş. Harunür Reşid fethinde kiliseden bozularak câmi yapılmıştır. Hâlâ minârelerinde erganon hâneleri vardır. (Ak câmi), bu da eski mabeddır. (Hazret-i İbrahim Halil câmii), ilk yapıcısı Me'mun halifedir. (Pazar câmii), cemâati çoktur. (Sultan Hasan câmii) bu da mâmur câmidir. (Tarihli câmi), (Caygirli câmi), (Ahaveyn câmii) — iki kardeş yapısı mâmur câmidir — (Debbağhâne, Tabehâne câmii), bu son altı câmilere İbrahim Halilullah suyu uğrayıp, havuz ve şadırvanları ihyâ eder. Fıskiyelerinde bol su bırakır. (Bey Kapısı câmii), (Hekim Dede câmii), (Kara Meydan câmii), Uğurlu Meydan câmii), bu da eski mabeddır.

Altmışyedi kadar mahalle mescidi vardır. Bazı mahallede iki, üç zâviye vardır. Çünkü ahâlisi gayet musallî, doğru yolda, harmandan kaçınan, halim, selim kimselerdir.

Medreseleri: (Kızıl câmi medresesi), (Firuz bey medresesi), (Sultan Hasan medresesi) vardır. Her câmide ayrıca öğrenci odaları da vardır. Ama bunların hususî dersiâmları ve vakıfları vardır. Üç adet dârülkurrâ ve dârühadîsi de vardır. Talebesi gayet çok, Kürd bilgileri de çoktur. Bütün ilimleri tahsil etmiş müfessir, muhaddis, muşannif ve bilgisi deniz gibi engin kimse vardır. Otuz adet ebced okuyan çocuk mektebi vardır. (Kızıl câmi mektebi, Hazret-i İbrahim

(1) Hâtem Tâi ile Harun-ür Reşid devrinde vezirlik yapan Cafer Bermekî, İslâm âleminde hadden aşırı cömerdlikle tanınmış, ve isimleri darbimesel haline gelmiş kimselerdir.

Halil mektebi, Sultan Hasan mektebi, Ak câmi mektebi ileri gelenlerindedir. Her sene başında bayramlık elbiseleri vakıf tarafından yetim çocuklara dağıtılır. Surra ve hediyeleri boldur. İmâretleri de vardır. Meşhurları :

Hazret-i İbrahim Halil Âsitânesi imâreti ki, bütün gelip geçenlere, misafirlere, komşulara günde iki defa pilâv verir ve çorbası boldur. Tekkelerinden birincisi, (Hazret-i İbrahim Halil Âsitânesi)dir. Kale içinde, iç hisarın dibinde Me'mun halife yapısıdır ki Rum, Arab ve Acem'de, velhasıl bütün İslâm ülkelerinde meşhurdur.

Nemrud lâin, Allahlık dâvasında bulunup, kartal kuşlarıyla göğe çıkarak, hâsâ, sümme hâsâ, gök tanrısı ile cenk etmeğe karar verdi. Bu fikir ile gök yüzüne oklar atıp, Allahın emriyle oku, kanlı olarak, içinde bulunduğu ve kartal bağladığı sandukasına düşmüştür. Bunun üzerine:

«Gök tanrısını öldürdüm!»

Diyerek, önce yer tanrılığı ederken, «hem yer, hem gök tanrısı benim!» diye Allahlık dâvasına kalkışmıştır. Cenab-ı Hak, Hazret-i İbrahim'i gönderip imana dâvet edince:

«Hem göğün, hem yerin müstakil tanrısı olan bir kimseyi senin imana dâvet etmeğinin büyük cür'ettir!»

Diyerek Hazret-i İbrahim'i bağlayıp bir mağaraya hapsetti. Dağlar kadar odunlar yığıdırıp büyük ateş yaktırmıştır ki hâlen (Nemrud'un ateş yaktığı yer) diye meşhur olup, Hazret-i İbrahim tekkesi toprağında idi.

Hazret-i Muhammed'in ana rahminden ayrıldıkları Mevlid ayının onikinci pazartesi gecesinde —ki Medayinde (İran'da) nâle-i kistrâ, Asvan şehrinde, Aynülleben kuruyup, Mekke şehrinde Safâ ile Merve arasındaki putlar başaşağı olmuş, İskenderiye'deki ip sütun yıkılıp, Trabzon'da balık tılsımı sütunu batmış, Kostantaniyye'de karada ve denizde üçyüz altmışaltı tılsımlar yıkılmış ve Ayasofya kubbesi ile Roma'da Papa kubbesi ve daha buna benzer nice tılsımların yıkılmış bulunduğu, Peygamberin doğduğu gecedir— bu Urfa için-

deki Nemrud'un ateş yaktığı yer de söndü. O ateşe mel'un Nemrud, Hazret-i İbrahim'i mancınak ile atıp, havadan uçarak, tâ ateşin ortasına düşünce Cenab-ı Hakkın:

«Yâ nar, küni berden ve selâmen Alâ İbrahim»

Emriyle, İbrahim'e ateş, gül bahçesi olup ,ateş içinden bir hayat menbaı fışkırmıştı. Büyük Allahın kudret ve hikmetini göstermek için o tatlı suyun dört tarafında gül gülisyan, sümbül ve reyhan olup, hoş sesli bülbül, ve çeşitli kuşlar öterek uçar, fakat yine Nemrud'un ateşi yanardı. Bu ateşin bulunduğu yerden çıkan âb-ı hayat, Halilürrahman tekkesi içinde büyük bir kaynaktır ki bütün câmiler, han, hamam gibi hanedanlarla sarachâne ve debbaghâneyi sular. İçinde nice bin renkli balıklar yüzer.

Dördüncü Sultan Murad Bağdad fethine giderken buranın ziyâretine gelip seyrederken, iki adet balık yakalatıp, kulaklarına altın küpe geçirmiştir. Sözü'n kısı, acâip, garib bir yer ve gezinti yeridir ki medhinde dil âcizdir. Birçok salonları, odaları, kiler ve mutbağı, çeşitli misafirhâneleri vardır. Şeyhi, yârândan, sofrâ sahibi, gurbetten gelenleri seven, ârif-i billâh bir erdir. Tarik öncüsü, âmil-i Sıddık bilgin ve herşeyin aslını öğrenen kimse idi. Yedi gece misafir olup Murtaza Paşa efendimizin ihsân ettiği hediyeleri teslim ederek, hayır duâalarını alarak nasıblendik.

Bir adam yedi gün yedi gece burayı ziyâret etseydi, isteği hâsıl olur derler. Suyundan içenler, Allahın emriyle hafakan illetinden kurtulurlar. Bu saadetli yerde nice fukara erenleri vardır ki baş ve ayak açık, fakr ile iftihar eder, hal sahibi, ârifi billah erledir.

(Seyid Münci tekkesi)'nin dahî fukarası çok ve nimeti boldur. Bunun da şeyhi din emirlerine uyan, ve olgun bir irşâd edicidir.

Hamamları: Ufa'da sekiz hamam vardır. (Paşa hamamı) gayet lâtif, suyu ve havası güzel bir yapıdır. (Samsad kapısı hamamı), (Hacıbey hamamı), (Cincıklı hamamı), (Arasta hamamı), (Muharrem hamamı)? (Keçeci hamamı), (Meydan hamamı) Bunlar herkese mahsustur. Tam yetmiş adet saray hamamları vardır.

Evvelâ (Tayyar-Mehmed Paşa sarayı)nda iki lâtif hamam vardır ki, padişâhca yapılmış seyre değer, açıklık bir tamamıdır. Başka saraylarda da vardır.

Hanları: Evvelâ çarşı içinde (Yetmiş hanı) kârgir yapıdır. Büyük han olup İbrahim Halil nehri içinden geçer. (Hacı İbrahim hanı), (Samsad kapısı hanı), (Bey kapısı hanı).. Bey kapısından dışarıda (Sebil hanı) vardır. Samsad kapısından dışarıda mağaralardan hanlar vardır ki herbiri beşer, altışar yüz at alır, on adet kudret eliyle kayadan oyulmuş kervansaray gibi emsalsiz yerlerdir ki içinde insan kaybolur. Allahın garib hikmetidir ki bu mağaralar İemmuzda serin ve belki soğuk, kışın ise hamam gibi sıcak olurlar.

Çarşı ve pazarı: Hepsi dörtyüz dükkândır. Şehrine göre çarşı ve pazarı mâmur ve süslü değildir. Fakat yine kıymetli eşya bulunur, sarachânesi İbrahim Halil nehri kenarında olmakla temiz «Serdâbı Bağdad» (1) şekilli bir soğuk, sulanmış caddenin iki tarafında mâmur ve süslü ve mevsimi gelince zanbak ve diğer çeşitli çiçeklerle süslü olup gelip geçenlerin dimağlarını kokulandırır. Oralarda bütün maarif erbâbının, ve nice bin bilginin toplandıkları yerler vardır.

İki bedestanı var. Biri eski usul kârgir kubbeli kavi binadır. Diğeri Tayyar-oğlu Ahmed Paşa yapısı olup uzunca-
dır. Üç adet demir kapısı vardır. Bütün kıymetli lâal, yakut, zümrüd ve mücevherler mevcuttur. Şehrın içerisinde ve dışarısında birçok su değirmenleri vardır ki benzeri yoktur. Evvelâ (Pazar değirmeni), her gün elli kile buğday öğütür. Gezinti yeri bir değirmendir. Duvarına güzel yazı ile şu beyti yazdık:

Asiyâb-ı felek ahır öğütür dânemizi

Çün gelir nevbetimiz itme a devran acele

(1) Serdab, yer altında, suyu soğuk tutan mahzenlere denir.

Arasta değirmeni, Tayyar Paşa değirmeni, Fakih değirmeni, Arasta başı değirmeni, ve Kadı değirmenleri vardır. Bunun aşağısında debbağhâne vardır ki o dahi süslüdür. Onlardan aşağı çürük su üzerinde nice değirmenler vardır ki beğenilmez.

Urfa'nın suyu ve havası gayet mutedil olup yazı yaz, kışı kışdır. Kışın kar yağar. Baharda yağmur. Kendisi hakiki dördüncü iklimde olup. onyedinci iklim-i örfiye düşer. Tâlii ay burcunda bulunmuştur. Yârândan, tabiat sahibi, şirin edâli dilberleri olur. Temiz, lekesiz, terbiyeli, edebli, örtülü, saf hatunları vardır.

Elbise, sanat, yiyecek ve içecek: Âyân ve eşrâfı baştan başa samur ve sincab, kürk ve atlas elbise giyerler. Ortahalli olanları, çeşitli kısa elbise giyerler. Türkçe ve Kürdce konuşurlar. Sanatlarından, pamuk ipliğinden kapı gibi bezi olur ki, Musul bezinden ince ve temizdir. Ürünlerinden buğdayı, arpası, mercimeği, nohudu, pamuğu tanınmıştır. Yiyecek ve içeceğinden narı meşhurdur. Bu şehrin Haran tarafında Halil nehrinin iki tarafı baştanbaşa bağ ve bahçe olmakla yaz ve kış sebzesi bulunur. İç kalenin ensesindeki Damlacık dağının üzeri de bahçeliktir. Buradaki narların herbiri bir okka ve bazan beşyüz dirhem gelip, adam kellesi kadar olur. Bağdad, Niksar ve Gemlik'te de böyle sulu nar olur. Hattâ İstanbul'un ve Karaferiyenin lefan narına yanbaşı gelir. Vâkıâ Maraş'ta da nar çok olur, hattâ fırınlarda kurutup diyâr diyâr götürürler. Fakat bu Urfa narı dünyaca beğenilmiştir.

Hattâ (Enrârü fâkîhet-üş-şita = Ateş, kışın meyvasıdır) demişler. Yârânın biri fâkihe kelimesi (Fâkihe meyva demektir) karinesiyle (nar) dan maksat taneli nar zannedip (halbuki nar kelimesi, Arabcada aynı zamanda ateş mânâsına gelir), (bilhassa Urfa narı olursa!) demiştir.

Hakikaten pek az bulunur ve gayet sulu nardır. Has ve öeyaz livâşe ekmeği, saç üzerinde pişer yufka beyaz ekmeği,

tandır kebabi, helvası, dut şarabı, ipeği gayet âlâdır. Urfa halkı fevkalâde garip dostu ve hoş sözlü kimselerdir. Gece ve gündüz misafirsiz yemek yemezler. Şecâatli, yiğit, merd kimselerdir. Cenab-ı Hak bu şehir halkına İbrahim Halil berekâtı vermiş, gayet bolluk yerdur. Halilürrahman yeri olduğundan burada zulmeden hâkim asla yaşamaz, elbette bir kazaya uğrar.

Bu hakir elli altı tarihinde seyahatim sırasında bu Urfa şehrine geldiğimizde, Trabzonlu Ketencî Ömer Paşa-zâde Bâkî Paşa bu şehirde hâkim idi. Sarayında misâfir olup sabah akşam kendisi ile sohbet ederdik. Bir gün Hazret-i Halilürrahman vakıflarını teftiş etmeğe cür'et edip, halka sûreti hakdan görünüp, nice yerleri tamir eder şekilde para toplamak gayretine düştü. O gece rüyasına, bir ihtiyar girer. Boyu çok uzun olup, elinde asâsı, dilinde (Yâ Kahhar) zikri ile gelip, paşanın önündeki masası üzerinden buyrultusunu alır. Elindeki asâ ile paşayı döve döve tamam edip: «Benim vakıflarıma niçin el koymak istersin?» derken hemen Bâkî Paşa can havliyle uykudan uyanır. Halilullahın evkafını yoklamaktan vazgeçer. Sabahleyin rüyasını imâmına ve hakire anlatıp tâbir ettirince:

«Hayır ola sultanım! Halil fukarasına sadaka ve kurbanlar gönderip, ruhu için hatmî şerifler okutturun!»

Dedim. Hakikaten paşa böylece yaptı. O makama yüz sürüp her şeyden temizlendi. İşte Urfa böyle bir yerdir. Halkı, Halil İbrahim sıfatlı, kalblerin sevgilisi; muvahhid ve mütteki adamlardır.

Urfa'nın acaip ve garib eserleri: Evvelâ Urfa kalesinin doğu tarafı ensesinde Damlacık adıyla tanınmış bir yüksek dağ vardır. Nemrud lâinin yaylağı ve taht merkezi imiş. Bunun eteğinde ve şehir içinde nice bin minâreler vardır ki her birinde ikişer üçer yüz at ve diğer hayvanlar yatar. Ve nice bin Araplar ve Kürdler konar, göçerler. Mağaraların birinde (İbrahim Halil Makamı) vardır. Bir nurlu mağara olup kavisli bir kapısı vardır. Mel'un Nemrud, Hazret-i İbrahim'i ateşe atmazdan evvel bu mağaraya aç ve susuz kalsın diye habseder. Allahın emriyle mağaranın bir tarafından bir tatlı su akıp, dışarıya akmağa başlar. Bu mucizeyi gören nice inkârcılar,

müslüman olarak mes'ut olurlar. Hâlâ o mağarada İbrahim Halil makamından o saf su akmaktadır. Her kim bu sudan içse, koyun eti yemiş kadar olupn tendürüst olur.

Diğer hassası : Kırk gün içse, kırk çeşit hastalıktan kurtulup, vücudu beyaz inci gibi olur.

Diğer hassası : Üç sabah içse, hileden, sevdadan, mal-i hülyâdan, korku ve dehşetten kurtulur.

Başka hassası : Bir adam ne kadar evhamlı olsa bu sudan üç gün içse gâyet cesur olur.

Başka hassası : Bir adam bu sudan içse dizanteri hastalığına da tutulmuş olsa kurtulur.

Başka hassası : Eğer o adamın tabiati kabız ise, tabii olur. Bu su, Hazret-i İbrahim Halil için aktığından tabibler muayene edip yetmiş derde şifadır demişler. Süt lezzetinde olup Temmuzda gayet soğuk olur. Kışın âdeta ılık görünür. Ve üzerinde buğular çıkar. Burası herkesin ziyâret yeridir.

Başka bir acâiplik : Bu Urfa şehri kayalarında büyük mağaraların çok olmasının asıl sebebi, kâfirler asrında herbiri birer çeşit puthâne imiş. Her birinde nice bin papas dolu imiş.. Her bir mağaranın birer çeşit ziyâreti olurmuş. Bu hesap üzere, senenin her günü başına bir pugede (tapınak)lar varmış. Yenvan tarihinin yazdığına göre Hazret-i Dâvûd, Kudüsü şerîfde Mescidi Aksa'yı yapmazdan evvel mabedhâne Urfa'da imiş.. Hâlâ pek çok mesihyyon (İseviler, Hıristiyanlar) Kudüs'ü ziyâret ettikten sonraki Urfa'yı da ziyâret ederler. Asıl Hazret-i İsâ Beytülleh'm'de doğduğu için itibar ona ise de yine bütün hıristiyanlar Urfa'ya itibar edip tâ dib frenk diyârından adaklar gönderirler..

Diğer hikmet : Halilullah makamında olan balıkları avlamak yasaktır. Bir kere bir herif bu balıklara, (balık otu) döker. Nice balık zehirlenip helâk olunca, kötü hareketli adam, balıkları kutusuna yerleştirip evine götürür. Orada pişirip yiyince, balıktaki zehir adama sirâyet edip karısı ve çocuklarıyla birlikte yedi nefer zehirlenerek

ölürler. Bu vak'a yeni olmakla herkesce bilinmektedir. Ama, buranın dışındaki balıklar avlansa zararı yoktur. Bu da bir hüdâ sırrıdır.

Hazret-i İbrahim mancınığı evsafı: Urfa'nın yukarı kalesi içinde bir yalçın tepe üzerinde göğe baş uzatmış, şehire karşı bir kızıl kaya üzerinde bir mancınık vardır. Bu, Hazret-i İbrahim Aleyhisselâmu ateşe atmak için yapılmıştır. Adı geçen kaya üzerinde minâre gibi iki adet göklere uzanmış sütun vardır. O asırda zemberekleri ve sapan gibi kalın ipleri varmış. Hâlâ zamanımızda mübârek bayramlarda bid'at olan, salıncak dediğimiz salıncak içine koyup, sallayıp, tâ adı geçen yere gelince, İbrahim nebiyi havaya uçurmak için zemberekler harekete getirilince, İbrahim nebi havaya uçar. Yedi kere parlayan şimşek gibi Cibril-i emîn gökten inip: «Yâ İbrahim! Seni kurtarayım mı?» deyince, Hazret-i İbrahim «Beni Allah kurtarır, sığınacağım odur» demiş. Ve ateş içine düşünce, Cenab-ı Kibriyâ Hazret-i İbrahim'e, ateşi, gül bahçesi yapmış. Hâlâ 12 adet mancınık sütunları gibi kale görünür. Daha bu eski Urfa şehrinde birçok garip, acâip eserler vardır ki, tafsilâtiyle anlatmak gerektir. Hakir, kırık dökük bu kadar yazabildi.

Urfa ziyâret yeri: Evvelâ şehir içinde bir büyük ağaç kökü vardır ki ona «İbrahim ağacı makamı ziyâret yeri» derler. Nemrud lâin asrında Hazret-i İbrahim dünyaya gelince bütün müneccimler «Yâ Nemrud! Bu saatte bir çocuk doğdu, senin devletine, dinine ve canına kâd idiserdir. Tiz onu buldurup öldür» diye baştan çıkarırlar. Nemrud, bütün şehiri araştırıp anasından yeni doğmuş nice bin masumu o saatte katlettirir.

İbrahim Nebiyi valdesi, adı geçen ağacın kovuğunda saklamış, İbrahim Aleyhisselâm da parmağını ağzına koyup emmiştir. Allahın emriyle Hazret-i İbrahim'in kendi parmağından süt akarak, onunla doyunmuştur. Hâlâ küçük çocukların beşikte iken pamaklarını emmeleri, Hazret-i Cibril'in öğretmesiyle İbrahim Aleyhisselâmdan kalmıştır. Hâlâ o ağaç kökü dahi, nice bin yıldan beri çürüyüp toprakta kök yerleri kalmıştır. Tevatürle meşhur olduğundan herkes ziyâret eder ve (İbrahim nebi makamı) derler.

Şehir içinde (Hekim Dede ziyâreti), (Yâhya Birmeki) 191 târi-

hinde vefât etmiştir. Aziz ömürleri 80 sene olmuştur. Nurlu mezarları o kadar mâmur değilse de yine herkes tarafından ziyâret edilir. (Fadl İbn Yahya Birmeki ziyâreti) hapiste iken vefât etmiştir. Ömrü 45 sene idi. Bu ziyâret yerlerini tamamlayıp, Urfa'dan avlanarak doğu tarafa gidip, 6 saatte (Seyid Gazi) köyünde konakladık. Urfa toprağında, Murad nehri kenarında irem gibi bağlı, kasaba gibi câmi ve hanlı süslü bir köydür. Bu mâmur köy yakınında bir kale vardır ki İran kısıraları (hükümdarları) yapısıdır. Ama yapıcısının kim olduğu malûm değildir. Fırat nehri kenarında bir yüksek tepe üzerinde göğe baş uzatmış, gûya daha yeni üstad mühendis elinden çıkmış gibi bir sağlam kaledir. Ama içinde imâretleri yoktur. Kış günlerinde bazı yörük göçebeleri içinde kışlarlar. Mâmur edilip içine cebhâne konulsa sağlam bir kale olur. Bu kale dibinden gemilerle Fırat'ı karşıya geçip, Maraş toprağında (Kürük) kasabasına geldik .

Kürük vasıfları: Fırat nehri kenarında bin evli, câmi, han ve hamamlı, küçük çarşılı, bağ ve bahçeli, pamuk mahsullü mâmur kasabadır. Yüzelli akçalık kazadır. Su-başılıktır. Ona yakın Fırat nehri kenarında ve Maraş toprağında (Samsad) kalesine geldik. Fırat ile Dicle arasında, mâmur câmili, han ve hamamlı, çarşılı, küçük toprak ile örtülü evli bir şirin kasabadır. Diyarbekir'le Harput arasındadır. Maraş sancak beyinin merkezidir.

Oradan yine Urfa kalesine, oradan güney tarafa 9 saatte Dar-ı Dehkân ile Haran kalesine geldik. Bu da mel'un Nemrud'un kalesidir. Urfa toprağında çöl içinde, Dicle arasında Hamun sahrasına karşı gayet sağlam bir kaledir. Şekli beşlidir.

922 (1516) tarihinde Sultan Gavri elinde iken Selim Hana (Yavuz'a) itâat ettiler. Arablar buraları harab etmekle, ırz ehli kimseler de hicret edip şehri harab, evleri toprak olup, kalesinde dahi Âdemi-zâde kalmayıp, ancak kârgir câmileri, han ve hamamları, ve diğer harab evleri içinde bedevî Arablar kışlarlar. Ama kalesi gûya, daha yeni usta mimar elinden çıkmıştır.

Abbasilerden Elmütteki billâh asrında, bu memleketin ipeği ve diğer ürünlerinden üç Mısır hazinesi mal hasıl olumuş! Bu Haran yakınında (Ayn-ı rez ziyâret yeri) vardır. Bu Haran toprağında (Dehdâniye» derler bir akarsu vardır ki Rakka kalesi yakınında Balis nehri ile bir olup, Fırat'a dökülür. İkisi de âb-ı hayat gibidir. Ayn-ı Rez (pirinç gölü) demektir. Hazret-i Ali (R.A.) Hazret-i Muaviye ile burada (Sıffin-i Nahseyin) cengi yaparak, pirinç ekip bu su ile suladığından, hâlâ onların kerâmetiyle kendiliğinden pirinç hasıl olur. Bu yüzden bu göle (Ayn-i Rez) derler. Türkmen kabilesi girip yıkanır. Arabların, Türkmenlerin, herkesin meşhur ziyâret yeridir.

(Şeyh Yahya Hayati ziyâret yeri) Haran dibindedir. Kutubluğa ayak basmış ulu sultandır ki, Haran kalesinin yakınında, çöl tarafında bir büyük kubbe içinde gömülüdür. Arablar bu sultana çok itikad ederler. Hattâ Arablar arasında büyük bir madde için birine yemin ettirmek icab etse tâ Basra, Lahsa, Umman, Cezayir ve Kurna'dan gelp bu sultan üzerine (Bi seri Yahya Hayâtî) deyip duvarına el vurursa, kasem billah (Allah üzerine yapılan yemin) yerine itibar ederler. Bu sultan (Yahya Hayâtî) demelerinin sebebi, bir seccade üzerinde tahiyatta ve hayatta oturur gibi oturduğundandır.

Oradan kible tarafına çöle 18 saat giderek Rakka kalesine geldik.

Eski merkez Rakka kalesinin vasıfları: Burası hükümdardan hükümdara geçip, nihayet ahalişi Yavuz Selim Hana itaat etmiştir. Süleyman Han yazması üzere Rakka eyâletinin merkezi olup yakın zamanda Türkmen eşkiya ve şerirlerinin elinde harab olup, Rakka eyâleti için Urfa merkez yapılmıştır. Bu kale çölde, Fırat ile Dicle arasındaki ada ortasına yakın bir tepe üzerinde büyük bir kaledir. Ama içinde Arablar ve Türkmenler kışlar. Temmuzda kimse kalmaz. Mâmur olduğu zamana ait harabe eserleri hâlâ görünür.

Bağları ve dut bahçeleri, kendi biter kendi yiter, gide gide harab olur. Harab olduğunu görmek insana keder verir. Eski zamanda büyük şehir olup, Bağdad bunun doğu tarafındadır. Toprağı yine Urfa paşası hükmünde olmakla Arablar ve Türkmenlerden, otlak hakkını Urfa paşası alır.

Bilica nehri, Haran'da Dehdâniye denilen bir saf sudur. Balis nehri ile birleşip doğuya doğru akarak bu Rakka şehrinin doğu tarafına uğrar. Sonra bu Rakka aşağı akarak Fırat nehrine dökülür.

Bu Rakka kalesi yakınında kible tarafında 6 saatte Buk gölüne geldik, Belica nehri taşınca büyük bir göl olur. Etrafı ormanlık ve hep dut bağı, gül ve gülistanlı bir safâ yeridir. Fakat içinde çöl Arabları oturur. Arabları, (Etres oğlu) hükmündedir. (Semek) Arabları derler, bir mel'un kavimdir. Haran, Rakka, Basra, Babis, Ane, Seleme, Hadsiyeye kaleleri berbad etmiştir. Bu Buk içinde oturup, ipek elde edip, Urfa paşasına hisse verirler. Ve Rakkadan doğu tarafa 10 saat gidip (Câber) kalesine geldik.

Câber kalesi vasıfları : Melik Münzir'in kölesi (..... okunamadı) adlı şöretli veziri, evvelâ yapılmasına himmet etmiştir. Sonra Câfer Kaşiri, bütün milletlerin ülkelerini elde edip, bu kaleyi fevkalâde sağlam şekilde tâmir ederek yetmiş sene elinde tutmuş olduğundan, onun adına nisbetle ve Câfer kelimesi de Türklerin şivesine göre Câber'e değiştirilerek (Câber kalesi) olmuştur. Sonra Selçuk hükümdarları bu kaleyi kuşatıp, yedi ayda harbedip, kan dökerek inadcı Kürdlerin elinden kahr ve cebir ile zabtetti. Sonra nice hükümdarların eline geçerek, 922 târihinde Mısırlı Gavri elinden Sultan Selim sulh ile fethedip, Süleyman Han yazması üzere Rakka eyâleti toprağında voyvodalık ve yüzelli akçalık kazadır. Ama verimsizdir. Kale ağası ve kale neferleri vardır. Yetecek kadar cebhânesi vardır. Diyarbekir, Mardin, Musul ve Haleb'e giden cadde üzerinde olduğundan mâmurdur.

Fırat nehrinin doğu tarafında göğe baş kaldırmış bir kızıl ve heybetli kaya üzerinde taş bina, dört köşeden biraz uzunca olup, burc ve duvarları gayet sağlam, istihkâmlı, hendeksiz bir kaledir. Etrafının genişliği malûm değildir. Ama küçüktür. Kale ağası ve neferleri, iç kalede kırk adet toprak ile örtülü nefer evleri, buğday anbarları, bir küçük câmii, kayalar içinde aşağı Fırat'a inilir su yolları vardır. Kale içinde bina eseri yoktur. Ama aşağı nehir kenarında küçük bir kasabası vardır. Câmii, han, hamam ve küçük çarşısı vardır. Ama imâret filân gibi büyük binaları yoktur. Yer yer dut bahçeleri çöktür.

Bütün ahali Türkmendir. Bu kale dibinde (Süleyman Şah ziyâret yeri) vardır. Bu zât, Osmanoğullarının büyük atalarından Ertuğrul beyin babası Süleyman Şâhdır ki, (Mahan)dan çıkıp Selçuk oğullarına gelirken, bu Câber kalesi dibinde bütün adamlarıyla durmuş ve Süleyman Şâha gusul abdesti almak icabedince, Fırat nehri içinde gusul ederken Allahın emriyle boğulup, mübârek cesedi kale dibinde bir tepe üzerine gömülmüştür. Hâlâ burası herkesin ziyâret yeridir.

Oradan oğlu dosdoğru doğrulup Sultan Alâüddin'e gelip, Bolu beyi olmuştur. Sonra oğlu (Osmançık), ilk Osmanlı beyi olmuştur. Allah devletlerini, kıyamete kadar devam ettire! Amin, yâ muîn..

Bu Câber kalesinin karşısı, Haleb toprağıdır.

Seçme ashabı kiramın ziyâret yerleri: Burası gerçe Arzu Mukaddestir. Ama burada ashabı kiramın gömülü olmalarının sebebi budur ki, Hazret-i Ali ile Muaviye bu Câber kalesi karşısında büyük cenk edip, iki taraftan nice bin sahabe-i kiram, sofa erbâbı, muhacirler, ensâr, teba' tâbiin şehid olup, hâlâ o Câber sahrasında nurlu mezarları, mezar taşları vardır. Her tarafta kubbeleriyle nice yüz nur dolu mezarlar aşikârdır. Başlıca bilinenleri:

Beşir bin Hâtem Tâi, Mûsâ bin Zübeyr, Zeynüddin bin Akiyl bin ebi Tâlib, İsmail bin Huzeyme, Serâcüddin bin Hâlid, Salih Berkî bin Abd Rey'dir.

Bunlardan başka nice ashabı kiram gömülüdür. Ama bunları ziyâret edip mübârek ruhları için at üzerinde Kur'an okuyup yine Fırat'a gelerek gemilerle karşı Câber tarafına geçerek istirahat ettik.

Oradan yine gemi ile, beri Haleb toprağına geçip batı tarafa, çöller içinde (Balis) kasabasına geldik.

Balis kasabası vasıfları: Burayı, Câfer Devâniki'nin veziri (Balis) adlı bir zât yapmıştır. Fırat nehrinin batı tarafında çöldedir. Haleb eyâleti sancak beyi merkezidir. Beynin hası, padişâh kanunu üzere (280,000) akçadır. Zeâmeti 14. 57 timarı vardır. Çeri-başısı, alaybeyisi vardır. Balis'in, sefer sırasında beyinin askeri ve cebelileri 1060 kılıç askeri olur. Sipâhi kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı yoktur. Ama yüz elli akçalık kadısı vardır. Evleri hep temiz toprak örtülüdür. Câmî, han, hamam ve küçük çarşısı vardır. Rakka kalesi, bu Balis'in doğusunda bir konaklık menzilinde ve çöldür. Rakka yoluna dahi yakındır. Ama, Canpolat oğulları asrında mâmur, dört bağı liman şehri imiş!

Fırat kıyısında mâmur ve süslü köyleri varmış! Çanpolattan sonra harab olmuştur. Buradan kalkarak (Büyük Rasafe) kasabasına geldik. İlk yapıcısı (Mervan oğlu Abdülmelik oğlu Hişâm) dır. Şam'da Tâun olunca, bu Hişâm tâundan kaçıp çöllerde çadırı ve eşyası ile kaldı. Geyiklerinden, evlerinden, havasından hoşlandı. Sulu olmadığından, hendecilerle görüşüp yer üzerinde yükseklik alarak Fırat nehrinin en yüksek yerinden ve şark taraftan bir sağlam sed ile kapattı. Ve Fırat'ın indirdiği yerlere ikiyüzbin adam ırgat üşürüp çadırı ve yüklerinin bulunduğu yerlere deniz gibi Fırat nehrini akıttı. Bu iş, (Rasif) kelimesi hesabı üzere 380 günde tamam olduğundan çadırının bulunduğu yerde bir şehir kurup adına onun için (Rasâfe) dediler.

Fırat'tan tam bir günlük mesafededir. Ama zaman bu sığı, kum ve toprak ile doldurdu. Nice yerler ahali si kırk elli kulaç yerden su çıkarıp susuzluğu giderirler. Hâlâ kuru yer olmakla o kadar mâmur değildir. Kalesi dahi harab olmuştur. Hişâm burada tâundan öldüğünden burada gömülmüştür. Kubbesi var. Arabların ziyâret yeridir.

Oradan Merkisa eski şehrine geldik. Geniş sahra içinde eski zamanın büyük şehriden kalma harab bir kasaba dır. Câmi i, han ve hamamı, ve birkaç dükkânı vardır. Elcezirede, Rakka yakınında, Fırat nehri kenarında Habur nehrinin Fırat'a karıştığı yeredir. Fırat nehrinin doğu tarafındadır.

Bu Habur nehrinin kaynağı (Re'sül'ayn) dır. Oradan çıkıp burada Fırat'a dökülür. Buradan kalkarak güney doğruya doğru gidip (Ane) kalesine geldik. Şam toprağındadır. Eski zamanda Fırat nehri kanallariyle sulanır büyük şehir imiş. Hâlâ Arab eşkiyasının hücum ve eziyetinden harab olmuştur. Fırat ve Dicle arasında, kalesi bir tepe üzerine, dört köşe olarak taştan yapılmıştır.

Buraya Fırat nehrinden bir kanal gelir imiş. Fakat şimdi kum ve toprak ile dolup, battal olmuştur. Buraya büyük kârban gelip, Şam topları getirirler. Oradan doğru tarafa Der kalesine geldik. Kale ağası ve neferleri vardır. Nil nehri kenarında bir (Der şehri) daha vardır.

Buradan hareketle Hadde kalesine geldik. Bir Hadde dahi, Mekke ile Cidde limanı arasında var ki kasabacıktır. Ama bu Hadde, Irak'da, Fırat nehrinin batısında Mesleme ve Ane toprağında mâmur bir kaledir. Kale ağası, kale neferleri vardır. Ama burada Murad suyunu geçmeyip, yine batı tarafa, çölde, amansız Arab obalarından korku içinde geçerek (Hadesiye) kalesine geldik.

Bu kale, Fırat nehrinin tâ ortasında, gayet sağlam olarak taştan yapılmıştır. Dört tarafı Fırat nehri ile çevrilidir. Oradan kuzeye, çölde giderek Culab kasabasına geldik. Urfa

toprağında, bin evli bağ ve bahçeli çölde mâmur kasabadır. Köylerinde pirinç çok olur. Suyu ve havası lâtif ve arazisi verimlidir. Câmileri, mescidleri ,han ve hamamı, birkaç dükkânı, birkaç değirmeni vardır. Bu şehrin yarısı padişâh hası, diğer yarısı zeâmettir.

Burada (Şeyh Hazret Câbirül'ensâri) Kaddese sırrahû var. Bu küçük kubbede gömülüdür. Ama bu hakir, Mısır İskenderiyesi dışında bir Câbirül'ensâri daha ziyâret ettim. O, ashabi kiramandır. Câmi ve tekkesinin eşğinde tarihiyle yazılıdır. Ama bu Culab'daki Câbir'in kim olduğunu bilmiyorum.

Sonra Culâb'dan kalkarak kuzey tarafa giderek (Sive- rek) kalesine geldik. Sancak beyi merkezidir. Beyinin padişâh tarafından hası (213,043) akçadır. Timarı (123) ve kılıç zeâmeti (4) dür. Alaybeyi ve çeribaşısı vardır. Cebelileri ve beyinin askeri ile bin ikiyüz silâhlı asker olur. Yüzelli akça kazadır. Kethüdâ-yeri ve yeniçeri serdarı ve muhtesibi ve Diyarbekir voyvodası, emini ve müfettişi, han ve hamamları, mektepleri, süslü çarış ve pazarı vardır. Buradan hareketle (Değirmen boğazı) menziline konduk. Diyarbekir toprağında bir kayalık yerde sarp boğazdır. Buradan geçerek (Ruhbe) kalesine ulaştık.

Deyr-i Ruhbandan bozma olarak (Ruhbe) denilmiştir. Yapıcısı mel'un Nemrud olup, Urfa eyâleti toprağında sancak beyi merkezidir. Beyinin hası 600,000 akça olup, zeâmeti 100, timarı 156 dır. Alaybeyisi, çeribaşısı ve 800 sefere eşer askerleri vardır. 150 akçalık kazadır. Kethüdâ-yeri, serdarı, kale ağası, neferleri vardır. Kalesi, taş bina, dört köşe gibi zannolunursa da dikkatlice bakılınca biraz uzunca olduğu görülür. Güzeldir. Şam ve Haleb tüccarları Bağdad'a buradan geçerler. Arabların yatağı yerlerdir. Buradan harab kale (Sen Roha'ya geldik. Urfayı yapan (Roha), Nemrud'dan evvel burayı yapıp burada ölmüş.. Burada gömüldüğü için (Sen Roha) denilmiştir.

İbret verici sütun: Burada ibret verici bir somaki sütun vardır ki doğu tarafında bir çeşit İbrani yazısı olup, bütün bilgi sahipleri ve seyyahlar gelip onu okurlar. Hazret-i İdris Aleyhisselamın yazısı olduğunu söylerler. Mısır'dan Kıpti kavmi bilginleri gelip yazıyı okumuş, ve İdris'in yazısı olduğunu tesbit etmişler.

Burası tûfandan evel binâ olunmuş büyük bir şehir iken sonraları harab olmuş, hâla Yahudi ve Kıpti kavimleri Hazret-i İdris yazısı ile süslü olan sütuna bakıp içten ah ederler.

Bu harab şehirde kırk büyük hazine vardır derler. Ve bu dünyada, kıyâmet gününe kadar ne olacaksa bu sütunda yazılıdır diye Mağrib kavimleri hasret çekerler. Kalesi güçlü, sağlam yapılı, şeddadvari eski bir kaledir. (Küçük Zap) nehri bu kale dibinde Dicleye dökülür. Âb-ı hayat gibi suyu vardır.

579 târihinde Melik Eşref, bu kaleyi yedi ay kuşattıktan sonra çok zahmetlerle fethettiği için, fetihden sonra deryâ gibi asker üstürüp yıkdırmıştır. Ama imâr edilecek kaledir. Câmii, hanı, mescidleri, küçük çarşısı olan bir kasabacıdır. Buradan yine Siverek'e, ve oradan da Ali pınarına gitmeyip, Siverek'ten batıya hareketle Karakayık kasabasına geldik. Buradan gemi ile Fıratı geçip Gerger'e geldik. Gerger, Fırat nehrinin batısında, Malatya eyâleti toprağında subaşılıktır. Geniş ve düz bir yerde olup, bağ ve bahçesi çoktur. Oradan gemi ile karşı tarafa geçip (Çermik) kasabasına ulaştık.

Çermik: Burası Diyarbekir toprağında olup ılıcaları olduğundan (İlICALI ÇERMİK) de derler. Güzel bir şehirdir. Burada Melek-Ahmed Paşa efendimizin kethüdâsı (Kade-Mehmed)'in evine misafir olup bu şehri seyretmeğe başladık. Fırat nehrinin doğu tarafı kenarında mâmur, bahçelerile çevrili evleri olup, sancak beyi merkezidir. Beyinin hası (29,940) akçadır. 9 zeâmeti, 105 timarı vardır. Ayrıca alaybeyisi vardır. 150 akçalık kazadır. Kethüdâ-yeri ve serdari vardır.

Buradan hareketle yine Çermik şehri yakınında ve Diyarbekir toprağında (Çüngüş) kasabasına, oradan (Abdi Her) kasabasına geldik. Diyarbekir toprağında ve Fırat nehri kenarında bağlı ve bahçeli kasabadır. Buradan yine Fırat nehri ile Gerger şehrine gelip oradan da elli adet salt atlı

arkadaşlarla batıya giderek (Sagraz) kalesine geldik. Yapıcısı, Türkmen hânedanından Sultan Alâüddeve'dir. Göksu nehrine yakın acâip bir şehirdir ki, bağ ve bahçesi, akarsuları, cihanı sulamıştır.

Buradan kalkıp (Kargasekmez) tarafından Safraz'a yakın Surc kasabasına geldik. Bin kadar bağ ve bahçeli, câmi, han ve hamamlı, küçük çarşılı, havası güzel, şirin bir kasabadır. Malatya toprağında su-başılıktır. Bu şehir, Kömür dağı eteğinde olduğundan akarsuları çoktur. Bütün bahçe ve bostanlarını Kömür dağı suları sulayıp doğu tarafa akarak Fırat nehrine dökülürler. Ama bu şehir Fırat'tan uzaktır.

Oradan kuzeye çıkarak (Kahta) kasabasına geldik. Bu da Kömürlü dağı eteğinde bağlı, bahçeli, eski tarz evli bir kasabadır. Ahalisi hep Türkmen tâifesidir. Hâkimleri, Malatya paşasının su-başısıdır. 150 akçalık şerif kazadır. Halkı, temiz şeriata gayet iaatlıdır. Serdarı, kethüdâ-yeri gibi hâkimleri vardır. Bu şehrin yaslandığı Kömür dağının arkası, Malatya aspozusunun irem bağlarıdır. Bu şehir de Fırat'tan uzaktır. Birçok cämileri, hamam, han ve çarşısı vardır. Mâmur bir kasabadır. Buradan kalkarak Kısımansur kalesine geldik. (1)

Dilberlerinin misli İstanbul'da bulunmaz

Rifat bu yüzdten seviyor Adı Yamanı

Hısımansur'un vasıfları: İlk yapıcısı Mansur bin Hâris ül Âmiri olduğundan Hısımansur, yâni Mansur kalesi) denilmiştir. Halk dilinde galat olarak (Hasan Mansur) derler. Maraş toprağında su-başılık ve 150 akçalık kazadır. 70 parçadan fazla olan köylerinde Türkmenler oturur. Kethüdâ-

(1) Ahalisi (Adı Yaman) derler. Meşhur şâir Rifat Baba merhumun vatanıdır. Yukarıdaki şiir de onundur. Adı Yaman'ı ne kadar çok sevdiği bu şiirinden bellidir.

yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, nâibi, bac memuru vardır. Ama müftü ve nakibi Maraş'ta oturur. Kale ağası ve neferleri vardır. Fakat kalesi, Fırat nehrinin batısında Samsat yakınındadır. Emevîlerden Muhammed Ca'dî oğlu Mervan'ın bu kaleyi tâmir ettiğine dair sürda tarih yazılıdır. Gerçe küçük kaledir, fakat gayet sarp olduğundan Mısır halifeleri, sürgün edecekleri adamı buraya sürüp habsederlerdi. Gök-suyun kuzeyindedir. Fırat nehrinin güney batısı tarafına düşer. Bu iki su da kaleye yakındırlar.

Hısnımansur kalesi şekilleri: Yuvarlak, kayadan, emsal-siz bir kaledir. Siyah ve beyaz cilâlı taşları vardır. Kale içinde kırk adet ev, bir câmi, bir cebehâne, kâfi miktarda topları vardır. Aşağı kısmı mâmur ve şirin bir şehirdir. Bu şehir halkı Malatya'ya, ve Malatyalılar bu şehire öğleye kadar varıp gelirler. Çünkü aralarında sadece Kömür dağı vardır. Güney batısında (Ayıntab) iki konak, Maraş ise bir konaktır.

Buradan kalkarak Samsat kalesine geldik. El Melik ül Efdal Mısır hâkimi iken hasislik ve alçaklığından asker ayaklanarak kendisini azledip bu Samsat kalesine sürdüler. Ağlayıp sızlayarak ölüp, Samsat'ın dut bağları içinde yüksek bir kubbe içinde yatar. Allah rahmet eyleye.

Buradan yine batıya, mâmur köyler içinden Maraş tarafına gidip, (Bihisni - Sadbaz) kalesine geldik. Bütün vasıflarıyla, Haccı şerif cildimizde yazılıdır. Buradan güney batıya giderek, (Maraş) şehrine geldik. Buranın vasıfları ve ahvali de Hac cildimizde yazılı ise de, bu defa bazı garip hallerini öğrendiğimizden aşağıda yazıldı.

«Bu yeni Maraş'ın kible tarafında ve hâlâ bağların olduğu yerde (eski Maraş) büyük şehrinin harabeleri vardır. Hâlâ eserleri görünür. Harab olmasının sebebi odur ki, Hazret-i Ömer zamanında bizzat Hazret-i Ömer Kudüsü şerifi fethedip «Acaba kayser nice ola?»

Diye birkaç bin, Allahın birliğine inanan gaziler ve düldüle binmiş olan Allahın arslanı Ali ile Haleb'e ve Ayn-

tab'a ve Maraş'a doğru gelip, Maraş kayseri olan (Cimcime) ile Maraş ahalisine bir mektup yazarak (Esved bin Mikdad) ile gönderir. Mektubun içindeki şöyledir:

«Evvelâ bir Allah, ikincisi olarak resulü Muhammed Aleyhisselam, üçüncü olarak Çaryâr-ı güzîn tarafından olan bu mektubumuz ulaşınca, İslâm dinini kabul edip kaleyi teslim edesiniz.»

Mektup kayseriye okunduğu vakit derhal Maraş kavmi boş bırakıp Şir dağına kaçarlar. Bu yüzden eski Maraş harab olup, sonra Zülkadir oğullarından Alâüddevle, Maraş'a sahip olup, şehri mâmur ederek içinde hüküm sürer. Kalenin, bir vâdinin arasında dağ eteğinde olduğu zâten hac cildimizde yazılmıştır.

Şir dağından bu şehire bir su akar, adına (Pınarbaşı) derler. Gezinti yeridir. Şehrin bütün bilgi erbâbı burada cilenir. Bu su şehire girip sekiz adet un değirmeni döndürür. Şehrin kible tarafında (Elmalı köyü) tarafından bir diğer nehirde şehire akıp, onaltı göz değirmen döndürür. Bu yirmidört göz değirmen hepsi vakıftır. Şehir içinde Alâüddevle câmiî avlusundaki değirmen gayet süratlidir. Câmiin kalabalık olan cemâati bunun suyundan abdest alırlar.

Bu şehrin bir tarafında yüksek bir yaylak dağ vardır. Bunun tepesinde büyük bir havuz vardır. Göl gibidir. Adına (Karagöl) derler. Maraş'a üç saat yerededir. Bu Karagöl yakınında bir sarnıç vardır. Uzunluğuna ve enliliğine dörder yüz adımdır. Eski zamanda (Cimcime) kayserin, bu yaylalarda ve Göksun yaylasında yetmiş bin koyunu ve keçisi, camusu ve sığırı var imiş.. Bütün çobanlar bu hayvanları sığıp sütünü bu havuza dökerler, oradan üç saatlik yer altından beyaz mermer yoldan Maraş'daki Cimcime sarayına gidip havuzlara dökülür. Ve buradan bütün halka parasız dağıtılır imiş. Artanı mutbağında sarfolunup gelip geçene süt aşısı dağıtılmış!?

Bu kayser (Cimcime) öyle şatafata mâlik imiş ki günlük mutbağına ve başka levazımına ve bütün koyunlarına beher gün yetmiş katır yükü tuz harcolunurmuş!?. Onun zamanında bu Maraş öyle mâmur imiş ki şehrin bir ucundan diğer ucuna horoz damdan dama sıçrayıp bir dama yakalmazmış. Hâlâ yine mâmur bir şehir imiş. Bu şehrin doğusundaki dağların ardı Elbistan sahrasıdır. O sahrada bir nehir vardır ismine (Aksu) derler. Maraş ve Ayıntab'ın bütün pamuk ve pirinci üzerindeki arazide hasıl olup nehrin bir tarafı Maraş, diğer tarafı Ayıntab'dır. Arasında Şir dağı vardır. Silsile ile tâ Arafat dağında son bulur bir yüksek dağdır. Bu dağlar ve kasabalarda cümle Türkmen kavmi oturur. Lisanları —kendileri gibi— Buhara illerinden gelmedir. Bütün Türkler oniki türlü lisan üzere konuşurlar. Bu kavim önce Maverâünnehr'den çıkıp Dânişmeni, Akkoyunlu, Selçuk namlarıyla ayrı, ayrı bu Rum diyârlarına ayak basıp herbiri birer diyârı istilâ eylemişlerdir. Çeşitli lehceleri vardır. Bu Türkmen lisanı Tatarcadan ayrılmadır.

Türkmen lisanı: Hesabları bildiğimiz veçhile bir, iki, üç ilhdır. Diğer ıstılahları aşağıda yazılıdır:

Allah : calab, yalvac : peygamber, heykel : tlısım, âyine : câmi, mezkit : mescid, faki : imam, ünlen : müezzin, kancride idin? : nerede idin?, acarlı : yeni, irvana : dışı deve, darçıkma : darılma, onat dur : iyi eyle, kanciri yılıgan be : nereye gidersin bre, gömeç : ekmek, livâşe : ekmek,

Kız ve kadın adları: Zahrofa, Çiğdem, Mavzeniye, Aşide, Cam, Câmeb, Gülhan, Gülfam, Susam, Canzâr, Düldülzâr, Cûbar, Hûma, Asida, Abiş, Hevcan, Hondi, Döndü.

Câriye adları: Yomalak, Domalak, Penbe, Narenc, Nari-ce, Have, Dehan, Sevhan, Minşe, Varka.

Türkmen çakirleri adları: Masmar, Yoz, Avlud, Bozoklu, Yaşar, Yasar, Kohud, Kahraman.

Türkmen erkek adları: Elemsâh, Kılıcalb, Dişbudak, Korkut, Boğalp, Musladin, Yezid, Mezid, Mozad, Merdan, Seyfali,

Türkmen kabileleri adları: Zülkadiriye, Karakeçili, Düb-lü, Akkoyunlu, Mamaplı, Pehlivanlı, Kaçarlı, Dümlek, Yuva-cık, Keçeli, Avşarlı, Avcılar, Dedeler, Torunlar.

Bunlar hep aynı kabileler addolunup Arabkir ile Div-riği arasında Sarıkeçili dağında yaylarlar.

Diğer ıstılahlar: Kekremsi : şarap, dotuk : duvak, hilat : hil'at, mohdi giyinmi? : terace giyermisin, barğım yavunci-di : karnım ağrıdır, çöngüldüm : kocadım, yağız ancılayın düz neccar : bu kere şöyle yap dülger, karanda şarlı : taşra-lı şehirli, kekremsi hörpüldedir : şarap içerler, ırmağa çim-menmi uşak : suya girer misin oğlan, naşi avanla helesi mi-din hemi? : bilmediğin adamla söyleşir miydin?, uşak : oğ-lan, ayine, damının fakı musallıkıdır : câmiin büyük imamı-dir, ş ukişi : o kişi, şarkıdı : şehirli oldu, çendi : makam, em-cek : meme, dam dazlak : çırcıplak, damda bana : çadırda bana, gıl ve gızlı şarlı gaza hörpüldedir : kinli kibirli şehre gelir kahve içerler, öykünüm mü kişi : uyar mısın adam, be niden : bre neylersin, suçili : şu murdarı, el bizi de dakiyeler kişi : halk bizi acebliye adam, gözgü : ayine, tuşum : fikrime geldi, gökçük : güzel, çılığdırır bağrım : oynatır yüreğim, tahlıl : buğday, dehle : gözet, birikdi alan yere : bir yere gel-di meydana, çum cemaat : cümle cemâat, çokuşman kızan : üşmen oğlanlar!, taraş : zağar, mantıl : bazubend, onadım : yuvarlandım, haşal it : uyuz köpek.

Bunların daha nice garip lehceleri vardır. Birbirlerinin dillerini tercümanla anlarlar. Türk şubelerinin Çağatayca kolü en fasihidir. Moğol, Boğol, Türk, Kozak, Heşdük, Da-ğistan, Lazki, Komuk, Tatar Buhara, Nogay, Uromit, Ulu-Nogay, Şeydak Nogay Haydak, Bardak, Kırım gibi birçok kavim hep Türk ve Tatardırlar. Türkmen âl-i Osman dahi onlardandır. Ama Kalmak Tatarı yâni Çin, Hatay ve Hiten ile Mosko ötesinde karanlık dünyaya varıncaya kadar de-

vam eden bu kavim başka bir Tatarlardır. Oniki (tami) yâni şâhları olup oniki adet dilleri vardır ki birbirlerini anlamıyarak gezerler; cihani tutmuş bir alay inadlardır. Mokof kralıyla fağfura Kozak tâifesi Kalmağ kavminden bizâr olmuşlardır. Yeryüzünde Cenab-ı Allah iki kavmi hesapsız yaratmıştır. Biri Mısır Ceziresinde oniki melik hükmünde olan karalar yâni Sudan kavimleri, diğeri de bu Kalmak kavmidir. İnşallah bu Kalmakları da yeri gelince tafsilâtıyla yazarız. Hemen Cenab-ı Bâri vücut sıhhatiyle tam seyyahat ve son nefeste tam iman müyesser eyleye!..

Bu Maraş şehrini güzelce temâşâ ettikten sonra batı tarafta giderek (Kars Maraş - Kars zülkadiriye) kasabasına geldik. Osmanlı ülkesinde üç Kars var. Biri Erzurum Kars'ı, diğeri Silifke sancağında Karataşlık Kars'ı ki harab olmadır. Diğeri de bu Maraş Kars'ıdır. Maraş toprağında sancak beyi merkezidir. Alay-beyisi, çeri-başısı vardır. Sefer sırasında paşası askeriyeye sekizyüz askeri olup sefere giderler. Yüzelli akçalık kazadır. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi vardır. Kalesi dört köşeden uzuncadır. Kaya bina bir kaledir. İçinde evlerle câmi, çarşı ve pazarı yoktur. Aşağı taraf bağ ve bağçeli, âb-ı hayat sulu mâmur kasabasıdır. Ahalisinin çoğu Hama Türkmenidir. Buradan batıya giderken meşhur celâli Gürcü nebinin (Develi) köyü bir tarafımızda kalarak (Sarıkamış) köyünde menzil aldık. Bağlı ve bahçeli mâmur bir şehirdir (1). Buradan da hareketle (Göksun) yaylağı dağlarına geldik.

Kara ve deniz seyahatlerinden, gece ve gündüz cihani dolaşanlardan (Piyemonte) yazarı ile atlas minor ve coğrafya kitapları musannıflarının doğru sözleri üzere yeryüzünde cümle 140 adet büyük dağlar vardır ki üçüncü cildde yazılmıştı (2).

(1) Kent şehir demektir.

(2) Üçüncü kitabın baş tarafında beyan etmişti.

Bu Göksun yaylası dağı yüz kırksekiz yüksek dağın birisidir. Öyle yüksek dağdır ki medhinde melekler âcizdir. Öyle bir ulu yaylaktır ki içinde oniki kere yüzbin adam ve yüz kere yüzbin hayvanat rahat rahat seyran ve devran ederler. Konya ve Maraş eyâletleri halklarıyla nice boy beyi Türkmenleri bu yaylada cilvelenirler de birbirlerinden haberleri olmaz. Bu yüksek dağlarda olan bitki ve ot, çiçek ve ilâca yarayan ağaç bir diyar yaylasında yoktur, meğer Erzurum ensesindeki Bingöl yaylâsında ola. Nice bin kaynak pınarları vardır ki âb-ı hayattan nişan verirler, böyle geniş dağdır. Hattâ dokuzyüz yirmibir tarihinde I. Sultan Selim İran Şâhı Şâh İsmail üzerine sefere giderken Zülkadiriye sahibi Sultan Alâüddevle Mısır Sultanı Gavri'nin kışkırtmasıyla âl-i Osman askerinin ilerisini gerisini yağma ettikte Selim Han Sultan Gavri'ye nâmeler göndermiştir ki meali şudur: «Şu Alâüddevle'yi zabtedin İslâm askeri yolu üzerinde yol kesicilik ediyor. Hakkından geliniz yoksa ben hakkından gelirim» Gavri mektubu okuyunca sıkılıp Selim Hana, «hakkından gelmeğe kaadir isen gel» diye mektuplar gönderdi. Ve bir mektup dahi Zülkadiriye sahibi Sultan Alâüddevle'ye yazıp (göndereyim seni Şâh İsmail'e, elinden geldiği kadar imdat edesin) diyerek kışkırtmağa kalkıştı. Selim Han Çıldır sahrasında Şâh İsmail ile cenk ederken ne görsün! Yirmi bin kırmızı şalvarlı Cümdi Mısır şilâhşörüyle yirmi bin Alâüddevle'nin, Zülkadiriye'nin pehlivanı ve elli bin Türkmen askeri Acem Şâhı askeriyle birleşip Selim Hanın askerini ortaya alarak kıra kıra bozmak niyetinde iken zafer rüzgârı Selim Han tarafına esip bütün Türkmen ve Mısırlıları kılıçtan geçirerek Şâh İsmail ancak yetmiş adet mâiyetiyle İran'a can atabildi.

Selim Han, İran'ın yedi adet mirmiranlık yerini fethe-dip der-i devlete geldi. Sonra şeyhülislâmlardan fetvâ alıp Mısır Sultanı Gavri üzerine sefer için Kayseriye'ye geldikte

Maraş hâkimi Alâüddevle güya Selim Hanın Mısır üzerine gitmesine mâni olmak için yüzbin askerle âmâde iken Selim Han veziri âzamı Tavâşi (hadım) Sinan Paşa ile vezir Ayas Paşayı Göksun yaylâsına göndererek Alâüddevle ile büyük bir cenk ve savaş ettiler. Sinan Paşa mansur ve muzaffer olup Sultan Alâüddevle yetmiş kadar boy beyi ve ümerasiyla katledilip kelleleri Sultan Gavri'ye gönderilerek «iște haklarından geldim, hazır ol vaktine» diye haber yollandı. Gavri, giden elçileri Mısır'da Arab kapısı dışında gömdürdü. Ve ikiyüz bin askerle Mısır'dan çıkıp Merc-i Dâbık'a gelerek orada bozularak Mısır'a kaçtı. Hâlâ Mısırlıların kemikleri Merc-i Dâbık'da tepe tepe yığılıdır. Türkmen kemikleri de Göksün yaylâsında yığın yığın durur. Alâüddevle ile Türkmen beylerinin cesetleri dahi gömülüdür.

Buradan kalkarak batıya gidip (Künki) köyüne geldik. Bağlı, bahçeli, sulu somatalı ve kiliseli Ermeni köyüdür. Bu yaylanın batı tarafı Kayseriye toprağıdır. Buradan yine batıya giderek Değirmen boğazı köyüne geldik. Beşyüz evli ve kiliseli bir Ermeni köyüdür. Buradan dahi batıya giderek Kayseriye şehrine geldik. İlk yapıcısı Hazret-i Zekeriya Aleyhisselam asrında Kayser (Erciş)dir. Nice ellere geçerek nihayet Hazret-i Ömer hilâfetinde Kayser (Herakl) tâmir ettiğinden kâh burada otururdu. Ol zamanlar Kayseriye, Maraş ve Sivas'tan ziyâde mâmur ve müzeyyen idi. Ve deniz gibi askeri olup hepsi dahi Rum tâifesinden idi.

Hazret-i Ömer bizzat Kudüs'ü fethedip Hâlid ibn Velid Hazretlerini serdarı muazzam ederek seksen bin askerle Kayseriye'yi de fethettirerek içine asker koydu. Ve Hâlid tekrar Medine'ye geldi. Bunu duyan Kayser hesabsız asker göndererek kaleyi kuşattırıp içine kapanmış olan Müslüman gazilerini şehid ettirdi. Derken kaleyi tamamiyle istilâ edecek iken kalenin ensesindeği dağdan büyük asker görünüp mavi renkli âlemleriyle gelip bütün kâfirleri kırarlar. Küfarın lâşelerinde silâh eserleri ve yaraları görünmeyip sadece dudaklarının sağ tarafı yaralanarak mürd olmuşlardır.

Sonra bu Kayseriye'yi mâmur etmeğe kimse cesaret edemeyip hâli üzere harab kalmıştır. Tâ ki Kayser Herakl'ın oğlu Rum Kayseri olarak bütün İslâm diyârını istilâ etmek fasid fikrine düşüp buralarını dahi istilâ ederek Kayseriye sûrunu tâmire başlayınca Şam'da hükûmet eden Emevi hükümdarlarından Muaviye seksen bin askerle (Ubeydullah ibn Cerrah) Hazretlerini serdar ederek yetmiş günde bu kaleyi fethettirdi. Sonra Abbasilerden El Mûtasim Billâh Bağdad'da Hulâgû elinde helâk olduğunu işiten Kayserler yine Kayseriye'yi istilâ etmişlerdir. Sonra Mahan diyârından gelen âl-i Selçuk'un seçmesi bulunan Sultan Alâüddin bu kaleyi Rumlardan alarak üçüncü fâtilh olmuştur. Sonra Türkmenlere geçmiş ve onlardan dahi âl-i Osman elinde karar kılmıştır.

Süleyman Han yazması üzere Kayseriye sancağının paşa merkezidir. Alaybeyisi, çeribaşısı vardır. Paşasının askeriyle tamamı beşbin yüz mükemmel askeri olur. Paşasına senevi kırkbin kuruş hasılı olur. Nice kere arpalık tarihiyle üç tuğlu vezirlere ihsân olunmuştur. Beşyüz akça pâyesiyle şerif nâiblikdir. Nâhiyeleri hep mâmur olup mollasına senede beşbin kuruş hasılı olur. Şeyhülislâmı, nakibül-eshrâfi, şehir nâibi, muhtesibi, şâhbenderi, sipâhi kethüdâveri, dergâhî âli yeniçeri serdarı, kale ağası ve neferleri var.

Kayseriye kalesi şekilleri: Kuzey tarafındaki Erciş dağı eteğinde yüksek bir tepe üzerinde Rum melikleri fil cüsesinde taşlarla sağlam olarak binâ etmişlerdir. Sonra Dânişmendî oğulları daha ziyâde tâmir etmiştir. Ama hâlâ mâmur olan yeni Kayseriye bu tarihini vafsettiğimiz eski Kayseriyeden sekiz bin adım kadar uzak bir mâmur şehirdir. Bu kale süslü eski tarz bir sağlam kaledir. Sivas, doğusunda beş menzil yerdir. Kapısının kemeri üzerinde karşı karşıya ve yanyana bir arslan ve bir kaplan sûretî vardır. Bu kapıdan içeride zahire anbarları vardır. Tâ fethinden beri darı, buğday, pirinç ve peksimet ile doludur. Diğer âletler silâh ve cebehâne hesabsızdır. İçinde altıyüz hâne vardır. Mevlâhâ-

ne mahallesi, Kazancılar mahallesi Kıçkapı mahallesi olup kale kapısından dışarı çıkınca attarlar ve berberler, köhne çizmeci dükkânları vardır. Dizdar kapısının önü bahçe ve şadırvanlarla mâmurdur.

Asıl şehrin medhi: Aşağı şehir bir düz ve geniş yerde dört köşe traş edilmiş taş ile binâ edilmiş köhne bir kaleyi havi büyük varoştur. Şehir altındaki Koyun köprüsü nehri (Gezerler suyu) derler. Bu varoş bin kadar kiremitli altlı üstlü mâmur evleri havidir. Dairen madar etrafı eski sûrdur. Beş adet kapısı vardır. Boyacı kapısı, Keçi kapısı güneye bakarlar. Mahkeme yakınında Asarönü kapısı doğuya açılır. Odunpazarı kapısı kuzeye meyyaldır. Atpazarı kapısı kuzeye dönük olup Paşa sarayı yakınındadır. Bu sûrun etrafı hendektir. Kışın bu büyük hendek su ile ağız ağıza olup bahar günlerinde hendeği içine bostan ekerler. Lâtif sebzesi olur.

Mahalleleri: Meşhurları, Büyük çeşme, Küçük çeşme. Müftü hamamı önündedir. İshak çelebi, Sayacı, Katırcı-zâde, oduncu, fırıncı, tekke ovası pazarı, Hüseyinî —Keçi kapısında— Kürdler, Hacı Kılıç, Hasır, Debbağlar, Hacı İvazlar mahalleleridir.

Sarayları: Atpazarı yakınında (Paşa sarayı) hanından büyük olup avlusu cirit meydanı kadar geniştir. Yer yer söğüt ağaçları gölgesinde âb-ı hayat çeşmeleri vardır. (Dilâver Paşa sarayı), (Kürs Paşa sarayı), (Küçük-Hasan Paşa sarayı), (Ali Çavuş sarayı), Çiğ Deli-zâde sarayı).

Câmileri: (Ebi Muhammed bin ebi Tâlib câmii) duâsı kabul olunan bir yerdir ki, tavsifi kabil değildir. Halk dilinde «Ulu Câmi» derler. Tuğladan, yüksek, düzgün bir minâresi vardır ki benzeri meğer Niksar'daki Melik Gazi câmii minâresi ola. Kayseriye'de bundan eski ve büyük câmi yoktur. Kârgir binâ olup avlusu baştan başa aşağıya sarkmış söğütlerle süslüdür. Bu câmie Boyacı kapısı, ve Kadı hama-

mı yakındır. (Şeyh Emir Sultan câmii) eski mabeddir. (Lala Paşa câmii), (Osman Paşa câmii), (Hacı Paşa câmii) bu üç câmiler Süleyman Han vezirleri câmileri olup Koca Mimar Sinan ustanın yapısıdır. (Çik Deli-zâde câmii) Sivas kapısının iç yüzünde kalabalık cemâate mâlik bir minâreli bir câmidir. (Ahund hanım câmii) eski hükümdar hatunlarından Ahund adlı bir melikenin câmi olup medrese ve imâreti vardır, cemâati çoktur. (Katırcı-zâde câmii) bir sanatlı minâreli süslü câmidir. (Kurşunlu câmii) ortasında şadırvanlı bir havuz var, aydınlık bir câmidir. (Ulvan câmii) uzun minârelidir ve Kurşunlu câmie yakındır. (Hacı İvazlar câmii), (Hacı Kılıç câmii) medrese ve imâreti vardır, debbağhâne yakınında olmakla cemâati çoktur. Evkafı gayet sağlamdır. İmamları, hatipleri ve hademeleri mevcuttur. (Yeni câmi) kurşunlu, gönül açıcı bir câmi olup Dilâver Paşa sarayı yakınındadır. Diğer (Yeni câmi) Süleyman Çelebinindir. Sahibi hayatta olduğundan vakfı kavidir. (Debbağlar câmii), (Gönül câmii) Keçi kapısında Hüseyinî mahallesindedir, ferahlık veren câmidir. (Akkaş Çorbacı câmii) yeni bir câmidir. Yapıcısı hayatta olmakla gayet mâmurdur.

Medreseleri: (Sultan Ziba medresesi) gayet musannadır. (Ahund Hanım medresesi) eski tarz ve eski yapıdır. Öyle mübârek bir medresedir ki içinde bir kere (Bismillah) diyen mahrum kalmayıp elbet müfessir ve müellif olmuştur. (Hacı Kılıç medresesi), (Müftü medresesi) Sivas kapısında. Bilginleri Kur'an-ı azimüşşâna riâyet ederler. Her câmi ve medresede ilm-i hadîs görenler bulunur. Her câmide elbette birer mektep bulunmak karardır. Çocukları oldukça zeki olup Kur'an ve Muhammediye hâfızı çoktur.

Tekkeleri: (Celâlüddin-i Rûmî âsitânesi) bir mevlevihânedir ki cümle bilgi sahipleri fakr ve fâka erleriyle doludur. Haftada iki kere mevlânâ âyini olup sema' ve sfa ederler. Bu âsitânenin bahçe kapısı önünde bir âb-ı hayat çeşmesi

vardır. Bütün dervişler ondan susuzluklarını giderirler. Tekke içinde müteaddit oda ve sofalar olup mutbah, sema'hâne, nutribhâne (çalğı odası) ile süslüdür. (Seyid Battal Câfer Gazi tekkesi) beктаşiler yeri olup bütün fukarası aşıklardır. Gelip geçen canlara nimeti boldur. Kırk nisa (kırk kadın) ziyâreti dahi burada olduğundan büyük ziyâret yeridir.

Kırk Nisa: Bu kırk hatunun kırkı bir günde anadan doğup yeryüzüne ayak basmışlardır. Kırkı dahi kırkar sene yaşayıp herbiri birer rabia-i adviye mertebesine yetişmiş ve koca, karı görmeden yâni henüz açılmamış, gül, bekâr iken kırkar yaşında kırkı dahi bir anda ruhunu teslim etmişlerdir. Allahın garip hikmetidir. Kayseriye'nin doğusunda Bilanlı dağında (Koyun Baba tekkesi) bu da beктаşi yeridir. Eski Kayseriye yakınında (Kalenderan tekkesi) eski bir tekedir. Hâlâ birkaç adet beктаşi fukarasından fenâfillah canları vardır. Bazan şehire gelip parsa ederek onunla kifaflanırlar.

Çeşmeleri: Mevlevihânenin kapısı önündeki saf su çeşmesidir. Büyük çeşme ve küçük çeşme mahallelerinde âb-ı hayat kaynakları vardır. Seyre misli çeşmesi Keçi kapısı çeşmesi, Paşa sarayı çeşmeleri, Kuyumcular başı çeşmesi ve daha bunlardan başka nice yüzlerce çeşmeler vardır. Kalabalık yerlerde caddenin sağ ve solunda sebiller vardır. Kağlamaz sebili, Hundiye sebili meşhurlarıdır. Bu çeşmelerin çoğunun suyu (Kinis?) pınarı denilen yerden gelir. Bu pınar turna gözü gibi berrak Allah yapısıdır. Bu pınarda (Gezmeri) denilen yerden çıkıp nice bağ ve bostanları sulayarak akıp şehrin imâretlerini sular.

Hanları: Boyacı kapısında (Kağlamaz hanı) kârgir bina râna bir handır, gayet kalabalıktır. (Kapan hanı) gayet cemiyetli sağlam bir handır. (Gün hanı) Uzun çarşı içinde kârgir bina bir handır.

Çarşı ve pazarı: Kayseriye'nin de —Bursa ve Edirne gibi— iki yerde kârgir bedestanı vardır. Biri kuyumculardır ki

bütün dünyanın kıymetli murassa' cevahir makulesi şeyleri bulunur. Tuhaf kab' kacak pek çoktur. Kuyumcuları mücehver şeyler işlerler. Büyük bedestanda zengin tüccarlar alışveriş edip nice gûna kıymetli kumaşlar satarlar. Geniş çarşılarından Uzun çarşı gayet süslüdür. Atpazarının yanında olup safi kapamacılar çarşısıdır. Bunun sağ tarafında Unkapanı vardır. Ve beyaz un burada satılır. Acib hikmettir ki bu şehirde un çuvalı içine unu koyup on sene kadar durdursalar asla çürümeyip yine has ve beyaz ekmeği olur.

İç kale kapısından çıkınca attarlar çarşısı vardır ki çeşitli ilâçlar kokusundan gelip geçenin dimağı kokulanır. Attarlardan aşağı temiz berber dükkânları vardır ki her birinde temiz ve namuslu berber civanları bulunur. Buradan aşağı «Pine duzan» yâni eski pabuç ve çizme yamayıcı dükkânları vardır. Oradan yine caddenin iki tarafı Karakeçili dükkânına varıncaya kadar hep kapama ve zıbın (entari) işler terzi dükkânlarıdır. Oradan temiz bakkal dükkânları vardır. Muhtesib dükkânı bu mahaldedir ki, bütün esnaf padişâh tartısı dışında bir dirhem noksan vermeğe kaadir değildir. Bundan aşağı hep kasap dükkânlarıdır. Kasap çırakları nice yüz boğazlanmış karaman koyun ve kuzularını lime lime edip her limeye bir gül takarak, zafran sürerek satarlar. Bunların alt tarafında has ve beyaz çörekçiler ve börekçiler vardır. Çeşitli börek, badem ve susam ve çörek örtülü çörek, kaymaklı börek pişirirler. Tâ Saraçhânebaşına varıncaya kadar böyle nimetler pişer. Çörekçi, börekçi, ahçı, başçı, çeşitli hoşafçı dükkânları vardır. Muhtesib ağa dükkânını geçince Arpacılar çarşısı, Kazancılar pazarı, Semerciler çarşısıdır. Buradan iç kale önüne varılır. Sol tarafı mevlevihâne bahçesi kapısıdır. Bahçe tâ Uzunçarşı başında nihayet bulur. Saraçhâne ile haffafhâne pazarı aydınlık, mâmur ve gayet kalabalık pazarlardır. Debağlar pazarı temizdir. Odunpazarı Kale kapısı önünde olup o kale kapısına da Odunkapısı derler. Atpazarı kapısı Paşa sarayı yakınıdadır. Koyunpazarı dahi ona yakındır.

Genç ve ihtiyarların çehre renkleri: Bu eski şehir Erciyeş dağı eteğinde olduğundan havası soğuk olup bütün halkı zinde olup kimi yüzünde ve kimi yüzaltmış ile yüzyetmiş arasında vefât ederler. Buğday yiyen, siyah püskürme benli ihtiyar ve genç adamları olup umumiyet üzere denilecek derece cesur ve bahadırırdılar. Gençleri tez sakallanıp sayd ve şikâra, avan zümresine mâil olurlar.

Âyân ve eşrafı: Dilâver Paşa-zâde Murad Paşa, Müftü efendi, nakibüleşrâf efendi, Ali çavuş, Çiveli-zâde, Akkaş ağa, Kamışçı-zâde, Mûsâ efendi, sadâtı kiramdan müftii sabık Kamışçı-zâde ve Mevlevili Ali ağa, Hüseyin efendi-zâde meşhurlarıdır.

Üstad tabib ve cerrahları: Olgun hekim ve kan alan (Al Kayran oğlu) gayet mahir üstad nabız ilminde güya Aristo gibi bir zâttir. Bu şehirdeki Türkler hekime (Al Kayran) derler.

Şeyhleri, müftüleri ve şâirleri: Ali efendi adlı şeyh ilmiyle âmildir. Şehrin kışı şiddetli olduğundan şehir halkı ilimle meşguldür. Zeki tablatlı ve tez anlayışlı olduklarından şâirleri çoktur. Bunlardan Şahap Çelebi divan sahibidir. Hicranî Çelebi dahi meşhur şâirdir, ermişlerden Derviş Mustafâyî, yaz ve kış gömleksiz gezer ve kışın ilâhî askla ter içinde kalır bir dervîştir. Derviş Ahmed Halhali mecazyûndan bir Allah adamıdır.

Elbise ve lisanları: Büyükleri, saya, çuka, samur, zerduva, tilki boğazı, sincab kürk giyip atlastan kaftan biçtirirler. Ortahalli olanları Üsküdar ve Londra çukası, boğası kaftanı giyerler. Karıları sivri takke giyip üzerine Ezar bürünürler. Şehir zürefası Arabca ve Farsca kelimeler kullanırlar. Ama halk dili Türkçedir. Abe bre, altla bre, götür bre şekilli sözleri vardır. Ama Kürdce ve Rumca bilmezler. Şehrin yeri Erciyeş eteğinde olduğundan evlerinin yüzü kuzeye açıktır. Seher vakti kalkan canlar, havasını koklayınca cenet rüzgârı koklamış kadar safâ bulur. Batlemyus'un dedi-

ğine göre, üçüncü iklimde olup onyedinci iklim örfünün ortasındadır. Hakim Kolon'a göre, bu şehrin tâli-i imâreti sünbüle burcunda, utârid beyti toprağında bulunmuştur. Onun için her sene ürünü ve sebzesi çokluk üzere olup bolluk olur. Halkının tabiatları toprak gibi süflidir. Üçbin adet su kuyuları olup her evde mutlaka bir, ya iki kuyu bulunmak mukarrerdir. Şehrin dört tarafında yüz onyedi adet arıklarla kaynaklı akar pınar vardır. Çoğu Erciyeş yaylâsından çıkar Şehrin alt yanında Koyun köprüsü suyuna Kirazlar suyu derler. Bu köprüden akarak Mazlum oğlu köprüsünden iner (Âli) köprüsüne varır, oradan akıp saza karışır. Ve sonra Kızılırmak nehrine akar. Bir nehrine dahî (Eknes) suyu derler. Gümrü adlı yerden çıkıp şehrin bağ ve bahçelerini suladıktan sonra Kızılırmak'a dökülür.

Kızılırmak dahî Bafra kasabası önünde Karadeniz'e karışır. Şehrin batısında ve bir saat mesafede Kızılırmak nehri üzerinde iki kaya arasında yapılmış (Bir göz köprü) adıyla çok değerli bir büyük köprü vardır ki Sultan Süleyman asrındaki Koca Mimar Sinan yapısıdır. Üstad mimar kıymetli ömrünün nice senelerini geçirip ve var kudretini sarf edip alâimisemâ gibi emsalsiz bir köprü yapmış ki gören seyyah serserim olarak yapamı takdir eder.

Hamamları: İç kaledeki (Kadı hamamı) gayet ferah verici ve çifte hamamdır. (Gürcü hamamı) iç kalede biricik aydınlık hamamdır. Ve yine iç kalede (Yeni Kadı hamamı) yeni yapı bir hamamdır. Taşra varoшта (Hundi Hanım hamamı) gayet eskidir. Hattâ bazı müverrihler (Beli Nâs) nam hakîmin hikmet ilmi ile bina edip bir kandil yağıyla ısıttığı hamam budur. Peygamberimizin doğduğu gece kandil sönüp hamam muattal kalmıştır. Sonra Dânişmend oğulları kadın hükümdarlarından (Hundi) hanım tâmir etmiştir. Derler. Ama nice yaşlı ve ihtiyar adamlar «Beli Nâs hekimin tılsım ilmi ile binâ ettiği hamam eski Kayseriye'de olup esas binâsı ve nice kubbeleri ve kandil külhanı yerleri belli» dedi-

ler. Günahı söyleyenin boynuna.. Aşağı kalede (Hüseyn Paşa hamamı) Koca Mimar Sinan binâsı olup gayet sanatlıdır. (Paşa hamamı) bu da Koca Mimar Sinan binâsı olup Süleyman Han Acem Irak'ı seferine giderken yaptırıp içine girmiştir. Meydan hamamı, Sultan hamamı, Salâhüddin hamamı, lâtif hamamlardır. Buna bitişik bir kadın hamamı dahi vardır. Bu hamam önünde kale hendeği kenarında irem bağı gibi bir bahçe vardır. Hamamdan çıktıktan sonra nice canlar bu bahçede canlarıyla can sohbeti ederler. Eski Pamukçular hamamı, Güzel Paşa hamamı, tekke yakınında müftünün Yeni hamamı vardır. Bundan başka âyân ve kibarının saray hamamları da vardır.

Ahalisinin isimleri Ahmed, Mehmed, Ali, Veli olduğu gibi Molla Câfer oğlu, Hatib oğlu, Sünem-zâde, Budak-zâde, Akkaş, Karakaş, Sallabaş gibi lâkâbları da vardır. Gemçi kapısının iç yüzünde iki adet eski kilise vardır. Mevlevihâne yakınında Rumların da bir kilisesi vardır. Frenk kilisesi yoktur. Yahudilerin de bir havrası var. Şehrin kuzey ve yıldız ve batı tarafı açık olup faydasız lodos rüzgâr tarafı örtük olmakla havası yine serindir.

Ürünü ve sanatları: Bu şehire Cenabı Hakkın ihsânıyla ilâ maşallah yaz ve kız kar yağıp yeri sulayarak yetmişyedi çeşit tahıl ve bitkileri, yetmişyedi türlü de sebze ve otu olur. Bilhassa buğday ve arpası meşhurdur. Şehirde cümle sanat ehli mevcut olup hep işleri beğenilir. Dağlarda mazısı gayet çok olduğundan debbağları onunla keçi derisi işlerler, öyle bir sarı sahtiyani olur ki güya altın sarısıdır. İçinde adamın çehresi görünür. Hattâ halk dilinde «Kayseri sahtiyani gibi gıcır gıcır öter» diye darbimesel olmuştur. Pabucu, mesti, içi dârâyili sarı tatlı çizmesi bir yerde yoktur. Bütün vezirlere hediye gider.

Yiyecek ve imâretleri: Has ve beyaz ekmeği, livâşe yufkası, katmer çöreği, baharlı böreği, (lahmı kadid) (kadid et) namiyle şöhret bulan kimyonlu ve baharlı sığır

pastırması, ve miskli et sucuğu bir tarafta yoktur. Hep İstanbul'a hediye olarak gider. Eskiden bu şehirde kırk yerde eski imâret olup bay ve fukaraya nimeti bol imiş. Onlardan (Hundi hanım) imâreti halen vardır.

Teferrüç yerleri: Kayseriye'de tamamı (103) adet gezinti ve safâ yeri vardır. Bunlardan (Hisarcık mesiresi) Erciyeş dağı eteğinde âb-ı hayat sulu, çimenzarlı bir yer olup çeşitli kirazı meşhurdur. Ve şehir içinde piri fâniler için (Mevlevihâne) mesiresi var. Ve atlılara eski Kayseriye'de (Bektaşiler tekkesi mesiresi) ve yine ihtiyarlara (Namazgâh mesiresi).. Bu musallaya istiskaya (yağmur duâsına) çıkarlar. (Alâüddin köşkü mesiresi) çimenlik yerededir. (Aramgâh-ı Ali) Ahmed Tirâni orada gömülüdür. (Ases dağı mesiresi) burada meşhur şâir İmril Kays'ın kabri vardır. Eski padişâhların mezarları yakınında (Kasrı Züvvar mesiresi), (Oğlancık mesiresi) ve ona yakın (Haydar kşkü gezinti yeri) ve Erciyeş dağında (Babarten yaylâsı), Yuvarlak Dede ziyâreti yakınında Kuşcu Paşa tepesinde (Cirid Meydanı mesiresi), şehrin doğu tarafında dahî mesirelerle Yılanlı dağında (Koyun Baba tekkesi) mesiresi vardır. Halk tatil günlerinde buraya gelip safâ ederler. Sivas bu Kayseriye'nin doğusundadır. Kiblesinde Göksun yaylâsı aşırı Maraş şehri vardır. Güney ile Batı arasında Niğde şehri vardır. Batısında Aksaray şehri tam üç menzildir. Doğusunda Malatya kalesi beş günlük yoldur. Batısında Ürgüp kasabası üç konaktır. Kayseriye'den batıya Niğde şehri üzerinden üç menzilde Ereğli kasabasıdır.

Erciyeş dağının garip vasıfları: Bu dağda asla yılan, çiyen, akrep vesair böyle zehirli haşarat yoktur. Güya bu dağ (Ricâlilgayb) makamı olmakla haşarat bulunmaz derler. Başka bir rivâyete göre güzidei ahabdan olup birçok zaman yaşayan (Baba Reten-i Hindi) hazretleri bu dağda sakin olduklarından bu haşarat olmaması onların duâları berekâtıdır. Hâlâ bu dağda (Baba Reten bağı) derler, kendi biter, kendi yeter çeşitli meyvalar verir bağlar vardır. Zira bu Baba

Reten bağcılarının piri olup mübârek adı (Ebu Zeyd Hindî) dir. Kendisi riyazât ile yaşamıştır. Mezarı Hindistandadır. Başka rivâyete göre, Yahya asrında Kayser Erciyeş bu şehri yapınca eski filozoflardan (Flaska) adlı hakim bu yüksek dağa çıkıp yetmiş adet haşarat şeklini birer sütun üzerine kazıp her birini birer tılsım etmiştir. Onun için bu dağda zehirli hayvanat yoktur derler. Bu dağın yazda ve kışta kar ve buzu eksik değildir. Zülâl kurdu dahi bulunurmuş ama görmedik.

Kayseriye'deki büyük evliyâ mezarları: (Makamı Muhammed Hanefi bin Emirülmü'minin Ali) habsolduğu yer hâlâ herkesin ziyâret yeri olup duâsı makbul yerdur. (Ziyâret Seyid Burhanüddin Muhakkik Tirmizi) dörtyüz yetmiş dört tarihinde vefât eylemiştir. (Şeyh Rüküddin Sincanî) dörtyüz seksnüç tarihinde vefât etmiştir. Oğlancık mesiresinin Haydar Köşkü denilen yerde gömülüdür. (Şeyh Vahdüddin Kermani) Sultan medresesi yakınında gömülüdür. 597 tarihinde vefât etmiştir. (Şeyh Şerefüddin Muslî) Seyid Burhanüddin Tirmizi yakınında yatar. (Şeyh Hasan Kayseri), (Şeyh Seyid Şerif) ikisi bir yerde gömülü olup aralarında mezar yoktur. (Şeyh Eimmetül Hulvânî), (Şeyh Ruzbahan Baklî) ona yakın (Şeyh Nûrbahş Kâmuranî) Nur bahşî tarikinde ulu sultandır. (Şeyh Molla Tatar) fetavadan (Tatar Haniye) adlı kitabı müstatabın müellifidir ki birçok şer'î meseleler anda yazılıdır. (Hazret-i Dâvûd Kayserî) sanat ehlinin halife ve kemer bağlayanı olup adı (Kaddese sırrahû) ile yâdedilir. (Sultan Melik-Mehmed Elgazi) âl-i Dânişmendiden şanı büyük bey idi. Kayseriye'yi kâfir istilâ eyledikte yer götürmez askerle gelip fethederek vefât etmiştir. (Şeyh Hazret İbrahim Tennüri) 887 târihinde vefât etmiştir. (Şeyh Abdurrahman Tennüri), Sultan Harzemşâh mezarı, (Şeyh Necmülrazî) 584 tarihinde vefât etmiştir. (Muhammed Şâh ibn Harzemşâh merkadi), Asitân Dede ziyâreti), (Ziyâret Kutbüddin), (Şeyh Seyfullah eefndi) Nakşibendî tarikinde ulu sultandır. (Şeyh Feth Tennüri), (Ma-

kam Zeynülabidin) seyahati sırasında buraya uğrayıp görüşmüştür, makamı âlisi vardır. (Şeyh Ali Ten-nürî) Ali dağında, (Şeyh Ahmed Tirânî) nice kere asıl vü-cuduyla gökte uçup gezdiği için «Ahmed Tirânî» demişler, büyük ziyâret yeridir. (Ziyâret-i Battal tekkesi) burada er-mişlerden birçok mübârek kimseler gömülü ise de mübârek adları malûm değildir. (Şeyh Hazret Ebu İshak) Alemdar-ı Resulullah olup ulu ziyârettir. (Şeyh Hazret Hâmîd ibn Mû-sâ Elkayserî) kerâmet sahibi ve hiddet ehli bir azizdir. Haz-ret-i Resulullah ile nice kereler müşerref olmuşlar. Yakınında birçok tarik ehli gömülüdür. (Büyük ziyâret yeri Şeyh Hazret Abdi Dede) yakın zamanda kerâmetini görmüş olan hâl sahibi adamlardan yemin ile işiterek yazdık:

Abdi Dede'ye ait menkıbe: Halktan münzevî, mihnet hâ-nesinde güne-i didâra vasıl olmuş bir er ve bir meyva verir ağaç nurlu tarik olmakla zâlim halk «şeriattan taş kopardı» diye sadece vücut ağacına taş atmakla teselli bulmayıp tek-kesinde (Leheleke.....) âyeti kerimesini tilâvet ederken biçare Abdi Dede'yi huzuru hâkime götürüp ol an aman verdimeyerek arasta başında asıp muhallefat ve terekesini (biraktığı eşyayı) zapt için tekkesine vardık-larında görürler ki (fesyekfikehumullah) âyetini okuyor. Hemen «bre astığımız yerden kurtulmuş!» diye bağlayıp tekrar hâkim huzuruna, oradan dahi arasta başına götür-düklerinde ne görsünler? Evvelce astılkarı Abdi yine asılı durur. Hemen Abdi Dede asılı vücuda «esselâm aleyküm ya Abd hak» deyince asılı cesetten dahi «vealeykümüsselâm yâ Abd sırr-ı hak» diye ses gelir. Bu kadar adam bunu duyduk-ları halde yine hep birlikte ikinci Abdi'yi dahi birinci Abdi-nin yanına asarak ibâdethânesini zabtetmeğe koşarlar. Var-dıklarında Abdi Dede'yi yüksek sesle (ve ketebnâ aley-him...) âyeti kerimesini okurken bulurlar!. Yine bağ-layarak götürüp arasta başına asmak dilediklerinde evvelki iki asılı vücudu gören Abdi Dede «esselâm aleyküm yâ ab-deyn ümmeti seyyidil kevneyn» deyince ol vücutlar dahi «ve

aleyküm selâm yâ Abdurrahman hu hu» derler. Halk yine aman vermeyip asarlar. Böyle Abdi Dede vücudunun bir yerde asıldığını gören Kayseriyeliler ayaklanarak Abdi Dede'nin katline fetvâ veren şeyhülislâmı, ve aleyhinde olan ulemayı zâhirden yedi kimseyi sıra ile asarak Abdileri dahi indirip birer, birer gaslederek bu mahalde defnettiler, hâlâ üçü dahi mezar taşlarıyla malûm büyük ziyâret yeridir. (Kaddesallahu esrârehümül aziz...)

Kayseriye yakınında Ases dağında (Mahir şâir İmriülkays) vardır. Ol İmriülkays'dır ki Peygamber zamanında Kureyş'in en belâgatli şâiri idi. Beğenilen şiirleri yedi muallakaya geçmiş, makbul şiirleri olmuştu. Ol asırda şiir mergup olduğundan nice büyük şâirler vardı. Ama hepsinin mümtaz Hazret Hassan bin Sâbit ile bu İmriülkays idi. Hassan sonunda İslâm ile müşerref olup hattâ Mısır Meliki (Mukavkis) tarafından Hazret-i Resule düldül katırı, Zülfikar kılıcını, Mâriye adlı câriye ile hemşiresini, Zünnun-i Mısri ile beraber Hassan Hazretleri hediye olarak getirmiş ve makbule geçtikte hazret düldül ile zülfikarı Hazret-i Aliye verdi. Mâriye câriyeyi dahi kendilerine alıkoydular ki andan Peygamberin oğlu (İbrahim) vücuda geldi. Hemşiresini de Hassan Hazretlerine ihsân edip sultanül şuara (şairler sultanı) etti. Ve elçi olarak gelen Zünnun dahi İslâmla müşerref olup cümle hükemaya pir oldu, ki Mısır'da gömüldür. Ama bu İmriülkays şâir İslâma gelmedi. Zira ilmi nücumda (yıldız ilminde) Ebi Leheb lâinin öğrencilerinden ve onun akrabasından idi. (Şeyh Hazret Abdüssamed efendi) tariki hocagândan ulu sultandır. Kayseriyeli temiz kalbli bir Allah adamı imiş. Nice zaman İstanbul'da âl-i Osman padişâhlarıyla hem sohbet olduktan sonra sıla için buraya geldikte cennete ulaşip bu mezara defnedilmiştir. Senk-i mezarındaki tarih:

Bin söz ve girye ile gûş eyleyince târih

Dedim ki «irtihal-i Abdüssamed efendi» (sene 1026)

(Şeyh Ramazan ziyâreti), (Sinanüddin Yusufüşşehir Biarab Sinan) Haleb eyâletinde Antakya şehrinde yetişip

Bağdad mevleviyetinden gelirken bu Kayseriye'de vefât ettiğini bilen adamlar vardır. Bütün te'lifatı Ulu câmide vakıftır. Kabirleri Ali Tennuri makberesinde muhteşem bir kabirdir. (Sefer bin Mehmed Kapani) Kayseri toprağından «Muhtesib-zâde» demekle meşhur deniz gibi derin ulemâdan bir zât imiş, Şeyh Hâmid civarında (Hundi hatun) medresesinde ders-iâm iken merhum olmuş. orada gömülüdür. (Kırk nisâ ziyâreti) kırkı dahî Gazi tekkesinde gömülüdür. (Yuvarlak Dede ziyâreti) Kuşçu Paşanın cirid meydanı tepesi yakınında gömülüdür. Buradan kalkarak mâmur köyler içinde gezerek (Bor) kalesine geldik.

Bor şehri: Fâtihi âl-i Selçuk'tan Kılıçarslan İzzeddin ibn Mes'ud olup (569) târihinde Dânişmendlilerin yardımıyla Rumlar elinden zabtetmiştir. Selçukluların yıkılma sırasında bu kaleyi küffar istilâ edip Bor'u nirsuz etmişlerdir. Sonra Hacı Bektaş Veli'nin teşvikiyle Orhan Gazi burayı fethettiyse de fetihten sonra Karaman-zâde İbrahim bey mutasarrıf oldu. Sonra Yıldırım Bayezid Han zamanında zorla zabtedilerek Osmanlı ülkesine eklenmiştir. Süleyman Han yazması üzere Konya eyâletinde Niğde beyi sancağı hükmünde yüzelli akça pâyeli şerif kazadır. Nâhiyesinde (13) kadar köyü vardır. Padişâh tarafından valde sultana gider. Evvelâ bu şehir içinden akan (Hümmam çayı) üzerindeki siyah barud değirmenine has idi. Şimdi lâğvedilmiştir. Kethüdâ-yeri, serdarı, kale ağası, muhtesibi, su-başısı vardır. Ama müftü ve nakibüleşrafı yoktur. Tara feyninden Niğde ve Aksaray'da uzakça olduğundan Kayseri müftüsüne müracaat ederler.

Bor kalesinin vafı: Eski usul bir eski kaledir. İç ilde olmakla kaleye ihtiyacı olmadığından gözden uzak ve tamir iltifatından kenarda kalmıştır. Bu sağlam kalenin esas binası bir düz hayalıkta olup beş köşeli, taş bina bir sağlam hisar imiş! Ama zamanla yer yer delinmiş, hisar içinde bir mahalle, eli adet fukara evleri, İlyaslı câmii adıyla bir eski câmii ve bir adet köhne kale kapısı vardır.

Şehir varoşunun evsafı: Bir düz ve geniş yerde bağlı, bahçeli mâmur bir varoştur ki kale dibinden akan ve esasen Niğde ve Hamam cihetinden gelen Hamam çayı akarak yirmi iki göz su değirmeni döndürür. Sonra nâhiye ve köylerine uğrayıp Ereğli sazlığına karışır. Şehir evleri hep toprakla örtülüdür. Elli üç mihrab câmiî vardır: Çarşı yakınında (Câmiî atık) Sultan Alâüddin'indir, bütün câmilerinin büyüğüdür, fakat minâresizdir. (Gözlü-zâde câmiî) Adanalı Ramazanoğlu vakfıdır. Asıl «Kale câmiî» namıyla meşhur bir nurlu câmidir. (Şehid Mehmed Paşa yâni Sokollu Vezir câmiî) Çarşı içinde yüksek bir nurlu câmidir. Altında serapa altmış adet arasta dükkânlı, kurşunlu aydınlık câmidir. (Çayırli câmiî) Hacı Mahmud mahallesinde bir minâreli bir câmidir. (Orta Maahle câmiî) minârelidir. (Sofyan mahallesi câmiî) minâresizdir. Bundan başka kırkaltı adet mescidler vardır. Her câmide medrese, dârülhadis, dârülkurra bulunur. Kırk adet çocuk mektebi, on adet deriş tekkesi vardır. Kale içinde (Gözlü Sultan tekkesi), yine kale içinde (Kisbi Mustafa efendi tekkesi) büyük yerdir. Çayırli câmiinde (Esad efendi tekkesi) şeyhi Himmet efendi mübârek azizlerdendir. Eski mezarlıkta (Sarı Saltık tekkesi) Bektaşî tekkesidir. Çarşı içinde Sokollu Mehmed Paşa hamamı en ferah verici hamamıdır. Üç adet hanı vardır ki biri kervansaraydır, biri kapan hanıdır, öbürü de bekâr hanıdır. Müzeyyen, iki başları demir kapılı altmış adet dükkânı havi, ve câmi altında yetmiş adet arasta dükkânlı bedestanı vardır ki Sokollu binasıdır. Suyu ve havası lâtif, ahalisi gayet temiz, âyân ve eşrâfi fukara dostudur. Bağ ve bahçelerinde mesireleri çoktur. Çeşitli sulu üzümünden başka «Keşmiş» namıyla meşhur olan kuş üzümü ve köfteri ve armut kaktı, kaysısı ve güherçilesi siyah barutu meşhurdur. İç kalede gözlü, eski mezarlıkta Sarı Saltık ziyâretleri vardır. Bunun batısında Niğde yarım konaktır ki Bor câmiî minâresinden Niğde apaçık görünür.

BOR KALESİNDEN AKSARAYA GİTTİĞİMİZ

İlk menzili (Ortaköy)'de aldık. Aksaray sancağında yüz elli akça pâyesiyle başka kazadır. Geniş ve verimli sâhada olup bağ, bahçe, câmi, mescid ile donanmış mâmur köydür. Bu köye tâbi otuzaltı pâre nâhiye köyleri vardır. Buradan yine kuzeye, mâmur köyler içinde giderek bir menzilde (Harvadalı) köyüne gelcik. Bu dahi ferahlık veren bir yerde gayet mâmur ve müzeyyen, han ve câmili Müslüman köydür. Aksaray nâhiyeleri köylerindedir. Buradan kuzeye giderek (Aksaray) şehrine ulaştık.

Aksaray vasıfları: Bu şehir için Sem'un Safâ reyiyile yapılmıştır. derler. Hükümdardan hükümdara geçerek Herakl nam kayserin oğlu (Helena) adlı kralın elinde iken adı geçen. Arab kavmi üzerine sefer etmeğe başlayıp nice bin pis askerleriyle Şam üzerine giderken (Safraz) denilen yerde askeriyle bozulup ve kendisi de ölerək yerine oğlu (Mikâle) adlı kral geçti, sonunda bunun da elinden İzzeddin Kılıçarslan bin Melik Mesud 569 tarihinde burayı zabtetmiştir. Fetihten sonra bu şehirde nice büyük evliyâ kaldığı için bu şehire müverrihlerin çoğu «dârüssulehâ» (salihler yeri) demişlerdir. Aksaray denmesinin sebebi de Kılıcarslan şâhın taht şehri olmakla büyükler, büyük saray binâ ederler. Dârüssâadesinin sağ ve solunda tunçtan iki adet heybetli arslan timsali var imiş. Bu saraya bir suikast olsa kasteden bu kivilcim saçan arslanın sesinden helâk olurmuş. Ve bu saray geriden bembeyaz görüldüğünden bulunduğu şehre de (Aksaray) demişlerdir. Rumlar bu şehire bugüne kadar (Pegahelna) derler. Sonra Karamanoğlu Yâkub beyin eline girip sonra Yıldırım Bayezid Hana geçti. Hâlâ Osmanlıların elinde olup Gazi Süleyman Han yazması üzere Karaman eyâletinde sancak beyi merkezidir. Senede beyine yirmi kese hasıl olur, beşyüz askere mâlik bir tuğlu mirlivadır. Alay-

beyisi, çeri-başısı, yüz-başısı vardır. Kanun üzere cebelileriyle bin askeri olur. Yüzelli akçalık şerif kazadır. Kadısına sene de beş kese hasılı olur. Müftüsü, nakibi, kethüdâ-yeri, yeni-çeri serdarı, kale ağası, muhtesibi, şehir su-başısı âyân ve eşrafı, salihleri vardır.

Aksaray kalesi vasıfları: Burası geniş bir kazada olan kalesi ulu ırmak kenarında dört köşe, kaya yapı bir kuvvetli kaledir. Tâ şehirin ortasındadır. Ama burc ve duvarları o kadar yüksek değildir. Bütün burcları ve dişleri ve bedenleri ve mazgal delikleri; hendese ile tertip ve binâ olunmuş kuleleri hep birbirine bakar ki, kuşatma sırasında her kulenin cengâver bahadırları tüfekte kuleleri muhafaza ederler. Hisar tarafında beş kapısı vardır. Küçük kapı batıya bakar, demir kapı kibleye açılır, Keçi kapısı dahi kibleye açıktır. Ereğli kapısı güneye bakar. Konya kapısı batı taraftan görünür. Bu kapıların bekçileri bac memuru muhtesib adamlarıdır. Kale içinde celâlıler zamanında buğday muhafazasına mahsus anbar vardır. Cebehânesi yoktur. Ramazan ve sair şenliklerde atılacak şâhi topları vardır.

Varoşun vasıfları: Evlerinin çoğu kerpiç ve taştan yapılmıştır. Mahalleleri otuz ikidir. Başlıcaları şunlardır: Kâr-hâne, Culah?, Sofular, Çömlekçiler, Şeyhli, Timarhâne, Kızılca, Kalınlar, Veldan gölü, Beydan, Belecik, Pamukcular, Şeyh Gaznevî, Terhacı, Paşacık, Gergi, Câmii kebir, Babı sagir, Hacı Fikrüdün, Bora pazarı, Ereğli kapısı, Pandyal, Zincirli, Kaval, Taş pazarı mahalleleridir.

Câmileri: (Karamanoğlu İbrahim bey câmii) eski bir mabeddir. Dört adet kemer üzerine kârgir kubbeli bir câmidir. Câmi içinde oniki adet yüksek sütunlarla iki adet sanatlı kapıları vardır. Minberi, müezzinler mahfili sade güzelidir. Müezzin minâresi câmiden uzak olup câmi kubbe-lerinin kireçle örtülü olduğu anlaşılır. (Şeyh Hâmid Veli câmii) Şeyhler mahallesinde kubbeli bir minâreli câmidir. (Debbağlar câmii) kerpiçle binâ edilmiş cemâati çok bir câ-

midir. (Hacı Seyid Hasan efendi câmii) Başköprü yakınında gönül açıcı bir câmidir. (Kârhâne câmii) Kârhâne mahallesinde ruhaniyetli bir câmidir. Doksan sekiz adet mahalle mescidi vardır.

Medreseleri: (Yılcık medresesi) eski yapıdır. (Sulu medrese çeşitli bilgiler yeridir. (Karamanoğlu câmii medresesi) bu medreselerin vakıf tarafından talebelerine ve dersiâmlarına her ay muayyen vazife ile, et ve mum paralarını verirler. Nice parasız dersiâmları vardır. Ahalisi fakih olurlar. Ferâiz ilmini baba ve analarından okuyagelmişlerdir. Bu şehirde mahsus dârülkurra yoktur. Fakat Kur'an hâfızı çok. Şehir onyedinci iklim örfündedir ve ortasından akan ulu ırmak imâretleri sulayıp Alâüddin köprüsünden geçer. Bursa gibi her evinde akar suyu vardır.

Hamamları: (Bey hamamı) gayet eskidir. (Arablar hamamı) su ve havası hoştur. (Tezpazar hamamı) Paşa sarayı yakınıdadır. Ulu ırmağın üzerinde Sûltan Alâüddin binası bir göz büyük köprü vardır. Hacı Hasan câmii yakınında Başköprü seyre değer. Mahsulâtından buğday, arpa ve baklası çok ve her nevi meyvası beğenilir. Hıdırlık ve Kırkızlar adıyla iki mesiresi Paşa sarayıyla Karamanoğlu câmiinin birer imâreti vardır. Bu şehirden Niğde batı tarafta bir konaktır. Karaman Ereğlisi iki konaktır. Aksaray'dan Ankara kuzeye altı konaktır, konaklar da şunlardır:

(Saymaz saray kazası, Koçhisar tuzlası, Sofular köyü, Kara Züva köyü, burada Engürü hududuna girilir, Çakallar köyü, Uruncak köyü... Oradan Engürü'ye varılır.)

Ziyâret yerleri: Bu şehirde yedi binden ziyâde büyük evliyânın yattığı tevatürle söylenir. (Dâr-ı ervah) (ruhlar evi) denilen buraya nice kere nur inmiştir. Gamlı olan ziyâret etse memnun ve güler olur. (Şeyh Hâmid Veli) Rum diyârı irfan ehlinin başıdır. Üstü açık bir kubbede gömülüdür. Çoğunlukla sar'âlî kimseler ziyâret ederler. Buna yakın (Şeyh Kemal sultan) olgunluk yolunda tekemmül etmiş bir büyük

pîrdir. Buna yakın (Şeyh Pertevî sultan) Yesevî tarikinde yahşi erdir. (Kırkkızlar ziyâreti) ekseriya kadınlar ziyâret ederler cihannümâ bir yeredir. (Şeyh Necmüddin Kibri), (Bedrüddin Sultan Veli), (Himarlı Dede sultan) şehir içinde (Külhanî Ali dede). (Şeyh Gaznevi sultan), (Şeyh Hakiki bin Şeyh Hâmid Veli) Hacı Bayramı Veli talebelelerinden olup Ankara'da ledün ilmini tamamlayıp Aksaray'da Bayramiye tarikine öncü olmuştur. (Şeyh Batak) Taşpazarı mahallesinde gömülü olup gönül erbabının ziyâret yeridir. Cennet deresi tarafında (Çelebilik ziyâreti), bunun üst yanında (Hıdırlık) ziyâreti vardır. Kılıcarslan Sultanın kabri şerifi Hıdırlık ziyâretgâhıdır. Bu Hıdırlığa yakın (Şeyh Hamza) Bayramiye tarikinden ulu erdir. (Şeyh Hızır efendi), Aksaray'dan bir menzilde Sariatlı köyüne, oradan (Dübani) Ürgüp kazası dahilindedir ahalişi Müslümandır. Oradan Moşkara'ya, oradan Kayseriye kalesine geldik.

SIVAS'A GİTTİĞİMİZİN BEYANI

Buradan kalkarak birkaç gün gittikten sonra Maraş Kars'mı, sağ tarafımızda bırakıp Maraş toprağında Elbistan kasabasına geldik. Biz düz sahrada çay kenarında, ense-sinde Ashabı Kehf dağı var. Bağlı bahçeli bin kadar evli kasabadır. Maraş paşasının hası olup yüzelli akçalık kazadır. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı vardır. Ahalisi hep Türkmendir, şehir zaman geçtikçe harab olmalıdır. Câmii, han ve hamamı ve küçük çarşısı vardır. Haftada bir büyük pazarı olur. Şehir haricinde birhayli mesafede Ashabı Kehf ziyâreti vardır. Ama bu mağaradan öyle köpek sesi gelmez. Hakir şimdilik Ashabı Kehfi üç yerde ziyâret ettim. Hangisi sahih olduğu malûmum değildir. Yoksa Takyanos zulmünden her biri birer diyâra mı kaçtılar da makamı âlileri böyle birkaç yerde görünüyor. Tarsuslularla Maraşlılar mübahase eder-

ler. Ama Tarsus'ta olması doğruya yakındır. Buradan kalkarak kuzeye (Açtı) kasabasına geldik. Türkmen ağası hükmünde yüzelli akçalık kazadır. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari ve muhtesibi vardır. Kasaba bir çukur yerde ve dere kenarında olup bin evlidir. Müteaddit câmi ve mescidi han ve hamamı, küçük çarşı ve pazarı vardır. Buradan yine kuzeye giderek (Gürün) kasabasına geldik. Sivas eyâletinde ve Engel toprağında yüzelli akçalık nâhiye kazasıdır. Bin evli câmi ve mescidli, han ve hamamlı çarşılı güzel kasaba olup Türkmen ağası hükmündedir. Kethüdâ-yeri, serdari, muhtesibi vardır. Şehir içinden nehir akar. Ahalisi Okçuoğlu kürkü giyer Türkmendir. Su ve havası lâtif olduğundan halkı tendüsürt olur. Buradan kuzeye düz sahralarla gidip (Darende kalesi)ne geldik. Sivas eyâleti toprağında Türkmen ağası hükmünde yüzelli akçalık kazadır. Yeni serdari, su-başı, müftü ve nakibi ve ulemâsı vardır. Kalesi taşlık bir yerde yüksek bir tepe üzerinde olup Hazret-i Ömer evlâdından Malatya fâtihi bina etmiştir. Gün geçtikçe yer yer yıkıldığından kale ağası ve askeri yoktur. Şehri Karadoruk toprağında nehir kenarında kerpiç ve taşla bina olunmuş bin kadar evli, bağlı ve bahçeli yedi mihrablı han ve hamamı ve çarşı ve pazarı olan müzeyyen bir mâmur kasabadır. Halkı Türkmen ve Ermenidir. Debbağhânesi meşhurdur. Kırk elli dirhem kadar sulu zerdalisi olur ki kurusunu Arab ve Aceme hediye götürürler. Âyânından Şeyhoğlu ile üç gün emirâne has sohbet ettik, buradan kalkıp yine kuzeye giderek (Sazçığaz köyü)ne geldik.

Sivas toprağında mâmur köp olup ahalisi İslâm ve Ermenidir. Bir safi kayadan âb-ı hayaç gibi kaynak suyu çıkar. Buradan yine kuzeye giderek (Mancılık köyü) adlı köye geldik. Türkmen ağası hükmünde Sivas toprağında zeâmettir. Yine kuzeye doğru giderek (Ulaş) kasabasına geldik. Sivas toprağının Türkmen ağası ulusu (Köçümü) burada sakin olup Türkmenlerden yayla hakkı alır. Ayrıca kadısı var. Beşyüz hâne İslâm ve Ermeni kasabasıdır. Memi Ket-

hüdâ câmiini Sultan Süleyman fermâniyle Mimar Sinan binâ etmiştir. Bir ev ve birkaç dükkânı var, sair imâretleri yoktur. Buradân yine kuzeye giderek Sivas sahrasında Kızılırmak büyük nehri üzerindeki Eğriköprüyü geçtik. Onsekiz gözlü büyük köprüdür. Bu Kızılırmak nehri de Erzurum ve Niksar dağlarından ve hususiyle Bey dağından çıkıp nice köy ve şehirleri sulayarak bu Eğri köprüden geçer. Sonra tâ Kayseriye altındaki bir göz ibret verici köprüden batıdaki şehirleri sulayarak Çaşnigir köprüsünden geçer. Osmancık kalesiyle Hacı Hamza'dan ve Tosya yakınından geçip Bafra şehri yakınında Karadeniz'e kayalardan kendini atarak öyle feryat ve figan eyler ki insanın kulağı sağır olur. İşte bu veçhile mâmur sahraları seyran ederek (Sivas) şehrine geldik.

Sivas kalesi: Hazret-i Zekeriya asrındaki Maraş kayseri (Cimcime) Maraş'ı binâ etmiştir. Bunun diğer karındaşı da Sivas'ı binâ eylemiştir. Bazı tarihler bunu Kiyomers Şâh binâ etti derler, bazılar Dahhak Mâri'ye nisbet ederler. Kiyomers Sivas'ta gömülüdür. Bunun zamanında Sivas'ta ziraat olunmadık tarla kalmazmış! Tâ Kızılırmak kenarına kadar mâmur olurmuş. Sonra nice hükümdar eline geçip sonunda Bağdad halifesi Harun-ür Reşid zamanında Seyid Câfer Gazi yardımıyla İslâm eline girmiştir. Sonra Dânişmen oğullarından Niksar fâtihi Sultan Melik Gazi âl-i Selçuk'un yardımıyla tekrar fetheylemiştir. Sonra âl-i Osman Yıldırım Bayezid Han Türkmenler elinden almış ise Timur'un çıkışında ilk defa önüne Sivas gelmiştir. Ahalisi nice bin ebced okuyan çocuğa gerdanlarına Kur'an-ı azimüşşan takarak Timur'u karşılamağa çıkmışlarsa da demir yürekli nursuz mel'un bunları atlarına çığnetmiştir. Ve yedi gün ikamet ederek yetmişbin ulema ve ahaliyi kılıçtan geçirmiştir. Bu veçhile kaleyi dahi harab etmiştir ki hâlâ harabesi malûmdur. Halk dilinde «sana bir iş edeyim ki Timurlenk Sivas'a etmemiş ola» derler. Timur, Nasreddin Hoca ile görüştüğünde Hoca Timur'a «Niçin Sivas'ta kırkbin çocuğu, yeni yetişen-

leri Tatar atlarına çığnetip yetmişbin Allahın mahlûkunu katlettiniz" dedikte Timur "Vallahi Sivashlar Kur'an-ı âzîm mahlûktur diyerek mensuh âyetlere muhdes sözler nazîre edip Kur'an-ı Kur'anlıktan çıkarmışlardı. Çocukları dahi veled-i zina, ihtiyarları Şii, Hurofi, Cebri, Kadiri mezheblerine girmişlerdi. Dünyayı düzeltmek için üzerlerine yürüyerek şehirlerini harab ettim ve senin hatırın için şehrinin sana bağışladım, korkma harab etmem" demiştir. Sonra Yıldırım Han ile çarpışmıştır ki tafsili evvelki cildlerde dir. Sonra Çelebi Sultan Mehmed müstakil padişâh oldukça Sivas'ı mâmur etmeğe başlayıp iki kale inşa ettirdi. Sonra Bayezid Veli asrında Acem Şâhi Erzurum, Kemah, Sivas, Tokat taraflarını mirastan kalma memleketim ve arpa çukurum diye istilâ etti. Sonra 921 tarihinde bunları Acem ilinden geri almıştır. Hakir (Murtaza Paşa efendimize vezaretle Sivas ihsân olunduktan sonra) Haleb'den Urfa, Rakka, Haran, Maraş, Kayseriye cihetlerine dört ay seyahat ederek Sivas'a gelerek şeref muhabbetleriyle şereflendim. Paşa kalesinde saraya bitişik Çavuş-zâde evini hakire konak ihsân edip fazlasıyla tâyinâtımızı gönderdi. Biz de defterdarı padişâhî ve sicilâtı şer'i mübine müracaat ederek Sivas'ın imâretlerini yazdık.

Sivas'ın imâretleri: Kanunnâme-i Süleyman üzere Sivas vezirinin hassı hümâyunu dokuz kere yüzbin akçadır. Kırk sekiz zeâmeti ve dokuzyüz yirmisekiz timarı vardır. Sivas eyâletinde şu sancaklar vardır: Amasya, Çorum, Bozok, Divriği, Canik, Arabkir, Sivas sancaklarıdır. Sivas sancağı paşa merkezidir. Haizne defterdarı yoktur. Defterdar kethüdâsının hası (80,200) akçadır. Timar defterdarınıniki (63,550) akçadır. Çavuş kethüdâsı, çavuşlar emini vardır. Bütün sancağıyla askeri (3,133) kılıçtır. Zeâmet erbâbı timar erbâbı, kanun üzere cebelileriyle onbin güzide müsellâh askeri olur. Bu cümle askerin senevi mahsulü yüz otuzbir kere yüzbin seksenyedi bin üçyüz yirmiyedi akçadır. Üçyüz akçalık şerif kazadır. Nâhiyelerinden mollasına altıbin kuruş hasılı olur.

Vezirine kanun üzere kırkbin kuruş olur. Mezheb-i Hanefiden şeyhülislâmı vardır. Sipahi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari, şehir nâibi, muhtesibi, bacdarı, kapancısı vardır.

Sivas kalesi şekilleri: Sivas şehrinin kuzey ensesindeki dağlara (Seybi nişan) dağı, (Tuzasar) dağı derler. O yüksek dağların eteğinde bir büyük şehirdir. Bütün evlerinin yüzü kibleye Sivas sahrasının Eğriköprü tarafına bakar. Aşağı. Timurun haraf ettiği kale düzde vâki olmuştur ki etrafı onbin beşyüz adımdır. Kalenin harab oluşunun târihi:

Şüd harab ez âteş-i ceş-ı Timur (Sene 803)

Der şühur sâl-i târiheş (harab)

Gerçi harabdır ama gayet sağlam ve müstahkem rıhtını ve dolma, horasani kayadan bina büyük kaledir. Yer yer burc ve kaleleri vardır. Ama nice yerleri harabdır. Yine az birşey ile tamir olması mümkündür. Bu harab hisarın çevresinde beş adet kapı vardır. Batıda (Kayseriye kapısı), doğuda (Pelas kapısı), yine doğuda (Tokmak kapısı), kuzeyinde (Cancun kapısı) yıldız tarafında (Sülpür kapısı). Bu kale kapıya muhtaç değildir. Arabalar girer. Bu aşağı varoş kaie içinde cümle dörtbin altıyüz bağısız, bahçesi âb-ı hayat sulu, evleri vardır. Kırk adet mahalleleri vardır. Kayseriye kapısı mahallesi Ermeni'dir. Burası iki mahalledir, biri Rum mahallesidir. (Ağca yüke), (Örtülü pınar), (Köhne civan). (Çarşı), (Meydan), (Oğlan çavuş), Ağa değirmeni), (Berzci tarlası), (Baldır pazar), (Sık çoban), (Kale ardı), (Hacı Zâhid), (Ulu câmi), (Pulurtepe) meşhur mahallelerindedir. İki adet kalesi birbirlerinden bir ok menzili uzaktır. Birisi kiblede yüksek kalesi olup Çelebi Sultan Mehmed binasıdır. Dört köşe hendeksiz, yalınkat, iki kapılı topraklı bir tepe üzerine vâki olmuştur. İşlek kapısı kible tarafa aşağı şehre açıktır. Bir kapısı doğuya bakar. Bu kapı daima kapalıdır. İçinde ikiyüz nefer evleri, bir câmii, buğday anbarları, su sarnıçları, cebehânesi, kırk kadar hurda şâhi topları

vardır. Bu kale bütün şehire havaledir. Paşa kalesinden yüksekir. İç kale, Paşa hisarı: Bütün Osmanoğulları ülkesinde mirmiranlar ve vezirler iç kalelerde sakin olagelmışlerdir. Ama Diyarbekir'de, Sivas'ta paşaların iç kalede sakin olmaları kanundur. Zira bu Sivas'ın paşa oturduğu aşağı hisara yukarı iç kale hisarı havaledir. Paşası isyan etse, aman vermeyip yukarı hisar topları paşa hisarını harab eder. Ama bu paşa hisarını Timur harab etmezden evvel 586 tarihinde Sultan Alâüddin Keykubad Selçuki tâmir etmiştir. Dairen mâdar iki kat traş edilmiş taş ile bina edilmiş kavi bir kaledir. Devren devri binbeşyüz adımdır. Bir alçak hendeği vardır. Kaleyi hendek kuşatmıştır. Bütün yirmi adet kule ve altıyüz beden dişi var. Duvarının yüksekliği yirmiyedi zira kadar yüksektir. İki kapısı var. Biri kuzeye, dağ yolu tarafına, şehzâdelerin mezaristanına çıkar. İki kat demir kapıdır. Ağa dizdarı, gözcüleri kapının iç yüzünde bekçilik ederler. Bir kapısı kible tarafına açık aşağı şehire gider. Bu kale içinde üçyüz adet kasvetli, bağısız ve bahçesiz toprak örtülü mâmur evlerdir. Paşa sarayı buradadır. Evvelce bir kesif saray damı idi. Murtaza Paşa efendimiz müteaddit höcreler avlu, ve divanhâne ve iç gulamlarına odalar ve bir hamam inşa ettirip ihya etti. Bu kalede dahî bir câmi, bir hamam, bir medrese vardır. On kadar dükkânları vardır. Aşağı kale yukarı iç kaleden mâmur ve süslüdür. Zira paşa burada oturmakla haftada dört kere divan olup büyük toplantı olur. Bu kale dağ eteğinde olmakla dört köşe olup âbî hayat gibi suları vardır. Ama öbür yüksek kale halkın geçtiği yer olmamakla insanlar ona varamaz. Lâkin celâli korkusundan şehir âyânının bütün kıymetli eşyaları bu yukarı kalede gizlidir. Bu Sivas şehrinin bu iki iç kaleleriyle, aşağı Timur'un harab ettiği varoş kalesinin hep iç ve dışında altı bin altmış hânedir.

Sivas câmilerinin vasıfları: Aşağı varoшта (Ulu câmi) bedestan yakınında enliligine ve uzunluğuna ikişeryüz ayak bir eski câmidir. Sultan Kılıcarslan binasıdır. Bir minâresi

var, cümle toprakla örtülü mâmur binadır. Lâkin câmiin içinde ne miktar sütun üzere yapıldığını bilmiyorum. (Kızıl câmi) bir minâreli eski mabeddir. (Sivas efendi câmii) bir minâreli yeni yapı bir nurlu câmidir. Câmi içinde daima tevhid ve tezkir olunur. (Mûsâ efendi câmii) sağlam binadır. (Kilise câmii), pazar yerinde (Koca Hasan Paşa câmii): Bu paşa Sivas eyâletine mutasarrıf olup helâl mal ile bu câmi binâ etmiş. Ama gece ve gündüz kalabalık cemâati vardır. Dört tarafındaki dükkânlar ve kuyumcular çarşısı hep bunun evkafıdır. (Yukarı Kale câmii), (Aşağı Kale câmii) bunlardan maada nice mahalle mescidleri vardır. Her mahallede birer, ikişer zâviye vardır. Zira halkı namazlarını muntazaman kılan kimselerdir.

Dârütedrislerinin vasıfları : Kızıl medrese derler ibret verici medrese vardır ki İslâm ülkesinde öyle bir ilim evi yapılmamıştır, ve ne de yapılacaktır. Timur gördükte parmağı ağzında kalarak binasına hayran kalmıştır. Kale kapısı gibi bir yüksek kapısı var ki gören adamın aklı perişan olur. Üstad bu kapının sağ ve solundaki üst eşiklerine Cenabı Hakkın kudret eliyle yarattığı çiçeklerin şekillerini öyle nakşeylemiş ki gören ibret verici bukalemun sihri zanneder. Kapısı üzerindeki târihi (Büniye Kılıcarşlan bin Mes'ud sene-i tis'a ve sittin ve Hamsemie) (Mes'ud oğlu Kılıcarşlan beşyüz altmışaltı senesinde yaptı). Zaman nice yerlerini bozmuştur. Bu medrese gayet seyri vâcib olup bütün deniz ve kara seyyahları lisanında medhi yapılır. Medresenin içinde altı üstlü seksen adet odalar vardır. Talebei ulûm efendiler kışın alt katiarda ve yazın üst katlarda tahsile çalışır ve gayret ederler. Vaktiyle imâreti öyle kavi imiş ki evkafı sayesinde her gün talebeye iki defa sekiz türlü kokulu nefis yemekler, fagfuri kâselerle verilirmiş. Ama hâlâ talebesi bu ziyâyâ mâlik olmayan riyâsız kimselerdir. Hudâ mâmur eyleye. Yüksek kale altında (Hamam medresesi) varsa da yapıcısı malûmum değildir. (Aşağı Hisar medresesi) Paşa sarayı yakınında olmakla talebesi çoktur. (Hasan Paşa med-

resesi) aşığı varoştaki câmiinin avlusu etrafında talebe odalarıdır. (Sivasi efendi medresesi).

Çocuk mektebi: Yüzkırk ebced okuyan öğrenci okulu vardır. Kırkının evkafı sağlamdır. Diğerleri parasız mektepler olup bazısında öğretmenler ücretle masumları öğretirler.

Derviş tekkeleri: Onbir tekkedir. (Arpacı-zâde efendi tekkesi), (Sivasi efendi tekkesi), (Halâti tekkesi), şehrin dışında bir kaya üzerinde Suhayb-ı Rûmî veyahut (Abdülvahab Gazi tekkesi).

Hanları: Küçük, büyük onsekiz adettir. Saraçhâne içinde (Behram ağa hanı) yeni yapı güzel bir han olup elli ocağıdır. Ona yakın (Kapan hanı), (Hasan Paşa hanı) niceler (Muhtesib hanı) derler. Çünkü muhtesib ağa burada oturup hükümet eder. (Kaşıkçı-zâde hanı), (Şeyh efendi hanı), (Nalbantlar hanı), (İbrahim efendi hanı), (Taşhan) meşhur hanları bu saydıklarımızdır.

Hamamları: Köprü başında Koca-Hüseyin Paşa hamamı eski tarz olduğundan Süleyman Han ve Bağdad fâtihi Murad Han girip gusletmiştir. Hâlâ padişâh halveti kapalıdır ki kimse girip yıkanamaz. Kale altında (Eski-Hasan Paşa hamamı), Pazar meydanında (Meydan hamamı), (Taşhan hamamı), (Medrese hamamı), (Paşa kalesi hamamı) bu hamamlar hep çiftedir. Bunlardan başka yüz onsekiz kadar saray ve diğer hanedan hamamları dahi vardır.

Çesmeleri: Kırkbeş kadar âb-ı hayat çeşmesi vardır. Suları hep şehrin kuzeyindeki (Sapnişan) dağından ve (Tuzhisar) tepelerinden gelir. Meşhurları (Kale çeşmesi), (Kuyumcular Bedestanı çeşmesi), (Pazaryeri çeşmesi), (Medrese çeşmesi), Ulu Câmî yakınındaki çeşme ve diğerleridir. Şehrin içinden akan çay üzerinde birkaç köprüleri vardır. Çay taşınca hayli çam getirir. Çay, Tuzlahisar, Sapnişan dağlarından toplanıp şehrin ensesinde yetmiş seksen kadar

un değirmenini döndürerek Sivas sahrasına gelir ve oradan Kızılırmak'a akar.

Çarşı ve pazar: Bin adet dükkân ile süslü ulu câmi yakınındaki bedestanı mâmurdur. Sipâhi pazarı meşhurdur. Sarachânesini Sultan Dördüncü Murad'ın vâlide kethüdâsı Behram ağa yeniden kârgir olarak bina eylemiştir. Başlıca debbağhâne, haffafhâne ve kuyumcular kârhânesi vardır.

Havasının letâfetinden halkı vücuduna düşkün olur. Âyânı güzel elbiseler giyerler. Ortahallileri Londra çukası ve Elvan boğası giyerler. Lisanları Kürdce, Türkçe'dir. Erkekleri tez ihtiyarlar. Kızları gayet tendürüst ve güzel olur. Suyu pek lâtif olup güya buz parçasıdır. Havası ziyâde şiddetli olduğundan bağ ve bahçesi yoktur. Dağları ağaçsız ve çıplaktır. Şehir dördüncü iklimde ve onyedinci örfî iklimde bulunmuştur. Ürünlerinden buğday ve arpa, nohut, mercimeği gayet çok olur, bir kilesi kırk kile mahsul verir. Bir okka ekmeği altı okka gelir, bir at yemi birer akçadır. Bostanları gayet çoktur. Sanayiinden pamuk bezi gayet be-okka ekmeği altı okka gelir bir at yemi birer akçadır. İçi al kablı ağavat (ağalar) çizmesi otuz akçayadır. Lâtili yorgan bezleri, basma nakışlı perdeler dörtte biredir. Yiyecek ve içeceğinden has ve beyaz ekmeği, kete çöreği, tavuk böreği, tuz çorbası bir yerde yoktur. Narı Maraş'tan, pekmezi Ayıntab'dan, üzüm ve şırası Amasya'dan gelir. Müftüsü gayet dindar (Şeyh Arpacı-zâde Hazret Bekir) efendidir. eşrâftan Abaza Deli-Dilâver ağa, Koca-Ali ağa, Selâm çelebi, elhac Kerim Çavuş-zâdeler, Nazif ağa, Ömer bey-zâdeler. Müftü Ahmed efendi, Sivas şeyhi meşhurlarıdır.

Beher sene padişâha bu şehirden bin yüz kese hasıl olur ikiyüz kese dahi vezirine hasıl olur. Cenab-ı izzet. mallarına Halil bereketi ihsân etmiştir. Bütün müverrihler Sivas şehrine şehirlerin anaları demişlerdir. Doğrusu öyledir. Arabistan, Anadolu ve Yunanistan'da kıtlık olsa bu şehrin tahılı her tarafı ihya eder. Makedonyayı bile zahire-

si, icabında bolluk eder. Bütün halkı sevinçli ve binaları güzel ve mâmur, ekinleri çok, hayırları ve bereketleri fazla, halkının nimetleri hesabsız ve her tarafta pınar ve nehirleri akan bir mâmur şehirdir. Ahalisi gayet garib dostu olduklarından her gece hanlarda bulunan garibleri evlerine davet edip ikram ederler. Her cihet medhe değer gönül açan bir şehirdir. Sivas şehrinin doğusunda arzı Rum şehri, Niksar tarafından sekiz konaktır. Kuzeye Amasya kalesi ve Merzifon ve Lâdik dörder konaktır. Batısında Tokat kalesi üç menzildir.

Sivas şehri ziyâret yerleri: (Şeyh Hazret Kara-Şemsi efendi) Sivas'ın ortasında Koca-Hasan Paşa avlusunun kuzeyinde bir yerde gömülüdür. Eğri fâtihi Üçüncü Sultan Mehmed Han devri şeyhlerinden olup Eğri gazâsında beraber idiler. Hattâ Osmanlı bozulmağa az kalmışken bu aziz, Mehmed Hanın rüzgâr süratli atının dizginini tutup «sabreyle, beyim şimdiki fırsat ganimettir» diye İslâm askerleri cenge teşvik ederken Allahın emriyle zafer rüzgârı Osmanlı tarafına esip o saatte yüzbin düşmanı Eğri yakınında (Hareştoş - Kerestes) sahrasında kılıçtan geçirerek Osmanlılar muzaffer oldular. Bu sırada düşmandan büyük, küçük yetmişaltı pare kale fethedilip Eğri'yi tahkim ederler. Bugüne kadar Eğri Osmanlı elinde olup hududun sağlam bir duvarı ve kalesidir. İnşallah Macaristan seyâhatinde yazılır. Osmanlı şeyhlerinden iki Şemseddin var biri Fatih devrinde İstanbul fethinde bulunan Ak Şemseddin'dir ki yedi sene evvel fethi İstanbul'u Fatihe tebşir etmişti. Bursa toprağında türbeli (Köylük - Göynük)'de gömülüdür. Biri de bu Sivaslı Kara-Şemsüddin'dir. Kutubluğa ayak basmış derler. Ulu sultandır. Kaddese sırrahu. (Muhlis Paşa ziyâreti) Süleyman Han şehzâdesi Bayezid Han yanında gömülüdür. Tarihi ve fâtı 954 senesine tesadüf eder.

(Şeyh Budala Hasırcı Dede) ziyâreti vardır. Şehrin dış doğu tarafında göğe baş kaldırmış bir yalçın kaya üzerinde büyük mezar (Şeyh Hazret Suheyb-i Rûmî yâni Abdülvahab

Gazi) vardır, Sivaslıdır. Peygambere âşık olup Peygamberin huzurunda İslâmla müşerref olarak Hazret-i Ali kemerini bağlayıp debbağlara pîr olmuştur. Hâlâ bütün Ahiler (1) ve Ahilerin silsilesi buna ulaşır.

Suhayb'ın menkabeleri: Bir gün bu Abdülvahab eder: Yâ Resulullah! Bu gece rüyâmda mübârek desti şerifinizle yedi kere benim ağzıma beyaz darı doldurdunuz» der. Hazret-i Habibi Hudâ (Peygamber): «Yâ Suhayb! Müjde sana, ki cihanı süsleyen deniz gibi derin bilginlerden müfessir, muhaddis, musannif olup Ebülmaâli olursun» buyurdular. Ondan sonra bu Suhayb emsâlsiz bilgin olup tâ İmam-ı Âzam'a gelinceye kadar yaşamış ve İmâm-ı Human ile ilmi konuşmalar yapıp Hazret-i İmâm abdestin ve guslün şartlarını, rükû ve sücudun tertibini Peygamberin sünneti üzere bunlardan öğrenmişlerdir. Hazret-î asrında bu Suhayb Peygamberi ve Hazret-i Hamza'nın gazvelerini metheden usta şâir olup şöret bulmuş. Zamanında onunla ilmi münakaşada bulunmağa ve şîirden imtihan olmağa Emriülkays ve Hassan bile kadir değillerdi. Hazret-i Resul huzurunda ve bütün ashabı güzîn arasında hikâye anlatıp bütün meddahların silsilesi ona ulaşır. Peygamberin vefâtından sonra çaryâr-ı güzînin (dört halifenin) hilâfetlerinde hizmet edip Hazret-i Ali'den sonra, hilâfet Muaviye'ye geçince Emevîler hasis ve alçak olduklarından onlarla anlaşamayıp seyahate çıktı. Hattâ murdar Yezid zamanında Kerbelâ'da İmâm Hüseyin tarafında bulunup o acıklı olaydan yüreği yanarak Basra'ya kaçmış ve orada dahi duramayıp Acem diyârında hayli gezerek sonunda asıl yurdu olan Sivas şehrine gelip hâlâ kabri olan kaya üzerinde eski mağara içinde, halktan uzak taat ve ibadetle meşgul iken bazıları «Rum kayserinin kızı ona ve o dahi kıza muhabbet ederek mürted oldu (Müslümanlıktan çıktı)» derler. Hâşâ sümme hâşâ!. O havali-de nicelerini İslâma getirip ve tam yüzon sene yaşayıp nice

(1) Debbağ esnafının büyük yaşlılarına verilir bir ünvanıdır.

müctehidler bu zâttan ve (Baba Reten Hindî) den şer'i meseleler öğrenmişlerdir. Sonunda mezara düşüp bu Sivas dışında kaya üzerinde bir ulu yerde gömülmüştür. Bu zât hakkında Habib-i Hucâ (Peygamberimiz) şöyle buyurmuştur: ((Ferdevsîl ahbar: Peygamber dedi: Benim havuzumdan ilk içecek olan Suheyb-i Rûmî'dir). Mezarı içindeki sarnıcında âb-ı hayat gibi bir su vardır. Tekkesi herkesin ziyâret ettiği yer olup Sivas ahalisine, bilginlerine, deniz ve kara seyyahlarına mesire yeridir. Buradan bütün Sivas sahrası bukalemun gibi rengârenk görüldüğünden bütün Sivas imâretleri görünür. Gerçi Sivas'ta o asırda kurşunlu bina yok idiyse de yine nurlu türbesi süslüdür. Bu Abdülvehab tekkesinin bütün dört duvarına nefis yazılarıyla beyitler ve şiirler yazılmıştır ki, bir yere toplansalar on adet büyük cild vücuda gelir. Hattâ Bağdad fâtihi Dördüncü Murad Han merhumun kırık ta'lik yazısıyla şu beyit yazılmıştır:

Beyit

Şu denlü devr ide bu çarh-ı devvar
Ne ben kala, ne hat kala, ne divar.

Yine Dördüncü Murad Han bu örtülü mezarı ziyâret edip (izâ tahayyertu mfi'l-umur, festeinü min ehli'l-kubur) hadisi üzere ruhâniyetlerinden istimdad ederken Murad Hân'ın ilâhî ilham ile (fetahna'l-ı Irak) terkibi gelip eski Bağdad'ın tarihi ilham olunur. Bu sevinç ile Murad Han Abdülvehab'ın örtülü mezarından dışarı çıkıp silâhdar Melek Ahmed Ağa'dan bir hişt (mızrak) alarak şehre nâzır kayaya üzere bakarken Allahın emriyle bir kara kartal kuşu havada uçmakta idi. Murad Han (Bağdad'ı fethedebilirsem şu kuş avım olsun ya şeyh Sahib!) diye fal edinerek bu mızrağını nice atarsa Allahın emriyle mızrak kuşa isâbet edince «Allaha şükür, Bağdad benimdir. İmâm-ı Azâmın mezarını tahkirden kurtaracağım! diye sevinmiştir. Hâlâ o cirdin yere düştüğü yerde yüksek bir sütun üzerine öyle bir nişan-

gâhı vardır ki bütün ok atanlar bu menzil nişanına pota, azmayış ve diğer oklarla yetişmekte âcizdirler. Hâlâ o nişangâh üzerinde celî yazı ile Cevri Çelebi'nin şu tarihi yazılıdır :

Biri kalkıp didi ana târih
Aferin dilir-i sam - akran

Sene 1048

Yine bu tekke yakınında seyre değer alâmetler vardır. Kuzeyinde ve dağ eteğinde Sab-nişan kilisesi yakınında Kiyomers Şah kabri vardır. Büyük hükümdar imiş. Sivas'ı dahi bunun binâ ettiği binâlarında görülen bâzı tarihler ile malûmdur. Anların kanaatine göre Kiyomers her zaman tekkesinde bir saat Cenab-ı Hakka yalvarırdı. Düşmanları fırsat bulup başına bir taş vurarak helâk etmişlerdir. Hâlâ şan denilen adam (Kiyomers)'in üçüncü dedesidir. Sahib-i Rumî denilen Abdülvehâb Gazi hazretleri dahi bu Sab-nişan neslindedir. Ve Sivas'ta daha nice kibar gömülü ise de malûmumuz olan bunlardır.

Tuhafliklardan: Silâhdar Kara Murtaza Paşa Sivas vâlisi iken (Turhal) nâhiyesinden bir köy ahâlisi kâmilen Paşa huzuruna gelip divana bir kuzu içinde beyaz bir fil yavruçu getirip «Suitanım bu filçeğizi bizim köyümüzde daha açılmamış bir kız doğurdu. Şimdi hâkimimiz kızı ana ve babasıyla bütün akrabasını hapsedmiştir. Bu filçeğiz dahi hayatta idi subaşı, (ebe) ye boğdurdu. Sultanımızdan rica olunur garazsız ağa kulunuzu gönderip kızı ve anasını hapisten salıvererek huzurunuzda hakkı yerine getiresiniz» diye rica ettiler. Bütün divân ehli fil çocuğu görüp hayrette kaldılar.

Hemen Murtaza Paşa hakire etti: «Evliya Çelebi, bu hizmeti sana verdim. Hepsini divana getirelim görelim ki

kız oğlan kız ola, ve beni âdemden ola, fil doğura, bu ne ilâhî sırdır! Tiz var bunu edenlerin hakkından gelip divâna getir!». Hakir, bu olmayacak teklifi işittikte dedim ki: «Bu kabahati edenin hakkından gel buyurdunuz. Bunu eden yaptığından sorulmayan Rabbülâlemindir. Yaratma hikmetini göstermek için böyle etmiş!.. Ben kimin hakkından gele-yim? Sultanım bu sırrı yaymayınız. Bütün dünyada (Osmanlı vilâyetlerinde avretler fil doğurur imiş) diye destan olur. Hemen bu dâvada göz yummak gerektir.» Nice müsâhibleri «Sultanım, bu işe şiddetli ve gözü yılmaz bir adam gerektir ki Allaktan korkmaya. Ve (Fili niçin katlettirdiniz?) diye bütün köy halkını yakalayıp divâna getire... Eğer fili katletmemiş olalar idi henüz tahta cülûs eden Sultan Mehmed'e hediye gönderir idiniz» dediler. Ve kutu içindeki fil ölüsünün kulak ve dudaklarını, hortum ve gözlerini, kuyruk, dört ayaklarını methedip hayrette kalarak,

«Hey sultanım şu masum fili boğandan önbin kuruş, doğuran ana ve babasından kırk ellibin kuruş alınız.»

Diye ısrar ettiler. Köy halkını, kızı, akrabalarını getirmek için çadır mehter-başısı memur oldu. Üç günde divanı hümâyuna yetmiş nefer kimse bağlanıp getirildi. Önce doğuran kızı söylettiler.

Kız — Sultanım: Üç sene evvel Hind padişâhından Sultan İbrahim Hana hediye olarak iki fil giderken götürülenler bizim (Turhal) sahrasında durmuşlardı. Bütün köyler ve kasabalar ahali si seyir ve temasına gittiler. Biz dahi beş on kişi bir yere gelip arabalara binerek seyrine vardık «İşte yakın geldik ininiz arabalardan» diye giderken yanımdaki hatunlar «Allah! bu ne ulu hayvandır» diye söylediler. Ben de «ana, hani fil?» diye ileri vardım. Beş direk üstünde bir kara dam gördüm bir direği kıvıldanırdı. (Ana, hani fil-cik?» diye yine ilerledim. Orada oturanlar «bre bre, kız ileri varma» dediler. Bir de gördüm ki o kara büyük dam yürüdü birşey beni kapıp havaya kaldırdı. Bir karanlık ısı yerde kaldım. Medet hay diye

feryat edip dört yanıma çıblaklandım. Elim ayağım ısıcak ete yapıştıyordu. Bir saattan sonra onu gördüm ki birşey beni alıp dışarı aydınlığa bıraktı. Aklım başımdan giderek üç saat cansız yattım. Beni alıp eve götürmüşler. Onu biliyorum ki günden güne karnımı şişip üç yıldan sonra bu fili doğurdum. Bir ay yaşayıp sonra ebe kadın su-başı kandırması ile fil oğlumu katletti.

Kız, (hakkımı hak eyle) diye feryat etti. Turhal, İnepaazarı, Karaova ahali de böyle şahitlik ettiler. Murtaza Paşa yetmiş adet kimseyi zincire vurup hapsederek yirmi günde yirmibin kuruş alıp fil yavrusunu dahi tuzlayarak İstanbul'a gönderirim diye hıfzetti. bu hali böylece gördük.

Bu sene yine Turhal sahrasını Dahkaniler ziraat edip Allahın emriyle bir buğday tanesinden bir kökte yetmiş çatal kardeş hasıl olup her sümbüle başında yüz tane deve dişi gibi buğday tanesi görülmüştür. Sapı adam bazusu kalınlığında idi.

—◆—

Institut Kurde de Paris

SIVASTAN DİYABEKİR EYÂLETİNDEKİ MURTAZA PAŞA EFENDİMİZ HAKİMİNDEN MAL TAHSİLİNE GİTTİĞİMİZ

Evvelâ Sivas kalesinden doğuya gidip Sivas sahası içinde akan Kızılırmak Zağzağı köprüsünden geçtik. Onsekiz gözlü büyük köprüdür. Ortasında namazgâhı vardır. (Eğri köprü) adıyla meşhurdur. Buradan yine batıya giderek (Zağzağı) köyünde menzil aldık. Oradan yine doğuya giderek 8 saatte (Tabanoğlu) köyüne geldik. (Karabel) dibinde ve (Karabel çayı) kenarında yüz evli Müslüman köyüdür, bir câmii var. Bu Karabel çayı o dağlardan toplanıp batıya akarak Kızılırmak'a karışır. Sonra Karabel'i aşıp (Yağbasan) köyüne geldik. Bütün ahali Müslümandır. (Meli Dede) tekkesi namıyla bir ulu âsitânesi vardır. Buradan yine doğuya giderek (Zefeski) köyüne geldik. Kasaba gibi bağlı ve bahçeli, câmî ve hamamlı, hanlı, hafta pazarlı mâmur ve müzeyyen bir yerdir. İstanbul'da başbaki kulu İbrahim ağanın köyüdür. Fırat nehrinin kenarında ise de yine Sivas tarafına düşer. Buradan atlarla Fırat nehrini geçip 6 saatte (Divriği — Divrik) kalesine geldik.

Divrik kalesinin vasıfları: Yenvan tarihinin dediğine göre, ilk yapımı Hazret-i Süleyman'dır. (Divrik) adlı bir dev vardı. Aydıncık şehrinde Belkis'e büyük bir saray binâ ettirirken bu (Divrik) hizmet etmede inad edip bağlanarak bu Divrik kayasında mağarada mahbus kalmış sonra Hazret-i Zekeriya asrında Sivas kalesinin sahibi bu Divriği binâ edip ismine Süleyman nebînin habsettirdiği devin ismine göre «Divriği» demiştir. Sonra hükümdardan hükümdara geçerek sonunda Dânişmend oğulları yardımı ile Hazret-i

Ömer evlâdından olup Malatya'yı fetheden Emir Umran Lokman burasını son hükümdar elinden alıp sonra yine onların eline girmişse de 487 tarihinde Selçukluların memleketine eklenmiştir. Sonra âl-i Osman'dan Çelebi Sultan Mehmed Han kuvvet ile zabtedip buraları itaat altına almışsa da Bayezid Veli asrında Acem Şâhı Sivas ve Tokat'a kadar istilâ etmiş ve nihayet Çıldır savaşıdan dönen Selim Han ahalisini kendisine itaatli bulmuştur. Sivas eyâletinde sancak beyi merkezidir. Paşa askeriyle cümle ikibin askeri olur. Alaybeyisi, çeri-başısı, yüz-başısı, şeyhülislâm ve nakibüleş-râfı olup paşa ve beylerden mürekkep âyân ve eşrâfı çoktur. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, üçyüz akça pâyesiyle şerif kazası, şehir nâibi vardır. Uleması gayet çoktur. Köyle-rinden kadısına senevî altı kese, paşasına otuz kese mahsulü olur, ahalisi ziyadesiyle itaatlidirler.

Divrik kalesinin şekilleri: Fırat nehri kenarında göge baş kaldırmış yalçın kaya üzere eski tarz bir kale olup Van, Mekû, Mardin kalelerinden sonra bu Divriği kalesi gelir. Öyle bir yüksek kaledir ki ancak kuşatıp aman verdirerek fetih mümkün olur. Yoksa hiç bir suretle bir tarafından lağım ve metris etmek mümkün değildir. Meğer kale içinde kıtlık ola!. Ne olursa olsun ahalisi yine suya hasret çekmezler. Zira yukarı iç kale kayasının tepesinden ikibin kademe kesme taş merdiven ile Fırat nehrine inilir. Bir çeşit sanatlı su yolu vardır ki diller ile tâbir, kalemlerle tahrir olunamaz (yazılmaz). Suya gidenin başka yolu olduğu gibi su getirenlerin de başkaca yolu vardır. Bu nehir birbirlerine bakarlar. Bundan başka kale içinde yağmur suyu sarnıçları, buğday anbarları, cebehâneleri üçyüz adet toprakla örtülü ev ve bir câmi olup kalenin batıya bakan ve aşağı şehire açık bir demir kapısı vardır. Kale yuvarlak olup taş binadır. Burc ve duvarları sağlam ve güzeldir. Yeniçeri ocağından kale ağası, kale neferleri vardır. Gerçi iç il olup serhad olmamakla emin yer değilse de celâli korkusundan kâfi miktarda cebehânesi, şâhâne lâtif topları olup bayram günü ve mübârek gecelerde

atılıp şehri velveleye verir. Ama kale içinde imâretten eser yoktur. Bu sûrun dibindeki cirid meydanından köprü ile Fırat nehrini geçip Divriğinin (Kestifan) kalesine gelinir. Bu da Divriğiye benzer seyre değer sağlam bir kaledir. Kayserin kızlarından (kestifan) adlı açılmamış bir kız binâ etmiştir. Fırat nehrinin karşı tarafında verimli bir temiz toprakta-
dır. Buradan akan Fıratın bir kolu, buradan Eğin kalesine, oradan Arapkir'e, Çemişkezek kalesine varıp buralarda (Çat) denilen yerde Fırat nehrine karışır. Bu su o kadar büyük olmayıp Temmuzda at ile geçilmesi mümkündür. Divriği halkı dahi bu sudan içerler.

Aşağı varoş: Ensesi kale bayırına yamanmış bütün evleri batıya bakar. Fırat nehrinin kenarında bağlı ve bahçeli mâmur ve kırkaltı mahalleli bir şehirdir. Meşhur mahalleleri şunlardır: Ali paşa, Hamsi ağa, Bekir çavuş, Keyvan mahalleleri. Saraylarından: Çarşı başında Paşa sarayı, dere karşısında Ali Paşa sarayı, Çarşıbaşında Mehmed ağa sarayı meşhur olup mahkemesi ulu câmi yanındadır.

Câmilere: En eskisi (Ulu câmi) dir. Üç kapısı ve bir minaresi vardır. Yapıcısı âl-i Selçuktan Sultan Alâüddin'dir. Bu câmie yedi Rum haracı sarfetmiştir diye kapı ve duvarında tarih ve evkafı yazılmıştır. Mermer ustası bu câmie öyle emek sarfedip kapı ve duvarına öyle bir nakışlar eylemiş ki ne Ayaslok'daki Sultan Yâkub, ne Bursa'daki Ulu câmi, ne de Sinop'taki nakışlı minber, Rum diyârında Atina'daki Fatik câmii, ne Budin serhaddindeki Estergon kalesi câmii buna eş olamazlar. Velhasıl medhinde diller kısadır. Duânın kabul olduğu yer olup gece gündüz kalabalık cemâati vardır. (Kızıl medrese câmii), Çarşı başında (Hatip Şemsi câmii), (Bezmgâh câmii) meşhurdur. Medreselerinden (Ulu câmi medresesi), (Kızıl medrese), Hatip-zâde medresesi meşhurdur. Hamamlarından (Hatip hamamı), (Heya hamamı), Bekir çavuş hamamı meşhurdur. Çarış ve pazarı gayet süslü olup yollarının üzeri örtülüdür. Yeyip içeceklerle-

rinden Resulullah evkafı olan dört meyvasının elvanı meşhurdur. Hususiyle siyah, mor, beyaz dutlarının hoşaf, pekmez ve şerbeti dünyada yoktur.

Ahalisi: Âyân ve kibarı gayet çoktur. Bütün halkı garip dostudur. Halk dilinde Divriği (... okunamadı) meşhurdur ama efsane ve zâlimce bir sözdür. Garipleri bile her gece misafirsiz olmak ihtimali yoktur. Halkı: Rum reâyası, Türkmen, Kürd, vesairedir. Malatya Divriğinin kiblesinde bir menzil olmakla Divriği toprağında oturan reâya ve berayanın tekâlifi örfiyelerini hep Malatya tahsildarı tahsil eder. Divriği, Fırat nehri kenarında olmakla Yomca odunu namıyla bir gûna kısacık tomruk odunları olur. Fırat'tan yukarı dağlarda herkes odunları kesip birer çeşit nişan koyarak Fırat nehrine bırakırlar. Şehir yakınındaki bendlerde bütün odunlar durur. Herkes nişanlarıyla odunlarını alıp yemek pişirirler.

Garip temaşa: Rum, Arap ve Acemde bu Divriği'deki kediler kadar nazlı mahbub, avcı, terbiyeli kedi bulunmaz. Gerçi Mısır (elvah)ının, Trabzon'un, Sinop şehrinin kedileri dahi meşhurdur. Ama bu Divriği yağlı büyük, samur gibi cilâlı postlu elvan renkli olur. Hattâ Acem diyârında Erdebil vilâyetine hediye götürülerek orada dellâlar kafes içinde başlarında gezdirip şâh pazarında ve bedestanda bir tümen, iki tümen diye mezdad ederler. Dellâlin ne şekilde bağırıp bir takım ölçülü tasarımlar söylediklerini Erdebil'e seyahatimizde yazmıştık. Ama Divriği kadılarının müflisçe olanları gayet hasistir. Senede kırk elli adet kedileri gizlice katlettiyip debagat ettirerek kışın kürk edip giyerler. Moskof diyârının sincap kürkünden asla farkolunmaz, kırmızı renkli bir kürk olur. Şehrin batısında olan dağlar üzere bağlar vardır. Kurukavak yaylası derler. Ab-ı hayat gibi suyu vardır, havası gayet lâiftir.

Ziyaretgâhları: (Şeyh Mahmud efendi) Halvetî tarikinde ulu sultandır. (Şeyh İbrahim bin Şeyh Mahmud), (Şeyh Osman bin Şeyh İbrahim), kale içinde (Şeyh Beşir efendi).

Divriği'den kalkarak doğuya üç saatte Niğ çayırını geçtik. Yoncalı çimenzâr bir yerdir. Güya Pasin ve Muş sahrasıdır. Bu mahalle yakın Niğ çayırı başında (Kâlûk) deresi vardır. Eğin ve Divriği dağlarından toplanıp iner. Fırat'a akar. Bu, Kâlûk nehrini köprü ile geçip karşı tarafta (Tuğut) köyünde menzil aldık Tuğut çayırı kenarında bağlı bahçeli yüzelli evli mâmur köydür. Bir hanı vardır. Çayı Fırat'a akar. Buradan yine doğuya mâmur köyleri geçip Sarıççek gölüne akan çayı köprü ile geçip (Eğin) şehrine geldik.

Kayalık Eğin kalesinin vasıfları: Eğin denmesine sebep bu şehri kayserlerden (.....) kızı Eğin adlı bir kızın yapmasıdır. Harzet-i Ömer evlâdından Emir Ömer bin Lokman'ın fethidir. Sonra küffar eline düşmüşse de Harun-ür Reşid asrında Seyid Câfer Battalgazi tekrar fethetmiştir. Sonra Yine küffar istilâsına uğramış ve nihayet Selçuklulardan Sultan Alâüddin fethetmiştir. Nihayet Selçuklulardan sonra yine küffar eline düşüp Timur hâdisesinden sonra Çelebi Sultan burayı küffar elinden aman ile almıştır. Hâlâ üçyüz kadar hıristiyanı örfi vergilerden affolunmuştur. Kalesi Fırat nehri kenarında bir tepe üzerinde olup dört köşedir. İç şehir olmakla o kadar süslü değildir. Fırat'tan su yolu vardır. Kâfi miktarda cebhânesi var. Şehir Süleyman Han yazması üzere Sivas eyâletinde olup yüzelli akçalık şerif kazadır. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, kale ağası, kale neferleri, muhtesib ve şehir nâibi dahi vardır. Malatya buraya bir konak mesafe olmakla köylerinde olan reâyânın tekâlifi örfiyesini Malatya tahsildarı tahsil eder. Şehrin ekseri imaretleri kayalar üzerined olup bağları Fırat kenarında ve aşağıdadır. Fırat üzerinde (Burma köprü) bu şehire yakındır. Kalede ve aşağı şehirde bin adet toprakla örtülü mâmur evleri vardır. Kâfi miktarda câmi ve mescidleri üç medrese ve kırk çocuk mektebi vardır. Sanatlarından Eğin yayı meşhurdur. Çarşısı baştanbaşa yaycılardır. Halkı ekseriya kemandar olduklarından şehir adları arasında bu şehire (Kemancılar diyârı) derler. Bütün askeri sinekeş, kemankeş,

serkeş yiğit kişilerdir. Buradan doğuya mâmur yerler içinde 7 saat giderek Arabkir eski şehrine geldik.

Arabkir şehri ve vasıfları: Eski zamandaki yapıcısı mâlûm değildir. Hazret-i risaletpenâh yedi yaşında iken Arab Hatem Tâi, Nuşirevan derdinden bizar olarak Mekke'ye gelmiş, Peygamberin dedesi Abdülmuttalib ile görüşmüştür. Onların izniyle bu Arabkir'e gelip burada oturmuş, asker sahibi olarak Nuşirevan'a galip olup bu şehri aldığı ganimet mallarıyla mâmur etmiştir. Bunun için Arabkir derler. Nice hükümdardan hükümdara geçip snounda Selçukluların eline geçmiş ve en son olarak Çelebi Sultan Mehmed zabt etmiştir. Süleyman Han yazması üzere Sivas eyâleti toprağında sancak tahtıdır. Alabeyisi, çeri-başısı var. Gaza sırasında ikibin silâhlı askeri olur. Paaşına senevi onbin kuruş hasıl olur. Üçyüz akça pâyesiyle şerif kazadır. Kadısına senevi iki bin kuruş hasıl olur. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, kethüdâyeri, yeniçeri serdarı, kale ağası ve neferleri, muhtesib ve şehir su-başısı vardır.

Arabkir kalesi vasıfları: Bu kaleyi Hâtem Tâi mâmur edip yedi sene zabtı raptında kaldı. Bu diyârın halkını bay edip ihsân ve in'am ile Kaarun malına boğdu. Sonra tekrar Nuşirevan üzere asker çekip Şam yakınında (Müzeyrib) adlı kaleye varmış orada Nuşirevan'ın ve Mekke'deki Abdülmuttalib'in vefat haberlerini alıp kendisi de Müzeyrib yakınında vefât etmiştir. Nuşirevan, Abdülmuttalib ve Hâtem'in vefâtları bir haftada olmuştur. Arabkir dibinden Fırat nehrini Bermekiler (1) akıtmış ve o sahrayı bütün bütün suluyarak mâmur eylemişlerdir. Buradan doğuya giderek Dutluca köyünde menzil aldık. Fırat kenarında mâmur köy ve geçit başıdır. Buradan ilerisi Diyarbekir eyâletidir. Ve Çemizkezek sancağı hudududur, burada bir köyde misafir olduk ama adı hatırımda değildir. Oradan yine düz sahra içinde doğuya

(1) Harun-ür Resid zamanında Abbasilerin meşhur vezirleri.

giderek Murad nehrini gemilerle geçip karşı tarafta yine Diyarbekir toprağında İşivan kalesine geldik. Harput hududunda burada Fırat ve Murad nehirleri birbirlerine yakın geçerler. Ve buraya bir menzil uzak Çat mevkiinde birbirine karışırlar. Onun için Fırat ve Murat bir günde geçilir. İşivan köyüdür, Murat kenarında mâmur şehirdir. Buradan yine doğuya giderek (...?) köyüne geldik. Harput mıntikasında bağlı, bahçeli, câmili Müslüman köyüdür. Buradan kalkarak sekiz saatte Harput kalesine geldik.

Harput kalesi vasıfları: (Makdisî veya Mukaddesî) tarihinin yazdığına göre, Hazret-i Zekeriya asrında Buhtunnâsır binasıdır. Bazı İseviler eşeğe taptıklarından Acem lisanında bu şehrin ismi (Dar-ı Har Put) tur. Diğer bir deyişe göre burada havarilere gölge salmış bir dikenli söğüt ağacı var imiş, onun için (Harbid) demişler. Bazılar arazisi diken yetiştirdiğinden (Harbirid) yâni diken getirici derler. Âl-i Osman defterhânesinde (Hasan Ziyad ülkesi) diye yazılıdır.

Seferi hümâyun vuku buldukta her vilâyetin bir çeşit adı olur ki büyük alay ve cemiyette bir şehir halkı bulunmak murad olunca uşaklarıyla çağırırlar. Meselâ Haleb şehri bulunmak murad olunsa (Yâ Ahad) diye çağırırlar, Sivas'a (Rum, Rum), Diyarbekir'e (âmid, âmid) diye oran çağırırlar. Bu Harput'a da (Hasan Ziyad) diye çağırırlar. Bu kale zamanla hükümdardan hükümdara geçip sonunda Çıldır fethinden sonra Sultan Selim'in veziri bıyıklı vezir Mehmed Paşa serdar tâyin kılınp Diyarbekir'i fetheyledikte bu Harput dahi itaat edip aman ile kaleyi teslim etmiştir. Hâlâ Diyarbekir eyâletinde sancak beyi merkezidir. Alaybeyisi, çeri-başısı, yüz-başısı vardır. Sefer sırasında beyinin askeriyle cümle ikibin ikiyüz silâhlı askeri olur. Üçyüz pâveli şerif kaza olup nâhiyelerinden kadısına senede altı kese hasıl olup sancak beyine dahi yirmi kazalık yerdir onsekiz bin kuruş hasıl olur. Müftüsü, nakîbüleşrafı, sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari, şehir su-başısı ve muhtesibi vardır.

Harput kalesi şekilleri: İç kalesi göğe baş kaldırmış ve acâip ve garip yalçın kaya üzere dört köşeden uzunca kaya bina sağlam bir hisardır. Bir kapısı var. Kale içinde bin kadar temiz toprakla örtülü evler vardır. Bir minâreli eski câmii vardır. Su sarnıçları, buğday anbarları dahi bundadır. Kale ağası, kethüdâsı, mehterhânesi, kale neferleri, yetecek kadar cebehânesi, âlâ şahî topları vardır. Bir kere Timur fethinde âciz olmuş ve sonra dönüşte kuşatıp aman ile malik olabilmıştır. Gayet sağlam ve sarp kaledir. Gerçi havalesi şekilli yüksek dağları vardır. Ama ondan zarar isabet etmez. Bu iç kale yalçın kaya üzere vâki olmakla hendeği vardır. Ve kalenin kapısı önündeki hamamın su ve havası lâtif, binası hoş ve beğenilir.

Dış kalesi: Burası iç kalenin varoşu hükmündedir. Bu dahî eski zamanda sağlam kale imiş. Hâlen tamire muhtaçtır. İki adet kapısı var. Biri batıya dağ kapısı, diğeri kible tarafına metris kapısıdır. Bu kale içinde bulunan hanedanlar mâmurdur. Saraylarından; Kalede Munzur-zâde sarayı, Köse-zâde saray meşhurdur.

Câmileri: Evvelâ (İç kale câmii) minâresizdir. (Ulu câmi) hepsinden büyük ve güzel câmidir. Eski ibadet yeri olup duâsı kabul olunur yerdir. Sanatlı eski tarzda bir minâresi var (Meydan câmii), (Sare Hatun câmii) minaresizdir, (Arslanlı câmii), Zahriye câmii) medresesi de vardır. (Azar Hatun câmii), (Devasüdiye câmii), (Ağa câmii) nazik minareli bir câmidir. Altı adet medresesi olup her câmide de bir küçük dershâne bulunmak mukarrerdir. Ama (Zahriye), (Ulu câmi), (Hatuniye) medreselerinin vakıf tarafından müderisleri vardır. Hepsinde hadîs ilmi görülür. Tamamı elli adet mektepleri vardır ki vakıf tarafından yetimlere her sene birer kat ipek elbise, para ve hediyesi boldur. Kaleden dışarı (Feth-i Bab tekkesi) ulu asitandır. (Enkuz Baba tekeksi) fukaranın misafir olduğu yerdir.

Hamamları: (Kale hamamı), Cemşid hamamı), (Dede

hamamı) bunlar has ve âm için olan hamamlardır. Yüzyirmi adet hanedan hamamları dahi vardır. Yedi adet tüccar hanı vardır. Fakat eski bedestan yakınındaki (Çarşı hanı) hepsinden mâmur ve mükelleftir.

Çarşı ve pazarı: Çarşısı altıyüz dükkândan ibarettir. Dükkânları gayet mâmur ve süslüdür. Saraçhânesi hepsinden şirindir. Gayet sanatlı saraç örtüsü işlenir. Mutafları dahi beğenilir. Gerçi şehir Kürdistan hudududur, fakat su ve havasının letafetinden yer yer civanları bulunur. Ahalisi Kürdce, Türkçe'yi temiz konuşurlar. Reâyâsı ekseri Kürd ve Türktür.

Yiyip içecekleri: Beyaz ve has ekmeği, çöreği, böreği güzeldir. Bağlarında «hezari» namında bir çeşit elması olur. İstanbul yakınındaki Kocaeli sancağında misket elması gibi güzel kokulu yuvarlak bir elmadır. Bahçelerindeki (...?) üzümü Şam'ın zeyni üzümünden ter ve lezzetli üzümdür.

Büyüklerin ve âyanın adları: «Büyük Köseler» ikinci Diyarbekir'e gidişimizde Melek-Ahmed Paşa efendimize şahane büyük bir ziyâfet edip ikibin kuruş hediye ve bir toyla Hassanül Ciyad misillü atlar peşkeş çekti. «Küçük Köseler», «Hüseyin Han oğulları» hanedan sahipleridirler, keremlerini görmüşüz. «Karındaş oğulları», «Munzur oğulları» meşhurdur.

Harput gölü: Bu şehrin batısında bağ ve bahçelerle çevrilmiş şehirden iki saat uzakta bir göl var. Bir günde süratle iki adam etrafını gezebilir. Yılan zehiri gibi acı bir göldür. Bazı müverrihler bu gölün menbaı Van deryâsıdır, yer altından yol bulup buraya dökülür, bu Harput'ta göl olmuştur, derler. Hakikaten Van deryâsının balıkları bu gölde dahi bulunur. (İnnallah âlâ küllüşey'i kadîr (Allah herşeye kaadirdir). Bu göl içinde bir ada var. O adada bir köy var. Tahminen üçyüz haneli bu köyün bütün halkı boyacı ve terzilerdir. Mezkûr gölün etrafındaki Habus köyünden ve diğer

köylerden kayıklarla halk gelip bu adayı temaşa ederler. Bu adada bir kilise vardır. Tapılan eşek burada ölüp bütün patrik ve papaslar eşeğin nâşını mumya edip bu kilise içinde yer altında saklamışlardır ki onu bu kilisenin hademeleri bile bilmezler. «Hâlâ endamiyle dört ayak üzerine durup şebçırağ gözlü, sırmalı çullu bir eşektir» diye sözüne inanılır kimselerden haber aldık. Ama hakir göremedim. Eski zamanda hıristiyanlar bu eşeğe taparlarmış...

Garip hikmettir: Harput'un kible tarafında bağlar içindeki yalçın kayalarda büyük mağaralar vardır. Temmuz ayı olunca orada akan sular donup buz olurlar. O şiddetli sıcakta halk bu buzları kullanıp ciğerlerini tazelerler. Temmuz günleri gidip de kışın şiddeti gelince bütün buzlar eriyip suları hamam suyu gibi olur. Mağaralar içi o kadar sıcak olur ki nice gurbetten gelenler oraya varıp hamam gibi yıkanırılar. Tuhaflık bunda ki sıcak mevsimde sıcak olup kışın soğuk olacak iken dilediğini yapan Allah sun'unu izhar için böyle halketmiştir! (Allah dilediği gibi yaratır.)

Allahın diğer bir sun'u: Bu şehrin sahrasında bir çeşit kaynak görünür. Her sene kabak mevsiminde yakın ve uzak yerlerden bay ve fakir, miskin ve garibler gelip bu sahrada çadır ve harkâhîlarıyla dururlar. Evvelâ üç gün tuzlu yemek yemeyip perhiz olurlar. Dördüncü gün sabahleyin ol sudan bir fincan içince üç amel eder. Bir fincan daha içince yine üç amel eder. Bu tertip üzere on fincan içen bünyesi kuvvetli adamlar tam otuz amel eder. Bazı adama istifra ettirip pâk ve temiz ve gıllı gıştan ve bütün çeşitli hastalıklardan temizlenirler. Bunun için Harput halkı tendürüst, kırmızı yüzlü, kavi bünyeli, pehlivan dilâver adamlardır. Bu su sebebiyle asla zamanın tabiblerine muhtaç değillerdir. Harput şehrinde doğuya mâmur köyler, sarp ve kayalık yollar içinde giderek gemi ile Fırat nehrini geçip (Pertek) eski şehrine geldik.

Pertek şehrinin vasıfları: Böyle denilmesinin sebebi ol-

dur ki, Moğol dilinde Karakuşa (Pertek) derler. Bunun kale-
si üzerinde tunçdan bir kara kuş timsali olup her sene Nev-
ruz gününde (safir) urup bütün makdisi Kürd kavimlerini
bu şehrin pazarına toplamak için işaret vermiş. Bunun için
sehre (Pertek) denmiştir. Hicretin ondokuzuncu senesinde Hâ
lid bin Velid bu kale ile Diyarbekir havalisini fethettikte kuş
timsalini yıkmıştır. Hâlâ o tılsımlı kuşun yeri kalenin tepesin-
de malûmdur. İlk yapıcısı Kisrâlardandır. Sonra hüküm-
dardan hükümdara geçerek (Molla İdris Bitlisi) yardımı ile
(Pertek) hâkimi Selim Hana itaat edip kaleyi Bıyıklı Meh-
med Paşaya teslim ettiğinden yine hâkimine yurtluk ve
ocaklık yoluyla ihsân olunmuştur. Hâlâ beyi mutasarrıftır.
ki İstanbul tarafından gelen padişâh emirlerinde elkabına
(Cem cenap) yazılır. Mirliya elkabı yazılmaz, zira hükü-
mettir. Gelir kapıları kendilerine has ayrılıp hasına göre
asker toplayarak sefere gider. Beyleri inkıraz bulsa sancak
devlet-i âliyyeden başkasına verilir. Hası Süleyman kanunu
üzere (380,000) akçadır. Beyi gaza sırasında sekizyüz askere
mâliktir. Senede on kese hasıl olur. Yüzelli akçalık kazadır.
Kethüdâ-yeri, serdarı, müftüsü, nakibi... falanı yoktur. Ama
sehir su-başısı vardır. Kalesi Murad nehri kenarında yalçın
kayalı bir güzel tepe üzerinde dört köşe küçük bir kaledir.
Kale ağası ve neferleri ve cebhânesi padişâh tarafından de-
ğildir. Ancak beyi hükmeder. Buradan yine doğuya, sarp ka-
yalık yolla bir menzilde (Sağman) kalesine geldik.

Sağman kalcsi: (Halef İdris) sözü üzere Abbasiler asrın-
da kara âmid, yâni Diyarbekir meliki bu kayalarda keklik
kuşu avlarken bir kayadan sağmal sedası gelince hemen
melik o kaya üzerine kurbanlar kesip kaya dahi ikiye ayrılır.
Bir gün bir gece Takyanos altınları akıp melik dahi o para
ile bu kaleyi yaparak adına sağmaldan galat olarak «Sağ-
man» denilmiştir. Bitlis hanı Abdal Hanın dediğine göre,
bunu (Sağman) namında bir Kürd beyi yapmıştır. Ve Ab-
dal Han atalarından Şeref Han dahi bunda hanlık etmiştir

diye rivâyet olunur. Günahı söyleyenin boynuna. Bu dahi Hâlid bin Velih fethi olup 922 tarihinde Selim Hana itaat etmişlerdir. Molla İdris ve Bıyıklı Mehmed Paşa eliyle... Bu dahi Diyarbekir eyâletinde yurtluk ve ocaklık olup sancak beyi tasarruf eder. Timar ve zeâmeti yoktur. Beyinin kanun üzere hası (369,057) akçadır, sekizyüz elli askere mâliktir. Müftü, nakib, kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı gibi hâkimleri hep Diyarbekir'dedir. Yüzelli akça pâyeli kadısı ve şehir muhtesibi vardır. Kale ağası beyi tarafındandır. Sûru Murad nehri kenarında bir yalçın kaya üzerinde dört köşeden uzun-cadır.

Buradan kalkarak (Çemişkezek) kalesine geldik. Cemşid'in bir gulamı kaçıp bu sa'b diyârlara kaçarak Kaarun gibi paraya mâlik olup Cemşid korkusundan bu kaleyi inşa ettiğinden «Çemşid Kenzek»'den galat olarak «Çemizkezek» denmiştir. Sonra nice hükümdar eline girmiştir. Sonunda Selim Hana ahalişi itaat eylemiştir. Diyarbekir vilâyetinde sancak beyi tahtıdır. Beyinin hası (334,223) akçadır. 2 zeâmeti, 18 timarı, alaybeyisi, çeri-başısı vardır. Sefer sırasında beyinin bayrağı altında tam yüzbin adet silâhlı askeri olur. Yüzelli akçalık kazadır. Müftü, nakib ve muhtesibi vardır. Kale ağası, kale neferleri dahi var. Murad nehrinden uzak yerlerde (Ovacık) nâhiyesinde Munzur Baba Azizin dağından çıkan küçük bir kaynak olup Murad nehrine karışır. Bu nehir her sene ağustostan başlayıp kırk gün acı ve kırk gün tatlı akar. Nehrin lezzetli alabalığı olur. Avcılar ziyâretten aşağıda balık avlarlar. Eğer ziyâret yanında avlarsa balıklar pişmez. Bu pınarın kuzeyinde bir dağ vardır. Orada Munzur Babanın diktiği bir ağaç vardır ki, gayet siyahtır. Bu ağacı kim keserse zarar çeker.. Buradan hareketle (Palu) kalesine geldik.

Palu kalesi vasıfları: Burasının beyi 921 tarihinde Selim Hanın veziri Bıyıklı-Mehmed Paşaya itaat edip yine mülkü kendisine mülkiyet üzere ihsân olunmuştur. Hâlâ Diyarbekir eyâletinde hükümettir. Evlât evlâda mutasarrıf

olurlar. Emirlerde bunlara da «Cem - Cenab» diye lakap yazılır. Eyâlet mahsulü kendilerine hassı hümayun ayrılmıştır. İdaresi altında timar, zeâmet, alaybeyisi, çeri-başısı yoktur. Gaza sırasında hâkimi ikibin askerle suvari olup askeri silâhlı, başı kılı, alaca serbendli, şal şabekli, pansadi?, sadisi, hezari, sençli, pöcüklü, alaca sakallı acip çehreli bahadır erler olup sefere giderler. İstanbul tarafından yüzelli akçalık kadısı vardır. Sair hâkimleri olmayıp sade muhtesibi ve sehir voyvodası vardır.

Palu kalesi şekilleri: Murad nehri kenarında doğrusu kahkaha kalesi gibi göğe baş uzatmış kayadan bir kaledir. Bir taraftan havalesi olmamakla hiç bir veçhile zafer mümkün değildir. Hattâ Timur görüp asla üstüne düşmeyerek geçmiştir. Kale içinde İbrahim beyden gayrı asker ile sakin olur bir insan yoktur, ve olması da mümkün değildir. Her an kaleye çıkmakta güçlük çekilir. Kale içinde bir câmi ve cehbâne ve mahzenler ve su sarnıçları var. Ve Murad nehri-ne inilir, kayalar içinde bir su yolu vardır. Bütün burc ve baruları gayet metanet üzeredir. Demirden mâmûl sağlam bir kapısı var.

Palu'nun varoşu: Murad sahilinde bin adet toprak örtülü hanelerden müteşekkildir. Palu'nun batısında Ergani ve Eğin birer konaktır. Kuzeyinde Harput bir menzildir. Kiblesinde Diyarbekir iki menzildir. Bu kalenin ensesinde (Bağın) namında irem bağı gibi bir köy vardır. Kürdistan içinde meşhur bir gezinti ormanlıktır ki, Palu beylerinin hasıdır. Orada bir nehir bir kayadan çıkar, âb-ı hayattan nişan verir. Şattülarab'ın üç başı vardır, birisi de budur. İskender'in bu mahalde oturacak yeri vardır. Şattın bir fırkası dahi Ergani haylindeki (Taht-ı Meşan) denilen yerden turna gözü gibi berrak ve ince temiz sudur. Bu da emsâlsiz bir sudur. Şattın bir kolu dahi Harput ile Ergani arasında demir kapı ile Çınarlı deresinden gelip mezkûr üç kol (Berbednic?) nam bir göz büyük köprüden geçer. Sonra Yercil nehri karışır. Ve kara köprü altından akan nehre dökülür. Diyar-

bekir'in Fas kayası altından geçip çay bostanlığını sulayıp yüzyetmi pâre kaleleri ve kasabaları sulayıp cennete benzeyen Bağdad'a varıncaya kadar yüzelli adet nehir karışır. Bağdad'dan aşağı Diyale, Çarka, Hızb Ali vesair altmış kadar büyük nehirleri alıp Basra'dan üç menzil yukarıda Kurna kalesi burununda Fırat'a karışır. Ve bundan sonra (Şattularab) adını alır. Basra önüne Hindistan ve portakal gemileri gelip yanaşır. Daha mufassalî inşallah Musur, Şehr-i zor, Bağdad ve Basra seyahatlerinde yazılır. Ama Palu kalesi dibinden akan Murad nehrinin çeşmesi yakındır. Erzurum ile Muş sahrası arasında Bingöl yaylağında binden ziyade göller toplanıp Muş sahrasından geçip Palu kalesi altından akar. İzoli denilen yerde, Çat adlı köyde Fırat'a karışıp aşağı akar. Bu Palu'da İbrahim beyden ihsân ve arkadaşlar alıp sarp kayalık yerlerden geçip mâmur köyler içinde giderek (Çapakçur) kalesine geldik.

Büyük Çapakçur kalesi: Meşhur Iskender Zülkarneyn'in —Tarih-i Makdisi'ye göre— iki boynuzu varmış(!) bundan rahatsız olurmuş. Nice bin doktorlar def'ine çare bulamayıp sonunda âb-ı hayat aramağa, karanlıklara gidip şifa bulurum dedi. Sonunda yine şifa bulamayıp Basra'da Şattularabdan içince karnunun ağrıları teskin olunup boynuzları dahi küçülmeğe başlamıştır. Sonra Şat suyundan içip Diyarbekir'e gelip oradan Batman nehrine gelip faydasını göremeyince ona karışan (Kefender) nehrinden içip ondan hazzeder. Onun kenarından içe içe Bitlis şehrine gelince nehir iki çatal olur. (Onç) deresinden gelen nehirdende içip faydasını bulamaz. Bitlis kalesinin sağ tarafından akan gözlerden içince hemen kale kayası dibinde uykuya varıp safâ eder. Uykudan uyanıp o nehrin çıktığı yere varıp yeri gün içip hayat bulur. Boynuzunun biri düşüp biri kalır(!) «Bre meded! Basra'dan beri içtiğim ab-ı hayatlar meğer bu meazlâlden imiş» diyerek Bitlis adlı hazinedarına nice bin kese para verip «çabuk burada bana bir kale inşa et ki ben bile büyüklüğü ile muhasara etsem fethinde âciz olayım» diye fer-

mân eder. Bitlis hazinedarı kaleyi bina etmekteyken İskender hekimlerin kışkırtmasıyla seyahat ederek Bitlis'ten bir günde Muş sahrasına, oradan da (Çapakçur) dağı eteğine gelip çadırını kurar. Ve zevki safâyla meşgul olup diğer boy-nuzu dahi düşer. Faydasını görünce suya Makdis lisanı üzere (Çapakçur) der ki (Cennet suyu) demektir. Ve hekimlerinden Filkos'u yanına çağırıp der ki «bu kadar zamandan beri benim nedimlerimdiniz ve ağrıma bir ilâç etmeğe kaadir olmadınız. İlâcını Cenab-ı Allah cennet nehirlerinden verdi. Tez burada benim için bir kale inşa edip ismini Çapakçur koyunuz.» Bu emir çıkınca kalenin binâsına başlanıp üçyüz onbeş günde tamam ederler. Murad nehri kenarında göğe baş uzatmış bir güzel kaledir. Hakikaten köhne ve güya Ferhad işidir. Burc ve duvarı büyük taşlarla inşa olunmuş, şeklen beşgendir. İçinde evler varsa da bağ ve bahçesi yoktur. Câmii, buğday anbarı, cebhânesi, su sarnıçları vardır. Nice hükümdardan hükümdara geçip sonunda Âl-i Abbas'dan ve Bitlis hâkimi Abdullah Han efendimizin büyük atalarından Sultan Evhadallah eline girip nice zaman mutasarrıf olmuştu. Sonra bir kolayını bulup kaleyi çalıp yedi sene mutasarrıf oldular. Sonra Kürd beylerinden hâlâ hâkim olan beyin dedesi Söhran han fethedip dilediği gibi evlâttan evlâda mutasarrıf üen (1921) tarihinde Çıldır gazasından dönen Selim Şaha itaat edip Biyıklı-Mehmed Paşaya kale anahtarlarını teslim ettiğinde padişah tarafından onların itaatına karşılık olarak vilâyetleri kendilerine mülkiyet üzere ihsân olunmuştur ki Kürdistandaki dokuz adet ocaklık sancağın biri dahi bu olmuştur. Ama ülkesi bir mirmiranlık kadar geniştir. Hâkimine senevi kırk yük akça hasıl olur. İki bin atlı ile hükümet eder. Beyinin sülâlesi inkıraz bulsa sancağı devlet tarafından başkasına verilmek Süleyman Han kanunudur. Beyinin hası (370,000) akçadır, beş zemâet ve otuzbeş timarı vardır. Kanun üzere cebelileriyle alaybeyisi ve çeri-başısı sancağı altında üçyüz askeri olur. Yüzelli akça kazadır. Müf-

tü, nakîb, kethüdâ-yeri, serdarı, kale ağası, neferleri yoktur. Kale, beyinin hükmünde olup küçük topları vardır. Suyu ve havası, mahbub ve mahbubesi memduhtur. Câmi ve mescidi vardır. Bu şehire Palu kalesinden sekiz saat gelip te Murad nehri üzerindeki Çapakçur büyük köprüsünden geçen ve Bingöl yaylasına çıkmak isteyen Halti, Çekvanî, Yezidi, Zaza, Zebari, Lulu, İzoli, Şakağı, Kiki aşiretlerinden ikiyüz bin adam ile on kere yüzbin koyun ve hayvanattan burada bekliyen Çapakçur beyinin adamları kuş uçurmayıp öşür (onda bir) alırlar. Yayladan inerken dahi yayla hediyesi peyda ederler, buradan kalkarak Genc kalesine geldik.

Genc kasabası vasıfları: Bu şehrin hâkimi dokuzyüz yirmibir tarihinde Çıldır gazasından dönen Yavuz Selim'in ayağına yüz sürüp kalenin yetmiş adet anahtarlarını teslim etmiştir. Bu hizmet ve doğrulukları karşılığında ahali bütün ağır hizmetlerden affolunup hâkimliği dahi eski beyine verilmiştir. Bunlara padişâh tarafından gelen yerliğ belgelerinde (Cenâb-ı meab) yazılır. Böylece müstakil olan beş hükümet vardır. Cezire, Eğil, Palu, Hazo, Genc hükümetleridir. Bu Genc hükümeti ikinci derecededir. Beyi eski zamanda üçbin askerle sefere gidirmiş. Ama hâlâ hâkimi olan Ali bey bin askere mâliktir. Bütün geliri beyine has olarak ayrılmıştır. Osmanoğulları tarafından üçyüz akça pâyesiyle bir kadı gelip dört beşyüz kese hasıl eder. Şeyhülislâm ve nakibi Bitlis'tedir. Kalesi hâkimi hükmündedir. Genc vilâyetinde bir koyun on akçaya, bir sığır bir rub'a, iki okka beyaz ekmek bir akçayadır. Sair yeyip içecek de buna kıyas oluna.

Kale şekilleri: Murad nehri kıyısında göğe baş uzatmış, seddâdî bina bir kaledir. Kale içinde câmiî, anbarı ve sarnıcı var. Kale duvarının yüksekliği oniki ziradır. Her tarafı göğe baş uzatmış yüce kayalardır. Kuzey tarafı Muş sahra-sına gider düz yoldur. Şehrin kiblesinde (Meyyafarkın) kalesi iki menzil yerdır. Ama yolu gayet kayalıktır. Bitlis şehri doğusunda iki menzildir. Buradan hareketle (Atak) kalesine geldik.

Atak kalesi: Bu kaleyi (Yezdan Behram) adlı sahibinin elinden Şâh İsmail almışsa da sonra Şâh İsmail'i mağlûp eden Sultan Selim Han kaleyi alarak içindeki (Yezdan Behram) adlı eski sahibini taltif ederek kaleyi yurdruk ve ocaklık yoluyla ona ihsân etmiştir. Halen Diyarbekir eyâletinde ocaklık hükûmettir. Beyinin hası (447,300) akçadır. (9) zeâmeti, (76) timarı vardır. Cümle (800) askeri olur. Alaybeyisi, çeri-başısı, su-başısı, muhtesibi vardır. Kalesi nehir kenarında yüksek bir tepe üzerinde dörtken kayadan gönül alıcı kaledir. Buradan hareketle (Caska) kasabasına geldik. Diyarbekir eyâletinde Genc toprağında ikibin evli câmi, han ve hamamlı kasabadır. Bunda işlenen şeyhâni ve makravî kılıçlar, bıçak ve hançerler Diyarbekir'de ve İsfahanda yapılır. Caska hançeri ve çakısı meşhurdur. Buradan kalkarak (Kulp) kalesine geldik. Abbasilerden Elmutemed bilah binasıdır. Sonunda ahalişi Yavuz Selim'e itaat ettiğinden ocaklık ve yurdruk tarikiyle hâkimine vermiştir. Beyinin hası (166,668) akçadır. İki adet zeâmeti yetmişdört timarı ve alaybeyisi vardır. Mirliva askeriyle cümle yediyüz askeri olur. Yüzelli akçalık kazadır. (Tercil) suyu adı ile Şatt'a akan suyun bir fırkası buradan çıkar. Bu Tercil, Hazo kalesine sekiz saat yakındır. Buradan sonra Mehran kalesine geldik. Bunun hâkimi dahi Selim Hanın veziri Kemah fâtihi Bıyıklı-Mehmed Paşa, Molla İdris vasitasiyle fethetmiştir. Beyinin hası (200,000) akçadır. Ocaklık hükûmettir. Yüz timarı, dokuz zeâmeti ve ayrıca alaybeyisi var, cümle beşyüz askeri olur. (150) akçalık kazadır. Buradan kuzeye giderek Muş sahrasına girdik. Ferahlık veren emsilsiz bir sahradır ki ortasında akan Murad nehrinde çeşitli balıklar bulunur. Bu sahranın çimenlikleri üzerinde Çamapur askeri dursa, gece ve gündüz hayvanatına ot yedirse bitkilerinden bir zerre eksilmez. Doğudan batıya uzunca olup uzunluğu tam üç menzildir. Eni iki konaktan azcadır. Sahranın kible tarafında Meyyafarkın kalesi vardır ki araları iki merhaleden azdır. Bu sahranın evsafını ve içinde meskûn kabilelerin ahvalini yazsak uzun bir cild kitab olur. Buradan ku-

zeye giderken Murad nehrini atla geçtik ve Muş şehrine geldik.

Muş şehri vasıfları: Van eyâleti hükmünde Van deryâsı sahilindeki Tahtuvan su-başılığına iki menzil ve Bitlis'e bir menzil yakındır. Şerefnâme tarihinin dediğine göre, bu, Muş şehri, Azerbaycan şehirlereinden eski bir şehir idi. Sonra Van deryâsının kuzeyinde (Adilcevaz) kalesi yakınındaki Sübhan dağında hâlâ mahpus durup kırk elli senede bir ses duyulur, yetmiş seksen sende bir kere beş on gün kadar Sübhan kayasından kuyruğunu çıkarır bir yedi başlı ejder, o asırda fırsat bulup bütün Nemrudluları yiyerek Allahın emriyle yine Sübhan dağındaki mağarasına girip mahpus kalmıştır. Bu ejderi inşallah Van seyahatimizde mufassal yazarız. Sonra yine Nemrud lain kavmine Cenab-ı Hak Muş sahrasında bir büyük fare hasil edip bütün Nemrudluları yedirerek Muş ahalisini helâk ettirdiği için şehrin adına (Muş) derler. Muş'un çıktığı büyük mağara hâlâ görünür. Bu mağara içinde olan çeşitli fare ve sıçak başka bir diyârda yoktur. Allahın emriyle İskender'in Filkos namındaki hekiminin tılsımı sebebiyle Muş sahrasında asla sıçan olmaz. Timurlenk âli Osman üzerine hareket edince bu Muş şehrini ve kalesini harab, halkını kebab, eylerini turab (toprak) eylemiştir ki hâlâ harablık eserleri görünür. Şehir, Muş sahrasının ağzında bir dağın eteğindedir. Bu şehri ve harabelerini seyir ve temâşa edip ertesi günü kuzeye Muş sahrası içinde meşhur (Çanlı Kilise)'ye geldik.

Çanlı Kilise: Bu kilise bütün çeşitli milletler arasında meşhur olup, yılda bir kere nice yüzbin adam toplanarak yedi gün yedi gece çadır ve otağlar kurulup alış verişler olunur, yük bozulup bağlanılıp kervan Revan tarafına yol alır. Burada Van veziri ile Bitlis hanının ve Atak beyinin müsellimleri hazır olup tüccar ve diğer mahlûkları muhafaza ederler. Her ne kadar kilise üç hükûmetin arasında ise de Van vilâyeti sınırına daha yakın olduğundan Van veziri daha çok asker getirip ziyade bac alır.

Çanlı Kilise şekilleri: Muş sahrasının kuzeyinde sık bir ormanlıkta, bağ ve bostan içinde iki adet göğe baş uzatmış heybetli kubbeli bir büyük kilisedir. Yapıcısı dahi malûmum değildir. Dört yanlarında yüzlerce patrik ve papas odaları vardır. İmaretinden günde nice bin sahan yemeği gelip geline boldur. Yortu günlerinde yüz kırkbeş sığır ve elli somar buğday pişirip misafirlerine dağıtırlar. Üçyüzü müteceviz papaslar ve gençler var ki herbiri İsâ kilisesinde dem vurup Rehavi makamında İncil okuyunca ölü gönüllere güya Mesih kanı bahşederler. Misafirlere o kadar riayet ederler ki şıra ve hurma yedirip her gece nice yüz dibâ, inci ve sırmalı gecelikler serip hizmet ederler. Evkafı büyüktür. Paşaya beş kese, hana beş kese ve otağ beyine iki kese ve hesabsız hediyeler verirler. Ama her sene gelen adamlardan pek ziyade mal tahsil ederler. Ve bütün kâfiristana papasları gidip tâ frengistandan bile adamlar tahsil ederler. Münasip düşmüş iken yedi iklimde temasâ ettiğimiz yedi büyük kiliseyi zikredelim:

1) Van yakınında üç kilise, 2) Nahçıvan yakınında yedi kilise, 3) Van yakınında verk kilisesi, 4) Nemse çasarının (Avusturya imparatorunun) payitahtı olan (Beç) (Viyana) da İstefan kilisesi, 5) Macaristan'da Tise nehrine bir konak yakın Kaşa kilisesi, 6) Kudüsü şerif yakınında Hazret-i İsâ'nın doğduğu Beytillâhm kasabasındaki büyük kilise, 7) Kudüsü şerifte bütün hıristiyanların ibadetgâhları olan Kama-me büyük kilisedir. Ama bu Çanlı kilise dahi ibret verici acaip bir binadır.

Çanlı Kilisedeki toplantının sebebi: Nice bin adam, Rum ve Arab ve Acem'den toplanıp herkes adaklarını getirip kilise içine girip adağı yerine getirirler. Ve ne hayır muratları varsa duâ edip dışarı çıkarlar. Allahın hikmeti, günden güne bütün muradları hasıl olur? diye bir alay haşarat toplanıp bu bâtil zanna düşmüşler. Garibi bu ki bazı mü'min, muvahhid fakat cahil adamlar dahi adaklar verip ilim iste-

yip kurban keser, hikmeti hüdâ ona acaip ve garip bilgiler açılır. Ve nice müslim ve gayrı müslimler tanbur, çenk, santur, ney, musikar, kara düzen ve çökürü kilisedeki ziyaretlerine koyup ertesi gün sazını ele alıp üstada bir fasıl ederler ki güya fasıl Hüseyin Baykara faslıdır. Çoğunlukla tâifeleri üsta şâir olup «bu ilim ve şiir bize Çanlı Kiliseden verildi» sevdasında bulunurlar!. Ama kilise içinde bir köşede bir kabir vardır. O kabrin ismine (sıyp garebeyt?) derler. Hakir sual ettim: «Hazret-i Yahya'nın âmmisidir» dediler. Rumlardan sordum: «Hazret-i İsâ Aleyhisselamın halifeleri bulunan havarilerdendir?» dediler. Hülâsa garip ve acaip bir temaçadır! Bu kilisenin atak beyi müselliminden Murtaza Paşa efendimizin memur ettiği üç kese kuruşu bütün altın alıp yine Sivas'a revan olduk.

MUŞ SAHRASINDAN SIVAS'A GELDİĞİMİZ

Evvelâ Çanlı Kiliseden atak beyi adamlarıyla kuzeye uryan dağlarla yedi saatte vardığımız boş arazi bir çimenlik boğazda atlarımızı salıp bir gece can sohbeti ettik. Oradan kuzeye on saatte çıkıp (Bingöl yaylâsı) dağına geldik.

Coğrafya kitaplarının beyanına göre, bu dünyanın yüzü dairen mâdar seksen yedi bin mil bin adadır. Nice bin eski Bilginler yeryüzünü kara ve deniz, dere ve tepe, nehirler ve dağlar ve kaleleriyle ve bütün şekilleriyle çizip resmederek ekvator dan karanlık dünyaya ve (Fetehnâ) lâfzı tarihinde batıda bulunan dünya ile Okyanus içindeki adaları ve adamlarını yüz renkleri ve hareketleri, malları ve nedenleri ile yazmışlardır. Ve evvelce de söylediğimiz üzere yeryüzünde yüz kırksekiz yüksek dağ vardır ki bunlardan birisi Elbürz dağının bir şubesi olan Bingöl yaylağının tepesine iki buçuk. üç günde çıkılır. Elbürz dağının tâ tepesi, bulutlarla örtülü ve karanlık olup kışın şiddetinden insanlar çıkamazlar. Yolu

olan yerlerine Kıtak, Hıdak, Komuk, Çerkeş aşiretleri çıkıp bazı madenler keserler. Ama bu Bingöl yaylası dağının tepesi açık olup yetmiş adet çimenlik büyük sahraları vardır. Batı tarafındaki bir ucu Kiği dağlarıdır. Doğu tarafı Acem diyârı toprağında Revan kalesi dibinde akan Zengi nehrinin karşı tarafında ve batı tarafında Osmanlı sınırında Ağrı dağına varır. Bu kadar uzun bir dağ olup uzunluğu onaltı konaktır. Kuzeyi Erzurum sahrasıdır. Ortasından Fırat nehri akar. Kiblesi Muş sahrasıdır. Murad nehri dahi bu dağlardan çıkar. Murad ve Fırat'ın arasında olan bu Bingöl yaylasının enliliği iki menzildir. Üç dört menzil yerleri de var. Kuzeyi Erzurum, batısı Sivas, kiblesi Diyarbakir, doğusu Van eyâletleri ve Acem diyarıdır. Gayet mâmur olan bu vilâyetlerin ortasındaki bu yayla yedi ay insanlar ile mâmur olur. Kışın şiddeti gelince herkes kıyılara inerler.

Bingöl yaylasının ahalisi: Zaza, Lolo İzo, Yezidi, Hilti, Çekvâni, Şekaği, Kiki, Bisyani, Murki gibi Kürd aşiretleri olup nice kere yüzbin hayvanlarıyla dağa çıkıp tâze hayat bularak Erzurum vezirine yayla hakkı verirler. Yaylanın mahsulleri, beşinci iklimdeki yirmidokuz dağdan en verimli bu Bingöl dağıdır. Nice çeşit bitki ve otları olduğu gibi kimya otu dahi vardır. Nice kere binlerce koyunların dişleri altın ve gümüş gibi cilâlanmıştır. Sarı tutya, kırmızı tutya, mor tutyalar var ki güzel kokusundan adamın damağı kokulanır. Bütün sürmeciler bu tutyaları toplayıp göz ağrısına tutulanların gözlerine sürme ederler. Allahın emriyle görme kuvveti ve uzağı görme hasıl olur. Yetmiş, seksen evli müşkü Rumî ve perçemli, beyaz, mavi sünbülleri, kırk, elli türlü yirmişer evli olur. Beyaz, sarı ve kırmızı çeşitli, menekşe, fesliğeni, erguvanı, dībası, gülleri içinde dahi çeşitli nilüferleri, meyvadan her tanesi Arabkir dütü kadar lezzetli çileği olur. Çeşitli keferi, ekmeği, râvendi, sünbülü Rumisi, asfurî, nergisi, hasılı doktorluğa ve doktorlara yarayan bitki ve çiçekleri olur ki hesabını cenab-ı bâri bilir.

Bingöl'ün faydaları: Bingöl derler ama, nice Bingöl vardır. Evve-

lâ (Hızır gölü), (İlyas gölü), (Rolnırl gölü)? (Movadin gölü), (Bel'am gölü) —Be'lam ibn Baur bu gölün kuzeyinde Erzurum'a hâil Eđerli dağında yatar— (Kuş gölü)— bir avcı bir kuş avlayıp kuşu boğazlayarak bu gölde yıkarken kuş hayat bulup göle dalarak kaybolduktan sonra Allahın emriyle etrafından Bingöl meydana çıkar. Hangisi hayat gölüdür bilinemez. Onun için Kuş gölü derler. (Harem gölü) — Avretler girip yağlı ve iri olurlar. Çocuk doğururken güçlük çekmeyip kolaylıkla doğururlar. (Er gölü) — Burada yıkanan adam her cihetle kuvvet bulup cimâa iktidarı artar, (Kıllı gölü) bâliğ olmamış bir çocuk buraya üç kere girip yıkansa kıllı olur. (Miskin gölü) bundan içen adam cüzamdan kurtulur. (Minarmak gölü) sar'a tutanlar içse istifra ede ede kurtulur veya ölür. Tecrübe edilmiştir. (Muhannes gölü) bundan içen elbette korkak olur. (Cebbar gölü) içen insan ve hayvan merhametsiz olur. (Ballı göl) şekerden lezzetli olup sabah vakti kenarında Diyarbekir'in gezengevisi gibi kudret helvası bulunur. (Kanlı göl) elbette bunda her sene bir adam boğulur. (İçme gölü) üç kere içen onbeş kere müşhl şerbeti içmiş kadar amel eder, (Salbaş gölü) birkaç kere içenin başı sallanır. (Aynül hayat gölü) Yedi kere içen bütün çeşitli hastalıklardan kurtulup tendürüst olur. (Bike gölü) burada bulunan balığı yiyen cima'dan olur. (Hatun gölü) içen hatun hamile kalıp cimâi dahi lezzetli olur. (Sendban gölü) her bar içer kötü huylu, hiddetli, intikamcı olur. (Kasın gölü) küçük bir göldür, içinde cevahir, altın ve gümüş vardır. Ama adam almak maksadıyla bu göle girse boğulur. Çoban oğullarından tamahkâr bir melik bu gölü kesip başka yere akıtmak istemişse de gölden hesapsız köpek balıkları ve sair haşarat çıkıp ameleleri ve yapıcıları helâk etmiştir. (Kerkes gölü) her sene birçok akbaba kuşu gelip bu gölde çimerek gider. Bu gölden bir adam içse sakalı ak olur. (Zırnık gölj). Bu göle çoğunlukla Yezidi, Halefi Kürdleri girip kılı vücutlarının cümle kılları dökülerek taşraya kılsız çıkarlar. (Şur gölü) herhangi yemek pişirilirken bu sudan kâfi miktarda atsa lezzetli yemek olur. Bundan başka göller hep âb-ı hayattan nişan verir tatlı sular olup elbise yıkarken sabun kullanmağa lüzum kalmaz. Hikmeti hüda daha binlerce küçük büyük göller vardır. Bu göllerde olan balık hiç bir gölde yoktur. (Kargı), (ala) balıklarının çeşitlisi, harun balığı, saka balığı, sark balığı, alcık balığı, cenkes balığı, pullu

balık vesaire olur. Bu münasebetle Anadolu'da bulunan meşhur yaylaları beyan edelim:

En meşhuru bu Bingöl yaylasıdır, Adana yakınında Ramazan oğlu yaylağı, Karaman'da Dölendi yaylağı, Alâiye ensesinde Koç Dâvud yaylağı, Adalya (Antalya) yakınında İstanaz yaylağı, Silifke'de Mut yaylağı, Kayseriye'de Erciyeş yaylağı, ona yakın ve Maraş yakınında Gögüş yaylağı, Malatya'da ispozoy yaylağı, Diyarbekir'de Karadağ yaylağı, Sencar yaylağı, Cezire yaylağı, Vardılan yaylağı, Van yakınında Verk yaylağı, Pinyanış yaylağı, yine Van gölü kenarında Sübhan yaylağı, Revan dibinde Ağrı yaylağı, Erzurum yakınında Bayburt'a yakın Muş oğlan yaylağı, Sivas yakınında Kangal yaylağı, Sivas yakınında Kevkep yaylağı, Bursa'da Keşiş dağı yaylağı, Manisa'da Hünkâr yaylağı, Tire'de Bal - Pınarı yaylağı, Birgi Buzdağ yaylağı, Payas dibinde Şolkay yaylağı, ona yakın Bakraz yaylağı, Haleb havalisinde Cosum yaylağı vesairedir. Bunların içinden en seçme ve gönül alıcı bu Bingöl yaylağıdır. Buradan hademe ve arkadaşlarımızla yine kuzeye (Büyük çayır) menziline geldik. Burası çayır çimen olup imâretten eser yoktur. Erzurum eyâleti sancaklarından Tekman sancağı sınırdır. Buradan da sabahleyin kalkıp sağ taraftaki Erzurum yoluna gitmeyip Tekman ve Kiğı yollarına gittik. Buradan sıhhat ve selâmetle Sivas şehrine girdik ve Kara Murtaza Paşa ile yine müşerref olup can sohbetleri ettik. Nice güne seyir ve temâşalar ederek binlerce üzüntülü halleri öğrendik. Murtaza Paşa bir baht ve saâdet sahibi şanı yüksek vezir olduğundan, İstanbul tarafından Sadrazâm Kara-Murad Paşa, İstanbul'a gelip mühr sahibi olur diye korkuya düşerek paşayı kâh azağa, kâh kazağa, kâf Silifke ve Kars'a atmak istedikde hemen Murtaza Paşa İstanbul'da koca vâlide sultana, kızlarağasına yirmişerbin altın gönderip kendinin İstanbul'a getirilmesi tedbirine başladı. Bu sırada Melek-Ahmed Paşa efendimiz Bağdad eyâletinden azledilerek Sivas'a gelip, görüştüğümüzde eski Bağdad'a gittiğimizi andık. «Yazık ki, Bağdad, yeniçeri zulmünden harab olmalıdır» diye teessüf edip üç gün Sivas içinde kaldı. Murtaza Paşa Melek Paşaya izaz ve ikram edip hergün yüz koyun beşyüz somar arpa, onarbin ekmek ve diğer sebzeler ve tâyinat verip üç kere ziyafet ederek her birinde sırtına birer Sultan İbrahim kürkü giydirdi. Beş katar deve, beş katar katır

eğer takımları ve örtülerıyla hediye edip mirahoruna bir samur kürk giydirdi. Melek-Ahmed Paşa dahi Murtaza Paşayı evine davet edip bir büyük ziyafet etmiştir ki dillerle tâbir ve kalemlerle yazılamaz. Bu aralık İstanbul tarafından Murtaza Paşanın ulağı tatar Aliş gelip azil haberini getirdi. Paşa memnun oldu. Ertesi gün Melek-Ahmed Paşa ile vedalaşıp gittikte hakir dahi beş saat bile (beraber) gittik, anlar Yenişehir gittiler, hakir yine Sivas'a geldim. Yol tedariki ile meşgul iken İstanbul tarafından Trablusşamdan Hama'lı Arnavud Mehmed Paşaya Sivas tevcih olunarak müsellim geldi. Padişâh divanında Murtaza Paşa padişâh emrini okutturup «Bu dünya mansıbı bir mendil gibi elden ele gezer. Paşa karındaşımıza Allah mübarek eyleye» diye müsellime bir samur elbise giydirdi. Bütün vilâyet âyanı müsellimi alıp gittiler. Paşa on gün kadar sarayda kalıp bütün levazımını görerek konakçıyla tuğları eski şehire gönderdi. Sivas eyâletine sekiz ay mutasarrıf olmuşuz.

Institut kurde de Paris

1060 (1650) SENESİ CÜMADELULÂ BAŞINDA SİVAS'TAN ÂSİTÂNEYE GELDİĞİMİZ

Evvelâ Murtaza Paşa efendimiz, değerli ağalara kırkbi-
rer kese ve dört müteferrikaya birer kese ve bütün karakol-
lukculara yirmi kese, ikiyüz gilman-ı hasına on kese yol pa-
rası ihsân edip bütün Sivas âyânıyla vedalaşarak Sivas'tan
kalkıp (Sivas Yenişehiri) ne geldik.

Sivas Yenişehiri: Bir düz vâdide Sivas nâhiyesi içinde
bağ, bahçesiz toprak ile örtülü bin evli Müslüman ahali
yeni yapı güzel bir şehirdi.

Sultan Dördüncü Murad Bağdad'a yöneldiği zaman ikin-
ci vezir Kara-Mustafa Paşa bu şehri bina eylemiştir. Bir
câmiî, bir hamamı, iki mescidi, bir çocuk mektebi, kârgir ve
büyük bir hanı var. İmâretleri kiremitle örtülüdür. Hanı
yüz toyla at alır bir kervansaraydır. Hanın önündeki cadde-
nin sağ ve solunda kırk elli adet dükkânlar vardır. Burası
Sivas'tan Tokat ve Zile'ye giderken çok lüzumlu bir menzil
olduğundan günden güne mâmur olmaktadır. Çarşısının ve
hanının başında kale kapıları gibi büyük kapıları vardır. Dı-
şarısı mâmur evlerdir. Eskiden korkunç ve derbend bir yer-
miş. Onun için hâlâ burada oturan reyâya örfi tekâliften
affedilmiştir. Hanın Sivas kapısı içinde (Hindî Baba) ziyâ-
reti vardır. Buradan yine kuzeye giderek sekiz saattle (Çam-
libel) denilen yeri geçip (Arıkova) kasabasına geldik. Sivas
sancağı toprağında mahsulü çok, mâmur köyler arasında
büyük varoş gibi süslü, şehire benzer köylerdir. Yüzelli ak-
çalık kazadır. Yedi adet nâhiyesi var. Köylerinde han ve

hamamı ve yer yer pazarı vardır. Yeniçeri serdari ve kethüdâ-yeri var. Gerçi büyük bir şehri yoktur. Ama sipâhi ve başka askeri tâifesi yoktur. Buraya yakın Sivas eyâleti sancaklarını sayalım: Çorum sancağı Erzurum seyahatinden dönüşte yazılmıştır (Bozok sancağı) Mâmur şehri yoktur. Mirlivası bütün nevahisini dolaşır. Beyinin padişâh tarafından hası (300,275) akçadır. 19 zeâmeti 731 timarı. alay-beyisi, çeri-başısı, sipahi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari vardır.

Yüzelli akçalık kazadır. Nâhiyelerinden kadısına senevi üçbin, beyine (11,000) kuruş hasıl olur. Timar erbabı ve askeriyle (1100) adet silâhlı askeri olup sefere giderler.

Bozok, Kırşehir'in, Lâdik keskininin su-başılığıyla ortaktır. Kangırı'nın Türkmen Keskin'yle ortaktır ki, Kalecik su-başılığdır. Keskin içi başkaca kaza yazılmıştır. Çorum sancağından Bozok sancağına ve Keskin'e yakın ortaklardır. Keskin'den Kızılırmak üzere Çaşıgır köprüsüne gider. Nehir kıbleye beritarafı olan Karakeçili, Kırşehir sancağı toprağıdır ve Konya'ya sınırı Sivas toprağıyla ortaktır ki nehirin öte tarafı Engürü toprağında Çokdarca kazasıdır. Buraya yakın imad içi Çorum'la Bozok sancağı arasında Demirli Karahisar kazasıdır. Bozok sancağı dokuz kadılık mâmur livadır: Sorkun kazası yetmiş pâre mâmur köylerden ibarettir. Akdağ kazası yüz adet mâmur köylerden mürekkeptir. Hüseyin ova kazası, cihan kutbu (Şeyh Çin Osman Hazretleri) burada bir mâmur köyde gömülüdür. Bu zât Türktürkân Hoca Ahmed Yesevî atamızın yedinci halifesidir. Çin diyârında bir tahta kılıçla yedi başlı ejder katlettiğinden (Emir Çin, Osman) diye ün almıştır. Kaddese sirrehül aziz. Budak özü kazası, Kızılırmak kazası, Gedik Çubuk kazası, Peşközü kazası, Sungur içi nâhiyesi, bu nâhiye Hüseyinova kazasından ulu nâhiyedir, bir su değirmeni vardır. Evliyânın nazargâhı bir su değirmenidir. Buralarda (Kazovası) Tokat'a bir konaktır. Çok bolluk bir ülkedir. Asıl Kazova kasabası Tokat şehri toprağında yüzelli akçalık kazadır.

Kethüdâ-yeri, serdarı, câmii, han ve hamamı, küçük çarşısı vardır. Bu Kazova'dan Tavukçu köprüsü geçilerek Tozanlı nehrine ve oradan Tokat şehrine varılır (Eski İnepazarı) Kazova toprağında Tokat'a yakın yüzelli akçalık kazadır. Sipâhi kethüdâ-yeri, serdarı ve bir mâmur hanı var. Kazova'ya gayet yakındır. Buradan bir konakta (Turhal) kalesine varılır. (Dimorta kasabası) Amasya sancağı toprağında, Amasya'ya yakın vezirler hasıdır. Yüzelli akçalık kaza olup Kethüdâ-yeri, serdarı, câmi, han, hamamı, çarşı ve pazarı vardır. (Gürcü köy) dahi buraya yakındır. Şehir gibi bin evli mâmur köy olup haftada bir kere büyük pazarı olur. Allah bilir, gün geçtikçe bu köy büyük şehir olacaktır. Dört çevresi mâmur köylerle bezenmiştir.

Turhal ovası: Kazova'ya bitişiktir. Ve yolumuz üzerinde olan Arıkova ile dahi ortaktır.

Yine mevzuumuza dönelim. Bu Arıkova'dan yine kuzeye giderek Çamlıbel eteğini aşılıp Zile sahrasında (Şeyh Nusret) tekkesi menziline geldik. Bu şeyh Nusret, Hacı Bektaş Veli Horasan'dan gelmiş atamız Hoca Ahmed Yesevî halifelerinden ve Horasan illerindedir. Tekke, Zile vâdisinde mâmur, imâret, mescid ve misafirhâneli büyük bir yerdir. Baş ve ayağı çıplak yetmiş adet fukarası vardır. Bu diyâr ahalişi Şeyh Nusret'e gayet itikad ederler. Hattâ tekkesinin önünde büyük köhne dut ağacı vardır. Bir tarafı çürümüştür. Çürüyen yerden bir kaymak koparıp sıtmaya buhur etseler şifa bulur, gayet tecrübe edilmiştir. Bu ağacın çürüğünü bütün halk dörtyüz yıldanberi alırlar. Böyle iken yine zerre kadar eksilmez ve koparılan yer malûm olmaz. Hakîr daki öyle gördüm ve bir parçasını alıp teberrükten sakladım. Bu ağacın diğer tarafı öyle lezzetli dut verir ki yiyen güya misk koklar. Zile şehrinin âyân ve eşrafına bu duttan dervişler hediye götürüp ihsân alırlar bu tekke-den yine kuzeye giderek bir saatte Zile kalesine geldik.

Zile kalesi vasıfları: Türkçede halı ve kilime (zili) derler. Bu şehirde halı ve kilim çok işlendiğinden Zile demişlerdir.

Yapıcısı kayserlerden (Avanîh?) dir. Sonra nice hükümdarlar hükmüne girip sonunda Selçuklulardan meşhur oğlu Kılıcarslan'ın eline geçmiş ve sonra Timur istilâ etmiş ise de harab etmemiştir. En sonra Çelebi Sultan Mehmed Han Türkmenlerden zabtetmiştir. Süleyman Han yazması üzere Sivas eyâletinde vâlide sultanlar hasıdır. Dârüssaade ağaları ve vâlide sultan kethüdâları tarafından bir şanlı ağa üçyüz atlı ile gelip hüküm ve hükümet eder. Eskiden mutasarrıfı Sivas sancağı beyi idi. Hâlâ üçyüz akça pâyesiyle yüzelli akçalık şerif kazadır. Köylerinden kadısına senede (5,000) kuruş hasıl olur. Şeyhülislâmî ve nakibüleşrafı, âyân ve eşrafı, sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari, şehir su-başısı, şehir nâibi, şehir muhtesibi, şehir kethüdâsı, bacdarı (bac memuru) var.

Zile kalesi: Zile sahrasının kuzeyinde göklere değmiş bir yalçın kaya üzerinde beşli, kaba bir sağlam ve güzel kaledir. Yirmialtı kulesi var, kibleye bakar bir demir kapısı vardır. Kale içinde üçyüz ev, bir câmi, cebehâne, buğday anbarı, su sarnıçları olup hamam, çarşı falan yoktur. Ancak kale ağası ve neferleri burada oturup her gece iki nöbet mehterhânesi çalınır mâmur ve mahfazalı kaledir. Celâli eline girip onlar barınmasınlar diye neferleri bekçilik ederler. Zira şehir âyânının başka köyleri eşraf ve kibarının kıymetli eşya ve erzakı bu kalede muhafaza olunur. Şahâne topları olup Murtaza Paşa efendimiz için yirmibir pâre hoşgeldin topları atılır.

Aşağı varoş: Zile kalesinin dibinde kale kayasından aşağı batıya ve kibleye bakan bağlı ve bahçeli üçbin adet toprak ile örtülü evler olup yirmibir adet mahallesi vardır. Başlıcalarının isimleri şunlardır: (Ulu câmi, Küçük minâre, Dutlu pınar, Mumcu Ömer, Yeni Mahalle, Debbağhâne, Pazar, Tekke, Paşa, Kethüdâ) mahalleleridir. Saraylarından Ferah çavuş sarayı, Murtaza Paşa sarayı, Fazlı Paşa sarayı, Çavuşzâde Mehmed Paşa sarayı, Voyvoda sarayı, Kadı sarayı en mâmurlarıdır.

Câmilere: Yetmiş adet mukaddes mabedi vardır: (Yukarı Kale câmii), (Ulu câmi) minârelidir. (Tabahâne câmii), (Dutlupınar câmii), (Kuyumcu Ömerağa câmii), (Boyacı Hasan ağa câmii), yakın zamanda yapılmış aydınlık mâmur bir câmidir. (Küçük mâinre câmii), (Arnavud câmii), (Alacamescid câmii), (Zincirli Kapı câmii), (Yeni Mahalle câmii), malûmumuz olan bunlardır. Bunlardan başka 24 kadar da mahalle mescidleri vardır. Yedi câmide dârütedris, talebe ve dersiâmları vardır. Hususî dârülhadisi yoktur. (12) adet ayrıca ebced okuyan talebe mektebi var.

Hamamları: (Pazaryeri hamamı) çiftedir, (Tekke hamamı) çiftedir, (Paşa hamamı) gayet ferahlık verici ve gönül açıcı bir hamamdır. Bunlardan maada yirmi kadar saray hamamları vardır.

Hanları ve çarşısı: Üç adettir: (Behram ağa hanı), (Boyacı Hasan ağa hanı) gayet mâmur hanlardır. Çarşısında sekizyüz kadar dükkânları vardır; ama Haleb ve Şam çarşıları gibi müzeyyen bir çarşı değil. Dört kapılı, mâmur bir bedestanı var. Suyu ve havası lâtif olduğundan bu şehir gayet meşhurdur. Halkı hep Türktür, reâyası dahi vardır, bağ ve bahçesi tâ Tekke köyüne kadar varır. Armudu, sergi üzümü meşhurdur.

Bu Zile şehrinin güzelce temaşa ettikten sonra kuzeye giderek (Kazankaya)'da menzil aldık. Sivas eyâletinde Zile hükmünde mâmur köydür. Buradan yine kuzeye giderek (Sunguroğlu) köyüne geldik. Bozok sancağı hududunda değirmeni evliyânın nazargâhı mâmur bir köydür. Bir bayır başındadır. Buradan yine kuzeye giderek (Elvan Çelebi) köyüne geldik. Hüseyin ovası buraya yakındır ki, Bozok sancağı kazasındadır, gayet mâmur köydür. Zira Sivas eyâletinde meşhur (Elvan Çelebi ziyâreti) buradadır.

Kuzeye giderek (4) saatte (Çorum) kalesine geldik. Sivas eyâleti içinde sancak beyi merkezi ve yüzelli akçalık kazadır. Kalesi ve bütün güzel eserleriyle bin elliye tarihin-

deki Erzurum seyahatimizden dönüşte Defterdar-zâde Mehmed Paşa efendimizle serseri gezerken burasının ahvali de mufassal yazılmıştır. Buradan kuzeye giderek (İskilip kalesi)ne geldik.

İskilip kalesi: Selçuklulardan Sultan Alâüddin'in fethidir. Sonra 817 (1414) senesinde Türk şerirlerinin elinden, Çelebi Sultan Mehmed Han Hazretleri zabtetmiştir. Çünkü bu havali eşkiyası bilinen Timur vak'asında hep isyan edip Timur tarafına katılmışlar ve sonra nice memleketleri ve kaleleri zabteylemişlerse de sonra Çelebi Sultan Mehmed Han hepsini zabtetmiştir. Sonra Süleyman Han yazması üzere Siyas eyâletinde ve Çorum toprağında İstanbul'daki şeyhülislâmlara Hass-ı hümâyun tâyin olunmuştur. Mahsulleri hep şeyhülislâmlara ulaşır. Yüzelli akçalık şerif kazadır. Sipâhi Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari, şehir su-başısı, şehir kethüdâsı vardır.

İskilip kalesi şekilleri: Göğe ulaşmış bir yüksek dağın tepesinde burc dışıarı traşlı taş ile binâ edilmiş altıyüzlü bir kaledir. Varoşu bir dereli, bağlı bahçeli yerde vaki olmuş olup mâmur evlerle süslü fakat evleri o kadar geniş değildir. Ulemâsı gayet çok olmakla her câmiinde medrese müderrisleri ve talebeden musannifleri vardır. Burası zevk ve hava madeni olmayıp ilim ve hilm madenidir. Olgun, necib çocukları, üçyüz kadar hâfızı ve kırk adet ebced okuyan çocuk mektebi vardır. Çarşısı bedestanı yoktur. Çarşılar da diğer şehir çarşıları gibi süslü ve muntazam değildir. Türk şehri ise de halkı umuimyette halktan çekinir. Hattâ Murtaza Paşa efendimizi kondurmamak istedilerse de, paşa reâyasına rağmen üç gün kalarak parasız yeyip içti, kondu, göçtü.

Ziyâret yerleri: Tarikat nuruna ermiş, hakikî esrarı keşfetmiş, din denizinin dalgıcı, büyük şeyh (Hazret İskipli Muhyüddin) kaddese sırrahu. Aşağı şehir dışında gömülü olup herkesin ziyâret ettiği yerdir. Doğduğu yer bu şehirdir. İlim ve hikmet hazinesi, hilm ve ismette tek, sır kü-

pü (Şeyh Muslihiddin Attar): Bu aziz Akşemseddin Hazretlerinin halifelerindendir. Keskin taraflarında gömülüdür. (Şeyh Şamlı Hamza) Karahisar sahibde gömülü. (Şeyh Abdurrahman Mısri), (Şeyh İbrahim Tennuri) işte bu dört halife Akşemseddin'in mübârek izinleriyle halvete girip ilkin İbrahim Tennuri seccade sahibi olmuştur, sonra bu İskilipli Muslihüddin tarik öncüsü oldu, sonra Şamlı Hamza. ondan Mısırlı Abdurrahim irşada nâil olmuşlardır. Bu şeyh İskilipli Muslihüddin kırkbin müride mâlik, kutubluğa ayak basmış âlimlerdendir. Hâlâ bu İskilip şehri içinde gömülü olup herkes ziyâret eder. (Şeyh İskilipli Fahrüddin) «Şeyh Yavsi» derler. Yazarlardan «Ali Kuşçu» merhumun damadı ve Ebussuud efendi merhumun dedesidir. 903 senesinde vefat edip burada gömülmüştür. Kaddese sirrahu.

Sonra Bu şehirden kalkıp lokmacılık ederek (Merzifon) şehrine geldik. Paşa efendimiz Tabanıyassının silâhdarı (Dilâver ağa) nun evinde misafir olup üç gün kalmamız fermân olundu. Bu şehrin evsafı bir elliye di tarihinde Defterdarzâde ile Erzurum'dan geliste mufassal yazılmıştı. Buradan yine batıya giderek Murtaza Paşa çiftliğinde karar kıldık. Sivas'ta iken reâya ve beraya ağasıyla ikiyüz kese harcedilerek elde edilmiş kale gibi büyük bir çiftliktir. Oradan batıya gidip kalesi harab (Gümüş) şehrine geldik. Evvelce Defterdarzâde Mehmed Paşa ile geçtiğimizde mâmur idi, hâlâ o kadar mâmur değil. Ama kalesi tâmir olunsa eşkiya zulmünden emin olup gümüştânesi dahi tam emin olurdu. Buradan batı tarafa giderek beş saatte (Dankaza) köyüne geldik. Mâmur köydür. Gümüş kazası toprağındadır. Burada Köse-Şaban Paşa çiftliğinde üç gün oturmak fermân olunup hakir Kızılırmak'ı gizlice geçmek için hademelerim ve gilmanlarımla buradan kalkıp içeriye bağlı bahçeli yerden geçerken şu hale rastgeldik:

Hakir Evliyâ'nın sergüzeşti: At üzerinde evrad ve ezkârımı okuyup giderken (Suhrab) adlı gulamım «Ağa! Önümüzden dört atlı geli-

yor!» dedikte baktım, dört küheylân atlı ve dev heybetli kimseler gelmede ve silâhlarına mukayyed olmada idiler. Hakir başaşağı gitmede, onlar yokuş yukarı gelmede idiler. Gulamlarıma «silâhlarınıza dikkat edin!» diye tenbih ettim. Birbirimize yakın olmada iken anı gördük ki sağ tarafımızdan dört atlı daha pürsilâh fitilleri ellerinde üzerimize gelmede!.. Evvelce gördüğümüz dört atlının dördü birden dal mızrak bir hamleden hücum edip biri hakiri mızrak altına alarak hakir okluğa el uzatınca diğeri üzerime at yıkıp bir mızrak fırlattı. Allaha hamdolsun isabet etmedi. Diğerleri de seyishânelerle sarılınca hakir yine hadenelerimle (Allah) diyerek hücum ettim. Seyishâneleri bırakıp hep birden üzerime hücum gösterip birkaç kurşun attılar. Asla isabet etmedi. Ama gördüm ki adamlarımdan bana imdat eder yok!.. Hemen «çokluktan kaç!» adlı kaideye riayetle çokluktan kaçıp (kendî elinizle tehlikeye atmayınız) nassı üzere kendimi tehlikeye atmadım. Arkamdan bir mızrak daha attı ki üç karış yer altına geçti. Altımdaki rüzgâr süratli atıma ökçe edip kaçarken sağ tarafımızdan bir bağ içinde dört atlı daha görünüp elleriyle peştemallarıyla üzümü bırakıp dalkılıç üzerimize geldiler. Elimiz kaldırmağa iktidarımız kalmıyarak attan başaşağı indik. Gulamımızın dördü kaçıp dördüyle bu hakiri bağlayıp birisi altımdaki kısrağa binip hakiri diğer bir kısrağa bindirdiler. «Gulamlarıyla beraber bağlı olarak beye götürülim, yok öldürelim, yok çıplak soyup azad edelim» diye dedikodu ettiler.

Hakir: «Gaziler, bu kadar mal ve gulamlarımı aldınız, Allah aşkına olsun canıma kıymayın» dedim.

Birisi: «Bre malını kim aldı? Biz bağda üzüm yemedeyiz» dediler.

Hakir: «İşte malımı götürüyorlar.» dedikte biri dedi ki:

«Bir bakalım, bu avı alanlar bizden midir? Bre Habib, sen bunları beye götür, isterse boyunlarını vurup atlarını alsın, isterse azad etsin, dedi. Üçü mağlûp olduğumu mahalle at koşturup gittiler. Onların bir adamı bizim beşimizi bağlayıp bağlar içinde at üzere götürmekte idiler. Bin adım kadar ilerledi gitmeden onu gördüm ki bir çimenlik içinde onbeş adet çadırlar kurulmuş. Hakir dedim ki, «Şahbazım, bu çadırlar nedirkim?» O yiğit, «Bizim Çormar beyindir» dedi. Hemen can başıma gelip yüzbin hamdî selnâ edip «İlâhî, sen fet-

tahülkerimsin!» diye çok şükür eyledim. Zira bu hakiri Şamî şeriften Murtaza Paşa ulaklığıyla İstanbul'a gönderdikte Sadrazâm Murad Paşa ile, Gürcü nebi, Katircioğlu ve Çomar Bölükbaşı cenkedip bozularak Gürcü nebi ve Katirci-zâde, Çomar bölük-başı kaçtılar. Hakir İstanbul'da işlerimiz sadrazânda tamam bulup yine Ilgar ile Şam'a selirken Akşehir yakınında bir orman içinde Çomar bölük-başıya rastgelip Şamî şerife götürerek Murtaza Paşa efendimize bölük-başı yazdırdım. Dürzi vilâyetinde (Safed) seferinde beraberdik. Sivas mansıbında beraber olup Niksar su-başısı idi. Tâ bu kadar hukukumuz vardı. Sonra Çomar isyan etti.

Çomar bölük-başının isyanı sebebi: Murtaza Paşa efendimiz Şam dağlarında Dürzi cengi yaparken bu Çomar'ın gösterdiği şecaati hiç bir meydan yiğiti ve silâh sahibi göstermemiştir. Buna karış Murtaza Paşa efendimiz Sivas vâlisi olunca Çomar bölük-başısına Niksar voyvodalığını yüzelli yiğidin ulufesi altında ihsân etti. Altı aydan sonra Niksar su-başılığını Çomar'ın elinden Tabanı-yassılı Merzifonlu Dilâver ağa alıp zabtettikte Çomar'ın hesabını gördü. Her ne kadar Çomar «bu su-başılık benim bayrağım altındaki yiğitlerimin ulufesi altında sadaka olunmuştur» dediyse de asla feryadına bakmayıp Çomar bölük-başısını Niksar şehri içinde hapsederek o kadar mal ve menalî alıdı.

Çomar bölükbaşı ancak birer atları kalan yüzelli bahadıyla kalıp içinin yangınından Niksar şehrinde Sivas'a gelerek Murtaza Paşaya yamp yakıldı.

«Ey devletlû vezir, Niksarı benim bayrağım altındaki yiğitlerin ulufesi altında ihsân eyledin. Şimdi beni Dilâver ağa bu hale koydu.»

Deyince Murtaza Paşa:

«Öyle olur. Hâlâ su-başılığı Dilâver ağaya verdim. Ben muhasebeyi ondan kusursuz alırım.» dedikte Çomar bölük-başı, «Balık baştan kokar, haberin doğrusunu Lokman'dan aldım» deyip bir neza-ketle Sivas'tan çıktı. Bir gecede Ilgar ile Merzifon'daki Dilâver ağa çiftliğini basıp malını alıp çiftlik kethüdâsını astı. Koyunlarını gözü önünde karban edip lamalı küheylân atlara binerek çiftliği ateşe verip dağ beyi oldu. Niksar'da alınan malının yetmişbin kadarını tahsil

edip haramiliğe başlağı. Tâ ki Murtaza Paşa Sivas'tan azlolunup bu Merzifon şehrine gelince Çomar bölük-başı, Murtaza Paşa (Direkli-Bel')den (Osmancık) şehri üzere gider düşüncesinde olup yedyüz yiğitle Kızılırmak geçidinde gizlenip Diyarbekir'den azlolunan (Saçbağı Paşa) yı bekler imiş...Allahın hikmeti bu hakir birdenbire onların haşarat ateşine yamp bu kadar malım gittikten sonra dört adet hizmetkârımla bağlanıp Çomar bölük-başının huzuruna giriyordum ama kendimi teselli ediyordum. Bizi bağlayarak Çomar'a götürmeğe memur olan nefere dedim ki:

«Şahbazım! Koç başın için ve taşıdığım silâh hakkı için olsun, yol ve erkânınızda başka çıktığımız zaman kulağımıza fısıldanan söz için olsun. Sana sözden söz ettim. Beni, bizim bölük-başı Çomar'ın huzuruna böyle götürme, ayıbdır. Niçin böyle verilip bağlandın diye bizi yola çeker..»

Hemen o yiğit, «Sen sarıacdın silâhlı mısın dedi» hakir, «beli, Bölük Ahmed Paşa serçeşme bölükbaşısındın silâhlı olup Bağdad derneğinde başka çıktım» deyince atla yanıma gelip «nefis sözünden sana söz attım sakın el kaldırma» dedi. Hakir «sözüm pir sözü olsun» deyince hakirin ellerimi çözüp birbirimizle öpüştük. Hakir, öbür gullamların ellerini çözüp oraya yakın Çomar bölük-başı çadırları içine doğru at bırakıp Çomar beyin çadırı önünde attan indik. Çomar bölük-başı hakiri görünce çadırından dışarı çıkıp bağına bastı. İçimin yangınından iki gözüm yaşarıp:

«Aman karındaş, silâhdaş, yoldaş, sırdaş iki seyishâne malımı adamlarımla işte şu bayırda alıp gittiler. Dört yiğit dahi beni birdenbire basıp bağlayıp bu yiğide teslim ettiler. Bu yiğit bana üstadımız silâhı berekâtıyla nefes verip azad ederek sana getirdi. Sarıca aman bana malım?»

Diye feryat edince bizi getiren yiğide, «Bre Habîb nice oldu?» diye sordu. O da hikâyeyi bir bir beyan etti. Hemen (At!) deyip üçyüz kadar ateşli şahbaz ile hakiri beraber götürdü. Ve teselli ederek,

«Evlîyâ Çelebi! Elem çekme! Malım helâl ise yabana gitmez, sen hemen bize cenkedip malını aldıkları yeri göster. Biz onların izinden tozundan buluruz»

Deyip ilgar ile giderken anı gördük ki karşı tarafımızdan yokuş aşağı üç yiğit geliyor. Onlardan birisi attan aşağı inip Çomar'ın dizini öperek:

«Akşamleyin çadırlarda Meryemoğlu ve Sincanlı Hüseyin, Tokatlı Ali bölüğümüze söz atıp sabah dahi lânet okuyup gittiler. Onlara dört yiğidimiz dahi katılıp sekiz adam kaçtılar. Bu beye de rastgelip seyishânesiyle dört kölesini aldılar.

Bu yiğit onlarla cenkede ede nihayet sekiz adamla başa çıkamayı bir bağ içinde üzüm yerken üzerimize geldi. Ansızın dizine yapışp bağlı olarak size gönderip biz dahi Meryemoğluna doğru bu yiğidin malına gittik. Onlara varınca bize pay vermeyip üçümüze de silâh ektiler. Biz silâh kaldırmadık. Yoldan taş koparmadık. İşte bizim Şavka Ali'yi paraladılar. Malı dağa götürüp pay etseler gerek. Malı dağda gömmeden yetişelim!»

Dedikte Çomar, «Bre hay hay!» deyip At bırakıp gittik. Biz bir saat ilgardan sonra gördük ki sekiz kişi at bırakıp bizim ileri varan yiğitlerimize (Allah huzuruna köpeği musallat etti) mucibince musallat oldular. Bir yiğit Çomar'dan ölüp geriden dahi birkaç atlı yetişip sekizini dahi ortaya aldılar. Evvelce hakire mızrak atan mel'unu bağlı olarak Çomar huzuruna getirip «Bre, seyishânelere yetişin!» diye nice atlılar bir orman içinde seyishânelere dört adet kölemi bulup Çomar önüne getirdiler. Allaha hamdolsun orada iki seyishâne yükü malını dört gulamıyla teslim edip hakirin esvabını alan yiğitlerin sekizini dahi önüne getirip:

«Bre kahbeler! Akşam çadırlarda niçin ocağa söz atıp sabahı lânet ile kaçıp bu yiğitle döğüşüp iki seyishâne malını aldınız? Ve ardından varan silâhdaşlarımıza kılıç kaldırıp Çömez Hüseyin'i paraladınız?» dedikte.

«Öyle olur, beyim! Yiğitliktir. Canımızdan bizar olduk. Murtaza Paşa deryâ misal askerle geliyor, bizi bir yerde çevirir diye korkumuzdan söz atıp kaçarken bu yiğit rastgelip elleşirken altı yiğit imiş, kendi kaçtı, malını aldı. Böyle olur.» dediler.

Çomar, «Dayılar, bu kaheblere ne lâzımdır?» dedikte cümlesi, «Yolsuz düşüp ahdi bozdular. Yolumuza söz atıp ihanet ettiler. Bunları ibret için paralarız» dediler. Aman diyesiye kalmadı, hepsi se-

kız kişiye kılıç üşürüp sekizini de parça parça ettiler. İkinin atlarını ve silâhlarını hakire hibe eyledi. İki saatte çadırlarına avdet eyledik. Bir gece onda misafir olup safâ ederken Murtaza Paşanın Direklibeli üzerinden gümeyip bu tarafta Kızılırmak geçidinden geçmeye azimeti haberini casusları getirince hemen o gece bütün çadırlarını bozup yüklerini yükleterek Murtaza Paşa önünden bir tarafa kaçmağa karar verdiler. Hakire bir kemer kuruş verip sekiz gulamına da ellişer kuruşla katledilenlerin birer atlarını bağışlayıp hakir ile öpüşüp, ekmek ve tuz hakkını helallaşarak «Murtaza Paşa efendimin ayağını öperim. Emanet olsun benim efendimdir» deyip kendisi Kızılırmak tarafından Çorum'a doğru gitti. Bu sergüzeşti nakilden maksadım odur ki bu hakir Şam'a İlgar ile gelirken Çomar dağlarda geziyordu. Akşehir yakığında Çomar'a rastgeldim. Şam'a, Murtaza Paşa efendimize götürdüm. Bayrak açtırıp güya bir iyilik yaptım. Hikmeti hüdâ o iyilik karşılığında Cenab-ı Hak onların elinden malmızla, canımızla bizi kurtardı. Netice, dünyada beniademle karışan kimselere iyilik eylemek gerektir. Musarra', Şâhidi: «Yoktur iki âlemde iyilik gibi sermaye» diğeri Musarra' Şâhidi:

«Kamuya iyilik eyle, sana öğüt budur benden.»

Oradan hakir yoia düşüp Kızılırmak kenarında durdum. Ertesi gün Murtaza Paşa efendimiz gelip, «Bre, Evliyâ efendi, şükür sağlığa. Bre seyishâneierinle malın, gulamın nice oldu?» dedi. «Allaha hamdolsun, sultanımın büyük himmetiyle bir habbem zâyi olmayıp bir kemer kuruş ve gulamlarıma sekiz baş silâhlarıyla küheylan atlar, ve ellişer kuruş ihsân ettirip hakire kastedenlerin sekizine de kılıç üşürüp parça, parça ettirip intikam aldım!..»

BEYİT

**Eğerci hayli müşküldür kişi dünyada kâm almak
Bütün dünya değer ama adüvden intikam almak.**

Beytini okuyup ve nice cenkedip başıma gelen macerayı bir bir nakleyledim. Hakir bunları paşaya anlatırken gülmeden hâli kalmayıp vafir safâ ederek:

«İmdi, Evliyâ Çelebi! Eroğlusun, Cenab-ı bâri kuşça canını kurtardı. Sen ilim ve hilmin berekâtıyla Çomar'a iyilik edip Akşehirden getirip yapıştırdım. İyiliğin mukabilinde Cenab-ı Hak seni kurtardı. O saat senin cenkedip mal ve gulamlarının gittiği haberi geldi. Dağlara, bayırlara, yollara adam gönderip beş saatten sonra adamlarla köy halkı gelip, «Sizin ağanızla Çomar bölük-başı gelip, ağanızın malını alanlar yine kendinden kaçan Çomar adamları imiş, onlara yetişip «Nasil bensiz haramilik edersiniz!» diye sekizini de parça, parça eyledi. Ağanıza kölelerini ve seyishânelerini verip Kızılıрмаğa doğru gönderdi» diye haber getirdiler. Şimdi buraya gelirken seninle cenkeden haramilerin sekizinin dahi ölümlerini yol üzerinde parça, parça gördüm. Bu gece nice yerlerden kurtlar, tilkiler, çakallar gelip ölümlerin birçok yerlerini yemişlerdir. Köy halkına ihsânlar edip «Evliyâ'nın hışımına uğrayan şu ölümleri bir köşeye gömün!»

Diye emrettim. Hamdû Hüdâ seni burada sıhhat ve selâmette gördüm.»

Diye bu hikâyeyi takrir edince:

«Sultanım, Çomar bendeniz mübârek hakipâyinize yüz sürüp selâmlar etti. (Ben efendimin garibi idim, efendimden Niksar maddesi için Dilâver ağa beni ayırdı, Allah onu din ve imanından ayırsın! Ben dahi ondan intikam alıp çiftliğini yaktım, mal ve menalinden ayırdım. Ama efendimden ayrıldığıma ağlarım. Cenab-ı Hak, canımı onun kapısında alsın!) diye ağlayıp «Cürmümü affedip beni kapısına aldırmağa çalış» diye bana çok rıçalar etti.»

Diye hakir, Murtaza Paşanın eteğini öptüm. Murtaza Paşa:

«Evliyâ efendi! Şimdi biz İstanbula gidiyoruz. Öylesi kötü huylu ve suçlu haraminin yanımızda bulunması olamaz. Ama inşallah ya Haleb, ya Şam, ya Erzurum, ya Diyarbakir, ya Bağdad eyâletleri nasip olursa senin hatırın için alalım!»

Diye ahdedti. Ondan Kızılırmak'ı geçmeğe başlayıp hayli macera çektik. Ama 1057 de Defterdar-zâde ile geldiğimiz kadar güçlük çekilmedi. Ancak beş adam boğuldu. Bazı ağaların barhâneleri yıkıldıysa da yine kurtuldular. Nice ağalar (Çaşnigir köprüsü) tarafına gittiler. Paşa efendimizle hüdâya hamdolsun ırmağı geçip nehir sahilinde

Kurdlar sarayı adlı kasabaya geldik. Defterdar-zâde ile geçtiğimiz vakit mufassal yazılmıştı. Buradan yine kuzeye giderek altı satte Boyalı köyüne geldik. Kangırı toprağında mâmur köydür. Yine kuzeye giderek Arslan Paşa çiftliği denilen köyde menzil aldık. Kale gibi bir konaktır. Buradan yine kuzeye hareket ederek Kangırı kasabasına geldik. (Kalecik) kalesi sol taraflarda Keskin sahralarında bir konaklık yerde kaldık.

Kangırı kalesi: Dağlık ve Türkistan içinde kalmış bir vilâyettir. İkin Kastamonu hâkimi Kötürüm adlı melik vasıtasıyla Bursa Rum tekfurundan fethedilmiş sonra Yıldırım Hanın eline geçmiştir. Sonra Çelebi Sultan Mehmed (822) tarihinde tekrar fethetmiştir. Zira Timur vak'asında elden çıkmıştı. Anadolu eyâletinde sancak beyi merkezidir. Beyinin hası (35,781) akçadır. Yedi zeâmet (381) timarı vardır.

Alaybeyi çeri-başısı ve yüz-başısı vardır. Kanun üzere cebelileri ile beyinin livası altında bin beşyüz askeri olur. Üçyüz pâyesiyle şerif kazadır. Üç divan, Dört divan, Kızılöz. Alacaöz, Alacamescid, divanlarına kadar oniki divan nâhiyeleri vardır. Kadısına senede üçbin kuruş, beyine onbin kuruş hasıl olur. Şirret, İblis, Tiblis kavmi vardır. Sipâhi yeri olmakla kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, müftü, nakib, muhtesibi, şehir kethüdâsı, şehir su-başısı vardır. Kalesi dörtken seklinde taş bina küçük bir han, bir kapısı, varoşu, geniş sahrada olup dörtbin kadar bağlı, bahçeli mâmur evleri vardır. Câmilerinin en meşhuru (Sultan Süleyman Han câmiî) olup bir minâreli kurşunla örtülü müzeyyen mâmur câmidir. Suyu ve havası lâtif, halkı oldukça garip dostu olup beğenilir şeylerinden beyaz pirinç bozası meşhurdur.

Buradan kuzey-doğuya giderek (Tosya) kalesine, oradan (Koçhisar) menziline, oradan (Karacalar) menziline, oradan (Çerkeş hanı), oradan (Bayındır), oradan (Gerede) kasabaları menzillerine sırasıyla geldik. Burada umumî yoldan çıkıp sol tarafta dağlar içinde Kangırı sancağında (Ala-

cameşid) menziline, oradan (Uz) köyüne. oradan (Dört divan) menziline geldik. Bunlar 1057 senesinde Defterdar-zâde Mehmed Paşa ile Erzurum seyahatine giderken tâ Tosya'ya varıncaya kadar köy ve kasabalar mufassal yazılmıştır. Buradan (Çağa) kasabasına geldik.

Çağa kasabası vasıfları: Yüzelli akçalık kazadır. Kethüdâ-yeri, yemçeri serdari. Su-başısı vardır. Gayet mâmur, bağlı bahçeli mâmur köyleri vardır. Kasabasında câmii, han ve hamamı, mescidleri, küçük çarşısı vardır. (Çağa şehri yayı) derler bir çeşit yayı olur ki kara ve denizde seyahat eden kimseler kullanırlar. asla başları bir tarafa yalkımaz ve başları birbirine kavuşsa ivanmaz. Acağı zilisi yâni halısı, yer otu olur. Ahalisi Türktür.

Çağa gölü: Dört tarafı 47 pâre mâmur köylerle müzeyyen bir göldür. Etrafı (11 mil)dir. İçinde adası yoktur. Derinliği yirmi kulaçtır. Suyu tatlı olduğundan ahalisi kenarında sabun sürmeden bir gömleği beyaz gülpenbe gibi yaparlar. Yedi çeşit balığı olur ki herbiri beşer onar okka turna kayazan, yılar, alabığının çeşidi olur ki asla balık kokusu yoktur. Ağırılık, hararet, kuruluk vermez. Bu balıkların eti gayet kuvvet vericidir. Çünkü bu gölde hasıl olan (Yel otu) kökünü yerler. Ceanb-ı bâri bu gölde o kadar yel kökü halk eylemiş ki bütün Çağa ahalisi mevsiminde bunları suda topalayarak iplere dizerler. Başkaca bezirgânları vardır. Bütün şehirlere yük yük götürüp ticaret ederler. Gayet faydalıdır. Bir adamın midesi gaz yapsa, hazımsızlığa tutulsa yemekten evel bu kökten bir miktarı kullanırsa mide ve karnında asla gaz komayıp yemeğe iştaha verir, ve göz kuvvetini ziyade eder. Gerçe Osmanlı ülkesinde Azak ve Kanije yel otları meşhurdur ama hiç birisi buna uymaz. Buradan Murtaza Paşa efendimiz hakiri hediye ile Kastamonu'da Şaban efendi halifesi (Şeyh İsmail efendi) adlı azize gönderdi.

ÇAGA GÖLÜNDEN KASTAMONU'YA GİTTİĞİMİZ

Evvelâ Bakır Küresi, Devrekâni, Taşköprü kasabalarını ziyâret edip (Mudurnu) kalesine geldik.

Mudurnu kalesi: Yenvan tarihinin dediğine göre bu kalenin yapıcısı Bursa tekfurunun (Mudurnu) adlı kızıdır. Kaleye onun için bu isim verilmiştir. Selçuklular zamanında Osmanlıların atası Ertuğrul nice kereler burayı yağmâ ettiyse de oğlu Osman Gazi istiklâlini elde edince ilk defa olarak bu kaleyi fethetmiştir. Yeniçeri ocağından sancak pâyesi bir bey hükmünde affolunmuş ve müselleme hükümet ve yüzelli akçalık kazadır. Şehir su-başısı, kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari vardır. Müftü ve nakibi Bolu'dadır. Pâye beyi tarafından tâyin edilen muhtesib kapanı, bac pazarı zabtedir.

Mudurnu kalesinin şekilleri: Gökle beraber bir yüksek dağın tepesinde sekiz köşeli, yirmi kuleli, bir kapılı, binası kararmış kalmış, burc ve duvarları delinmiş bir köhne yerdir. İç şehir olmakla o kadar cebehânesi ve etrafında hendek yoktur, birkaç sâhi topu ve kâfi miktar cebehâne var. Kale içinde birkaç ev ile bir câmî var. Kaleden aşağı şehire kayalardan çam oluklarla su akar. Aşağı şehir dere ve tepeli iki tarafı kayalı, bağlı bahçeli şirin bir yer olup (17) mahalle, (3000) kadar çam tahta örtülü ahşap ev ile müzeyyendir. Yer yer altlı üstlü kârgir bina evleri varsa da damları yine tahtadandır. Câmilerinin meşhur ve eskisi Yıldırım Han câmîidir ki aşağı çarşıdadır. Etrafında Yıldırım Han medresesi var. Bir dârülhadis, onüç çocuk mektebi, üç han ve hamam vardır. Çarşı dükkânlarının çoğu iğneci dükkânlarıdır. Bütün Rum diyârına bu şehirden nice bin yük iğne gider. Bu şehrin büyük ve küçük ahali iğneciler olduğundan şehrin evleri arasında ismine «dâr-ı sûzan» (iğne şehri) demişlerdir. İğnecilerinin anlattıklarına göre, dükkân ve hânelerinde binyüz adet iğne tezgâhı ve dolapları varmış.

Bütün kadınları iş sahibi ve iğnecidirler, Onun için bu şehrin «Kız iğnesi» denilen küçük iğnesi dünyaca beğenilmiştir. Ama hakir de ona hayranım, öyle küçük iğne ile tizkârlık öyle yaparlar ki iğne deliğinden beşyüz yıllık yol olan gökyüzünü seyredenin gözü ermez, ve mihneti, kârına değmez gayet ucuzdur. İğnesine göre en âdisinin yirmisi bir akçaya en sonuncusunun onu bir akçayadır. Bütün şehir ahalişi onunla (Elkâsibü Habibullah) (kazanan, Allahın sevgilisi-dir) diye geçinirler. Pîrleri Hazret-i İdris ve Dâvûd'un duâları berekâtıyla Cenab-ı Hak bu iğnecilere çok büyük berekât vermiş!.. Zekât sadakalarından göz kuvvetleri ziyade olması için iğne sadaka verirler. Güzel şeylerden bağlarındaki ceviz ağacı cihanı tutmuştur. Şâhdane kâğıt gibi ince kabuğu olur. Badem lezzetinde gayet güzel bir ceviz olup (Mudurnu cevizi) diye meşhurdur.

Yüce dağlarında çam çok olmakla köylerinde iki kulplu çam bardakları olur. İkisini bir eşeğe yüklerler. Hinde kadar hediye gider, «güze-i sanuber» (çam destisi) diye Hinde dahi meşhurdur. Hatta Hind diyârında bir kadın kocasına gücense «ben senin neni gördüm? Yoksa bana Rumun çam destisinden su mu içirdin?» diye başına kakar.

Bu diyârlarda o bardakların adına «boduc» derler. Ruma dahi hediye olarak gider. Dağlarında onar arşın uzun ve iki zira enli lâtif levhaları olur ki bu diyâra mahsustur. İskeleleri (Akçaşehir), (İzmit) tir. Tahtaları iskeleleri gelip oradan gemi ile İstanbul'a ve başka diyâra gider. Bütün reâya ve berayası çiftçi kavimdir. Ehli sünnet, günahattan sakınan, Allaha korkan, garip dostu adamlardır.

Ziyâretgâhları: (Şeyh Hazret Fahrüddin Sultan) herkes tarafından ziyâret olunur. Kaddese sirrahu. (Şeyh Vâiz efendi), (Hüman Çelebi). Bu şehirden kalkıp batıya mâmur köyler içinde giderek (Türbe köylük) (Göynük) menziline geldik. Ak Şemsüddin Hazretlerini ziyâret ederek (Taraklı) ya, oradan (Geyve)ye, oradan (Sapanca)ya, oradan (İzmit) kalesine geldik. Buraların evsafı mufassal yazılmıştı. Hakîr

ağır yüklerimi İzmit şehrinde akrabamızdan (Kuloğlu Mehmed Çelebi) ye teslim edip atlarımızla karadan (Gebze) kasabasına, oradan (Üsküdar)a, oradan da 1060 Recebülmu-recceb'in on beşinci günü hamdü hüda kölemiz ve dört hadememiz ve onyedî baş atlarımız ve seyishânelerimizle belde-i tayyibeî Mahmiyye (Kostantaniyye)deki evimize geldik. Ertesi gün sabahleyin Murtaza Paşa efendimizin mübârek elini öpüp Kastamonudaki Şeyh İsmail efendi hazretlerinin hediye ve mektuplarını teslim ettim. Hakire bir samur kafalı kürk, bir kat esvab, yüz altın ihsân edip bütün tâyinatımızı dahi verdiğinden yine mübârek hizmetlerinde bulduk.

Ertesi gün Melek-Ahmed Paşa efendimize kubbealtındaki ikinci vezir rütbesi verilip Sadrazâm Kara-Murad Paşa ile padişâh divanı hizmetinde oldular. Ertesi gün yeniçeri ağası Kara Çavuşa, Bektaş ağa, Kul Kethüdası Çelebiye. Şeyhülislâm Aziz efendiye, Bahâî efendiye, Ebu Said efendiye velhasıl eski dostluklarımız bulunan efendilere gidip buluşup sohbetleriyle şeref keşbettik. Melek-Ahmed Paşa ile Sultan Murad zamanından beri sarayı hâsda hukuk-u sabıkamız ve vâlidemiz tarafından eski akrabamız olduğundan ona varıp birkaç gece misafir olup gece gündüz bütün adamlarıyla iyi geçindik.

MELEK-AHMED PAŞANIN SADRAZAMLIĞI

1060 (1650) senesi Şabanının birinci günü âlemin sığınağı Sultan Dördüncü Mehmed Han (Çemen sofa) adlı Havarnak köşkünde bütün bilginler, vezirler ve âyân ve eşraf ile (her işte danışınız) âyeti kerimesinin gereğince işlerini danışıp «Bağdad hâkimi (Nogay oğlu Arslan Paşa) öldüğünden Bağdad eyaletini kime verelim?» diye müzakere etmekte idiler. Alelumum âyân ve büyükler ve Sadrazam Murad Paşa «Padişâhım, Melek-Ahmed Paşa lalan henüz Bağdad'dın ahvâlini yahşi bilmiş ve Acem ile yahşi geçinmiştir. ana ihsan buyurunuz» dediklerinde, «Tiz, Melek-Ahmed Paşa gelsin!» buyurdular.

Melek-Ahmed Paşa, padişâh huzuruna gelip, padişâhın mübârek elini öpmekle sevinip hemen padişâh:

«Melek lalam! Sana yine eyâlet-i Bağdad'ı ihsân eyledim.» buyurur. Melek-Paşa:

«— Padişâhım! Kabul ettim ama, yeniçerilerin reâyaya zulüm ve eziyetleri hadden aşırı olup yeniçeri ağası Bağdad vezirleri olup üste çıkmışlardır. Onlardan on adet zâlimlerinin kaldırılması için hatt-ı şerif ihsân eyle.»

Dedikten sonra üç kese altın yol parası, elli tüfek, elli zırh, elli katar deve, elli katar katır ve bir yeni otağ, Irak işi padişâh çadırı ile serdarlık hatt-ı şerifi ile bir hil'at ihsân olunup paşa hemen padişâhın elini öperek nice vaaz ve nasihattan sonra padişâh ve cümle vezirler, âyân ile vedalaşıp Sarayburnundaki Sinan Paşa köşkünden kayıklara binerek bismillah ile Bağdad'a gümek üzere Üsküdar'a yollandı. Bir kaç gün oradaki sarayında durdu ve (Kaya Sultan) dahi göç edip geldi.

Hakir o gün Bağdad'a gitmek için Melek-Ahmed Paşa efendimize kapılanarak müezzin-başılık ve müsaheplik hizmetinde bulunup Kade kethüdâsı müsellim Zühtü efendi ceylân hâkimi olup hakire Rum nâhiyesi hası ihsân olundu. Ulaklıkla hakir Bağdad'a gitmeğe karar verip tedariklerimizi görmeğe başlayıp hazır olduk. O sırada Allahın hikmeti 1060 Şabanın sekizinci Cuma günü has oadbaşı Hasan ağa ve bir bostancı-baş sandal ile gelip:

«Buyurun sizin saadetlü padişâh âlempenah hazretleri ister!»

Dedikte melek huylu paşa: «Ağa, hayır mıdır?» dedi. Hasan ağa «Hayırdır, haber müjdesi bizimdir» dedi. Sonra paşa ile ikisi bir kayığa binip Sarayburnuna doğru deniz yüzünden giderken Sarayburnundaki Sinan Paşa köşkünden bir kayık daha avanta edip gelmede, biz dahi varmada idik. Deniz ortasında kayık pašaya buluşunca gördük ki dârus-

saade ağası imiş. Gelip «Mübârekbâd, hayırdır» dedi. Ama başka söz söylemeyip Sarayburnu'na vardıkta bostancı-başı ve diğer has harem âyanı hep paşayı karşılayıp has bahçe-deki (Çemensofa) denilen yere götürdüler. Bütün divan halkı ve yedi kubbe veziri ve kazaskeri, şeyhülislâm ve diğer âyân ve kibar, musahibler ve yakınlar orada idiler. Paşaya hepsi hürmet ve itibarda bulundular, hakir nefes aldım. Dört tarafıma bakındım. Vezir-i âzam Kara-Murad Paşayı göremedim. Onu gördük ki saadetli padişâh gelip herkese selâmdan sonra yüksek tahtında oturdu ve Melek-Ahmed Paşaya hitaben:

«Melek lalam! Yolun yakın oldu. Bağdad'a gitmeden kurtuldun. Sana mührü şerifimi ihsân eyledim. Kabul edersin. Vallahi böyledir ki, bir ferdin işareti ve bir adamın iltimasıyla değil, hisseten kendi karihamdan sana mührümü verip vekili mutlak ettim!»

Sözünü söyleyerek Vezir-i âzam Murad Paşadan alınan mührü mübârek eliyle saadetli padişâh Melek-Ahmed Paşaya verdi. Hemen Melek-Ahmed Paşa yer öperek:

«Padişâhım inci gibi sözlerin kabul olmak için mührü aldım. Kabul ettim. Ama benim işime Enderûn ve biründen bir kimse mâni olmasın. Kimse bir habbelik şey rica edip Müslümanların işlerine hiç kimse karışmasın. Benim arz ve telhisim olmadan bir iş olmasın. Hazineden bin keme borç ihsân ediniz, bir büyük donanma çıkarıp Venediklilerden bir intikam alıp Girid adasına mühür ile gidip Kandiyeyi fethedelim. Ümîddir ki padişâhıma hayır duâ olup din-i mübin gayretine nice işler görüp yüz aklıkları edelim.»

Deyince padişâh «İşte Murad Paşa lalamda bin kese var. Onu tahsil edip ihtiyaçlarına sarfeyle.» buyurdu.

Melek Paşa, «Padişâhım! O bin keseyi ben vereyim. Murad Paşa lalana Budin eyâletini ihsân eyle.»

Dedikte ricası kabul olunup Murad Paşaya Budin verildi. Murad Paşa taze can bulup bin kese borçtan kurtulup

Budin'e sahip oldu. Melek Paşanın murad ve meramı üzere bütün ricalı kabul olunup bir işine kimse mâni olmaması için ettiği rica dahi yemin billah ile kabul buyurularak (el-tâtiha) dendi. Paşa padişâhın elini öpüp iki samur hil'a bir-biri üzere giyip yer öperek çıktı. Büyük alay ile sarayına girdi. Sarayının eşğinde yüz adet kurbanlar kesildi. Evvelâ Bağdad eyâletini Şatır-Hüseyn Paşaya ihsân edip bütün eyâletlere kapıcı-başları yerlerinde kalmaları hakkında emirler gönderdi. Hakir dahi Kıbrıs mukarriri için paşanın kapı kethüdâsından onüç kese alıp vezir hizmetinde oldum. Devlet-i yaver, baht ve talih mesut olup bütün devlet âyânı gece gündüz saraya gidip gelmeğe başladı. İnsan kalabalığından sarayda adım atacak yer kalmayıp yedi günde para denizi akarak yedibin kese hasil oldu. Sözün sonu paşanın bütün adamlarıyla hakir zeâmet, tımar, çeşitli ilşerden hizmetlerle akça almaktan elimiz değmez oldu. (Hazâ min fazlı rabbi) yine mühür ihsân olunduğu gün kızlar ağasıyla şu hatt-ı hümayun geldi:

«İlâhî, paşa dairede yüzün ak olsun!... Ümidim odur ki cenabı izzet her işinde yardımcın ve dayanağın ola, feyyâz-ı mutlak (Allah) sana tevfikini arkadaş eyleye. Göreyim seni her işinde nice ikdam ile çalışıp uğur-u hümayunumdan gayret sarfedersin! Âkıbetin hayır ola!»

Bununla beraber bir kat hil'atı fâhire ve bir yeşilimsi çukalı samu kürk geldi. Paşa ennine giyince bütün divan çavuşları:

«Hil'atın mübarek ve yaşın uzun olsun Tanrı padişâha çok yıllar ömür versin!»

Diye alkışladılar. Paşa dârüssâade ağasına bir kese altın ve bir samur kürk ihsân etti, gittiler. Kaya efendimiz gayet memnun olup hizmette olmayıp bütün mevcut olan ağalara yirmi kese ihsân dağıttı. Hakire dahi üçyüz kuruş hisse düştü. Sonra bütün divan erbabına büyük müjdeleri ve

bütün hizmet erbabına sevinç yayılıp ihtiyar ve genç, fakir ve âyân o kadar memnun oldular ki güya feleğin zühresi oynadı. Paşa efendimiz saadet tahtında ve adalet divanında parlayıp ve gençleşip Ramazanı şerifin ondördüncü Çarşamba günü sadrazam kanunu üzere kola binip İstanbul mollası önüsıra, ayak nâibi karakol, muhtesib ağası öncü karakol olup bu tertip üzere büyük azimle Unkapanı mahzeni yanında Ebülfeth Sultan Mehmed Hanın divanhânesinde karar kıldı. Bütün Karadeniz reislerini, ekmekçi ve uncuları ve muhtekir navluncuları toplayarak Karadeniz sahilinde Varna, Balçık, Korana, Gelgra, Mankalya, Karaharman, Köstence, Tulça, Beştepe, İsmail, Kili, Akkerman adlı kale ve iskelelerde buğdayın kaçta alındığını sorup ona göre çeşnisini tutup derhal ekmek pişirtti. Harc ve masrafından sonra üçyüz dirhem beyaz ekmek parçası bir akçaya idare ettikğinden öylece narh verdi. Yağlı ete dahi yedi akça narh vererek Yemiş iskelesindeki Fâtihin sebze divanına gitti orada dahi hububattan pirinç, bakla, nohut, mercimek, keten, kına, şeker, kahve ve diğer eşyaya narh vererek sarayında karar eyledi. Gecemiz kadar gündüzümüz bayram olup gece ve gündüz büyük işlerin seyir ve temaşasını ederdik.

MELEK-AHMED PAŞANIN SADARETİNDEKİ GÜZELE TEDBİRLER

Birinci tedbir: Melek-Ahmed Paşa sadrazâm olduğu zaman altı aylık kul maaşları çıkmamıştı. Ama kapı arası hazinesinde onyediyüz kese vardı. Hemen o gün borç olarak Bektaş ağadan dördüyüz kese, Kara Yeniçeri ağasından beşyüz kese, Çelebi Kethüdâdan yediyüz kese, Alagöz'den yüz kese, Zrunazen Defterdar Paşadan bin kese, Kade Kethüdâdan bin kese, Kaya Sultandan bin kese, padişâhdan bin kese, Koca Vâldeden bin kese, Topkapılıdan, Gümrükemini Hasan Çelebiden, Deli-Birader'den mevkufatçı Mehmed efendiden, Başbaki Kulu Moralı-Mustafa Çelebi'den, Salih Çelebiden münasip miktar keseler tahsil olunup onbir bin altmış kese para toplandı. Üçüncü gün galebe divanı edip maaşlar çıktıkta sade binaltıyüz kırk kese yeniçeriler kaldırmıştır. Bu hal Kara-Mustafa Paşa sadaretinden beri bir devirde olmamıştır. Bu şekilde İstanbul'da olan padişâh kulları belirli maaşları alıp tamamen halk memnun oldu.

İkinci tedbir: Paşa yetmiş yük akça has aidatını ve gayrı aklamda hasıl olan kalemiye gelirlerini tamamen padişâh hazinesine koyup aldığı borçları ödedi. Hâlâ sadrazam hasıyla kalemiyesinin hazineye girmesi Melek-Ahmed Paşadan kalmıştır.

Üçüncü tedbir: Deli-Hüseyin Paşadan feryatçılar gelip Girid'de asker kalmadı haberini getirince defterhânenin kâtib-

leriyle ve defter-eminiyle defterhâne-i Hüseyin Paşaya gönderip (Her kime dirliği lâzımsa birden yüzbine varıncaya kadar Girid'e gitsin) diye bütün memlekete asker sürücü-kapıcı-başılar tayin olundu. Bir ayda yüzbin asker geçip Şevval ayında Selne, Alokorna, Mişelonga kaleleriyle sair yedi pare kaleler fethedilip Marko kâfir yüzbin askeriyile mağlûp olarak nice bin esir alındı. Nice köyler ve kasabalar yağma olunup üçyüz pare köy itaat ederek haraç verir oldular. Hep bunlar Melek-Ahmed Paşanın gayretiyle olmuştur.

Dördüncü tedbir: Yine Girid'e imdad için üçbin sipâhi ve üçbin yeniçeri kapusu yapılarak yedi eyâlet vezirleri eyâletleriyle Girid'e geçtiler. Yine Girid'de Bıyıklı-Mustafa Paşaya bir tuğ, Serdar Hüseyin Paşaya mir Mehmed ile yerinde kalma emri, kılıç ve kaftan getirdi. Tuğ varınca Bıyıklı-Mustafa Paşa ölmek üzere imiş. Tuğu görüp hamd ederek kelime-i şahadet ile ruhunu teslim edip asıl beka tuğunu Kekaa kapısına dikmiştir.

Beşinci tedbir: Ol kışıkta herkesin tedbiri ile kapudan paşa azledilip yerine Radoslu (Deryamartisi Hüsam oğlu Ali Paşa)ya vermekie kapudan paşalığı ihsân edip altmış pare derya beyiyle tam yetmiş parça kadirga, üçbin kese Girid askeri aylığını koyup Girid'e ikibin şede siyah barut ve yetmişbin karadeşka, güllesi gönderdi. Nice bin mühimmat ve levazimatla cebehâneleri, nice bin komana ve plamarlar ve bin sipâhi, ikibin yeniçeri ve bin cebeci ve bin topçu askerlerini Kapudan Ali Paşaya teslim eyledi. Ve o şiddetli kışta Beşiktaştan Allah'a tevekkül ile bütün deryâ beyleriyle uygun bir günde Allahın emriyle yedi gün yedi gecede Girid adasında Hanya kalesine girip asker ve cebehâne vesair mühimmat döküp serdar Hüseyin Paşa ve bütün Müslüman gaziler taze can buldular. Burada «Penç Pirim» oğlunun yetmişbin askeriyile (Apokoron) yakınında büyük cenk edip Allahın emriyle kâfirler bozuldu. Bu haber Melek-Ahmed Paşaya geldikte serdar Hüseyin Paşaya istiklâl hil'ati gitti.

Beşinci tedbir: Kapudan Ali Paşa Girid adasından selâ-

metle ve muzaffer gelip Tersane-i âmirede yüz pâre kadirga ve elli pâre kalyon yapılmasına başlandı. Ereğli'de, Amasrada, Bartın'da, Çayağzında, Balıklova ve Varna'da, Üsküdar-da, Tophâne'de, Bahçekapısında, Sinan Paşa köşkünde, Tersanede Şahkulu iskelesinde kalyonlar yapıp İstanbul, Galata ve Kasımpaşa'da velvele olarak deniz gibi asker toplandı. Bütün Anadolu ve Rumeli'ne asker sürücüler gidip İslâm askerlerini İstanbul'a, Boğaz Hisarlarına, Sakız karşısındaki Çeşme'ye, Mora Yarımadasında Benefşe kalesine gönderip hazır ettiler. Oradan Vâlide Sultan iki kalyon, Bektaş ağa bir kalyon, Kara Çavuş bir kalyon, Çelebi Kethüdâ bir kalyon, efendimiz Melek-Ahmed Paşa, bahçesi kapısında inşa olunan dört anbarlı büyük bir kalyon verdiler. Fakat bu dört anbarlı kalyon kötü tedbir yüzünden denize indirilirken yüzelli kadar adamla beraber batmıştır. İster istemez yine bu batmış kalyonu deniz dibinden çıkarıp bütün kalyon ve kadirgalar tekmil edilip Beşiktaş'ta demir bıraktırıldı. Diğer mühimmit ve levazımları dahi alıp, Tophânede bin altmış adet büyük küçük toplar dökülüp gemiler tam silâhlandırıldı. Kırküç bin askerle yüzseksen pâre kalyon, kadirga, üçyüz pâre şayka, karamürsel gibi mühimmat gemileri ünmet-i Muhammed'le dolup beşyüz yelkene ve ellibin tam silâhlı cengâver askere baliğ oldu. Hayır duâ ile Beşiktaştan muvafık bir günde Boğaz Hisar'a varıp orada dahi Rumeli, Anadolu askerlerini gemilere alıp bütün hünerli askerlerle ağız ağıza dolu oldu. Cezayirli, Tunuslu, Trabluslu dahi kırk pâre gemi ve onbin cesur yiğit erlerle gelip bunlara katıldılar. Kapudan Paşa bismillah ile uygun zamanda yelken açıp ha şunda, ha bunda diyerek ararken (okunamadı) denilen yerde Venedik donanmasına rastgelip öyle bir sultanî cenk olmuştur ki kalemlle yazılamaz. Çünkü Melek-Ahmed Paşa donanmasının Osmanogullarının ilk günlerindenberi misli görülmemiştir. Bu kadar seçme arslan gibi asker toplanmamıştır. Küffardan bir kalyon ve iki kadirga alınıp yedi pâre gemisi dahi batırıldı. Ve güneş batıncaya kadar iki taraftan

öyle savaş oldu ki denizin yüzü insan kanı ile kırmızı oldu. Düşman bu acıklı hali görüp güneş batarken önce duka gemileri, sonra Malta gemileri, daha sonra Mesina gemileri birer birer kaçtılar. Sonra asıl Venedik donanması dahi cehennemleri tarafına kaçtı. Bu yerde durup meşveret ederler. Bizim donanma «küffar kaçtı, meydan bize kaldı» diye mağrur olup Nakşe kalesi denilen yerde limana girerek demir atıp yatarlar. Muzaffer askerlerimiz gemilerden taşra çıkıp bağlara, bahçelere girip perişan olur, kimi esvap yıka-yıp herbiri bir işle meşgul bulunur.

Gemicilerin istilahları üzere müşavereleri: Melek-Ahmed paşa, kalyonunun kaptanı, kaptan Ali Paşa'yı:

«Gel kapudan flandre edelim. Top atıp bütün asker salpa demir edip avanta, ribace, tente fora, sök yelken edip alarga denizde yatalım. Orsa, poça, boruna, babafinko yelken kullanıp denizde volta vuralım. Olmaya ilâhayr.»

Diye gemici istilahı üzere nice sözler söylediye de bu sözler Ali Paşanın kulağına girmeyip, «Bre balıkçı! Venedik küffarı ne olsa gerek!» diye çığ sözler söyledi. Sonunda küffar donanması sefer vakti «Bre geldi!» deyince dışardaki bütün asker gemilere toplanmağa vakit bulamayıp salpa demir etmeden nice bin yeni demirlerin halat, palamar koman ve cankurtaranlarına balta vurup demirler denizde kalarak denize çıkalım derken düşman gemileri bizim donanma içine girip cenge başladılar. Denizde demir üzere yatan kalyonu, Cezairli gemilerini, altı pâre mavnalarımızı düşman ortaya alıp topa tutulmuş maymuna döndürdü. Bu halde yine düşmandan yedi gemi batıp, elli parça gemi bizden karaya düşüp geride kalan askerleri dahi karaya dökülüp bey gemileriyle Cezair gemileri ve diğer kalyonlar küffar ile nakşa kaleleri tam yedi saat cenk ede, ede valde kalyonu, Melek Paşa kalyonu ile Ereğli kalyonunda Mustafa forsa, kapudan kalyonunda Anadolu Vâlisi Abaza-Ahmed Paşa düşmanı ortaya alıp Ayamavra cengine benzer büyük bir savaş etti-

ler. Küffar münzehim olmak üzere iken Duka, Malta, Papa Mesina, Korsika vesaire gemileri kırk parçaya baliğ olarak Osmanlı donanmasının yarısı karaya düşmüş, yarısı dahi yedi saat cenkedip mecali kalmamış" diye Venedik'in imdadına gelerek üç saat yine büyük cenk ettiler.

Evvelce deniz beyleri kaçınca kalyonların her biri birer tarafa perakende ve perişan olup Varna'da bina olunan burunsuz kalyon bir gecede Girid adasındaki Hanya'ya düşer, kimi nakşa, kimi Bre, Foça, Herke, Elik, Zaça, İstanköy, Sakız, Midilli gibi ada ve sahillere düşüp can kurtarırlar. Ama harp meydanında Ereğli kalyonu kapudanı Ahmed Paşa ile Mağrıplı Ali Kapudan, kara mavna, valde kalyonu ve diğer yedi kalyon bir gün bir gece cenk ederek küffardan kırk parça kalyon, kadirga ve mavna helâk eyledi. Sonra Ahmed Paşa şehid olunca Mustafa kapudan gemisinde kimse kalmayıp gemiyi ateşe vererek şehid oldu. Diğer gemilerle Melek Paşa kalyonunu dahi ateşe verdiler. İşte böyle kötü tedbirlerle büyük donanma bozulup kırkbir parça gemi noksan oldu ve geri kalan kısmı Sakız limanına selâmetle vasil olduğunu Adana paşası Abdullah Paşa haber getirince Melek-Ahmed Paşanın aklı başundan gidip güya sar'alı gibi oldu. O an padişâha telhis edip arkasından kendisi dahi içeri girerek sadrazamlık mührünü geri vermek istedi. Padişâh asla razı olmadı. «Öyle olur lala! Feinne maal usri yüsren inne maal usri yüsren! - Cenabı Hakkın hikmet ve kudret-i ezeliyesi böyle imiş!» buyurdu. Melek-Ahmed Paşa:

«Padişâhım varkuvveti bazuya getirip böyle ulu bir donanma yetistirdik. O dahi böyle oldu. Malûm oldu ki küffar ile deryâda mukavemet ve düşmanlık müşküldür. Bu intikamı küffara komayalım. Büyük atalarımızın temiz ruhları için olsun karadan deniz gibi asker dökerek bizim Bosna eyâleti hududunda ve deniz kenarında olan (Klemente, Karadağ, Pive, Nakşik, Satrak, Dorenyak, Banyan) âsilerini kırıp Hersek sancağı hududunda (Kotur kilisi, Ispet, Kamun, Kamin ferad, Repniçe, Maldaline, Mogoricse, Şibenik, Zadra) kaleleriyle (Kotar, Doroska) vilâyetlerini karadan kuşatım. Küffar bun-

ların tedarikinde olup başına vaveyla düşer. Girid adası boş kalır. Serdarın Hüseyin Paşa lalan da yüzbin askeriyile Kandiyeye kalesini kuşatır. Bir taraftan düşmana göz açtırmayıp donanmamızın intikamını alırız!»

Dedikte saadetlû padişâh!

«Allah âsân getüre! Bir müşavere edelim» dediler.

Yedinci tedbir: Yine Melek-Ahmed Paşa tersâneye geçip tersâne bahçesi cirid meydanı köşkünde üçbin sipâhi, üçbin dahi başka askerler yazarak Girid'e ve diğer adalara asker gönderdi ve Osmanlı iskelelerine hatt-ı şerif ile ağalar gönderilip küffara zahire vermek ve satmak menedildi.

Sekizinci tedbir: Melek-Ahmed Paşanın rey ve tedbiri ve Budin Vâlisi Kara-Murad Paşanın delâletiyle Avusturya imparatorundan bir elçi gelip İstanbul'a gayet güzel ve muhteşem bir alayla girmiştir ki bu alay Osmanlı devletinin başındanberi bir elçide görülmemiştir. Sonra kendisine büyük ziyafetler verilerek, kendisine Osmanlı devletinin ihtişamı gösterilmiştir.

Melek-Ahmed Paşa efendimizin sadaretinde bunun gibi nice bin tedbirler ve olaylar zuhur edip kimi güzel idare edildi. Ama pek azı kötü tedbir olduysa da yine bütün ocak halkının meşveretiyle askerinin bir aylığı kalmadı. Ulûfeleri çıkıp her taraf mâmur oldu. Sadaret zamanında vukua gelen günlük olayları bir bir yazsak başa bir cild kitap olur. Şu kadar diyebilirim ki, herkes ile iyi geçinirdi. Halûk, tahammül-lü idi. Hizmetinde Aristo tedbirli, doğru, sonunu düşünen adamlar kullanırdı. Hattâ kethüdâsı Diyarbekir Çermik'inden Kade-Mehmed Kethüdâ, büyük Tezkireci Ginâi efendi, küçük tezkirecisi Zühdü efendi, hazinedar Ahmed ağa, mühürdar Osman ağa, hakirin selefi imam efendi, reisülküt-tab Mevkufatçı-Mehmed efendi idi ki, hepsi inanılır tedbirli, olgun, ayarlı nedimler idi. Taşra hademelerinden Defterdar Sürnazen-Mustafa Paşayı azledip Kırkçeşmeli Emîr Paşayı defterdar eyledi ki işte bunda kötü iş etti. Zira Emîr Paşa

tamahkâr, ihmalcî, hasîs adamdı. Koca-İbrahim ağayı çavuş-başı etti ki bu da münafık, müfsid, gece gündüz kapıları dolaşır riyakârlardan idi. Yeniçeri ocağından Koska Fırını Mustafa ağayı muhızır etti. Bu da münafık idi. İşte paşa için bunlar kusurdan sayılır. Ancak Bektaş ağa ve Kara-Çavuş ve çelebi kethüda ve Şeyhülislâm Bahâî Efendiyle iyi geçinir. her umurda onlarla meşveret eylerdi.

Vezir-i âzam Melek-Ahmed Paşanın azil sebebi ve kötü tedbirleri: Evvelâ azlinin sebebi odur ki, Türkmen ağası Abaza Kara-Hasan ağa Sultan İbrahim Han asrında (Kara-Haydar oğlu) adlı haramiyi ele getirip bağlayarak Sultn Mehmed'in tahta çıktığı günlerde getirip Hasan ağa eliyle Parmakkapı'da astırdı. Anadolu memleketleri karışıklıktan emin oldu. Bu hizmeti karşılığında hatt-ı şeriflerle Kara-Hasan ağaya Türkmen ağalığı ölünceye kadar sadaka olundu. Her sene padişâh beratını yenilettirir ve kalemiyesini padişâh hazinesine teslim eder ve dilediği gibi idare ederdi. Tâ Melek-Ahmed Paşanın sadrazamlığı zamanına kadar bu şekilde mutasarrıf olup yetmiş kese kalemiyesini ödeyerek beratını yeniledi. Melek-Ahmed Paşa ile vedalaşıp Üsküdar'a giderek asker toplandı. Türkmen ağalığı hizmetine gitmek niyetinde iken yeniçeri ocağından Bektaş ağa ve Kara-Yeniçeri ağası, ve Çelebi kul kethüdâsı, paşa kethüdâsı Kara Kethüdâ ile hep birleşerek Hasan ağadan Türkmen ağalığını alıp mahalli maaştır diye yüz kese mukabilinde Ak-Ali ağaya verdiler. Hemen Abaza Kara-Hasan ağa Üsküdardan üçyüz adet cana, başa kalmaz kafadar yiğitlerle Ahırkapı'ya geldi. Yüz yigili kayıklar başında bırakarak yüz adet âriyet atlarla paşa sarayına gelirken hakir Kade Kethüdâ, Mektubcu-Ramazân efendi, Mektubcu halifesi Yahya efendi bir yerde hazırдық. «Abaza Hasan ağa geldi» dediklerinde saray içinde bir gulgüle oldu. Kara-Mehmed kethüdânın akli başından gitti. Kara-Hasan ağa doğru paşanın yanına gidip kızarıp bozarak:

«Sultanım, efendiciğim! Ben yetmiş kese kalemiye ver-

dim. Bu kadar masarif çektim, bu kadar zamandan beri hatt-ı şerifle Türkmen ağalığına namzetlendim. Lâyıkmıdır ki beni böyle hor ve hakir adımı kötüye çıkarasınız? Aşiret gayreti yok mudur?»

Diye paşaya arzihal etti. Paşa:

«Nasılsa bu sene öyle oldu, çok ricalar ettiler. Senin yetmiş kesenin yerine şimdi yüz kese verelim, bu senelik sab-reyle!» dedi. Hasan ağa:

«Ben kabahatin kimde olduğunu bilirim» diye dışarı çıktı. Hemen Kade-Kethüdâyı dışarda görünce, «Bâka, Kade! Hak taalâ Hasan'ın canını alsın, ben sana bunu korsam!» deyince Kade-Kethüdâ:

«Ey Kara-Hasan! Hangi taş katıdır, başını ona vur!» diye Biyarbekir ıstıtlahıyla nice ağır sözler söyledi. Bu halde hemen Hasan ağa hançerini çekerek Kade-Kethüdâyı yakasından tutarak altına aldı. Katletmek üzere iken bütün mecliste hazır olanlar Hasan ağanın üzerine üşüşüp nice bin ricalarla Kade-Kethüdâyı kurtardılar. Kade, paşaya gidip feryat edinceye kadar Hasan ağa, «Kade! Sana bunu korsam» diye merdivenden aşağı inerek korkusuz atına atlayıp hemen Ahırkapıdaki kayıklarına yetişip derhal Üsküdar'a geçti. Bütün hanlarda olan sipâhileri başına topladığı İstanbul'da duyulunca hemen Bektaş ağa, yeniçeri ağası, çelebi kethüdâ, Kade-Kethüdâ kışkırtmasıyla paşaya gelip: «Zorbadır, eşkiyadır, fesat ocağıdır, katli vacip kişidir. Elbette bu ayda Hasan ağayı katledersen, yoksa ne sen, ne biz, ne Üsküdar şehri kalır!» diye Hasan ağanın katli için ısrar ve olmayacak teklifler ettiler. Paşa ister istemez Hasan ağanın katline emri şerifle alıp küçük tezkereci Zührü efendi ve silâhtar ve sipâhi bölük ağaları hazır olurken Hasan ağanın yakın bir dostu Üsküdar'a haber uçurur, Hasan ağa o anda kaçır. Bu haber iftirasını benim üstüme attılar. Ama Allahı âlem, (Şehedallahu ve kefâ billâhi şehîden Muhammed Resullah) hakkı için asla ve kat'a haberim yoktu. Haber eden

yine valdesi âşiretinden paşanın haftancı-başısı Abaza Parmaksız Sefer ağa vardı. O haber gönderdi. Hasan ağanın katline gittiler, varmadan evvel kaçmıştı. Gidenler elleri boş döndüler. Hasan ağa bir günde ılgar ile dağlardan İzmit'e varıp ne kadar ulûfeye gelir sipâhi varsa geri döndürmüş bin atlı tedarik etmiş, oradan da Bolu'ya varıp üçbin atlı etmiş. Osmançık'a varınca maiyeti beşbin asker olmuş. İb-sir Paşaya vararak İbsir'le kırk ellibin asker olup devlet ka-tına «Kızlar kethüdâsı, Kara-Çavuşu, Kade-Kethüdâyı, Def-terdar Emir Paşayı, falanı ve filâni isteriz» diye haber gön-derdiler. Bunun üzerine padişâh tarafından bu istedikleri-nin katline hatt-ı şerif geldi. Paşa «Mühürden vazgeçerim, feragat ederim. Bunların haksız yere katillerine fermân et-mem» dedi. Bu esnada Siyâvuş Paşa dahi Budin'den azledi-lerek gelip kubbe veziri oldu. Abaza Hasan'dan ve İbsir'den kendisine gizlice mektuplar gelip pesperdeden mührü al-mağa lağımlar eşmeğe başladı.

BÜYÜK ZULÜM VE ACIKLI MUSİBET

1061 senesi Şabanının ortasında bu Hasan ağanın kaç-masından sonra Ak-Ali ağa Türkmen ağalığını zabtı rabt et-mededen korkup Türkmen ağalığı arada kaldı. Sipâhi zümre-sinden (Hanifi Halife) ve (Daşnik Emirze - mirza) ağalar eskiden vazifeli olup Boz Ulus, Kara Ulus ve At Keşan ve Üsküdar Türkmen ağalıklarına namzet olup zorbalık yoluyla «Birer ekmek parçasına nâil olalım» diye mîriye nice yüz keseleri geçmişken bunları dahi geciktirdiler. Bunlar da baş korkusundan, can acısından İstanbul'dan kaybolup Üskü-dar'dan kaçtılar. Beri tarafta Bektaş ağa, yeniçeri ağası, kul kethüdâsı paşaya gelip:

«Bunlar dahi âsi ve celâlidir. Bre meded sultanım, aman vermeyip katlettirerek mal ve mülklerini zabtedin. Yoksa

İbşir Paşaya ve Hasan ağaya varırlarsa iş tadsız olur. Elbette katledin!»

Dediklerinde temiz kalbli paşa dedi ki: «Bir alay hizmet ehli garazsız Müslüman ve ırz ehli adamlardır. Şeriata aykırı olarak neden katledelim?» onlar, «Elbette katledersiniz, yoksa siz bilirsiniz!» dediler. Paşa

«Bre adamlar! Hasan ağadan ibret almadınız mı? Miriye yetmiş kese vermişken müebbed hizmetini elinden alıp hakkı olmayana verdiniz. O dahi almaktan korktuğundan padişâh hizmeti meydanda kaldı. Göz göre o adamı celâli ettiniz. Şimdi bu Hanifi halifeden ne istersiniz? Vallahı yakın zamanda ben de sizin ateşinize yanarım. Ama sizler yanıp kebab olursunuz» dedi.

Bunlar paşaya gücenip gittiklerinde hemen Daşnik Emirze (Mirza) Hanifi halife bu dedikoduyu işitip o an Üsküdar'dan altıyüz atlı ile Dil iskelesine gidip orada bir gecede bütün Dil denizini geçerek Haleb altına Celâli Hasan ağa ile İbşir paşa yanına kaçmağa koyuldular. Bu haber paşaya gelince halk dilince nice dedikodular dönmekteydi. O saat bu acıklı hal ocak ağalarınca duyuldu, yine paşaya gelip fakir Hanifi halife ile Daşnik mirzanın katline fermân istediler. Paşa dahi bizzarure telhis etti. Kaltolunmalarına padişâh fermânı çıkmakla derhal Bektaş ağadan ikiyüz atlı, yeniçeri ağası Kara-Çavuştan üçyüz, Çelebi Kethüdâdan kâmil beşyüz dilâver ve hünerver athırlarla bizim paşadan dahi yedi-yüz Abaza Gürcü iş görmüş namlılar hazır oldu. Silâhdar ve sipâhilerden dahi beşyüz silâhlı yiğitler birikip ikibin beşyüz gözü kanlı askere Melek-Ahmed Paşanın çırağı Abdullah Paşa serdar tâyin olundu.

Hakirin dahi o zamanda zindeliğim vakti olduğundan sekiz kafadar gulamımla atlara binip paşadan izin alarak Abdullah Paşa ile o gece İstanbul'daki üçbin askeri kayık ve mavnalarla Üsküdar'a geçirip oradan Ilgar ile Gebze'ye, oradan bir günde Dil'i geçip Derb'nd'i geçtik. Orada şehir hal-

kindan Hanifi halifeyi sorduk. «İki gün oldu buraya yediyüz cerd atlar ile gelip ikişer günlük yem, akça, yiyecek ve içecek aldı, dağlarda yatmak üzere yola düştüler. Ve yollarda ulûfeye gelen sipâhileri geri döndürüp asker toplayarak gidiyorlar» dediler. «Bre yakın imiş, haşaratı toplamadan yetişelim» diye ılgarla İznik kalesine vardık.

Oradan iki gecelik yem ve zahire alıp yine ılgar ile mütevekkilen alâllah deyip giderken Bektaş ağa ve yeniçeri ağası adamlarından yüzlerce küheylan semiz atlar hararetin fazlalığından çapkın ılgardan kalıp, süvarileri piyâde olarak İznik'de kaldılar. Ve birçokları da dağlarda atlarının yanında kaldılar. Biz askerle İznik'i geçip çimenlik bir yerde yem kestirdik. Orada gidip gelenden şu haberi aldık ki Lefke'de binden fazla adam alıp yemlerini alarak Sögüt kasabasına doğru gitmişler. Bunun üzerine alay çavuşları (bre kalkın) diye feryada başladı. Atlara binerek ılgar ile Lefke kasabasını geçtik. Yine haber aldık ki Lefke ile Sögüt arasında Ahmed bey çeşmesi adlı kazanın doğu tarafında pirinç çeltikliği başında kimi ormanda, kimi çadırlarıyla harmanda dururlarmış. Derhal serdar Kara-Abdullah Paşa bütün askeri başına toplayıp iş erleriyle müşavere etti. «Sabahleyin erken basmak makuldür» dediler. Bunun üzerine gece yarısında bütün asker kalkıp kılavuz ile ileri gitmekte iken hakir çarha askeriyile ileri ılgar ettim. İnce karakolumuz safii vaktinden evvel adı geçen yere varıp yetmiş seksen kadar çadır ile bezenmiş bir hayli ordu görüp geri dönerek haber getirdiler. Biz dahi, çarhacılarla ileri vardık. Ama göz gözü görmez bir uzaklıkta durarak at dinlendirip geriden asker gelmesini bekledik. Şafii vakti olmasını beklerken bazı iğdiş atlı olanlarla hakir ileri vardım —ki iğdiş at aygır at gibi kişneyip düşmanı ağâh etmez— bu minval üzere ilerleyip gördük ki dünyadan haberleri yok. Herkes büyük bir ağacın gölgesinde uyku çekmekte... Kimi çadırlarında uyumakta... Kimi ağaçlıklar içinde!... Ama çoğu gülistan içini pusu edinmiş yatıyorlar!... Burada gördüğümüz olayları aşağıda yazıyorum:

Tuhaf ve acâip birşey: Ancak sabahleyin erken kalkan. dinine bağlı şahbaz bir yiğit kalkmış çıplak atına bismillah ile timar ediyor, ederken hazin bir sesle beyati makamla şu beyti söyledi:

Öyle mi hâlim felek?
Dil bilmez, zâlim felek
Kesisen can bahçesinden
İki nihâlim felek!

Bu şekilde mütasavvifâne felekten şikâyet eyliyordu. Hakir hayrette kalarak bu beyitten tefaülü kasedtim. Yine söze başlayarak şunu söyledi:

Baba kitap ile sen
Oku ki tâ bile sen
Bunda bir iş etgelen
Anda yatabilesen

Başka beyit:

Lelenin dünyası ne?
Aldanma dünyasına
Dünyâ benim diyenin
Getmişek dün yasına

Bunları öyle garip ve ciğer yakıcı bir sesle okuyup ağladı. Sonra yanında uyuyan arkadaşına seslenerek: «Ey Ali can! Kalk, ne çok yatarsın! Sabah yakındır. Cümle kurt, kuş, koyun, kuzu, Âdemoğulları seher vaktinde kalkar. Rahmet kapıları açıkken duâlar edip kimi dünya, kimi ahret ister. Kalk hey gök bahıtlı, biz seninle şehidlik isteyelim bre. Kalk hey it!» diye arkadaşını uyandırdı. Uyanan öbür arkadaş «Hayrola, Veli! Şimdi bir rüyâ gördüm. Elimde bir yanmış mum vardı. Sen benim elimden mumu alıp püf diye söndürerek başıma o mumla vurdun, yardın. Sandım ki başımı kestini» dedi.

Diğeri «Hayrola, ben de bu gece rahat edemeyip kalk-

tım atcağızımı tımar ettim. Sen dahi atını egerle sabah yakındır» dedi.

Bunlardan başka uyanık kimse yoktu. Biz yedi sekiz kişi bunların konuşmasını can kulağıyla dinleyip yine geri çarha kümesine vararak işittiklerimiz sözleri ve susmuş yatan gafillerin halini anlattık, geride olan askere dahi haber gönderdik, seher vakti oldu. Onu gördük ki, geriden bizim asker ilerisine bakmayarak geldi. Bize bakmadan bre Allah Allah diye nâra vurup uykuda yatan asker içine at bıraktılar. Bütün çadırlarını yaktılar. Kimini inler, kimini ağlar, anı anda, bunu bunda her birini birer ormanlığa dağıtıp göz açtırmıyarak içlerine kılıç vurmağa başlandı. Önce beyit okuyup atını tımar eden yiğitle uykudan kalkıp rüya gördüm diyen arkadaş: çıplak bellerine kılıç çalıp ve uryancık atlarına gemsiz yularla binip o an bizden üç adamı yere düşürdüler. Meğer şeci yarar yiğit imişler. Hemen Melek-Ahmed Paşalı Kürd Haydar ağa bu iki yiğidin üzerine at sürüp ikisini dahi şehid etti. Acâip sırdır ki beyit söylerken (Kestin can bahçesinden iki nihâlîm felek) dediği ikisinin dahi şehid olması imiş. Öbürünün dahi rüyâsında elindeki mumun sönüp başına vurulması ve başı düşmüş gibi zannetmesi rüyaya uygun olup ruh ışığının sönerek kellesinin yuvarlanması imiş. Netice bu kanlı meydanda çevkân, kılıçla gece baskıncıları kelleler kesip oyun ediyorlardı. Meğer Hanifi ve Daşnik Emirze ağalar sonunu düşünerek çadırlarını sahraya kurup eşyalarını meydanda bırakıp kendileri hep pürsilâh yiğitleriyle orman içinde pusu kurmuşlar, bu sahradaki çadırları ve karakullukçu makulesi eskicileri bizim asker tarafından yağma olunurken bunlar dağ içinde pürsilâh hazır olmuşlar. Vakta ki, hanefi vakti oldu pusudan yedi sekizyüz atlı yedi koldan orman içinden meydana çıkıp yaralı arslan gibi Allah Allah nârasını göklere ulaştırdılar. Bizden Allah Allah, onlardan Allah Allah! Bir vaveylâ ki deme gitsin. İki İslâm askerî birbirine katılıp cenge başladılar. Hanefi kendi askerini kuvvetlendirip (Koma kurtlarım) diyerek harb meydanına sekiz adım yaklaştı. Üstünde ok kirpi

gibi dizilmişti. Meğer bir çift zırh giymiş. Onların atları dinç bizim atlarımız ise iki gün üç gece birer yemle yorgun argın o kadar yol gelmişti. Atların nicesi burada sahibini ele verdi. Askerimizin gerisi dökülüp gelmede, Çamapur askeri gibi henüz toplanmaktaydı. İleri varanlarımızdan ilk cenkte elli-üç namlı adam yere düştü. Melekli Deli-Dilâver ağa Hanifi'ye hamle edip ona dizgin aşırı öyle bir mızrak vurdu ki cübbesinden geçip oyluğundan atına geçti. Atı kıcını serpip bir kenara çıktıkta Hanifi'nin arkadaşları başına üşüp yedek yetiştirdiler. Onlardan bir yiğit bizim Sivaslı Dilâver ağanın atını mızrakla yıktı. Dilâver ağa piyade oklaşarak bizim alaya gelip tekrar atlandı. Yine onlardan biri bizim Melekli Deli-Şahin ağaya mızrakla vurduktaki arkasından iki karış yalman gösterdi. Alayımıza geldikte mızrağını çıkarıp sardılar. Bizim Levend ağa dahi onlardan iki adam akdardı. Henüz cenk kızışmağa başlıyordu. Ama Allaha hamdolsun iki taraftan tüfek altımayıp herkes meydanda mertliğini gösteriyordu. Biz onları gaflette iken bastık. Mamafih öyle mertlik gösterdiler ki bize galebeleri aşıkardı. Bu esnada ateş saçan güneş, felek kalesinden görününce Geriden Bektaş ağa ve yeniçeri ağası askerlerinin geride kalanları gelmeğe başladı. Bunlar gayet tembel olup kimi at kolanı ve kimi tabka çekmek ve sabah namazı kılmak bahanesiyle hep geride kalmışlardı. Geldiklerinde Hanifi'ye bir yaylım kurşun atmağa başladılar, Meğer Hanifi'nin orman içinde üçyüz kadar sekbanı varmış. Onlar böyle kurşun urdular ki Melekli, Bektaşlı, Kara-Çavuşludan yetmiş adam toprağa düşüp yaralı ve şehid oldu. Cenge henüz karışıp hemen serdar Abdullah Paşa bizimle gelen sipâhi askerine «Bre koma kurdularım!» diye feryat etmedeydi. Feryat yave vaveylâdan ne fayda! Çünkü Hanifi, Dasnik Mirza sipâhidirler. Emredilen asker de sipâhi. Sipâhi; sipâhiye kılıç çeker mi? Ancak bir küme sipâhi haşaratı bizimle gelmiş cansızlar gibi duruyorlardı. Serdar onlara «Bre koman gaziler!» dedik;e onlar az mülâhaza ile bir ke-re at sırçatıp sonra kırmızı ve sarı bayrakla geri dönerler.

Velhasıl bu hal üzere bozulmuş olarak geri dönmek üzere iken serdarımız Abdullah Paşa, «Bre gaziler, biz üçbin askeriz, onlar bin. Gerçe atlarınız yorgundur. Ama hele bir gayret eyleyelim!» diye dört tarafa bağırdı. Sonra zedelenmiyerek geriden yavaş yavaş gelen Yeniçeri Kethüdâsı Çelebi ağanın akserine vardı.

«Bre gaziler, efendilerimize ne yüzle varalım. Bre şu celâlilere can ve gönülden hücum edelim, olmaya illâ hayr, ya taht ola, ya baht!»

Diye meşverette iken celâliler ormandan dışarı hepsi göründüler. Hemen Bektaşlı ve Kara-Çavuşlu dağların ardına doğru kestirip gittiler. Beri tarafta Melekli ve Çelebi Kethüdâh, silâhdar sipâhilî bir yere gelerek toptan Allah Allah deyip atbaşı beraber at sürünce bizim çarha askerî dahi taze can bulup adarı leşleri çiğneyerek alay çavuşları Tabibaz-ı Muhammedi çalıp «Bre koma, gaziler! Kerbelâ günüdür! Bre ha, koma!» diye herkes birbirine kuvvet verip hamdühudâ zafer rüzgârı bizim tarafa eser gibi olup nice yiğitlerimiz, «Bre gaziler, şu yatan şehîdlerimizin kanını şu celâlilerden alalım!» diye birbirlerini cenge teşvik ettikçe herkes kanıyıp yedi başlı ejdere döndü. Kol kol kelle, paça alınmağa balşayıp hakir dahi Abdullah paşa sancağı dibinde fethi şerif tilavet ederdim. Onu gördüm ki bir gulamımı atına aykırı yükletip yanıma getirdiler. Fethi unutup aklım başımdan gitti. At üzerinde ne eğer, ne kılıç, ne gaddare birşey kalmamış, gulam biraz durarak öldü. Atı berk bağlayıp gulamı yere bırakıp yine alem dibinde fethi şerife başladım. Zannettim «innâ lillah ve innâ ileyhi râciun» âyetini tilâvet ederdim. Hele aklım başıma gelince «Elhükmü lillah, daha neler olacaktır?» diye ileri at depretip nice nümayişler ettim.

Sözün kısası yedi kere biz onlara, onlar bize tam üç saat savaş ettik ki Azak cenginden beri böyle yiğitçe savaş olmamıştır. Ama onların dahi atları bizimle vakti şafiiden beri cenk ettiğinden dermansız ve mecalsiz kalıp sonunda dağlara yan verir şekilde olunca bizim asker şirinleşip üzerleri-

ne hücumu fazılaştırdıklarından hepsi seyrek ağaçlı ormanlara kaçınca Dasnik Mirza'nın kethüdâsı ve oniki namdar ağası, oniki iç ağası çelebi kethüdâ koluna düştüler ki o an onlara aman vermeyip yere serdiler. Celâliler ormandan var kuvveti bazuya getirip bir daha (Huu!) ettiler. Yetmiş adamlarının dahi başaşağı olduğunu gördüklerinde kaçmağa başladılar. Arkalarından kova, kıra, kellelerini serdarımıza getirip ihsân ve in'amlar alındı. «Herkes kellesini muhafaza etsin!» diye fermân olundu.

Hepimiz sevinirken dağlar içinden bir (Allah Allah) koptu. «Bre nedir o?» diye ormanlara bizim asker girdiler. Meğer Bektaşlı, Kara-Çavuşlu evvelce geri ormanlar ardını kolayarak gitmişlerdi. Hanifi ve Dasnik Mirza, askerinin kılıç artıklarıyla kaçarken onlara rastgelip cenge başlayarak (Allah Allah) demişler! Bizim Melekli dahi imdada yetişti. Onu gördük ki Dasnik Mirza'yı kırk, elli adet adamlarıyla karşı getirdiler ve hepsini bağlamışlar. «Bre Hanifi nice oldu?» deik' «İşte kaçıyor!» dediklerinde, «Bre yetişsin, yaralıdır. denilerek arkasından at bırakıp yarım saatta onüç adamıyla Melekli (Melek-Ahmed Paşanın adamları) onu dahi yakalıyor bağlayıp serdar huzuruna getirdiler. Tâ öğle vaktine kadar kelle ve dil gelmekte devam etti. Sonra celâlilerin çadırlarını kurup, ganimet elbiselerini bir yere yığıp şehidlerimiz ve celâlilerin naaşları yanında durmak fermân olundu.

İstanbul'a fetih ve sevinç haberi müjdecileri gitti. Ama atlarımızda, gazilerimizde zerre kadar güç ve kuvvet kalmamıştı. Derhal serdarın fermânı ile celâlilerden alınan sekizyüz adet ganimet atlarına bizim asker binip, isteyen kendi atıyla küme küme kılıç artığı olan celâlileri kovmağa menur oldular. Derhal serdar-ı nusret şiar Kara-Abdullah Paşa İznik, Lefke, Sögüt, Eskişehir, Seyid Gazi kadılarına hitaben, «Celâlileri ele getirip boğazlayarak gönderiniz» diye oniki kadılara buyrultu yazıp kapıcı-başıları ılgar ile gönderdi. Hemen bütün reâya ve beraya «Nefir-i âm emri geldi» de-

yip —fürce bulup dağlarda hayvanat avlarken— insan avlamağa başlayıp ertesi günedek eli, ayağı bağlı, ciğeri dağlı nice ümmeti Muhammedi çırılçıplak edip başlarında birer keçe külâhia yakalayıp bağlayarak serdar huzuruna getirdiler. O harp meydanında Ahmed bey çeşmesi yakınında cad-denin tarafına yüzyetmiş adet şehidlerimizi gömdük. Yüz kırkaltı adam yaralanıp onlara dahi cerrahlar tâyin olunup kimi arabalara, kimi sallara yükletildi. Celâlilerden dahi tam altıyüz adam (Beynehu ve beynallah) ölüp cimenlik sahrada olan ağaçlığın altında insan naaşı doldu. Kimi bir çalısta iki pâre olmuş, kimi kılıç yalmanıya hurdahaş olmuş, kimi kelle paça olmuş, kimi hamail bağı çalınıp kol ve kelle uçmuş, kimi kafadan göğse ininceye kadar ikiye bölünmüş, kimi sepetle çalınmış, kimi kurşunla alınmış, kimi bir usta ok atana rastgelip iğnenin ipliği atlardan geçer gibi geçip ölmüş!!.

Allahın hikmeti ve ezeli iradesi böyle imiş. Bu cenkte dahi Azak ve Hanya gazâsından ziyade ibret aldık. Acaip bir hakkın sırrı idi. Bu mevta için dahi umumi yolun reâyâyâ iki tarafında onbes adet kuyu kazdırılıp hepsi ağzına kadar doldurularak kelleri mızraklara süs oldu. Ganimet mallarından sekizyüz at, bu kadar çadır ganimet olunup nice kimseler at, kılıç ve gaddare, zırh, külâh, tüfek, kalkan, esvap, ağırlık ve gıman sahibi oldular. Ancak yirmi katar katırları vardı. Deve filân yok.

Burada muzaffer olarak iki günde Dil denilen yere geline arkamızdan yüz kırk adam dili ve yetmiş kelle dahi kazalardan gelip yelışti. Burada Dil'den gemilerle geçip Gebze kasabasına, oradan da Üsküdar'a yakın Bostancı-başı köprüsü denilen yere geldik. Burada İstanbul'dan Melek-Ahmed Paşa efendimizden, «Sen ki serdar Abdullah Paşasın, acele mübârek emrim ulaştıkta orada olan celâlilerin hepsini katledip devletlerini devlet kapısında yere yuvarlayasın!» mealinde emri şerif geldi. Fermânı şehriyâri okundukta bütün

asker içinde adı geçen köprü başında bir dedikodu ve gulgu-
le koptu: «**Bu kadar baş var, bu kadar başla bir baş, ya İs-
tanbul'a varırız, ya bu fakirleri kırdırmayız**» diye azim dedi-
kodu oldu. Abdullah Paşa «**Fermânı şerif mucibince ben bun-
ların hepsini katledirim**» deyince hemen bütün gaziler bir
uğurdan paşa üzerine gidip: »**Bir alay maldan, mülkten, rızık-
tan, ırzdan ayrılmış garibüddiyar, evsiz, Allahın kullarını
kırdırmayız! Der-i devlete götürürüz. Ümittir ki herbiri bir
yolunu bulup kurtula**» diye serdara rica ettiler. Sonunda ser-
da nice âyânın ricalarını kabul edip bazı adamları bostanlar
içinde sakladı. Nicesini Bostancı-başı köprüsü altında sazlık
ve kamışlık içine sakladılar. Nicelerini de tebdili kıyafetle
halâs ettiler. Birçoğunu da sipâhi elbisesiyle at üzerine bin-
dirip Üsküdar'a götürdüler. Altı adet adamı serdardan bir
yolunu bulup aldılar. Bu hakir kusuru çok Evliyâ dahi rica
edip altısını azad ettirdim. Ama Dasnik Mirza, Hanifi için
rica geçmeyip köprü kenarında kırk, elli adet adamlarıyla
dizip Dasnik Mirza ve Hanifi kelime-i şahadet getirdiler.

Hanifi dedi ki, «**İlâhi! Bu hususta Melek-Ahmed Paşa
mecbur, mağlûp ve günahsızdır. Yârab, ey padişâh-ı kahhar!
Beni kahr ismine mazhar etmişsin, ezel-i azalda alnıma ge-
lecek kazanı böyle yazmışsın! Sen intikam alan padişâhtan
umarım ki, katlime sebep olanlar yakın zamanda benim
gibi edesin!**» sonra kıbleye dönüp «**Al emânetini efendim!**»
dedikte Aşçı Ali denilen şaki dalkılıç olup el kaldırayım der-
ken hemen Hanifi ayak üzere kalkıp Aşçı Ali'ye nice bir şa-
mar vurduysa hiç tahallûf etmeyip habisin canı çıktı. Der-
hal serdarımızın silâhdarı olan bir sefihin sefihi Hanifi'ye
at üzere dururken öyle bir kılıç vurdu ki eli bağlı adam
yere yüzükoyun düştü. Bütün asker gördüler ki yüzü üzeri-
ne düşmüş, kendi kendine kıbleye dönüp arkası üzere yat-
mış. Bütün asker (el azametullah) deyip kaçan kaçana ol-
du. Sonra Dasnik Mirzayı kestiler. Fakir asla dünya sözünü
söylemedim. Diğer kırk elli yiğidi dahi birer birer kelime-i
şahadet ettirerek kesip cesedlerini köprü başına gömerek

bütün kellelerle Üsküdar'a, oradan İstanbul'a geldik. Bahçekapı'sından büyük alaya (814) kelleyi mızraklara takarak divan-ı âlide saadetlû Sultan Mehmed Han gazinin huzurundan geçip «Hemişe din ü devlet hainlerinin kelleleri rikâbî hümâyunda bugüne yuvarlana!» diye kelleleri yere vurdular. Bab-ı hümâyun önünde kalan kelleleri top ve çevkân gibi gelip gecenin ayakları altında toz toprak içinde kalırdı.

Hikmeti hüdü o gece Hanifi ve Dasnik Mirza'nın başları üzere üç kere nür indigini sâlihâtı ümmetten nice kimseler görmüşlerdir. Hemen yine o gece nice yüz kelleler gayıbdan kaldırılıp ancak yüz kelle kaldı. O gece İstanbul'da Fener kapısının içyüzünde Bektaş ağa odaları nam kefere evleri yıkıldı. Yine o gece üç yerde küçük yangın çıkıp nice alâmetler zuhur ederek Macuncu'da Baruthâne tutuştu.

Institut kurde de Paris

MELEK-AHMED PAŞANIN AZLİ SEBEBİ BÜYÜK MADDESİ VE SANAT EHLİNİN AYAKLANMASI

Birinci sebep: Kötü tedbir edip haksız yere Hanifi ve Dasnik Mirza'nın katline sebep olduğundan günden güne kendisinden ve adamlarından ve bütün ocak ağalarından İstanbul ahalişi yüz çevirip üzerine uğursuzluk çöktü.

İkinci sebep: Karadeniz nihayetinde Azak kalesini Moskof Kazağı kuşatıp Mehmed-Giray Han imdadiyle kiae muhasaradan kurtuldu. Oradaki iş erlerinden feryatçılar gelip kırkyedi bölük ağalarından amancılar yetişerek «zahire ve cebehâne, ceraye, otumuz kalmadı. Bir senedir maaş yüzü görmedik. Elbette belirli paralarımız gelmezse Azak kalesini olduğu gibi bırakır, dağılırız.» diye haber gönderdiler. Melek-Ahmed Paşa bütün divan erbabının ihtiyarlarıyla müşavere etti.

Neticei kelâmları bu idi:

«Eğer zahire ve cebehâne ve ulûfelerini Karadeniciden göndersek deryânın, fırtınanın hâli daima tehlikelidir ve Karadeniz'i hâlâ Azak Özi Kazağı istilâ edip ikiyüz pâre kayıklarıyla girmededirler. Azak'a imdat etmek müşküldür. Hemen bütün zahire ve cebehâneyi Kefe eyâletine Mutasarrıf İbrahim Paşaya fermân edelim. Kefe'den kolayca Azak'a vasil olur ve maaşları için hazine-i padişâhiden yetmiş bin kuruşu çıkarıp bütün sanat ehline akça dağıtarak rayici sultanî üzere şerifi altın toplayıp kırk elli adet ulaklar ile buradan Kırkkilise beyine vasil ederiz. Onlar da Özi vezirine, o da Özi beyine, o da Kırım Hanına, Han dahi beş, onbin rüzgâr süratli Tatarlar ile Azak'a

gönderi ve yirmibeş güne kadar gidip geldikleri haberi gelir. Bu re'y ve en güzel tedbirdir».

Deyip fatiha okudular. Oradan padişâh hazinesinden (70,000) kuruş çıkarıp bütün esnafa, şeyhler ve kethüdâlarına tenbih ettiler. Kade-Kethüdâ, Defterdar Emîr Paşa, Gümrükemini Hasan Çelebi, Morali Mustafa Çelebi ve diğer iş başında olan efendi hainleri (70,000) adet hazine kuruşlarını değiştirip mağşuş (halis olmayan, karışık, âyârı bozuk), kuşgözü, Morali akçasını esnafa verdiler. Kade-Kethüdâ Diyarbekir Çermik'inden olması hasebiyle (70) deve yükü Diyarbekir bezi, kuyumcu şabını, Kayseriye'nin sarı sahtiyanını bütün esnafa döküp üç bahasını istedi. Kuşgözü akça ile çarşı esnafında altın yüzseksen akçaya iken hurda akça ile yüzyirmi akçaya istediler. Bütün sanat ehlinin ihtiyarları Melek-Ahmed Paşa efendimizin divânına gelip ayağının toprağına yüz sürerek:

«Sultanım, bize zulümdür, Diyarbekir bezini üç kat bahasına üzerimize döktüler. Şab ve sahtiyan döküp kuşgözü akça ile yüzyirmiye (Azak mevaciibi) diye altın isterler. Aziz başın için bu esnaf fukarasına Haccac zulmüdür. Men ve def'eyle!»

Diye rica ettiklerinde paşa:

«Adamlar! Biz size Diyarbekir bezi, şab, sahtiyan vermedik. Yetmişbin silye riyal kuruş verip çarşıda rayic olduğun gibi altın isteriz» dedi.

Defterdar ve Kade'ye hitaben paşa dedi ki:

«Bu ibadullah nice kırmızı bez, şab ve sahtiyan vermişsiniz?»

Defterdar ve Kade dediler ki:

«Sultanım! Hoca hanında bir bezirgân ahrete intikal ederek (ölerek) bu kadar miri malına alındı. Bu aralıkta bezleri, şabı, sahtiyanı bu esnafa (.....) üzere verdik. Ne var, Azak askerine imdat etseler ne olur?»

Padişâh dahi onların sözlerine itimad edip esnafa hitaben:

«Yürün, ümmeti Muhammed'e olsun. Müslüman gazileri-
ne imdad edin. Azak'a ulûfe gönderelim.»

Dedikte hemen bütün esnaf:

«Vaveylâ, vaveylâ! Nedir bu zulüm ümmeti Muham-
med'e!»

Diye bütün ak sakallı mün'im ve muhteşem ihtiyarlar
ve nice yüz sadâtı kiramdan kimseler ileri gelip:

«Vezir! Etme, bu zulmü def ve ref'eyle!»

Dediklerinde hemen paşa makhur olup çavuş-başı elin-
den Hezaran değneği kapıp bir alay ibadullahı divanhânde
önüne katıp anı anda vurarak, kimi kendisini merdivenden
aşağı atarak, kiminin eli, ayağı kırılıp kaçtılar. Bütün mü-
bârek sadat:

«Herifler, şahî tolun, bre Yahudi! diye üzerimize âsâ ile
gelip vurarak yaraladı. Zulmümüzü def'etmedi. Bunun ve-
zirlik ve hükûmeti câiz değildir.»

Diye Peygamberin şeriatı emrinin yerine getirilmesi için
doğru Nakibüleşraf efendiye ve Şeyhülislâm Aziz efendiye
varıp murad ve meramları üzere fetvâlar aldılar. Paşanın
üzerine küfür ispat ettiler. Tatar Hanının nakline göre fetvâ
sureti: «Men şeteme tâlibel'ilme fi hâletil gazabi bi lâfzilhi-
mar vel Hinzir ey gayri zâlik, fakad kefer.» Yâni (Kim hid-
dete kapılarak ülemâya eşek, hıncir kelimeleriyle veya diğer-
leriyle söverse, kâfir olur). Bundan başka ellerine nice gûna
fetvayı şer'iyeye alıp ertesi sabah azli tarafına çalıştılar. Ev-
velâ Saraçhâne'den ahiler bayrak, tabl ve kudüm kaldırıp bü-
tün dükkânlar kapandı ve câmiler kilitlendi. «Ümmeti Mu-
hammed olan sancak dibine gelsin. Padişâha rik'a (istida)
sunalım» diye (Elkâsibi Habîbullah) sıfatıyla muttasıf yüz-
elli bin Allahın kulu pürsilâh Allah Allah sesleriye deniz gibi
dagalandı. (1061 (1650) senesi Ramazanın dördüncü pazar-
tesi günü idi: ki Dasnik Mirza ve Hanifi halifenin haksız kel-
leleri Bab-ı Hümâyün önüne dikildiğinin onikinci günü idi—
At Meydanında gulgule kopup İstanbul'un içi velvele, gul-
gule, feryat ve figana dolup herkes guruh guruh Bâb-ı hü-

mâyuna geldi. Şeyhülislâm Aziz efendi Ayasofya câmiinde kalıp herkes silâhı ve elinde olaniyle, birçokları ucu yanmış köseği odunuyla, koyunlarında birer somunlarıyla Bâb-ı hü-mâyün önünde kurulup vaveylâ ve Allah Allah sesleri padişâh-i cem-cenab tarafına aksedip Bâb-ı hü-mâyün kapanarak topları kaleler üzere hazır etmek fermân olundu. Bâb-ı hü-mâyün burcundan haseki ağa padişâh tarafından vekâleten şu suali sordu: «Ey ibadullah! Bu cemiyeti kübra nedir?» Herkes: «Bize zulmeden vezir-i âzamı, Defterdar Emir Paşayı, Baş-bakı kulu, Moralı Mustafa Çelebiyi, Çavuş-başı İbrahim ağayı, Koska Fırımlı Muhzır ağayı, Kade-Kethüdâyı, Topkapılıyı, Gümrük emini Hasan Çelebiyi, Vâlîde Sultanı, Bektaş Ağayı, Kara-Çavuş Yeniçeri Ağasını, Kul Kethüdâsı Çelebi Ağayı, Alahor Mehbûd Efendiyi, Sarı Kâtibi, Bostancı başıyı, Mevkufatı Mehmed Efendiyi velhasıl celâli Hasan Ağadan ve İbşir Paşadan evvel gelen defter üzere yüzelli adet adamı istemeyiz. Vezir azlolunup diğerleri katlolunsun. Siyâvüş Paşa vezir-i âzamı olsun.»

Diye feryat ve figana âhenk verdiler. Bu haber saadetlû padişâha vardıkta servi kapısından haseki ağa paşaya gelip «Saadetlû padişâh selâm eder, şu ayaklanmanın aslı nedir? Bunları yoluyla perişan eylesin buyurur» der, gider. Paşa dahi feryadcılardan bir alay ihtiyarları, dindar şeyhleri, sürmeli gözlü, başı misvaklı, eli tesbihli sâdâtı çağırıp onlar dahi dad-ı feryad ederek Melek Paşanın huzuruna çıkıp: «Saadetlû vezir! Senden hoşnuduz. Ama Kade-Kethüdâ ve Emir Defterdarı istemeyiz. Bize zulümleri hadden fazladır. Senin haberin yoktur. Azak bahanesiyle el altından bir Mısır hazinesi altını İstanbul içinde topluyorlar.» dediler.

Paşa, «Ey ibadullah! Cümle yetmişbin kuruşluk altındır. Ondan fazla vermeyin» dedikte cümlesi: «Ey, Allah razı ola! Nola verelim. İşittik Azak'a bir yıldan beri hazine varmayıp ağalarını paralanmışlar. Serhaddi Kade-Kethüdâyı, Emir Paşayı pâre pâre edin, hatırımız hoş olsun, yeter. Siz haklardan gelin. Ya ki biz onların haklarından gelecek zamanı bi-

liriz» diye ısrar ettiler. Padişâh dahi, «Ben sâdâtı kiramdan olan (Peygamber sülâlesinden olan) Emir Paşayı katlede- mem. Emir, Peygamber şeriatinindir» diye herbirine güzel söz lerle insafli olanları inandırdı. İnsafsız olanlar «Mardeli es- vab istemeyiz. Hemen nakid akça kuruş alıp altın veririz» diye feryat ettiler. Şanlı paşa hakimâne hareket edip her birine dilnevazlık eyledi. «Bu söze razı olalım» diye teselli edip hayır duâ ederek merdivenden aşağı indiler. Hakir onu gördüm ki Ebû Said ve Aziz efendilerin adamlarından yetmiş seksen kadarı, aşağıdaki adamların eşkiya ve zorbalarını kandırıp hemen aşağıdan nice yüzbin adam merdivenden yu- karı feryatla divanhâneye çıkıp paşanın yüzüne karşı çeşitli sövmelerle dil uzattılar. Allahın hikmeti paşa hiddetlenip bunları yine asâ ile karıştırıp merdivenden aşağı kovdu. Doğ- ru yine Bâb-ı hümayun önüne varınca kapıcılar Bâb-ı saadeti kapayıp tekrar Allah Allah sesleri duyuldu. Tamam üç saat gulgule oldu. Meğer büyük Ayasofya içinde bütün ulemâ ile Şeyhülislâm Aziz efendi hazır imiş. Şeyhülislâm «Ümmeti Muhammed yine vezire varıp huzurunda yapıp yakıldı. On- dan mütenebbih olup da zulmü defetti mi?» diye sordukta ahali «Hayır, sultanım, yine bu kadar sâdâtı kiramı ve bu kadar ibadullahı asâ ile vurup yaraladı. Nice adamlar helâk olayazdı.» dediklerinde, «Ümmeti Muhammed'e onun veza- reti lâzım değil, ortadan kaldırılması lâzımdır. Hemen padi- şâha halinizi bildirip (Allah Allah) deyin» diye halkı fitne ve fesada teşvik ederdi. Bu halde iken paşa buyurdular ki:

«— Aya, bizden bir akıllı, tahammüllü, halûk kim var ki, bu toplanan tâife —ki huzurumuzda (sizden razı olduk) diye hatırları hoş olarak gidip yine gulguleye başladılar di- ye— haber getüre?»

Dediğinde dört tarafına bir hayli baktı kimse kalkıp da, «Sultanım, fermânınız olursa ben giderim» demedi. Hemen Kade-Kethüdâ dedi ki:

— Sultanım, bu şirretler —ki bakkal, çakkal, muhtekir, hammal, cammal kavimdir, ölüm erleri degillerdir, Ümme-

han, Gülüstan, Bostan ve Fatmasından geçemezler— def'edilmelerine çare budur ki bizim sarayda hâlâ bin yediyüz harc alır ağalar ve karakullukcu vardır. Karşı evimizde Dasnik Mirza ve Hanifi Halife cengi görmüş üçbin cenk eri Abaza, Çerkes, Kürd, Gürcü, Arnavud yiğitlerimiz var. Yüzelli tüfenkendâz baltacı vardır. Dörtüüz iç ağaları var ki hepsi altıbin asker olur. Evvelâ tenbih edelim. Ayasofya kapısını kapatsınlar, sonra bostancı-başıya haber verelim. Servi kapısı içinde bostancılar silâhlarıyla hazır baş olsunlar. Hemen biz saray kapısını açıp üçbin atlı ve piyâde ile Bâb-ı hümayuna doğru cebehâne yoluna çıkıp bu halkın ardını alarak Ayasofya kapısını kapatalım. Üç askerın ortasında kalan bakkal, çakkal gidilerini yine ortaya alıp öyle kılıç uralım ki Tabaniyassı-Mehmed Paşa Haleb'de askere vurmamış ola!. Bu tarafa kaçanları muhızır ağa yoldaşları ve evde olan adamlarımız kurşuna soksunlar. Bu hal bir zaman destani dostan olup söylene! Hemen sultanım, adamlarınıza cebehâne verelim. Sencar dağından ganimet olarak aldığımız bin kadar mükemmel tüfeğimiz var. Ok ve yayın hesabı yoktur.

Bu suretle paşayı cenge teşvik ederken Koska fırınlı Muhızır ağanın elbise değiştirip aşağı baltacıların harem kapısından dışarı kaçtığı haberi paşaya geldikte hayli elem duyarak beddua edip «ilâhi iflâh olmasın!» buyurdular. Yi-ne Bâb-ı hümayun önünde gulgule çoğaldı.

Telhisci-Hüseyin Paşanın garip halleri: Evvelce paşa efendimiz «aya halkın gulgulesinden kim haber ala» buyurduğunda hiç kimse haber getirmeğe kaadir olamadı. O sırada hemen Telhisci-Hüseyin Ağa kalkıp:

— Sultanım (el aceleti mineşeytan vetteenni minerrahman) yâni (acele şeytandan, teenni Rahman'dan gelir) derler. Sabreyleyin görelim ayine-i devran ne suret gösterir? Gerçi sultanım, bizim askerimiz kethüdâ beyin buyurduğu üzere dilâver hünerlidir ama bu kavmin cümlesinin akli gözlerindedir. Bin kadar yiğitimiz harem ardındaki kapıdan,

cebehâne sokağında sarıkçılar tarafından «ur, ha!» eyleseler, ikibini büyük demir kайдan bâb-ı hümâyuna varınca ur eyleseler, nie iç ağaları pencereden bâb-ı hümâyun önünde olanlara kurşun ursalar hudâ hakkı için onlardan bir can kurtulmazdı. Ama sizin Melek adınız kötüye çıkıp bütün halk size hayır duâlar ederken beddua etmesinler. Gel, evvel ben senin yoluna can ve baş feda edip o ayaklanma yerine varayım, göreyim, söz alayım, lâtif sözle söz vereyim. Müdarrayı elden komayayım. Hemen beni hayır duâdan unutmam. dedikte paşa:

— Hoş, ne güzel! Allah kurtara! Ama Hüseyin ağa sen fazlasıyla istilâhçı ve ibarecisin. Sen (insanlar, akılları kadar konuşurlar)ı bilmez misin? Onlar bir alay haşarattır. Sen de fuzulcasın. Korkarım ki yersiz söz haltedesin. Onlara burada iltiyam ve müdara ile söz etmek gerektir. Onlara selâm vererek şeyhülislâma varıp el öptükten sonra «Muradınız üzere altın toplanması kaldırılmıştır» diyesin. Diye nice nasihatamız talimler ettikten sonra:

«Göreyim seni» deyip eski âdetleri vechile fatiha okudular. Hüseyin ağayı şeyhülislâm ve serçeşme Ahi Evren Babaya selâm ile yolladıktan sonra hakîre:

— Yürü Evliyâm! Sen de Hüseyin ağadan ayrılmayıp müşavere ile gidin. Korkma, bu toplantıdan sana bir zarar yoktur. Yürü, Allah işini onara.

Deyip fâtiha okudu. Hakirin üzerine üfledi. Hakir traşlı olduğundan başımdan sarığımı çıkarıp bir yedekçi takkesi ve bir çuka dolâma giyip eteğimi belime bağliyerek Hüseyin ağa ile bizim saray kapısından çıkıp gulamımın bir serhadisini giyip altına pala kılıcı kemerime bindirip (Tevekkeltü alallah) diyerek büyük harem kapısından çıktım. Asla adam yoktu. Zira sarayımızın pencereleri dibine gelmekten korkuyorlardı. Hüseyin ağa ile bazı sonunu düşünerek konuştuk. Binbir ayak bir ayak üzere pürsilâh olmuş deniz gibi asker içine girdiğimizde çatal, fitil korkusundan geçilmez, cebe ve cevşen, kılıç ve kalkan ayinesi parıltısından adam seçilmez

idi. Hakir bu büyük topluluğu görüp şaşırđım. Hüseyin ağa gayet muhteşemâne sofa kablı kakum kürk ve musahib sarığı ile, ardında oniki adet renkli kumaşlar giyinmiş muhteşem hizmetkârlarıyla iki tarafına selâm vererek bâb-ı hü-mâyün önündeki abdest musluklarına vardı. Orada bir alay camapur askerini söküp giderken:

— Dön ağa, nereey gidersin? dediler. Hüseyin ağa:

— İleride zorba-başımıza giderim! deyince aklım başımdan gitti. onlar da:

— İşte biz zorba-başıyız, söyleyeceğın varsa bize söyle ne dersin? dediler. Hemen Hüseyin ağa:

— Bre ben sözümü Âdem ağızlı adama söylerim! diye ileri gitmeğe kastedince içlerinden biri söverek:

— Bizi beğenmedin mi? Ne herzekârlık edersin? dedi. Hakir dedim ki:

— Bre gaziler! Muradı sizi beğenmemek değıldir. Ancak dinimizin direğı müftü efendi hazretlerine gidiyor. Vezir size selâm etti. Bütün ünmeti Muhammed'in istekleri üzere salyana olunan altını kaldırdı. Bu ağayı Ayasofya câmiindeki Şeyhülislâmımıza gönderdi. dediğimde.

— Hay Allah vezirden razı olsun, diye taraf taraf makul makul «ağaya yol verin» diye yol açarken Hüseyin ağa ileri doğru gidiyordu, giderken de «Bre adamlar, bu fesad için neden toplanmışsınız? Kadı-zâde Hazretleri bu Ayasofya câmiinde kürstide her zaman vaaz ve nasihat edip (cemi-yet yasaktır) diye kahvehâneleri yasak ettirmedi mi? Ya siz neye toplanmışsınız? dağılın, yerli yerinize varın. Yoksa şimdi bâb-ı hü-mâyün kalesinden toplar ateş edilerek hepiniz helâk olursunuz. Vezir sarayında hazır baş olan asker iki taraftan sizi çevirse çaresiz kalırsınız!» dedikte hakir hemen geride kaldım. Hemen askerden biri Hüseyin Ağanın başından musahib sarığını tüfek ucuyla takıp düşürdü.

Hüseyin ağa Laz olmakla hemen Laz şivesiyle «Baka, asılacağı! Ben padişâhın telhiscisi olam, iki padişâhın aralarını düzeltmeğe kadir olam, sizi işlaha geldiğimde benim ba-

şımdan sarığımı düşürürsünüz!» diye bir adama dil uzatıp vurunca gördüm ki çerçöp tutuştu. Hemen hakir kendimi halk arasına saklanıp durdum. Onu gördüm ki Hüseyin ağayı önce sille ve matrak ve sonra kılıçla kaçırarak tâ aşağı haremî hümayuna doğru getirdiler, oradan arkasından kürkünü alıp musluklar yanına sürdüler ve orada haşarat birer birer kılıç vurup yokuş aşağı Melek-Ahmed Paşanın harem kapısının önüne gelinceye kadar vurdular. Nice yerden yaralanmış naşını harem kapısı önünde bırakıp biri koynundan telhis kesesiyle saat ve bıçakla hançerini yağma edip paşa sarayından kurşunla vururlar diye katiller kaçarak naşı meydanda çabalayarak, depelenerek kaldı. Hemen hakir yokuş aşağı seğirtip derhal bizim saray kapısına gelip «**Bre yıldırım! Kapıyı açın kapıyı! Ben Evliyâ Çelebiyim**» diye olanca feryadı ettim. Hele bin mihnetle kapıyı açabilip hakiri içeri aldılar. Doğruca paşanın huzuruna varıp gördüklerimi paşaya bir bir anlatıp «**İşte naşı bizim iç ağalarının pencere-leri önünde çabalayıp yatar**» dedim. Paşa «**Ben demedim mi? Fuzuldür. İşte gördün mü, innâ lillah! Ama inşallah hayat bulur**» dedi. Bazıları «**Sultanım! Şimdi gördün, daha can çekişip çabalar**» dediler. Hemen paşa: «**Bre şunu içeri alır bir yiğit yok mu! Yüz altın vereyim!**» buyurdu. Adamlar gittiler. Hakir ağalar penceresine varıp Hüseyin ağa «**Aya nice olur?**» diye seyrederken bir de gördüm ki, bir adam yerden Tophânenin İsa Çelebi somunu kadar büyük bir taşı omuzuna almış geldi. Hüseyin ağanın naşı üzerinde durup «**Bre zâlim, bre mel'un! Bre pîro oğlu! Sarı Gınai efendinin ölümü ile sen değil misin ki benim Künye dizdarlığımı elimden alan! İşte buldun belânı!**» deyip taşı Hüseyin ağanın göğsüne vurarak kaçtı. Hemen Hüseyin ağa hayat bulmuş gibi ayağa kalkıp yine yıkıldı ve yine kalkıp sersem ve serseri düşer kalkarken Abdurrahman nam gulam Hızır gibi yetişip efendisini çuval gibi arkasına vurarak bizim saray kapısına getirdi. Güçlkle kapıyı açıp içeri soktu. Derhal Hüseyin ağanın yaralarını sarıp cerrah gelinceye değin boğazına ka-

dar at fıskısı içine gömdüler. Bu sırada bütün paşa askerinin pürsilâh ayaklanan halk üzerine yürümesi emredilip saray kapısı açıldı.

Allahın hikmeti, o sırada yetmiş seksen kapucuyla, hünkâr kapucular-kethüdâsı İbrahim ağa, paşaya gelip:

— Buyurun, sizi saadetlü padişâh-ı âlempenah hazretleri ister, dedikte Paşa:

— Ağa! Bu ayaklanmış haşarat içinde nice gideyim! Lütfeyle padişâhın ayağını öperim. Gizlice hâlimizi anlat, diye koynurıdan mührü çıkarıp sundu. İbrahim ağa:

— Haşa sümme haşa! Ben mührü almağa gelmedim! dedi. Paşa:

— Al. İmdi şu bin altını, var olanı bildir. Yine hizmet yerinde!.. diyerek gönderdi. Ayaklanan haşaratın feryatları göklere ulaşıyordu. Elhasıl üç kere hazret-i padişâh tarafından kapucular-kethüdâsı, baş haseki ağa, has oda-başı gelip paşayı davet ettiler. Paşa (yela tülkuu bi eydiyekum ilet tehliکه) yâni (kendinizi ellerinizle tehliکهye koymayınız!) na'sı katı üzere:

— Ben kendimi tehliکهye atıp bu çamapur askeri içinden huzur-u padişâhiye varamam. Herkese karşı gelmek hatâdır. Elbette gidemem, dedikte dördüncü defada kapucular-kethüdâsıyla has oda-başı Hasan ağa gelip:

— Huzur-u padişâhiye geliniz vallahi size zarar yoktur, veya mührü verin, deyince paşa Allaha hamd edip:

— Ağalar vallahi ben mührü padişâhıma üç kere verdim, almadılar. Bana bir ekmek parçası ihsân eylesinler. Bir eyâlete gideyim, diye mührü kapucular-kethüdâsına verip birer kese altın verir, samur hil'at verip «**padişâhımm mübârek ayağma yüz sürerim**» dediler. Onlar dahi dışarı çıkıp giderken «**İşte mührü vezirden aldık. Dağılım ümmeti Muhammed!**» dediklerinde feryat ve figan daha ziyadeleşip «**Biz yetmiş adamın katlini isteriz**» dediler. Hemen bâb-ı hümâyün açılıp Şeyhülislâm Aziz efendi içeri huzur-u padişâhiye davet edilerek yüzelli kadar ulemâ ve iş başında olan ihtiyar,

padişâhın huzuruna varıp müşavere ederek mührü Siyâvuş Paşaya verip alay-ı azimle Siyâvuş Paşa dışarı çıkınca haşarat:

«Allah mübârek eyleye! Hemen defterimizde olan yetmiş adet adamları katledip müstakil vezir-i âzam olasın.»

Dediler ve cümle halk dağılıp gittiler. Hemen o saat Bektaş ağa yeniçeri ağası, kul kethüdâsı beşer, altışar yüz pürsilâh küheylân atlı askerleriyle paşaya gelip buluştuklarında «Sultanım! Niçin bize haber etmeden mührü verdiniz. Senin uğruna cümle kırılırdık» diye paşayı azarlar gibi sözler söyleyip ağladılar. Paşa «Bak a! Ağalar, Allah sizden razı ola. Sizlerle iyi geçinip ondört ay sadrazâm olarak dini mübine imkân nisbetinde iyi hizmet eyledik. Allaha hamdolsun selâmetle kurtuldum. Ama sizler şimdiden sonra başınıza tedârik görün» dedikte «Ne ettikse kendi kendimize ettik» diye ağlaşarak paşa ile helallaşıp alay-ı azimle Siyâvuş Paşaya rağmen kapısı önünden geçip «Mübârek olsun»a varmadılar. Siyâvuş Paşa pek üzüldü. Ertesi gün has oda-başıyla hatt-ı hümayun geldi:

«Benim lalam Melek-Ahmed Paşa, sana Mısır, Bağdad, Budin, Özü eyâletlerinden birini ihsân etmişimdir. Hangi eyâleti murad edersen kalemiyesiz sadaka olunmuştur. Arzedesin».

Paşa dahi Özü eyâletini arzedip üç kese altın, elli katar katır, elli katar deve ve bir otağ ihsân olundu. Paşa, saadetlû padişâha vedaa varıp oradan Sadrazâm Siyâvuş Paşaya gitti. Birbirleriyle o kadar haklı âşinalık ettiler ki gören hayran kaldı. Birbirlerine binlerce nasihatâmiz sözler söyleyip sonra şerbet ve buhur geldi. Sonra Siyâvuş Paşa bizim paşaya iki kese altınla bir samur kürk verdi. Birbirleriyle öpüşüp vedalaştılar. Oradan Şeyhülislâma vardı. Buradan sonra paşa artık saraya gelmeyip bismillah ile doğru Edirnekapısından dışarı çıkıp (Otakçılar) denilen saryada kaldı. Paşanın tuğları ve bütün askeriyile Kade-Kethüdâ mehterhâne dövdürerek topçulara gelip durdu. Paşa efendimizin arkasın-

dan (Kaya Sultan) efendimiz dahi göç edip diğer mühimmat ve levazım görülürken 1061 senesi mübârek Ramazan ayının altıncı Çarşamba günü İstanbul içinde bir gulgulei azim olup İstanbul kapandı. Bektaş ağaya Bursa sancağı, yeniçeri ağasına Erzurum, Çelebi kul-kethüdsına da sancak ihsân olundu. Bu sırada Bektaş ağayı yakalılarak getirirlerken Siyâvus Paşa katletti. Yeniçeri ağası da katlolundu. Sarı Kâtip bu acıklı hali işitip kendisini bıçakla vurarak öldürdü ve daha nice adamlar öldürülerek Bektaş ağa ve Çelebi-Kethüdâ ve yeniçeri ağasının bütün mamelekleri zabt olunup yer altlarından nice defineler çıkarılarak padişâh hazinesine teslim olundu. Yine o saatte meşhur Koca Kösem Vâlideyi Kızlarağası (Dev Süleyman Ağa) boğularak şehîd eyledi. Bu hal üzere üç gün, üç gece İstanbul içinde çarşı ve pazarlar kapanıp gulgule oldu. Şehir hercümerc kesildi. Melek-Ahmed Paşa bu halleri işitince Siyâvuş Paşa hakkında şu sözleri söyledi:

«Elli, altmış gün sadrazâm olmak için dünya vâlidesi olan iki padişâh vâlidesini mazlumen şehîd ettirdi. Siyâvuş Paşa iflâh ve berhurdar olmaz. Hemen cenab-ı bâri anasını ağlatmayıp biraderi Hüseyin Bey sağ ola. Hüdü selâmetle vezirlikten kurtara! Büyük tehlikede vezir oldu.»

Paşanın gözleri ağlamaktan kan çanağına döndü. Ertesi günü Siyâvuş Paşa tarafından on adet zâlim mübâşir çavuş gelip «Elbette Özü eyâletine gidesin» diye ısrar eylediler. Paşa «emir padişâhındır, tiz tuğlar gitsin» buyurdu. Çavuşlar huzurunda tuğları çekmecelere gönderip çavuşlara ihsân verdi. Hakir dahi bilesince (beraberinde) gittim.

SADRAZÂMLIKTAN AZLEDİLEN MELEK-AHMED PAŞA İLE ÖZÜ EYÂLEETİNE VE İBTİDA RUMELİNE SEYAHATİMİZ

Evevlâ İstanbul'da Topçular denilen yerde bismillah ile güneye, Dâvud Paşa bahçesini ve taşlığı, diğer mâmur köyleri geçip (Küçük Çekmece) kasabasına geldik. Eyub mevleviyeti hükmünde nâiblikdir. Kalesi deniz kıyısında olup ziyâde harabdır. Şehri, deniz kıyısı ile deniz sahilinde yarısı düzde, yarısı bayır üzerinde, tamamı altıyüz evli, bağlı, bahçeli, âb-ı hayat sulu, baştan başa kiremit örtülü evlerdir. Tamamı onyediy mihrabdır. Bayır başında (Tekke câmii) bir minareli ve kurşun örtülü bir câmidir. Medresesi Abdüsse-lam beyindir. (Çarşı câmii) kalabalık cemaate mâlik, bir minareli, kurşunlu, dört kubbe örtülü küçük câmidir. Bir hamamı, yedi adet kârgir bina hanı ve çocuk mektebi, üçyüz kadar dükkânı vardır. Çarşısı cadde üzerinde olmakla bütün ana yolları serapa beyaz taş kaldırım döşelidir.

Küçükçekmece gölü vasıfları: Marmara denizinin kenarına bitişik bir küçük göldür. Etrafı yedi mildir. Ama o kadar tuzlu değildi. Evvel zamanda (Yanko bin Madyan) İstanbul kalesini bina etmeğe başladığı vakit kardeşi tarih sahibi (Yenvan) kral —ki hendese bilgisinde asrının teki idi— Tuna nehrini İstanbul'a akıtmağı üzerine alıp beş ke-re yüzbin adamlı hâlâ Tuna'nın (Demirkapı), tahtalı denilen yerlerinden kazıp yedi senede Tuna lağımını İstanbul yakınında (Azadlı) denilen yere getirip kardeşi Yanko bin Madyan gelerek «İşte burada Tuna'yı koyuverdiler. İşte avrat gibi saçından yedip getirirler» deyince Allahın emriyle Tuna nehri İstanbul'a girip! Yenibahçe içinden akarken Langa kapısı yakınında deryâya karışmışken hemen tekrar adı geçen Azadlı köyünden kaybolup Kırkkilise yakınında yine Hisarda, Pınarhisarda, Pravadi yakınında döne değirmenlerinde birer kısmı görünür. Bu küçük ve büyük Çekme-

celerde bir kısmı görülür. Çünkü hâlâ Tuna'nın geldiği yollar görülür. Tuna'ya mahsus Morina, Mersin ve Çıka balıkları bu gölden çıkar. Bir kere Çekmece gölü kıyısında Topkapılı Mahmud Ağa yalısında otururken avcılar bir küçük Morina balığı avlayıp Sultan İbrahim Hana hediye gönderdiler. Malûm oldu ki burada da Tna deliği vardır. Onun için suyu pek acı değil. Asıl denizle bu denizin arası bir ok menzildir. Göle kışın nice dereler gelip aktığından ayağı daima deryâya akıp üzerinde büyük bir köprü vardır. Köprünün esası Süleyman Hanın ise de tamamlanması İkinci Selim'e müyesser olmuştur. Burası İstanbul'dan Rumeli deryâlarına giden herkesin geçtiği yol olup büyük hayrattır. Bu gölün çevresi mâmur bağlı, bahçeli çiftliklerdir.

Güzel deniz yılanı, pisi balığı, belarya balığı olur ki gayet lezzetlidir.

Bu kasabadan güneye giderek göl üstündeki köprüyü geçip (Büyükçekmece) kasabasına geldik.

Büyükçekmece'nin vasıfları : Bu da Eyub mevleviyeti nevahisinden deniz kıyısında bin güzel evli, bağlı, bahçeli. âb-ı hayat çeşmesi çok, hepsi kiremit örtülü, altlı üstlü mâmur evleri olan kasabadır. Evkaftır. Su-başısı, yasakcısı vardır. İstanbul'a yakın olduğundan kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı yoktur. Deniz kıyısında harab kalesi vardır. Câmilerinden (Mehmed Paşa mescidi) Mimar Sinan Ağa binasıdır. On bir adet küçük büyük kurşunlu hanı vardır. İmâretî, medresesi, çocuk mektebi, çarış ve pazarı vardır. Hanlar önündeki meydanda bir çınar yakınındaki çeşmenin tarihi budur: «Yine aktı cihâna âb-ı kevser». (Abdüsselâm medresesi) büyük medresedir. Talebe ve müderrisiyle mâmur olmuş halis kurşunla örtülü mâmur medresedir. Gelip gidene nimeti bol, yemek evi vardır. Hamamları, çocuk mektepleri. mâmur ve süslü kâfi miktarda dükkânları vardır. Mahkeme yakınındaki büyük kervansaray bin at alır büyük binadır. Su

yu ve havası gayet lâtiftir. Gölünün vasıfları bundan evvelki cildlerde mesireler kısmında yazılıdır. Bu Çekmece ile Küçükçekmece'nin arası denizden oniki mildir. Bu gölün etrafı oniki mildir. Etrafından yedi adet dere bu göle dökülür. Başlıcaları Azadlı deresi, Çatalca deresi, Baba Nakkaş deresi, Koduk deresidir. Şiddetli kışta bu göl dahi denizle Marmaraya dökülür. Tuzlucadır. Gölün başka emini vardır. Yeniçeri kulluğu, gümrükemini vardır ki köprü başında gelip gidenin metanını ve kaçak gulamını ve haramileri bağlayıp yüklerden bac alırlar. Gölünde pisi balığı, yılan balığı olur ki beğenilir. Bu gölün ayağı üzerinde ibret verici bir köprü olup ilk yapıcısı Sultan Süleyman Han, tamamlayan da İkinci Sultan Selim Handır. Koca Mimar Sinan merhumun binasıdır. Yirmi altı gözlü olup her gözü keheşan gibi göge baş uzatmış alâim-i semaya benzer. Köprünün kuzeyden güneye uzunluğu bir mildir. Hep traş edilmiş cilâlı taş ile bina olunmuş kuvvetli bir köprüdür. Köprünün ortasında bir beyaz ham mermer üzerinde Karahisarî Hasan Çelebi yazısı ile (Sultân-ı Memâlikülarabi vel acem, Sultan bin Sultan Essultan Selim Han İbnüssultan Süleyman Han ibn... ilh) diye tarihleri yazılıdır. Bu sihirli yazının altında köprünün tarihi budur:

Didi târihin Hüdâyi ol zaman

Yaptı âb üzre bu cisri Şeh Selim

(Sene 957)

Diğer Hüdâyi tarihi:

«Eyledi kâmil Süleyman köprüsün Sultan Selim»

Köprünün masrafı yüzondört yük yetmişüç bin sekizyüz elli akçadır. (1)

Diğer tarih: «Temme emr-i cisr». Buradan güney batıya doğru mâmur köylerden geçerek (Silivri) kalesine geldik.

(1) «114.073.850) akçadır.

Silivri kalesi: Burasını Yanko bin Madyan'ın Silivri adlı oğlu yapmakla onun adıyla Yunan lisanı üzere yâdolunur bir güzel kaledir. Kale deniz kıyısında olup Edirne fâtihi Murad Han Edirne'den sonra baskınla burayı fethetmiştir. Sonra Kosova sahrasında Murad Han küffarı bozup laşelerini ibret gözüyle seyrederken (Miloş Kublaki — Milos Kabiloviç) isminde biri sıçrayarak şanlı gaziye şehid etmiştir. Bazı rivâyetlere göre bu Miloş, elçilikle gelip şehid eylemiştir. Sonra mel'unu gilmanı hassa parça parça eylediler. Bundan sonra küffarın kararı kalmayıp taraf taraf fırsat bulup İslâm elinde olan kaleleri istilâ edip bu Silivri'yi dahi muhâsara ederek ellerine geçirdiler. Sonra Yıldırım Bayezid Han İstanbul'un yarısını barış ile fethedip Cebeali kapısı, Ayakapısı, Petre kapısı semtlerine kadar yerler İslâm elinde olup Gül câmii mabedhânemiz ve Sirkeci tekkesi mahkememiz olduğu sene bu Silivri kalesi dahi Şehzâde Âlemşah merhumun himmetiyle tekrar zaptolunmuştur. Sonra Yıldırım Bayezid Han Hazretleri Bizans'ın hud'asına uğrayıp bunun üzerine İstanbul tekfuru dahi cümle Ümmeti Muhammed'i Bursa ve Edirne'ye sürüp bu Silivri'yi dahi Ümmeti Muhammed'den boş bıraktı. Ahali karşı Anadolu taraıfna geçtiler. Bu esnada Rumlar Silivri'yi istilâ edip sağlam şekilde mâmur eylediler. Sonra Fatih Mehmed Han, Veli Mahmud Paşa vasıtasıyla Silivri kalesini tekrar fethettirmiştir. Eyub kazası toprağında yüzelli akçalık kazadır. Su-başı. Kethüd-yeri. yeniçeri serdarı, muhtesibi var. Müftü ve nakibi yok, âyân ve eşrafı çok.

Silivri kalesi şekilleri: Marmara sahilinde İstanbul toprağında bir yalçın tepe üzerinde dörtken şeklinde binâ edilmiş bir güzel kaledir. Kırkyedi kulesi, kuzeye açılır bir kapısı vardır. Etrafı (2500) adım olup kalenin içinde oturan (2000) adamı ve beşyüz kiremitle örtülü mâmur evi vardır. Kalenin içinde kiliseden yapma Hünkâr câmii var. Han, hamam, bağ, bahçe falan yok. Saraylarından Haydar Ağa sarayı deryâya nazır cihannüma güzel saraydır.

Silivrinin varoşu: Deniz kıyısında onyedi mahalle ve (1600) bağı, bahçeli evle mâmur bir şehir olup İstanbul'un bir mahallesi demektir. Hakikaten (Yenvan) tarihinin sözü üzere bu Silivri İstanbul kalesinin bir köşesi olup, hâlâ İstanbul'dan buraya gelinceye kadar kale duvarlarının eserleri aşikârdır. Eski İstanbul sürununun bir köşesi dahi Karadeniz sahilinde Terkos kalesi imiş. Silivri ile Terkos kalesinin arası onbir saat olup oradan Silivri kalesine gelinceye kadar yedi kat kale duvarı, yedi kat hendek hisarı hâlâ nice bin yerlerde burc ve barolarıyla görünür. Bir köşesi de Karadeniz bogazının Rumeli kıyısında Yarus kalesi imiş. Oradan Tarabya, Yeniköy, Rumeli hisarı, Ortaköy, Beşiktaş'tan geçerek Tophânedeki kurşunlu mahzen burnuna gelinceye dek kale duvarı imiş. Meyit İskelesinden Kasımpaşa, Hasköy, Sütlüce, Eyub'e varıncaya kadar yerler körfez içi olup Sarayburnuyla Kurşunlu Mahzen burnu ve Kızkulesinde büyük toprak olup hiç bir tarafında korku olmadığından oralarda kale duvarı yokmuş. Yedikule'den yine deniz kıyısı ile tâ yine Silivri'ye gelinceye kadar kale duvarı var imiş. Bu hesap üzere o asırda şimdiki İstanbul kalesi iç kale imiş. Sonra Rumelin'den düşmanlar hücum ederek bu surları yerle yeksan eylemişlerdir. Sadede gelemim.. Silivri onsekiz mihrabdır. (Kara-Piri Paşa câmii) bir minâreli, büyük avluludur. İsmi Ulu Câmidir. Yapanı Yavuz Selim Han vüzerasından ve Hazret-i Ebubekir (Radiyahallahu anh)'ın Ssoyundandır. Cemââ'ti çoktur. Dışarı avlusunun mihrab sofası üzerindeki balgamî sütunlar hiç bir diyârda yoktur. İmâreti, medresesi, dârü'tta'lim ve çocuk mektebi olup hep bu mâmureler mavî kurşun ile örtülüdürler. Bundan başka câmii mâlûmum değil. Küçük ve büyük onaltı adet mâmur hanı olup hepsi kıvılcıkla örtülüdür. Bunlardan (Kassam Çelebi hanı) çarşılıdır. Çarşısı tamamı yüz dükkândan ibaret olup içinde her sanat mevcuttur. Geçid yer olmakla en galib kârcısı nalbandıdır. Bunun sahibi Kassam Çelebi dahi Kara-Piri Paşa soyundandır. İki adet hamamı var. Biri Piri Paşanın olup suyu ve havası gayet lâtifdir. Burada hünkâr bahçesi

olup bostancıları, bahçe üstadı vardır. Şehrin mâmur evleri hep deniz kıyısında olup pençereleri kibleye bakar. Kat Kat şahnişinli (balkonlu) mükellef sarayları vardır. Doğu tarafı bağlık olup kalesinin dibinde değirmenleri ve şehrin batı yanında Çorlu yolu üzerinde Süleyman Hanın otuzüç gözlü uzun bir köprüsü var. Gerçi alçakça bir köprü olup kemerleri hurdacadır. Fakat tam yerinde yaptırılmıştır. Bu köprü başında şehir tarafında (Sadi Baba ziyâreti) var. Bektaşî tekkesi içinde gömülü olup kendileri de Bektaşî fukaralarındandır. (Vezir Haydar Ağa-zâde) köprü başında tekke içinde Sadi Baba yanında gömülüdür. Âl-i Osman'ın yüksek mansıplarından Yeniçeri ağalığı, Bağdad ve Mısır kapudanlığı, kaymakamlıkla kâmyab olup sonunda kendisine Silistre eyâleti ihsân olunarak oraya giderken Boynueğri-Mehmed Paşa kendisini bu Silivri'de katlettirerek kellesini devlet kapısına göndermiş, naşını da buraya gömüdrmüştür.

Buradan dahi kalkıp batıya mâmur köyleri geçerek (Çorlu) kalesine geldik.

Eski Çorlu kalesinin vasıfları: Yapıcısı Yanko bin Madyandır derler. İlk fâtihi 730 tarihinde Edirne fâtihi Hüdâvendigâr Gazidir. Kalesini yerle beraber yıkıp gitmişse de kendileri Kosova'da şehid olduktan sonra küffar yeniden tâmir edip eline geçirmiş: Sonra Yıldırım Bayezid Han fethederek bütün kapı ve duvarlarını yıkmıştır. Hâlâ bina eserleri Çorlu şehrinin kuzeyinde görünür. Sonra Fatih Sultan Mehmed Han fethetmiştir. Edirne hâkimi hükmünde yüzelli akçalık şerif kazadır. Nâhiyesi otuz pare köyden mürekkeptir. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, yeniçeri kulluğu, yasakçıları vardır. Sefer-i hümâyun oldukça her memleket halkına birgûna oran? derler. Bu Çorlu'ya da oran olanı bey diye çağırırlar. Cümle üçbin kadar kiremit örtülü altı üstlü kârgir evleri vardır. Onbeş mahalle Müslim ve onbeş mahalle kefere addolunur. İslâm mahalleleri: Arabacıbaşı mahallesi, Muslihüddin efendi mahallesi, Keçeci-zâde

mahallesi, Abbas-zâde mahallesi, Karaca-Ahmed Sultan mahallesi, Burhan-zâde mahallesi, Hisar mahallesi, Elhac Ganî mahallesi, Mustafa efendi mahallesi, Odunpazarı mahallesi, meşhurları bunlardır. Her mahallede bir mescid vardır, ama üç yerde Cuma namazı kılınır. Cemâati çok olan câmileri vardır. (Arabacı-başı mahallesi câmii) kiremitlidir. (Eski câmi) kurşunsuzdur. İmâreti vardır. (İmâret câmii) Sultan Süleyman Hanındır. Yüksek kubbeli, süslü avlulu, kible kapısı tarafında yan sofalı, bir minareli aydınlık bir câmidir. Kible kapısı üzerinde yazılı bulunan tarih şudur:

Şeh Süleymân-ı sâhibül hayrat
Hâtifi gayb güft- târihes
Kıldı bu câmii şerifi binâ
Kad büniye ma'beden lihubbi Hudâ (Sene 928)

Bu câmi kapısından içeri girerken sol tarafta duvara celî hatt ile yazılmış tâmir târihidir:

Duâ edip Esiri didi târih
Şükür vehâbe câmi oldu mâmur (Sene 1006)

Çarşı içinde (Ebülfeth câmii) kiremitlidir. Oniki adet dârüttedrisi vardır. Ama İmâret câmii yakınında Süleyman Hanın (Kurşunlu medrese)si mâmurdur. Talebesi, dersiâmları vakıftan oda ücreti, et, mum paralarını ve diğer muayyen ücretlerini devamlı olarak alırlar. Yirmi adet ebced okuyan taleb mektebi vardır. İki imâreti olup bütün misafirlerine günde iki defa yemeği boldur. Çeşmeleri çoktur. Yaylak yerde olmakla bütün hükümdarlar bu şehri sulamak ve halkın susuzluğunu gidermede âciz olarak sonunda hesabsız para sarfedip şehir içine kuyu gibi sarnıçları kazmışlardır. Onlardan at dolablarıyla azar azar sular çekilip çeşmelere dağıtılır.

Meşhur çeşmeleri: Evvelâ çeşme-i kadim Süleyman Han târihi şudur:

Şeh Süleymân sahibül hayrât
 Mâlikülbahr ve pâdişâhı ber
 Hak teâla behiştide ide kabul
 Geldi târihi (Ecrühül Kevser) (Sene 925)

(Dâye Kadın çeşmesi) üç adet akarsudan ibarettir. (Kürd Sefer Ağa çeşmesi), (İmâret çeşmesi), kefer mahallesindeki (Acı çeşme) ve imâret hanı yakınında Dördüncü Murad'ın ruznâmecisi (İbrahim efendi çeşmesi), çarşı içinde kul kethüdâsı (Süleyman Ağa çeşmesi) vesaire...

Tekkeleri: (Abdi Halife tekkesi), (Karaca-Ahmed Sultan tekkesi), (Dâvud Dede tekkesi), bunlar meşhur ehli tevhid yerleridir. 180 adet büyük hanı vardır. Çünkü halkın geçtiği yer olup haftada iki kere büyük pazarı olup adam deryâsı kesilir. Hanları kâmilen mâmurdur. Döt hanı serâpâ kursunludur. Çarşı başında (Ahmed Efendi hanı), (Takkeci-zâde hanı), Hızır Ağa yolunda (Oda-başı hanı), (Yumurcak-zâde hanı), (Akça Koyluk-oğlu hanı), (Osman Dede hanı), (Dâvud-zâde hanı), (Hidâyetullah Çelebi hanı), (Katır Nalbandı Mustafa Beşe hanı), (Kızıbaş-zâde hanı), (Hüsam Dede hanı) meşhur mihman saraylardır. İki hamamı vardır. Birinci (Dâye Hatun hamamı) binası, havası lâtif ve ciftedir. Ama suyu çoraktır. (İmâret hamamı) Süleyman Hanındır. Bu da ciftedir. Bundan başka yirmialtı kadar hanedân ev hamamı vardır. Âyanından Şemsi-zâde Çelebi, Alimi-zâde efendiler, Gayri efendi, Bâli efendi, Serdar Ali Beşe, Arabacı-zâdeler meşhurlardır. Altıyüz dükkânı vardır. Bedestanı yok, sanat ehli mevcut olup birçokları hanlarda olduklarından ekser hanı birer bedestan kesilmiştir. Bütün kıymetli eşya mevcuttur. Ama çarşısının güzel kısmı bir büyük caddenin yanına düşüp üzerleri örtülü, umumî yolları beyaz taşlarla döşenmiştir. Bakkallar çarşısı bir semte düşmüşü, elhasıl sınıf sınıf çarşıları ayrılmış olduğundan birbirlerine rağmen çarşığı mâmur ederler. Havası gayet lâtiftir. Bağları varsa da üzümü iyi değildir. Peyniri Rum, Arab ve

Acemde meşhurdur. Hattâ Çorlu peyniri, dil peyniri, kaşka-val peyniri ne Kemah katık peynirine benzer, ne de Midilli peynirine, ne de Şam karışesine... Padişâhlar ve bütün diyârlara hediye gider ki Mısır'ın «Cübuni Halum»ı onun yanında güya Varna peyniridir. Zira Çorlu sahralarında sürüler nice kere yüzbin koyunlar var. Cümlesi o vâdi ve çimenzârın nice bin çeşit çiçeklerinden otlayıp süt hasıl ederler. Bu şehrin halkı gayet ikram edici kimselerdir. Nice bin koyuna maliktirler. Bu şehrin kiblesinde deniz kenarında Tekfurdağı bir konaktır. Kuzeyinde Kırkkilise'de bir konaktır. Batısında Edirne dört konaktır. Etrafı gayet mâmur köylerden ibarettir.

Çorlu ziyaretgâhları: Köprücü semtinde (Osman Dede ziyâreti) bütün şehir halkı bu zâta inandıklarından adaklarla gelip ziyâret ederler. (Bihiştî Efendi) Vize şehrinde dir. Kabre erdi, biheşte vardı. Çorluda zaviye sahasında gömülüdür. Merkadı taşına (Kad intekalel merhum.....) diye kendi yazılarıyla vefatlarından altı gün evvel tarih yazmışlardır. Eserleri çoktur. (Uzun Bâli Efendi) imâret müderri si iken merhum olup medrese yakınında cadde üzerinde gömülmüş. Âlim, fadî, müellif, hadîs ilminde asrın teki bir zât imiş.

Bu şehri tamam seyredip oradan batıya giderek sûr kenarında viran kale yakınında kefer mahallesindeki taş köprüden geçerek (Avlan beyi) köyüne ve oradan 6 saatte (Duhân Karıştıran) köyüne geldik. Yüz evli, bir câmili, bir hanlı mâmur köydür. Çorlu ve Burgaz arasında kış günleri tamam 6 saatlik büyük bir menzildir. Kışın burası ziyadesiyle çamur ve bataklık olur. Yine batıya giderek (Burgaz) şehrine vardık.

Burgaz kalesi vasıfları: Bunu (.....) kralı yapıp (Yanko oğlu Aline) adlı krala hibe eylemiştir. O zaman o kadar mâmur olmuştur ki Aline kâh İstanbulda Tekfur sarayında oturur, kâh Burgaz'da kışlayıp bahar günlerinde Istranca

dağlarına yaylağa çıkardı. Hâlâ eski mâmuriyetinin eseri görülür. İkinci Selim Hanın Sokollu meşhur Mehmed Paşası bu şehri mâmur edince eski binalarının eserlerini yıktırmıştır. İlk fâtihi 720 tarihinde Gazi Hüdâvendigâr Gazidir. Fetihinde ziyadesiyle güçlük çektiğinden «Bre gaziler! Şu Bugaz'ı fethedip yıkalım» demiş ve fetihten sonra kökünden yıkmıştır. Yer yer nice yüz yerde bina eserleri malûmdur. Kırkkilise sancağı toprağında Sokollu-Mehmed Paşa vakfidir. İkiyüz elli askerle mütevellisi hâkimdir. Yüzelli akçalık kazadır. Geniş sahrada yediyüz evli, bağı, bahçeli, hâneleri kırmızı kiremitle örtülü mâmur şehirdir. Altı mahalle, beş mihrabdır. Üçü hutbelidir. (Sokollu-Mehmed Paşa hamamı), yapanı Sultan Süleyman Han, II. Selim Han ve Murad Hana kırk sene vezirlik etmiş ve ömrünü devlet hizmetinde geçirmiş ve nihayet divan-ı padişâhîde bir serhadli tarafından şehid edilmiştir. Katili, vasiyetiyle halas bulmuştur. Bu güzel câmi o bilgili vezirin yapısıdır. Vafında lisan kısır ve kalem kırıktır. Lâkin gücümüzün yettiği kadar deryâdan katre ve güneşten zerre olarak yazalım:

Evvelâ şehrin içinde kalabalık cemaatten baş alınmaz. Mesire ve gezinti yeri gibi bir ibadethânedir. Taşra mermerli, avlusu fiskiye, havuz ve şadırvanlı olup nice yüz çınar ve servi, ardıç ve kestane ve diğer mübârek ağaçlarla gölgelenmiştir. Bütün gelip geçenler, Müslümanlar orada Allaha duâ edip hamd-ı yezdan ederler. Yaz ve kışta bu avlu içinde ateş saçan güneşin harareti tesir etmez. Dört tarafını yan sofalar, höcreler, sofalar üzere sütunlar, üstünde mavi renkli tersine dönmüş kubbeler vardır. Osmanlı ülkesinde bunun âyârında bir vezir câmiî yoktur. Meğer İstanbul'da Eba Eyyubel Ensari'de Zal Paşa câmiî ve Silivrikapı'sının iç yüzünde Süleyman Hanın veziri Tavâşi-İbrahim Paşa câmiî ola.. Bu câmi yine onlardan sanatlı ve şirin bir nurlu câmidir. Büyük kubbesinin etrafında kandil çırağan edecek tabakalar, müezzin mahfilleri, maksureler var. Minber ve mihrabının, dört tarafında olan pencerelerinin medhinde lisan kı-

sadır. Bundaki ibre verici nakışlar cam billûr, Nefes ve Moran câmiin içine ziya verince etrafında yakut musta'sımı, Abbas-ı Mersi, Şeyh Bayezidi, Abdullah Kırımı, Ahmed Karahisarî, Hasan Çelebi, Dede Mehmed Çelebi yazılarıyla Kur'an-ı Kerimler vardır. Bunların herbiri birer yegâne ve kıymetli eserlerdir. Câmiin bir ölçülü tabakası vardır ki güya ölçülü ve sihirlidir, Yapan usta bu işte bilgisini göstermiştir. Yapıcısı Koca Mimar Sinan bîn Abdülmennan ustadır. Kible kapısı üzere târihi budur:

Hâtif-i Kudsi didi târihini

Mescidül Aksâ ve beytüssâlihîn (Sene 956)

Ergene kapısı başındaki câmi dahi acib, fakat cemâattan garibdir. Bir medrese ve bir imâreti var. Ay ve sene, sabah ve akşam zengin ve fakire genç ve ihtiyara bir sahan çorba ve bir ekmek parçası ve her ocağa birer yağ mumu ve her at başına bir yem verilir. Nimeti boldur. Burada ihsân hususunda müslim ve gayri müslim ayrılmaz. Cuma gecesi bir sini pilâv ve yahnisi ve zerdesi dahi boldur. Allah, kıyamete kadar daim ede. Yedi adet çocuk mektebi vardır. Bir aydınlık bina, hoş hamamı var. Çarşısında üçyüz kadar dükkânı vardır. Bedestanı yoksa da kıymetli metal çoktur. Burada gülnar mevsiminde bir panayır olur. Burgaz'ın (Sığır pazarı) Rum ve Acemde meşhurdur. Kırk gün, kırk gece alış veriş olup büyük kâr olur. Ergene nehri kenarında tâ Sokollu-Mehmed Paşa köprüsüne varıncaya kadar şehir tarafında binden fazla dükkânlar vardır. Büyük bezirgânlar için kârgir dükkânları da var ama azdır. Bu pazar başındaki dokuz göz köprü meşhur Koca Mimar Sinan'ın binasıdır. Mülkü Osmanî'de bina ettiği yetmiş adet büyük köprünün biri de budur. Bu pazardan hasıl olan bacı, mütevellisi toplayıp köprünün harab olan yerine sarfeder. Şehrin havası lâtif, bağ ve bahçesi mâmur, koyunu ve kuzusu ve tereyağı meşhurdur.

Burgaz'ın kervansarayı: Büyük kapı içinde kale gibi karşı karşıya 150 ocak büyük handır. Avlulu, develikli, ahırlı olup sadece ahır üçbinden ziyade hayvan alır. Kapıda daima gözcüleri bekçilik ederler. Akşamdan sonra kapıda mehterhâne çalınıp kapı kapanır. Bekçiler vakıftan kandiller yakıp kapı dibinde yatarlar. Eğer gece yarısı dışardan misafir gelirse kapıyı açıp içeri ahırlar. Hazırda olan yemeği getirirler. Ama cihan yıkılsa içeriden dışarıya bir adam bırakmazlar. Vakıf yapanın şartı böyledir. Tâ bütün misafirler kalktıktan yine mehterhâne dövülüp herkes malından haberdar olur. Hancılar dellâllar gibi «Ey ümmeti Muhammed! Malımız, canımız, atımız, donunuz tamam mıdır?» diye rica edip bağırlar. Misafirler «Hepsi tamamdır. Hak hayır sahiplerine rahmet eyleye» dediklerinde kapıcılar şafii vakti iki büyük kapıları açıp kapı dibinde «yollarda gafil gitmen, hisat kaybetmen, herkesi refik etmen, yörün Allah âsân getire» diye duâ ve nasihatlar ederler. Herkes bir tarafa gider.

Bu hanın batısında vezirler ve vükelâ, âyân ve kibar için avlulu, divan hâneli, yüzelli odalı, hamamlı, kilerli, mutbahlı bir büyük saray vardır ki medhinde lisan kısadır. Bu binanın hepsi Sokollu şehid Mehmed Paşanın olup hep kârgirdir ve büyük misafirhânesinin demir kapısı kemeri üzere beyaz mermerde Karahisari yazısı ile şu târih mısraı vardır: «Bu kervansaraya gelen oldu hep revan». Burgaz şehrinden kuzeye köyler içinde geçerken Ergene nehrini atlarla geçtik. Ergene ilkin Karadeniz sahilindeki Istranca dağlarından çıkıp Uzunhacılı köyü köprüsünden gelir ve Burgaz civarından geçer. Sonra Edirne yakınında Ergene köprüsü denilen (174) göz köprüden geçer. Osmanlı ülkesinde böyle uzun köprü görmedik. Oradan aşağı Akdeniz'e karışır. Gayet büyük bir nehir değildir. Fakat ilkbaharda dağların, tepelerin karları sökün ettikte burası gayet taşar. Coşkun afacan bir nehir olur.

Buradan ileri giderek eski Poloz kalesine geldik.

Eski Poloz kalesi: Edirne tekfurunun akrabasından Po-

loz adlı rahibin burada bir kilisesi vardır. O sebeble kral buraya bir kale bina ederek ismine (Burgaz Poloz) demiştir. Sonra Edirne'den ol Hüdâvendigâr Gazi burayı kuşatarak fethinde güçlük çektiğinden fetihten sonra yer yer kalenin burc ve barularını yıkmıştır. Ama tâmiri kolaydır. Havalesi yüksek tepe üzerende doğudan batıya vâki olmuş taştan yapılmış bir kapılı bir kaledir. Yeri gayet yüksek olup çıkmakta güçlük çekildiğinden kale içinde benî âdemden kimse yoktur. Kırkkilise sancağı toprağında Burgaz kazası hükümünde aşağı kale altında ikiyüz hâneli Bulgar köyüdür. Kayalık yer olmakla lezzetli, sulu üzümü olur. Yine kuzeye giderek Fakiler köyüne geldik. Burası Kırkkilise sancağı toprağında bir dere içinde bir hanlı, üçyüz hâneli Bulgar köyüdür. Burada padişâh tarafından bir hünkâr haseki ağasıyla şu hatt-ı şerif geldi: «Benim Melek İalam! Kul kethüdâsı Çelebi ağa o taraflara kaçmıştır. Elbette ele getirip bağlayarak der-i devletime gönderesin.» Haseki ağaya bir kese ücret verildi. Yine kuzeye giderek Karapınar kalesine geldik. Burası Kırkkilise sancağında ikiyüz evli Bulgar köyüdür. Ama gayet mâmur ve zeâmettir. İçi aydınlık vezir Siyâvuş Paşa büyük han bina ederek abadan eylemiştir. Köy içinden Ergene nehri akar. Yine kuzeye iderek (Sasalar) köyüne geldik. Gazi Hüdâvendigârın (Sasa Koca) adlı bir adamı burada yurd edindiğinden köye Sasa demişlerdir. İkiyüz hânelidir. Boşnak Hasan ağa burada oturarak dört köşe bir kale bina eylediğinden köyü haramî şerrinden muhafaza etmiş ve Tatar Süleyman ağa dahi bir han yaparak mâmur eylemiştir. Bu dağlarda çeşitli çiçekler ve nebatat bulduğundan köyde o kadar has ve beyaz bal olur ki Allah bilir beyaz tülbentten fark olunmaz. Yiyene asla hararet vermeyip güzel kokusundan insanın damağı kokulanır. Köy câmiinin imâmı Ali efendi yetmiş senedir oruçlu dindar bir kimsedir. Yine kuzeye giderek Aydos kalesine geldik.

Aydos kalesi: Bu kale Yunanlılardan Aydos adlı bir adamın binasıdır. (814) tarihinde Yıldırım Bayezid'in oğlu Şeh-

zâde Mûsa Çelebi, Mehmed bey vasıtasıyla burayı fethettirmiştir. Kırkkilise içinde yüzelli akçalık kazadır. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari, muhtesibi var. Kalesi topraklı ve sarı kil kayalı bir yüce tepenin tepesinde beş köşeli, bir kapılı bir duvardır. Ama içinde beş adam yok. Varoşu bir dere kenarında olup bin adet kiremitle örtülü, bağlı, bahçeli bin adet evi vardır. Ahalisinin müslim ve gayrı müslimi çoğunlukla Bulgar tâifesidir. Beş mahalle ve beş mihrabdır. İçinden akan (Cengiz deresi) üzerindeki bir göz köprü başında bir minareli ve kiremitle örtülü mâmur bir câmi var. Kalabalık cemâati vardır. Altı adet hanı, yüzelli adet dükkânın değirmenleri var. Hâkimi Silistre Paşası voyvodasıdır. Ama havası gayet ağırdır. Kudretten ısınır çorak bir suyu var. Hayır sahibinin biri etrafını kapatıp küçük bir hamam bina etmiştir. Suyu gayet faydalıdır. Bağlarının üzümü da-hi güzeldir.

Yine kuzeye Çenge dağına çıkıp balkanında göğe baş uzatmış büyük ağaçlarla nice Allahın yarattıklarını temâşa eyledik. (Kurd mahallesi) adında bir Türk ve Buglra köyünü geçerek Çenge kalesine geldik.

Çenge kalesi: Yenvan tarihinin sözüne göre burasını Yanko bin Madyan bina etmiştir. Çenge balkanının tâ tepesinde olan bu kalede adam koyu gelip geçen tüccardan bacalarak selâmetle geçirirdi.

Sonra sekizyüz on târihinde Mûsa Çelebi fethedip kalesini harab etmiştir. Hâlâ nice yerde ortaklık içinde burc ve baruları görünüp haramiler yatağı ve haydut durağıdır. Burada asıl büyük bina odur ki bu kale duvarı batıya doğru Kızan, Şıbka, Korudan, Yeleve balkanlarına, hasılı on konaklık yerde olan Alacahisar balkanlıklarına varınca büyük hendek olup Dobruca kralı tarafından Solkat yâni (Tatar kavmi geçmiye) diye bina edilmiştir. Nice kere bu balkanları aşarken bu duvarlara rastgelip hayrette kaldık. Çengenin doğu tarafında bu duvar tâ Suculu, Koparan balkan-

ları içine varır. Karadeniz sahilinde Varna kalesi karşısında Galata burnunda elli mil deryâ içinde bina olunmuş duvarla bitişir. Zamanla deryâ içinde olan rasif yıkılıp deniz dibinde temelleri görünür. Karadeniz denizcileri o rasifden korkup alarga ile geçerler. İnsanoğlunun tuhaf himmetidir! Çenge balkanında bu halleri temaşâ edip aşağı doğru inerek Çenge köyüne geldik. Yüz adet örtülü evli Bulgar köyüdür. Ahalisi muaf olup ancak balkan içinde derbend davulu çalıp muhafaza etmeğe memurdurlar. Bu köyde Pravadi şehrîli Hacı Ahmed Hasbetullah bir büyük han yaptırmıştır.

Buradan geçerek iki saatte Yeniköy kasabasına geldik. Geniş, verimli, bağlı, bahçeli köylerin ortasında Kamçı nehri kenarında altıyüz adet kiremit ve saz örtülü evleri olup ahalisi Türk ve Bulgardır. Bir câmiî olup minaresi de vardır. Üzeri kiremitle örtülüdür. Bir hanı, yirmi adet dükkânı olup haftada bir büyük pazar kurulur. Burada Istanbuldan ulak gelip paşaya «Elbette Özü kalesi muhafazasına gidesin» diye emri şerifler getirdi ve yeniçeri ocağından çelebi kethüdaya eyâlet ihsân olunup ilgar ile mansıbına giderken kaçtı. Defterdar-zâde Mehmed Paşa Mora vâililiğine giderken kul-kethüdâsının katline memur olarak Rumelinde Gümülcine şehri yakınında yetişip Anadoluhisarlı Usta-zâde Ahmed Çelebi eliyle şehîd edip naşını Gümülcine mezaristanına gömererek kellesini der-i devlete gönderdiği haberi geldikte Melek-Ahmed Paşa efendimiz hayli ağladı. Yeniköy'den kalkıp yine ormanlık içinde Kamçı nehrini ahşap büyük köprüden geçtik. Mezkûr nehir Kazan dağlarından, Şıbka balkanlarından, Kızanlık ensesindeki Kirova dağlarından toplanıp buradan geçerek Köprülü'ye varır. Büyük ağaç köprüden başka geçit vermez bir nehir olarak Varna kalesiyle Galata burnu arasında denize dökülür âb-ı hayattır. Kışın Karadeniz gemileri içinde kışlar. Bu nehri Yeniköy dibinden geçip mâmur köyleri geçerek Pravadi kalesine geldik.

Pravadi kale ve şehri: İlk yapıcısı Dobruca krallarından Helone'dir. Ve Dobruca'nın eski merkezidir. Bu Helone-

nin bütün Bulgaristan ve Yunanistan elinde idi. Hudutları Çenge balkanında mezkûr kale ve hendekten tâ Alacahisar'a kadar sürerdi. Tuna kenarında Tolça kalesinden Semendire arazisine kadar hudut olup aralarında Sofya sahrasından cereyan eden İsker nehrinin hudut olduğu yine Yenvan tarihinde yazılıdır. Dobruca kralı daima Cengiz Han ve Tohtamış Han ile Akkerman'da büyük cenkler edip İstanbul tekturunun üzerine Tatarı geçirmiyerek sed olduğu için ismine (Dobra) yâni (İyi kral) demişlerdir. Sonra (814) târihinde Mûsa Çelebi burayı Gazi Mihal-zâde Mehmed Beyin yardımı ile zabtetmiştir. Mehmed Bey Plevne'de gömülüdür. Süleyman Han yazması üzere Özi eyâleti vâlisi hükmünde olup voyvodası zâbitidir. (150) akça pâyesiyile şerif kaza olup der-i devlette bütün nakibüleşrâflara arpalık olarak nâibi hükmeder. Nâhiyeleri mâmur olup kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı. âyân ve eşrâfı, askerî tâifesi çoktur. Şeyhülislâmı, nakibi. şehir nâibi, muhtesibi, bacdarı vardır.

Pravadi kalesi şekilleri: Kalesi şehrin doğu tarafında göğe baş uzatmış yalçın kesme duvar gibi bir kaya üzerinde acâip ve garip bir tarzda yapılmıştır. Duvarı cilâlı, traşlı taşlarla yapılmış olup dört tarafı cehenneme benzeyen gayyâ dereleri olduğundan hendeği yoktur. Batıya açık iki kat demir kapısı vardır ki sadece bu taraftan on zira kadar enli ve uzun kesme kaya hendeği vardır. Bu tarafa bakan kuleleri gayet sağlamdır. Kalenin hic bir taraftan havalesi olmadığından asla zafer mümkün değildir. Kalenin içinde bir mescid, buğday anbarı, kale ağası, imâm ve müezzîn evleri vardır. Kale ağası on adet neferleri, kâfi miktarda şahî topları olup etrafı 700 adımdır. Kibleden kuzeye uzanub, kapısından kibleye uzunluğu ikiyüz, eni tam elli adımdır. Gayet amansız kaleciştir. İçinde büyük su kuyusu var ki tamam yüz kulaçtır. İçine taş atsan aksi sadası adamı korkutur.

Garip temâşâ: Bu kale öyle yüksek dağın tepesindedir ki her an tepesinden mavi bulut eksik değildir. Bu yüksek dağın kayalarında gemiler bağlayacak adam oyluğu kalınlığında demir halkalar var.

Nice yüz senelerdenberi kullanılagelmekte olduğu ziyâdesiyle aşındığından anlaşılıyor ve kayalarında gemilerin başı dokuna dokuna hüsule gelmiş köpeşte yerleri vardır. Pravadi'de gayet yaşlı bir kâfir vardı. Fakat âlimdi. Şöyle söylerdi:

«Farihlerimüzde öyle yazar ki Iskender Zülkarneyn Karadeniz Boğazını kesmezden evvelki eski heyhat, Özü, Tameşvar, Gülle, Salanta, Geçkemid, Peşte, Başka, laçka sahraları hep Karadeniz'de idi. Bu Pravadi kayası dahi mâmur ada olmakla gemiler bağlanırdı.»

Hakikattir. Zira hakir, heyhat sahrasıyla Budin tarafında Salanta sahrasını gezip kumluklar içinde deniz mahlûklarından midye, İstiridyе, mankla böceği kabukları buldum.

Güzel Pravadi şehri vasıfları: İki yalçın kayanın arasında bir kayadan bir kayaya geniş bir dere içinde çimenzar düz yerde kıbleden kuzeye (2000) adım uzunluğunda emsalsiz bir şehirdir. Ortasından dere akıp yedi yerden taş köprü ile geçilir. Şehrin yarısı ile çarşı ve pazarının mâmur kısmı kale kayalarının eteğindedir. Diğer yarısı kayalar altında olup yüksek saray, bağlı ve bahçeli hanelerdir. Saraylarının meşhurları:

«Nalbant Ali Ağa sarayı, Şatır Ahmed Ağa sarayı, Nâib Hasan Efendi, İsmail Efendi, Kethüdâ-yeri Yusuf Ağa, Çengelli-zâde Halil Ağa, Elhac Ali ve Kavak-zâde» saraylarıdır.

Şehrin binaları kârgir ve sağlam olup kızıl kiremitle örtülüdür. Şehir halkı misafirlere ve komşularına ziyâfetlerinde nefis yemekler ve dünyaca beğenilen renkli hoşafılar verirler. Garip dostu ve fukarayı seven adamlardır. Gerçi halk dilinde zâlim ve muamelecî halkı vardır derler ama bütün köy halkının örfi tekliflerden kurtarıp âvâma çığnetmezler. On adet ebced okuyan talebe mektebi vardır. Eskiden şehrin kuzeyinde bağlar ve bahçeler kenarında Bektaşiler tekkesi varmış. Görenler «dünyada benzeri yoktu» diye hikâyeye ederler. Sultan Ahmed Han zamanında vezir Nazif Paşa yıktırmış. Hâlâ binanın eserleri görünür. Ama tamir olunan Kastamonulu Şaban Efendi halifelerinden (Ye-

niçeri Piri Efendi tekeksi) ulu yerdir ve şeyhi Piri efendi ilâhî aşkla kendinden geçmiş bir ârifi billahtır; âşıkane, mu-tasavvıfane ilâhî beyitleri olup oniki makam üzere inşad olunur. Hamamlarından Kazancılar içindeki hamamın su ve havası hoş, hademeleri beğenilir. (Şatır Ahmed sarayı) yakınındaki (Yüksek hamam) da öyledir. Bundan başka vilâ-yet âyânının söylediklerine göre yetmiş adet ev hamamları vardır.

Çarşı ve pazarı: Hepsi altıyüz dükkândır. Kavaflarla sa-raç ve kuyumcular çarşısı mâmurdur. Bedestanı dahi güzeldir. Kahvehâneleri, zarif dervişler yeridir. Haftada bir kere bu şehir içinde büyük pazar kurup, yimi, otuz bin adam diz-dar köyünden, (...) köyünden, Çenkten ve diğer köylerden toplanıp çok seyirli olur.

Bu şehrin suyu ve havası mutedildir. Sulu üzümü güzeldir. Bütün halkı tüccardır. Latin kavmi çok olup başkaca bir mahalledir. Bir mahalle Yahudisi, iki kilisesi var.

Burada üç gün kalıp başaya üç büyük ziyâfet çekerek birer gulam ve birer küheylân at hediye verdiler.

Allahın acâip ve garip sırrı: Pravadi kalesinin ardında yüksek dağlar arasında bir âb-ı hayat pınar vardır. O pınar suyuna gürgen ağacını koysalar bir iki günden sonra biemrillah yeşil taş olur. Nice ârifler gürgen ağacını deşti haraçta ve çıkıkta çevirtip kâse ve fin-can, gülban, hançer kabzası gibi şeyler yaptırıp bu pınara koyarak üç günden sonra kâse ve fincan yeşil zümrüd misal olur derler. Çengel-zâde ve nâib Hüseyin Efendi «Biz tecrübe ettik. Biemrillah gür-gen ağacı taş oldu.» diye şahit oldular. Ama hakir inanmayıp hayl' muaraza ettim. Hemen nâib Hüseyin Efendi kızarak kalkıp küçük masasını açarak bir pâre taş getirdi. Gürgen ağacından bıçakla kesip bıçak zahmları ve budak yerleri aşikâr eyledi. Hakir elime alıp gördüm ki gürgen hakikaten gayet taş olmuş! (Innallahe alâ külli şey'in kadir).

Yine Pravadi dağlarında şehre yakın (Yediler ziyâret-gâhı) vardır. Rumeli diyârında meşhur olup herkesin ziyâret

ettiği yerdir. Bu Yediler şeyhler, nakibler değildir. Ancak âli Osmandan Süleyman Paşa ile evvelâ Kapıdağından Ruma geçen (Ece Yakup, Karamürsel, Koca Ece, Kara Hoca ve diğer) sırdaş ve kardeşler Rumlide zabtede ede, kılıç vura vura bu Pravadi'ye gelip şehid olduklarında Ece Yakup bu yedi şehidin başları, ayakları ucuna mezarları kaybolmasın diye bismillah ile taş yerine birer ağaç dalı diğer. Allahın emriyle bu kuru ağaçların üçü yeşerip sıra ile dikilmiş büyük ağaçlardır ki, göğe kadar baş uzatmışlardır. Beş mezarın baş ve ayak üzerlerinde on ağaç eder. Allahın emriyle o adet ağaç dal ve budaklarıyla taş olmuşlar. Hâlâ o taşlardan kazıyıp içenler kusa kusa asla safra ve balgamı kalmayıp humayı muhrikadan kurtulur. Birinci mezarını kazıyıp gözüne sürenin gözü görmezse görür ve ağrısı geçer. İkinci mezarın taşlarını kazıyıp yalasa cüzzamdan, dördüncü kabrin taşlarını yedi sabah yalayan (Brekandan?) şifa bulur. Hakir buraları gidip görmedim. Fakat dindar kimselerden, vilâyet ileri gelenlerinden nice kimseler «bizler nice kere ziyâret, edip nice adamların şifa bulduğunu biliriz» diye şahitlik ettiler. Buradaki meşhur Sarı Saltık vak'ası bundan evvelki ciltlerimizdedir. Bu şehri seyir ve temâşâ ederek yine askerle batıya giderek (Medre) köyüne geldik. Pravadi kazasında mâmur köydür. Buradan yine kuzeye giderek Alaybeyi köyüne geldik. Silistre alaybeyinin mâmur Çatak köyüdür. Yine kuzeye giderek (Emin Paşa kalesi)nde menzil aldık. Oradan kalkarak Şumnu şehir ve eski kalesine geldik.

Kalenin vasıfları ve Şumnu şehri: Yıldırım Bayezid Han asrında Ali Paşa adlı vezir kaleyi fethederken çok meşakkat çektiğinden Bulgarlardan alınca ismini (Şumnu) koymuştur. Kurucusu malûmum değil. Kalesi şehrin dışında top raklı bir tepe üzerinde dört köşeden uzunca yıpranmış, içi ve dışı haraba yüz tutmuş muattal bir sürdür. Ama aşağı şehri mâmurdur. Süleyman Han kanunu üzere Özü eyâletinde İnebolu sancağı sınırında su-başılık ve üçyüz akça pâyesiyle şerif kazadır. Kali Emîr namında mahkeme nâibi

vardı ki zamanın fadıllarından emsalsiz bir kimse, bütün halk ondan memnundu. Sâdât-ı kiram ve müteseyyidi(1) gayet çok olup (leaneddâhil vel hâric) hadisi şerifiyle lâneti kabul edip Kalmuk Tatarı gözlü, yılan zehiri sözlü, nursuz yüzlü emirleri var. Hattâ biri Melek-Ahmed Paşanın huzuruna bir dâva ile gelip ifrat üzere feryat ve fiğan ederek «ceddim rufuğun (ruhu için) bu ev benim dedelerimden kalmıştır» diye ecdadına yemin ederek vakıf olan hane «miras malımdır» diye feryadıyla divanı kapattı. Gınâi Efendi «adam, sen yeni emir olmuşa benzersin. Zira müzevirliğe başladın» dedikte müteseyyid (1) «Behey efendi Sultan Osman Hotin seferinde buradan geçerken nakibüleşraf gulamı efendiden, üçyüz kile arpa verip emir kapısına çıkarak onbir kişi secere aldık. Onbir kişiden yedi kişi kaldı. Hani benim gibi eski emir!!» dedi. Paşa «Ya öbür emir yoldaşların nerededir? Onları nerede bulalım?» dedikte, «işte bunlardır diye beş kişi gösterdi. Beşiyle beraber kendisini dahi asla söylemeyip habsettiler ve evlerini basıp sahte şecerelerini getirerek başlarından destarlarını aldılar. Vilâyet halkından ahvalleri sorulduktan sonra ikrarları üzere müteseyyidlikleri isbat olunup yedisser yıllık tekâlifî örfiye vermek üzere akraba ve taallukatlarıyla (47) nefer kimse mahkûm olup şer'i sicile reâya kaydolundular. İşte bugüne müteseyyidi çok bir şehirdir. Allah islâh ede. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, baccarı, şehir kethüdâsı var. Şehir on mahalle olup (2000) kadar mâmur bağlı ve bahçeli evi vardır. Evlerin dört tarafları havaleli dağlar olup çoğu tahta örtülü ve tahta çevrilidir. Tamamı on mihrab olup çarşı içindeki câmiî meshurdur. Köprü basında bir tekkesi, bir hanı, yakınında bir hamamı, (300) adet dükkânı var. Yedi adet vakfı kavi çocuk mektebi var. Halkı hep tüccar olup çuka giyerler. Kadınları yassı başlı olup beyaz tülbent bürünüp hep beyaz

(1) Sahte vesikalarla kendini peygamber sülâlesinden diye tanıtan sahtekârlar.

Şeyh Abbasi ferace giyerler; meğer münime hatunlar olalar, çuka ferace giymeleri gerektir. Meşhur şeylerinden üzümü ve kavunu meşhurdur. Cümle halkı ehli tevhid, garib dostu ve cömerttirler. Gelip geçene nimetleri boldur.

Buradan hareketle yine kuzeye gidip (Dur hancı) köyüne vardık. Müslüman köyü olup zeamettir. Oradan yine kuzeye mâmur yerler içinden giderek (Hezargrad) şehrine geldik.

Hezargrad şehri: Eski zamanda o kadar mâmur değilmiş. Lâkin Süleyman Han asrında makbul iken maktul ve şehid olan İbrahim Paşa bu şehir toprağından olmakla mâmur edip ve hâlâ da Niğbolu sancağı voyvodalık olup üçyüz akça pâyesiyle kazadır. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari, müftüsü, nakibi, muhtesib ve bacdari, şehir kethüdâsı vardır. Tam on mahalle ve bin yediyüz kadar bağlı, bahçeli, âbı hayat sulu evlerdir. Ekseriya tahta ve kiremitle örtülü seyrek seyrek hânelerdir. Tam onyediy mihrabdır. (İbrahim Paşa câmii) Rumelinde bu kadar sanatlı câmi yoktur. Kubbe-leri felek kubbesine uzanmış olup içi dahi gayet sanatlı ve süslüdür ki, misli meğer İstanbul'da Rüstem Paşa câmii olan endamlı bir minaresi, avlusu, şadırvanı, imâreti, bir adet müderrisli dârütedrisi, dârülkurra ve çocuk mektebi ve bir adet hamamı var ki hep Maktul İbrahim Paşanın hayratıdır. Debbağhânede (Mehmed Paşa câmii) eskidir. (Bey câmii) eskidir. Oniki adet hanı var: (Kurşunlu han) İbrahim Paşanıdır. Tamamı üçyüz kadar dükkânı vardır ki ekseri İbrahim Paşanın vakfidir, büyük tevliyettir. Bir adet mâmur tekeksi var. Halkı hep ehli tevhid ve fukara sever kimselerdir. Âyân ve kibarı, ulemâsı vardır.

Acâip hikmet: (Âmâ Mehmed efendi) namında bir aziz var ki anadan doğma kör olduğu halde usta saatçidir. Odasında oturup bütün âletleriyle sağını solunu doldurup çekici ve körüğü, maşası, kerpeteni, çiftesi, egeleri, hasılı bütün âletleri yerli yerinde durur. Bir kimsenin saati kırılrsa evvelâ eline aldığında bir kere koklar,

sonra zarfını açıp yoklar. Dizi üzere bir sarı renkli meşin koyup saatlerin armudu, rakkas, baskı, tulumba, zemberek gibi iç alâtını başka başka koyup, eğrilerini doğrultur ve bozuk olan yerlerini tâmir eder. Gereği gibi tamamlayıp sahibine verir. Bu hakirin kısa aklını perişan eden o şeydir ki, anadan doğma kör kimse saatçi ola! Allahın acâip ihsanıdır! Kendisi yârândan cömert, nimeti bol, hoşsohbet candır. Bu şehir halkının dahi nimetleri mebzul olup zaten ucuzluk, ganimet yerdir. Beğenilen şeylerinden debbaghânesinde sahtiyânı, bağlarında sulu üzümü olur.

Ziyâretgâhları: Ahmed bin Hüsâmüdin Elşehir Molla Hak efendi) Serez şehrendendir. Bu Hezargrad kendilerine arpalık olarak verilip burada vefât ettiler. Hezargrad içinde İbrahim Paşa câmii avlusunda gömülüdür. Mevlânâ-yı merhum bütün ilimleri bilirdi. (Rahmetullahı aleyh).

Bu şehirden kalkıp batıya, mâmur köyler içinde giderek (Kuyucak) köyüne geldik. Hezargrad nâhiyesinde müslüman köyüdür. Buradan yine batıya giderek (Otova) köyüne geldik. Müstüman köyüdür. Yine batıya giderek (Kadıköyü)-ne geldik. Ruscuk kazasında bin hâneli mâmur köydür. İbrahim Han veziri Civan Kapıcı-başının vakfıdır. Su-başısı hükmeder, hiç kimse karışamaz. Hattâ âvâmı nasdan bir nallı atlı adam giremez. Yâni bütün örfi tekliflerden muaf Bulgar köyüdür. Buradan batıya giderek (Ruscuk) eski benzerine geldik.

Eski liman ve büyük kale Ruscuk: Hicretin yetmiş, sekseninci senelerine doğru Niğbolu ve Eflâk kralı (Ruscuk) adlı kral tarafından bina edilmiş, bu kral Dobruca kralı üzerine galip gelmeğe yeltenmişti. Sonunda kral bu kale altında buz üstünde işü nûs ederken buz kırılıp kral Tuna nehri-nde boğulmuştur. Bunun tafsilini Yenvan tarihinde pek güzel yazmıştır. Sonra bu Ruscuk kalesini Dobruca kralı zabtetmiştir. Sonra Yıldırım Bayezid Han buraları fethedip zabtederken ve Eflaklılar kayıklarla Tuna'dan karşı tarafa kaçarlarken çoğu suda boğulmuşlardır. Timur hâdisesi zu-

hurunda Eflâk ve Boğdan kralları fırsat bulup Tuna'nın beri tarafında ne kadar sağlam kaleler varsa istilâ ettiler. Sonra Çelebi Sultan Mehmed Han Ruma müstakil padişâh oldukta yer götürmez askerle gelip Ruscuk'u geri almıştır. Bu Ruscuk kalesinden ikibin pâre kayık ve donanma ile karşıya geçip bekleyerek büyük hendekler kazıp Yerköyü kalesini bina ederek bütün Eflâk ve Boğdan'ın fitne başlarını ortadan kaldırıp yeniden kral nasbetmiştir. Bu şehir Süleyman Han yazması üzere Silistre eyâletinde Niğbolu sancağı hükmünde su-başlıktır. Üçyüz akça pâyesilye şerif kazadır. Müftü ve nakîb ve sipâhî kethüdâ-yeri, serdarı, gümrükemini, muhtesibi, şehir kethüdâsı, bacdarı, kale ağası ve neferleri vardır.

Ruscuk kalesinin şekilleri: Tuna kenarında alçak bir burun üzerinde dört köşe taş bir küçük kaledir. Etrafını Tuna kuşatıp doğuya şehire açık bir kat demir kapısı önünde kayadan kesme hendeği üzerinde tahta köprüsü var. Her gece bu zembekli köprüyü kale neferleri kaldırıp kapıya siper ederler, kale ada gibi kalır, asla havalesi yok. Etrafı dokuzyüz adımdır. İçinde kale ağası, imâm, müezzîn, kethüdâ evleri, cebehâne, anbar ile bir ibadethânesi, bir mehterhâne kulesinden başka bina eserleri yoktur. Burc ve baruları gayet müstahkem üç tarafa bakar ve karşı Yerköyü kalesine havale lâtif balyemez ve şayka topları, üstad topçuları gayet müstahkem üç tarafa bakar ve karşı Yerköyü ka- (Şakşaki) Paşa elli pare firkate ile Tuna deryâsı üzere Budin serhadlerinde Estergon kalesine varıncaya kadar muhafaza edip yine kışın bu kale altında limana gelip gemilerini bağlarmış. Hâlâ kale yanında büyük limandır.

Ruscuk şehri imâretleri: İkibin ikiyüz altı, üstlü hep tahta yelvan binalı evleri var. Serapa şendere tahta örtülüdür, kiremitli evi yoktur. Büyük sarayları ekseriya Tuna sahilinde bağlı, bahçeli hanedanlardır. Kible tarafı yokuş yukarı bağlı, bahçeli evlerdir. Üç mahalle keferesi var. Yahudisi yok, sadeec ticaretle gelip giderler. Câmilerinden çarşı

içinde (Rüstem Paşa câmii) mâmurdur. Mimar Sinan Ağa merhumun elinin sanatıdır. Medresesi, falanı yoksa da çocuk mektepleri çoktur. Üç hanı, kale dibinde Tuna kenarında bir hamamı, üçyüz adet dükkânı var. Bedestanı yoktur. Halkı cümle büyük tüccar olup kıymetli kumaşlar, kadınları yassı baş ile beyaz şeyh abası ferace giyerler. Bu şehir içinde haftada bir büyük pazar olup çarşı ortası büyük meydana adam deryâsı birikir. Bütün halkı Ulah ve Boğdan lisanlarıyla Bulgarcayı fasih söylerler. Gayet cömert, garib dostu, zevk ehli adamlardır ki bay ve fukaraya nimetleri boldur. Zira bolluk bir yer olup on kavun bir (penz)dir. Penz Eflâk parası olup bakır ve gümüşten kesmedir. Tuna kenarındaki bender ve şehirlerde geçer. Akçadır. Sair şehirlerde geçmez. On karpuz, bir okka ekmek, bir okka et birer penze olup bir okka bal dört penze, bir okka yağ on penzedir. Sair meta dahi ona kıyas olunur. Bu beldenin batı tarafında Tuna nehrine karışan (Lom) nehri güneyinde Kızanlık dağlarından Tırva Kotran?, Koprova dağlarından gelir âbı hayat gibi bir sudur. Kırk, elli çeşit leziz balığı olur. Hattâ Tuna sahilinde sakin olan kimseler arasında bir adam yağlı ve şişman olsa «Lom suyunun balığı gibi şişmiş» derler. Darbimesel hükmündedir. Âyân ve eşrafından Çavuş-zâde Paşa, Serdar Ali Beşe hanedan sahipleridir.

Bu kaleyi seyir ve temâşâ edip paşa bu şehirde kırk gün oturmağı fermân etmekle yüz pâre kayıklara binip Tuna nehrini karşıya geçerek (Yerköyü) kalesine geldik.

Yerköyü kalesi vasıfları: 816 tarihinde Çelebi Sultan Mehmed Hanın binasıdır. Özi eyâleti hükmünde has ve yüz-elli akçalık başkaca kazadır. Nâhiyeleri, kethüdâ-yeri, serdarı yoktur. Kalesi Tuna kenarında bir düz çimenzâr yerde dört köşe beyaz kesme taş ile bina edilmiş yuvarlak bir kale olup etrafı bin adımdır. İçinde Çelebi Sultan Mehmed Han câmii, kale ağası, üçyüz neferleri ve mehterleri, cebehânesi, küçük, büyük şahane elli adet topu vardır. Doğuya bir demir kapısı var, etrafında hendeği Tuna nehri ile dolu olup

kapı önünde zemberekli asma köprüsü, kaleden dışarı varoş etrafında tabur hendeği var. Kapı önünde gelip gidene dinlenmek için bir tahta köşkü, Tuna kenarında büyük limanı var. Hâlâ neferleriyle başka kapudanı Tuna defterdarından belirli maaşları var. Bu kalenin doğusunda yine Tuna sahilinde bir mâmur varoş olup bağlı, bahçeli şendere tahta örtülü altıyüz kadar mâmur evi, bir hamamı, yetmiş, seksen kadar küçük dükkânı var. Bütün reâyası Eflâklılardır. Tam serhad yeridir. Eflâk kâfirleri isyan edip önce bu kaleyi kuşattığı zamanımızda on defa vâki olmuştur. Burası gayet iş ve kazanç yeri olup halkı çok zengindir. Bilhassa Yerköylü Hasan ağa bin keseye mâliktir. Paşa onun hânesinde misafir olarak üç gün büyük ziyâfet edip her gün birer at ve üçer kese hediye verdi. Hele o kadar bal ve yağ verdi ki, tâbir olunmaz. Eflâk beyi dahi yedi araba kıymetli kumaşlar, yüz araba zahire, bir nakışlı ve cilâlı koçu araba hediye gönderdi ki içinde seksen Eflâk kesesi vardı. Bir tavla çapkın beygir, bir tavla yorga at hediye gelip diğer ağalara dahi yüz beygir hediye edildi. Hakire dahi bir yorga beygir verildi.

Ziyâret yerleri: (Şeyh Üryân Mehmed Dede) bu Yerköyde vücuda gelmiş mesnevî han bir cihan seyyahı idi. (Ruscuklu Kâtip Âmânî Çelebi) ölümüne tarih: «Yerköyünün kutbu vefât eyledi». Yergöğü kalesinin içinde gömülüdür.

Paşa burada bütün hediyeleri alıp yine askeriyle ve kapudan gemileriyle top ve tüfek şenlikleri ederek yine karşı tarafta Ruscuk kalesine geldik. Hakirin mübârek buyruqlularla İnebolu müsellimi Ergani'li Ahmed Ağaya gidip muhasebesini görerek bakaya mal tahsil etmeğim fermân olundu. Ruscuk'tan batıya giderek altı saatte Ablakova köyünde menzil aldık. Bir câmii var. Gayet mâmur zeâmet köydür. Buradan dokuz saatte Zıştovi kalesine geldik.

Zıştovi kalesinin vasıfları: Hüdâvendigâr Gazi Rumeli fütuhatına başladıkta (Zıştovi) adlı Eflâk hatmanı korkup

bu kaleyi bina etmiştir. Sonra Sultan Bayezid Veli fethetmiştir. İnebolu sancağı toprağında voyvodalıktır. Yüzelli akçalık kazadır. Kethüdâ-yeri, serdarı var. Kalesi Tuna nehri kenarında bir yalçın tepe üzrinde kayalık ve dört köşedir. Büyüklüğü ne kadar olduğu malûmum değil. Doğuya bir kapısı, kale içinde dizdar hânesi (1), bir câmii, nefer evleri, kâfi miktarda cebehânesi, birkaç şahî topları, Tuna'ya inen su yolları vardır. Yedi adet kulesinin tepeleri tahta şendere örtülüdür. Kalenin dışında ve yine Tuna sahilinde olan varoşu üçyüz ev olup ensesi dere ve tepeli bağlardır. Bir câmii ve bir hanı ve yirmi adet küçük dükkânı var. Reâyası ekseriya Eflâk ve Bulgar'dır. Âyânı yok ama bağları çok ve havası lâtiftir.

Buradan kalkarak İnebolu kalesine geldik. Krucusu Rum krallarından İstanbul bânisi İkinci Kostantin'in kardeşi İnebolu kralıdır. Yâni (Cennet Kuşu kralı) demektir. Çünkü Yunan lisanında (Poli) kuş olup (İne)de bir uçmağın ismidir. Hâlâ şehir kalesinin duvarında birçok Rum yazısı ile tarihler var. Böylece gayet eski bir kaledir. Yıldırım Bayezid Hanın fethidir. Süleyhan Han kanunu üzere Özi eyâletinde başkaca sancak beyi tahtıdır. Paşasının padişâh tarafından hası (400,000) akça olup 9 zeâmeti, 344 tımar erbabı, çeribaşısı, yüz-başısı var. Kanun üzere cebelileriyle (2000) asker olup paşası askeriyle üçbine varır. Üçyüz pâyesiyle şerif kaza olup nâhiyelerinden kadısına (5000), paşasına kırk ellibin kuruş hasıl olur. Şeyhülislâmı, nakibüleşrâfı, şehir nâibi, muhtesibi, sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, miri bacadarı, şehir kethüdâsı, kale ağası ve neferleri, divan kapudanı ve neferleri vardır.

İnebolu kalesi şekilleri: Tuna kenarında göge baş uzatmış çakmak taşlı bir kızıl kaya üzere bina olunmuş dörtköşe sağlam bir kaledir. Etrafı (4000) adımdır. Tuna'ya bakan tarafı gayet yalçın kayalar olmakla o taraflarda kale du-

(1) Dizdar (kale ağası) demektir.

varı yoktur. Büyük saraylarının pencereleeri Tuna nehrine bakar. Bu tarafın sokakları hep sarp taşlık olmakla taştan kesilme yokuş yukarı merdivenleri vardır. Kale yirmialtı kule ve iki kapıdır. Biri doğuya açık (Çarşı kapısı) dır. İki kat kavi demir kapıdır. Bu kapı kulesi içinde bir mescidi var. pencereleeri cihannümâdır. Bu kapı dibinde bir demir pencere var, yağmur yağınca bütün kalenin seli buradan dışarı akar. Bir kule kapısı dahi batıya bakar. Kale içindeki yukarı çarşıya çıkar. Bir kapının iç yüzünde borçlu, katil zindanıdır. Bu kapı arasında bir tunç adam pençesi vardır. Yine bu aralıkta at gemileri var. Bu dahi iki kat yeni kapıdır. Bütün kale neferleeri burada bekçilik ederler. Kale ağası bu kalede oturup her gece tıbhâne çalınıp bekçiler «Allah yekdir yek» diye feryat ederler. Zira Eflâk serhaddidir. Bilhassa Tuna nehri buz olduğu zaman bütün Allahın kulları kıymetli eşyalarını aşağı şehirden bu kaleye getirip koyarlar. Tâ bu mertebe soğuktur. Düşmanla aralarında ancak Tuna nehri var. Bu kale içinde kiremitle örtülü yüz kadar eski yapı ey vardır. Çerkes Ömer evi en mâmurudur. Bu kale içi yedi mihrabdır. (Yıldırım Han câmii) tuğla minareli ve kiremit örtülü bir eski câmidir. Kalenin doğu, kible ve güney taraf duvarlarındaki burc ve barular gayet müstahkemdir. Hendeki çakmak taşından kesmedir.

Aşağı hısar: Yukarı kalenin yalçın kalesi altında düzde Tuna kenarında kayalara bitişik başkaca liman kalesidir. Yalınkat olup burc ve duvarları gayet müstahkem ve usta işidir. Bu dahi dörtköşe olup etrafı tam beşyüz adımdır. Doğuya bir kapısı, başkaca kale ağası ve neferleeri vardır. Elli adet kiremit örtülü evi var. Evvelce bu kale liman imiş. Hâlâ Tuna kenarında olan duvarlarda gemi girip çıkacak kemerleeri aşıkâr durur.

Varoşu: Bu liman kalesinin doğusunda dere aşırı büyük varoştur. Tamamı üçbin sekizyüz adet mükellef ve mükemmel kiremitli ve şendere tahta örtülü altlı, üstlü onbir İslâm ve altı hıristiyan mahallesi vardır. Cümlesi yirmialtı

mihrabdır: (Şah Melik câmi)nin kalabalık cemâati vardır; uzunluğuna ve enliliğine yüzelli ayaktır. Bir sanatlı ve başka şekilde mermer minâresi var ki İstanbul'da bile emsali yoktur. Bu câmiin iki kapısından biri sağ tarafında terziler içine açılır, altı basamak merdivenle çıkılır. Bir kapısı çarşı içine açılıp on basamak merdivenle inilir. Câmi çarşı ve pazarın dar yerinde olmakla avlusu yoktur. (Eski hamam câmi), (Çelebi Efendi câmi), (Kapıçı câmi), (Emir Çelebi câmi), yukarı çarışda kale kapısı önünde (Kadı Ivaz câmi) saadetli kapısının üstünde tarihi budur:

**Çün yapıldı mescid-i Kadı Ivaz
Bir şems yaptı âmi bi-garaz
Söyledim itmâmma târih-i tam
Cehd idüp yaptı âmi bu dem Ivaz (Sene 1051)**

(Kâtip Bâli câmi) kurşunla örtülü mâmur mabedir. Minâresi câmiin sol tarafında olup kapısı üzerinde tarihi budur:

(Kad büniyel mescidi li vechil melikirrahman eşşehir bilkâtib Bâlî el emin Osman fi zamâni devleti Bâyezid Han cealâllahu mülkêhü fil emrû vel âman lihâzâ kad ketebe hâ-zettârih tekabbelehul medhi. Sene 806)

Bu câmi evvelce mescid iken Osman Ağa câmi etmiş ve ona şu tarih vâki olmuştur:

**Bâli kâtib mescidiyken bu makam
Câmi itti Osman Ağa ol hüman
Dedi târihin gelüb bir bülheves
Oldu bin kırksekizinde biltamâm (Sene 1048)**

Paşa sarayı yakınında (Hacı Kasım mescidi) kurşunludur. Eski tarz sanatlı mescid olup tuğla minâresi var. Kapısı üzerindeki tarihi: Sâhibülhayrat elhac Kasım bin Ömer fi şâbânil muazzam li seneti hamse aşere ve seb'amie», (secah mescidi), (iskele mescidi), (Kapan mescidi), (Sarachâne

mescidi) vesaire ki ondokuz adede ulaşıp sekiz adedinde hutbe okunur. On adet derviş tekkeleri, onaltı adet çeşmesi vardır. Mahkeme yakınındaki çeşmenin üstüne «Sâhibül hayrat vel hasenat el fakir Ömer bin Mustafa» yazıldıktan sonra dörtköşe bir mermer üzere güzel yazı ile şu târih kazılmıştır:

Çünkü çeşme oldu aynı câriye

Nuş iden yârâna sahhan âfiye (Sene 952)

Yirmi adet çocuk mektebi var. Hayır sahipleri çok olduğundan bütün çocuklarının her ay vakıftan paraları vardır. Her sene birer kat bayramlık elbiseleri ve surreleri verilir. On adet hamamı vardır: Evvelâ çarşı başında yol kenarında altı ayak taş merdivenle inilir çifte hamam gayet ferahlık vericidir. Bundan yukarıca (Eski hamam) bu da ferahlık vericidir. Kale altında Tuna'ya nâzır (Öğle hamamı) gayet lâtif olup öğleden sonra kadınlar girerler. Bundan başka şehir âyânının nakli üzere yetmiş adet has hamamları vardır. Yedi adet hanı var. Meshurları Şaban Çelebi hanı, Mustafa Çelebi hanı ve Eski handır.

Çarşı ve pazaları: Bin adet mâmur ve süslü dükkânı olup çarşısı gayet kalabalıktır. Bir sağlam bedestanı vardır ki bütün sanat ehli oradadır. Terzileri gayet çok olup Çerkes tarzı kırk türlü esvab biçmekte mahirdirler. Âyân ve eşrâfları atlas ve kemha ve porankon? çuka giymeğe maildirler. Orta halli olanları elvan boğası ve aşağı hallileri miktarınca esvab giyip başlarına kalpak geçirirler. Reâyâsı Çıtak, Eflâk, Boğdan, Bulgardır. Halkı fasih Eflâk ve Bulgar dili konuşurlar. Bütün evleri dere ve tepe, bayırlarda olup büyük hanedanlarının ikişer kapısı vardır. Birinden araba girer, çıkar. Ama her vakit açık değildir. Küçük kapı büyüğe bitişiktir. Her vakit ondan girilir. çıkılır. Minâre gibi bacaları vardır. Şehir gayet bolluk olduğundan halkı zengin ve nimetleri bol olup yabancı kimseleri evlerine davetle ziyafet ederler. Daima fukarayı himaye edip birbirleriyle güzel

geçinirler. Düşmanlık eden ,kovcu, kötileyici, münafık kim-seleri şehirde komayıp sürerler. Caddeleri sanatlı kaldırım döşelidir

Erkek ve kadınları gayet edib olurlar. Sanayiinden İnebolu Hacı Mustafa'nın yaptığı tüfeğin yeryüzünde misli yoktur. İçi burmalı meşhur tüfek olup şimdiye kadar bir üstad taklit edememiştir. Bir tüfeği besyüz kuruşa satılır. Şehrin kible tarafında şehire engel bağlar içinde Ali Koç Baba ziyâreti vardır. Vidin kalesi İnebolu'nun batısında ve üst tarafında olup üç günlüktür.

Bu İnebolu'yu mümkün mertebe seyir ve temaşâ edip âyânından iki Ömer ağadan hediyeler aldım. Melek-Ahmed Paşa efendimizin muhasebesi malından Erganili Ahmed ağadan yirmi kesesini alıp bir kese kuruş, bir köle, bir İnebolu tüfeği, iki baş yorga beygir hakire ihsân eyledi. Tuna kapudana Mes'ud Ağa ile donanma fırkatelerine bütün yüklerimiz ve atlarımızla girip sağ tarafa doğuya akarak iki gün üç gecede Ruscuk kalesine girdik. O an top ve tüfek şenlikleri ederek paşa efendimizle buluşup yirmi kese İnebolu mahsulünü teslim eyledim. Hakire yüz altın ve bir hil'atı fahire giydirdi. Gece ve gündüz Ruscuk şehrinde şerefi sohbetleriyle müşerref olurduk.

TUNA NEŞRİYLE ÇIKTIĞI YERDEN DÖKÜLDÜĞÜ YERE KADAR TUNA NEHRİNE KARIŞAN NEHİRLER

İstîtrad: Evvelâ bu dünya adasını Atlas Denizi, Umman denizi, Okyanus denizi kuşatmıştır. Dünyada ikiyüz kırk adet büyük nehirle kırkdört bin küçük nehir, üçyüz altmış göl, dünyayı çeviren denize karışır. Bu ikiyüz kırk nehirin birbirinden uzaklığı elli fersahtan bin fersaha varıncaya kadardır ki, bin fersahtan ziyadesi, elli fersahtan eksigi yoktur. Bütün kara ve deniz seyyahları ve eski bilginler yeryü-

zünü dolaşıp böyle bulmuşlardır. Bunlardan Seyhan, Ceyhan, Nil, Fırat nehirlerinin cennet nehirlerinden olduğu hadisi şerifle sâbittir. Bunlardan Nile ile Fırat Arzı Mukaddesten geçerler ki cennet ehlinin içeceği nehirlerdir. Ama (İdil) büyük nehri hepsinden büyük olup Moskof diyârındadır. Uzunluğu kırk, elli mildir. Derinliği yirmi, otuz kulaçtır. Çıktığı yer Moskof diyârının batı tarafındaki Atlas denizi yakınları dağlardan olup yedi aylık yol doğuya akarak Hazer denizine karışır. Moskof gemileri, Acem'in Bakû, Demirkapı, keylan gemileri bu nehre girip Moskof memleketine tüccar götürürler. Hattâ Üçüncü Murad Han zamanında Sokollu Mehmed Paşa Azak kalesi dibinden cereyan eden Ten (Don) nehrinin başı İdil (Volga) nehrine üç menzil yakın olmakla İdil'den kuyular kazıyıp Don nehrine karıştırmak için iki sene çalışmış ve birçok işler husule gelmişken Allahın emriyle kışın şiddeti gelip asker kırılarak mühimmat orada kalıp Moskof'a kısmet olmuştur. Eger İdil (Volga) nehriyle Don nehri birbirine karışsaydı İstanbul'dan gemiler Karadeniz'e. Azak denizine, oradan Don nehriyle tâ Volga nehrine, oradan gemilerle Acem diyârında Demirkapı, Şirvan, Şemahî taraflarına gidip korkusuzca zabtetmek mümkündür. Hâlâ Âl-i Osman hükümdarları istese kolay iştir. Çünkü İdil nehrine hendekler varmağa bir saatlik yer kalmıştır. İdil'in irtifai fazla, Don ise aşağıdır. Bu veçhile İdil'i Ten'e akıtmak kolay ve mümkündür. Hakîr, İdil hendeklerini Mehmed Giray asrında görmüşümdür. Bundan sonra (Yayık nehri) gelir. Bu da Moskof diyârından Kozak, Heşdük müslimleri içinden akıp yine Hazer denizine dökülür. Bundan sonra küçük nehir evsafını yazacağımız Tuna'dır. Ondan sonra Basra ve Kurna önünde cereyan eden Şattûlarab nehridir. Ondan sonra Mısır'ın Nil nehridir. Ceyhan, Seyhan dahi küçük nehirler imiş ama hakîr görmedim.

BÜYÜK TUNA NEHRİ BEYANINDADIR

Tuna taşıdığı ve taşmadığı zamanlarda Ruscuk, Silistre, İshakçı önlerinde ana Tuna'dır. Çatal değildir. İki mil enliğinde, otuz, kırk kulaç derinliğinde bir denizdir. Çıktığı yer Nemse çasarının payitahtı olan (Viyana) kalesinin batısında onbir konak içeri Alman dağlarından olup oradan itibaren batıya akarak ikiyüz beş pare kale ve şehri sulayıp yüzonyedi konak doğuya akarak beş yerden Karadeniz'e dökülür. Birinci kolu denizle Tuna'nın dalgalandığı mahalde Kili kalesi boğazından Karadeniz'e dökülür. Buradan İsmail, İbrâil, Kalas, İshakçı, Horşova, Silistre, Ruscuk, tâ Budin'e gidinceye kadar nice bin şayka ve transa gemileri gidip gelir. İkinci kolu, Tolçı kalesi yakınında Süne boğazında denize karışır. Üçüncü kolu Silistre'den ayrılıp Hızır İlyas boğazından Karadeniz'e dökülür. Dördüncü kolu Beştepe yakınında Karadeniz'e karışır. Beşinci kolu Karaharman kalesi dibinde Karadeniz'e katılır. Büyük gemiler burada bağlanıp kışlarlar. Yüklü gemiler çokluk girip çıkmazlar. İşte Tuna Karadeniz'e bu vecihle karışır.

TA ALMANYA'YA VARINCAYA KADA TUNA'YA DÖKÜLEN KÜÇÜK NEHİRLER

Ruscuk dibinde (Lom nehri) Niş şehri yaylalarından gelir. (Yantora nehri) Şıbka yaylalarından gelip Zıştovi ile Ruscuk arasında Tuna'ya karışır. Otma nehri Lofca şehrin-den geçip İnebolu yakınında Tuna'ya karışır. İskir nehri Samakov dağlarından çıkıp Sofya şehri yakınında Kenan Paşanın çiftliği dibinde ve Kuş dağı eteğinde Büklüce limanını geçip Sofya sahrasına uğrar. Andan (İzlâdi) dağlarından geçerek Plevne'nin yarım saat yakınına kadar gelir ve bura-

da gemilerle geçilir. Andan (Rahova) kasabasıyla İnebolu arasında Tuna'ya dökülür. Döküldüğü yerde (Zamet) adında bir köy vardır. Lofder nehri) Lofder dağlarından çıkıp İnebolu yakınında Tuna'ya akar. (Otos nehri) Rivaca dağlarından çıkıp Lofder nehri yakınında Tuna'ya dökülür. Küçük nehirdir. Ama âb-ı hayattan nişan verir. (Ratmeon nehri) yine o dağdan çıkıp Vidin yakınında Tuna'ya dökülür. Morava nehri Hersek sancağında Oziçe şehri dağlarından çıkıp «Yagurine» ve «Yeraken» kaleleri arasında Tuna'ya dökülür. Sava nehri kaynağı Bosna eyâletinde kırk sancağı toprağında Zerin oğlu diyârlarında ve Dodoşka dağlarındadır. Buradan toplanıp Odrine, Lakavkorya, Behke, Kosidaniçe kaleleri kenarından geçip büyük ve küçük yetmiş adet suyu dahî alarak (Sirem) sancağı kalelerinden (Raça) adlı kale dibinde geldikte karşıdan (Drin) büyük nehri ile karışır. Drin nehri ise —gördüğüm gibi— Hersek sancağında Çimerne yaylasından ve Oylak dağlarından toplanıp iner. Zagor dereleriyle bir olup Foça şehri içinde «Pethotne) nehriyle birleşir. Pethotne, Pirzerin, Dokakin sancağı hududunda Arnavutluk içre Plav kalesi dağlarından çıkıp, Istari olah yakınından geçip Foça'da Drin nehrine karışır. Drin nehriyle ikisi Foça şehrinden aşağı Osti Koleniye kasabasına uğrar. Ondan Visgrad kalesi dibinde Sokollu Mehmed Paşanın oniki göz büyük köprüsü altından geçip Draç kalesi dibinde Sava büyük nehrine karışır. Oradan Bögürdelen kalesini geçip Tuna Belgrad'ı kalesi duvarını döverek Tuna nehrine karışır. Sava suyu Tuna kadar lezzetli değildir. Gradişka dağlarında demir madenlerine uğadığından Belgrad'ın tabiat sahibi olan ahalisi Sava'nın Tuna'ya karıştığı yerden daha yukarı doğudan yâni Zemon kalesi tarafından kayıklarla Tuna suyu getirirler. Yakova nehri Budin yolu üzerinde Velikvar kalesi dibinde Tuna'ya karışır. Drava nehri Hırvat diyârından ve Çikatorna ve Dodoşka dağlarından gelip, Kanije yakınından geçip Ösek dibinde Tuna'ya karışır. Köprü tutmaz, davlumbaz gemi köprüleriyle geçilir büyük nehirdir.

Krasça nehri Yakova ile Porga dağından toplanıp Ösek'e yakın ve (Alpova) kalesinden geçerek Drava nehriyle Tuna'ya katılır. Şarız nehri Kanije serhadlerinde Balaton gölünden gelip Budin yolunda Yedikule dibinde tunaya karışır. Raba (Rabb) nehri Hırvatistan Uyvar kalesi dağlarından beri gelip Çobaniçe kalesi yakınından geçerek Yanık kalesi hendekleri içinde Tuna'ya dökülür. Geçit vermez, kanlı sudur. Delice nehri Nemse çarınının Sen Martin dağlarından çıkıp bu dahi Yanık varoşunun hendeginde Rabb nehri ile Tuna'ya karışır. Felka nehri Peçarhonta yaylasından gelip Uyvar kalesi dibinde Tuna'ya karışır büyük nehirdir. Layta nehri, bu da Nemse dağlarından çıkıp Prok kalesi dibinde Tuna'ya dökülür. Elhasıl Osmanogullarının Estergon kalesinden yedi konakta Nemse çarını tahtı olan Bec (Viyana) kalesine varıncaya kadar arada geçit vermez dokuz adet büyük nehir vardır. Bec nehri Alman dağlarından çıkıp Nemse (Avusturya) çarınının tahtı olan (Kolva) kalesi dibinde Tuna'ya dökülür. Bu nehir sebebiyle kaleye de (Bec) (Viyana) derler. Ama asıl ismi Kolvar'dır. Finlanda nehri Alman'dan gelip eski Bec dibinde Tuna'ya karışır. Biyâre nehri Alman dağlarından gelip Şemeşvaros? dibinde Tuna'ya dökülür. Hasılı Bec kalesinden tâ Berak? kalesine varıncaya kadar onbir adet geçit verir nehirler vardır. Hepsi Tuna'ya karışır. Fakat isimleri Almanca olduğundan hatırlarda kalmamıştır.

Tuna'nın kaynağı beyanımdadır: Alman dağının tepesinden çıkıp şadırvan gibi sıçrar küçük pınardır. Başında nice değirmenleri ve nice çuka dolapları vardır. Atladığı mahalde altından arabalar ve adamlar geçerler. Ondan aşağı üç adet nehir karışıp Süleyman Han asrında Kasım Paşanın bu mahalde ikibin adamı boğulup kendisi kurtulmuştur. Bu Alman dağının tepesinden bir büyük nehir daha akıp batıya 17 konak giderek Atlas denizi kenarında (Yançat)? büyük şehri dibinde deryâya karışır. Buraya gelinceye kadar Tuna

batısından Budin ve Avusturya eyâletleri cihetinden olan nehirleri birer birer beyan ettik. Sol taraftan Macaristan. Egri, Tameşvar. cihetinden karışanları dahi beyan edelim:

Madin? nehri Avusturya hududunda Barak kalesi karşısında Siman dağlarından gelip Tuna'ya akar. Pusrab nehri maden yaylalarından gelip Pojen kalesi varoşu dibinde Tuna'ya katılır. Karak nehri Oyvar dibinden maden yaylalarından çıkıp Litre kalesi sahralarından geçerek Komran adası karşısında Tuna'ya dökülür. Litre nehri dağlarından gelip Litre kalesini ve (Şuvarn) kalesini geçip Oyvar kalesi hendeğinde devran ederek güneye akıp Komran kalesi önünde Tuna'ya dökülür. İpol nehri Maden dağından gelip Love kalesi yakınında Tuna'ya dökülür. Gare nehri, bu dahi Maden dağından gelip (Novograd) kalesi yakınında Tuna'ya karışır. Oradan Budin karşısında (Bac) kalesi sahralarında ve Budin köprü başında (Peşte) kalesi ovasından tâ (Gecemket) köylerine, (Yankocse, Bac) kalelerine varıncaya kadar Paçka ve Laçka kırlarında dolaşır. Tâ (Titel) kalesine varıncaya kadar on konak yer olup buralarda Tuna'ya nehir falan karışmaz. Tise nehri Leh memleketiyle Erdel diyârının Sikel hududu yakınında (.....) doğusunda Turla nehri çıkıp (Akkerman) kalesi dibinde Karadeniz'e karışır ve yine bu Sohansamur yaylasının batısından Tise nehri çıkıp, Erdel ile Macar diyârının ortasından geçip (Hoşvar, Kaşe?) kaleleri sahrasından geçerek Egri eyâletinde (Sonluk) ve (Segedin) kalesine varıp (Potinel) kalesi dibinde Tuna'ya karışır. Tuna burada deniz gibi olur. Zira Tise, Sava, Drava, Moroş Tuna'ya yakın büyük nehirlerdir. Beki nehri Façat dağlarından gelip (Beş Kelek) kalesini geçerek Tuna'ya karışır. Moroş. Tameş, Şebeş nehirleri. Bunlar hep Tameşvardan aşağı Pançova yakınında Tuna'ya karışır. Oltu nehri Erdel diyârının Klçovar yaylalarından gelip bu Eflâk içinde Niğbolu önünde Tuna'ya dökülür, gemi ile geçilir, âbı hayat bir sudur. (...) nehri Erdel'in Yraşa dağlarından gelip Eflâk diyârında (Arşat) yakınında Tuna'ya karışır. Or-

mançe nehri Erdel'den gelip Tuna'ya dökülür. Laveho, Slo-
run, Rajovay, Erçiş nehirleri, bu beş nehir bir günde geçilir.
Birbirine yakındır. Hepsi Erdel diyârından gelip Eflâk hu-
dudunda Tuna'ya karışır, geçit vermez bataklı, çataklı su-
lardır. Prahova nehri Eflâk hududunda geçit vermez sudur.
Erdel'den gelip Tuna'ya karışır. Balvaniçe nehri Erdel'den
Eflâk diyârına gelip Tuna'ya karışır. At ile geçilir. Bozada
nehri Erdel'den gelip Bozada şehrinde geçerek Eflâk hudu-
dunda Tuna'ya dökülür. Remlik (Rimnik) nehri Erdel'den
gelip (Rimnik) şehrinde geçerek Tuna'ya dökülür. Fokşan
nehri Erdel'den gelip Fokşan şehrinin ortasından geçer.
Karşısı Boğdan'dır. Bu küçük nehir huduttur. Andan Tuna-
ya dökülür. Yokna nehri Besova dağlarından gelip güneye
gider. Tuna'ya dökülür. Seret nehri Erdel vilâyetiyle Leh
vilâyeti içinden hasıl olup Boğdan diyârında gemi ile geçi-
lir. Kalas kalesi yakınında Tuna'ya dökülür. Berlad nehri
Seret nehrine karışır. Eskanti nehri dahi Berlad'a dökülür.
Terota nehri Berlat'tan ayrılmıştır. Prut nehri Kazak vilâ-
yetinden gelip (Çoçra) önünde gemi ile geçilir. Yine Boğdan
hududunda Tuna nehrine girdikte Tuna umman olur. Bu
mahalde Boğdan hududu ve bütün Tuna'ya karışan nehir-
ler tamam olur. Tuna'nın sağ ve solunda altmışaltı kadar
büyük nehir karışmış olur. İnşallah yerleri geldikte her bi-
ri rastgeldikleri kaleler ve şehirleriyle, doğdukları ve dökül-
dükleriyle ve lezzetleriyle tafsilâtıyla yazılır. Aillaha hamd
olsun Cenab-ı Hak sıhhat verip Tuna'nın doğuşundan dökü-
lüşüne kadar Alman dağlarına varıncaya kadar iki tarafını
iki kere devran ettiğimiz için ahvâline vâkıf olup bu şekilde
yazdık. Kusurumuzu af eteği ile örteler.

Sadede gelelik: Ruscuk şehrinde zevk ve safâ ederken İstanbul-
dan Kapıcılar-başı Bayram Ağa kırk kapıcı ile paşaya hatt-ı şerif
getirdi. Kade-kethüdâyı yakalhyarak der-i devlete gönderilmesine fer-
mân sadır olmuş. Melek-Ahmed Paşa efendimiz «emir padişâhımın-
dır» deyip Kade-Kethüdâyı Ruscuk kalesine hapseyledi. O an mek-
tuplar yazılıp paşa «Hazır ol, Evliyâ'm. Kaya Sultanıma gideceksin»

deyip yüz altın harçlık verdi. O an mektupları alıp şehir kenarında dünyadan habersizken atlarıma binip Ruscuk'tan kibleye bir gecede (Pravadi) kalesine geldik. Oradan bir günde (Kırkkilise)ye, oradan İstanbul'da Dutcularda Kaya Sultana vardım. Bu hakiri haremine alıp perde arkasında söyleyip paşanın Eflâk ve Boğdan tarafına geçip hediye aldığını ve adl ve adaletini nakil ve hikâye eylediğimde çok memnun oldu. Fakat Kade-Kethüdânın bağlanarak kapıcı-başı berber-başı eliyle Ruscuk kalesinde hapiste bulunduğunu haber verince Kaya Sultanın aklı başından gidip buna üzülererek «Vallahi Evliyâ Çelebi! Benim paşamın kethüdâsı için ikibin kese dahi olsa esirgemedem sarfedip kurtaracağım, ne olursa olsun bunu Kazağa komam» dedi. Hemen koçusuna binip doğru Siyâvuş Paşa hatunu Recep Paşa kerimesi hanım sultana varıp «Tez kocanı çağır gelsin» dediğinde Siyâvuş Paşa hareme girip «Safâ geldin sultanım!» der demez Kaya Sultan «Bre zâlim Siyâvuş! Kocam herhangi mansıbı âli alırsa elinden alırsın. Ahır mührü dahi alıp onunla iktifa etmeyerek şimdi de kethüdâsını habsettirdin ve katletmek istersin. Paşam ile akraba değil misin? Babamın çukadarı, paşam silâhdarı idi. Kırk elli yıllık hukukunuz varken nasıl nefesine tâbi olarak bu kadar hukuku ayaklar altına alırsın? Paşamın kethüdâsını hapisten saliver. Yoksa cedim ruhu için seni melâmet ederim» diye gazabla cevap verdikte Siyâvuş Paşa «Sultanım senin paşanda padişâhın bin kesesi vardır. Bunlar hep Kade-Kethüdâ eliyle alınmıştır. Gelsin muhasebesini görsün. Yine paşasına gitsin» deyince Kaya Sultan «Benim paşam üçbin kese kalemiye aidatını kapı arası hazinesine koyup borcunu ödedi. Bin kese geçmişi vardır. Padişâh defterine müracaat olunsun. Filvaki ehlimin hazine-i padişâhiye borcu var ise ben ödeyeyim. Paşamın kethüdâsından ne istersin?» diyerek hiddetle buradan kalkıp valde sultana, saadetlû padişâha, Kızlarağası Dev Süleyman Ağaya ve daha nice mahallere vardiktan sonra sarayına geldi. Ertesi gün Kade-Kethüdâ bağı olarak getirilip silâhdar ocağına teslim olundu. Bin kese talep edip hapsedtiler. O gün Siyâvuş Paşa divanı padişâhiye varınca Kızlarağası Dev Süleyman Ağa «Ver mührü bre sefih oğlan» diye zor bazı ile mührü Süleyman Ağa Siyâvuş Paşadan alıp Gürcü Mehmed Paşaya verdi. Gürcü Mehmed Paşa mührü alıp müstakil vezir-i âzam oldu. Siyâvuş Paşayı da bostancı kayığıyla Akdeniz'e sürüp sa-

zayındaki bütün mal ve mülkünü zabtettiler. Kendisi çıplak kaldı. Sonra Rumeli eyâleti ihsân olunup Kade-Kethüdâyı hapisten Gürcü Mehmed Paşa çıkarıp yine paşaya revan oldu.

Neticede Siyâvuş Paşa, efendimizden halkın ayaklanması ile mührü alıp vezir-i âzam olmak için Bektaş Ağayı ve Kara Yeniçeri Ağasını, Çelebi Kethüdâyı, Vâlide Sultanı ve nice günahsızları katletmekte efendimiz Melek-Ahmed Paşa duyup «fakir Siyâvuş Paşa altmış günlük mühürden ötürü bu kadar insan öldürdü. Allah bu mühürden kendini hüsnühal ile halas edip vâlidesini, Hüseyin bey biraderini ağlatmaya» demişti. Allahın hikmeti altmış gün vezir olup (bizim ayaklanma ile azlimizden ziyade) kötü isimle mühürden azlandı. Oradan fakir yine Kaya Sultandan ikiyüz temiz para yol parası alıp İstanbul'dan yine menzille bir gün bir gecede Burgaz'a, oradan Aydos'a, oradan Pravadi'ye, oradan Ruscuk'ta paşaya gelip Siyâvuş Paşanın azil haberini getirdiğimizde Melek-Ahmed Paşa, «Siyâvuş Paşa yine Silistre mansıbını elbette üzerimizden alır» buyurdular. Filhakika öyle oldu. Çünkü her mansıbı üzerimizden Siyâvuş Paşa alırdı. Bu hizmetimiz karşılığında sadrazâm hakire Babadağı voyvodahgını ve zahire bahasını ihsân edip Kade-Kethüdânın itlakına ılgarla gittiğimiz için bir kese kuruş ve samur kafası kürk ihsân etti. O gün Ruscuktan Silistre'ye revan olduk.

RUSCUK'TAN SİLİSTRE'YE GİTTİĞİMİZ

Evvelâ doğuya Tuna sahillerini takip ederek (İlhanlar) köyüne geldik. Ruscuk nâhiyesidir. Burada Deliorman derler mâmur nâhiyelerdir. Paşaların has voyvodalıdır. «Mum söndürüp şâh sevindirir» diye bu tâifeyi kötülerlerse de düpedüz iftiraadır. Ancak bir âlay rençber fukara levendmeşreb adamlardır. Oradan (Küçük İlhanlar) köyüne geldik. Buradan yine doğuya Mustafa Baba tekeksine geldik.

Mustafa Baba tekkesi: Hacı Bektaş Veli tekkesidir. Rum, Arab ve Acemde meşhur tekkedir. Bir yerden geliri yoktur.

Yüzelli baş ayağı açık erbabı maariften fakrûfakre erenleri vardır ki gönülleri yanık dervişler asıl bunlardır. Alçak bir geniş meydanı var. Şiddetli kışta araba ile meydanı muhabbete ve pelit odunlarını yığıp, alev alev yakıp bütün âşıklar dört tarafında can sohbeti edip devletin devamına, padişâhın şevketine duâya devam eder ki önder pîri azizin mübârek mezarı etrafında o kadar sanatlı gece kandili; kandiller ve şamdanlar ve alem, tabıl, kudümler vardır ki dillerle anlatılamaz. gündüz gece mutbağında yemeği pişip gelip geçene sabah akşam nimetleri boldur. Bu kadar masrafları clunca beyan ettiğim üzere belirli bir geliri olduğundan ileri gelmeyip ancak bazı hayır sahiplerinin adak ve ihsân gibi bazı hediyelerindedir. Oradan (Arabaçılar) köyüne geldik. Silistre nâhiyelerinde yüz hâneli, bir câmili müslüman köyüdür. Bin altmışbir Zilkaadesinde bu köy âyân ve eşraf. ulemâ ve dîn adamları büyük alay ile Silistre'ye gelip bismillah ile köye girerken bütün Silistre ahali karşılamağa çıkıp kaleden toplar atılıp azim şenliklerle saraya girdiler. Güruh guruh bütün ibadullah tebrike gelip hediyeleri arz olunup adl ve adalete başlandı.

Gaziler diyârı, iman duvarı Silistre kalesi: Önce fâtih 794 tarihinde Yıldırım Bayezid Handır. Şehir isimleri içinde gerçi bu sağlam kaleye (Dar-ı Eflak) derler ama bütün arifler (gaziler yeri, iman duvarı) derler. Hakka ki Ruscuk ile bu Silistre kalesi Tuna kenarında sağlam duvar olmasa kışın Tuna nehri buz olduğu vakit Eflak ve Boğdan kâfiri tâ Edirneyedeki iki gün içinde baskın ederdi. Hak teâlâ bu kaleleri zamanın âfetlerinden muhafaza eyleye. Süleyman Han kanunu üzere Özü eyâletinin merkezidir. Lâkin hazine defterdarı, tımar defterdarı, defter emini, defter kethüdâsı, çavuşlar kethüdâsı ve emini ve kâtibi yoktur. Zira sonradan Rumelinden ayrılarak eyâlet olmuştur. Eyâleti cümle sekiz sancaktır. Evvelâ (Niğbolu livası), (Kırkkilise livası), (Vize livası), (Bender livası), (Akkerman livası), (Kılburun livası), (Silistre livası) paşa sancağı merkezidir. İki sancak da-

hi iltizamla zabtolunurdu. Biri Eflak, diğeri Boğdan'dır. Kâfiristan olmak cihetiyle beyleri her sene devlet-i âliyeye binner kese-i Rûmî hizmet ederler. İsyanları zuhur ederse illeri, vilâyetleri yağma ve garet olunup katliâm olunur. Ama bu Eflak ve Boğdan sancakları iltizam ile olduğundan timar ve zeâmet yoktur. Fakat sefer olunca Eflak ve Boğdan Silistre paşasıyla sefer açıp üçerbin asker getirip kaleler tamerine, hendekler temizlenmesine, kaleye toprak sürüp topçekerî yapmağa memurdurlar. 4000 asker dahi Bucak Tatarı derler cebe ve cevşenli yiğitlerdir. Her ne zaman sefer olsa hazırdirler. Paşanın kendi merkezi Silistre sancağında. Hasların oniki voyvodalığı vardır. Hası hümâyûnu bu voyvodalıklardan hasıl olur. Evvelâ Babadağı hası, altı kese muhasebesi vardır ve (Kosova, Dobruca, Deliorman, Hacı oğlu pazarı, Eski Cuma, Pravadi, Aydos, Krinat, Silistre) hasları Silistre kanunu üzere üçyüz akça şerif kazadır. Nice kere beşyüz akça pâyesiyle mollalara sadaka olunmuştur. Nâhiye ve köyleri bütün mâmurdur. Senede kadısına otuz kese hasıl olduğuna şüphe yoktur. Hattâ zamanımızda Mukim efendi kırk kese mal aldı. Zira reâyası şer-i şerife gayet itaatlidirler Paşasına bütün haslarından adalet üzere Melek-Ahmed Paşa efendimiz zabtı üzere kırkbin kuruş oldu. Sair vezirler daha ziyade tahsil ederler, mâmur eyâlettir. Sair bedavasıyla ve cürm ve cinayetiyle sekiz adet sancağında ikiyüz bin kuruş olur. Bir hâkimi Tuna kaptanı Maksud Ağadır. Bir hâkimi dahi gümrükeminidir. Biri de sipâhi kethüdâ-yeri, dördüncüsü yeniçeri serdarı, altıncısı şehir voyvodasıdır. Muhtesib ağa, şehir nâibi, bacdarı, balıkemini hep bunlar hâkimdir. Yetmiş yük akça iltizamdır. Bir hâkimi de İmâmî Âzam rahmetullahı aleyh hazretlerinin mezhebi şeyhülislâmıdır. Nakibüleşrâf dahi hâkimdir. Elhasıl onsekiz hâkimi vardır ki onsekizinci hâkimi çeri-başıdır. Silistre sancağı hükmünde bulunan kazalar inşallah yerinde yazılacaktır.

SİLİSTRE KALESİ ŞEKİLLERİ

Tuna sahilinde kesme taşla yapılmış kavisli şekilde sağlam sùrdur Güya yay gibi yapılmıştır. Yayın çile tarafı Tuna kenarındadır. Yayın çile başlarından güya Tuna'ya bakan sağlam kaleleri vardır. Bir tarafı Tuna içindedir. Burada büyük gemiler üzere yetmiş seksen adet un değirmenleri vardır ki seyre değer. İnşallah yeri gelince yazılır. Kalenin kara tarafı güya yayın kabza tarafıdır ki sağlam ve kavi büyük taşlarla yapılmış yay gibi, kavis misâl, yarı yuvarlak geniş, enli, derin hendeği vardır. Daima içinde Tuna nehri akıp hendeğin batısından girer, doğusundan çıkar. Onbir adet kavi kuleleri olup beşyüz bedendir. İkişer kat mazgal delikleri vardır. İki kapısı olup biri yanında Tuna kenarında su kapısıdır ki küçüktür, ekseriya kapalı durur. On basamak merdivenle Tuna nehrine inilir. Bir kapısı dahi kibleye şehre açık, iki kat, sağlam, havi demir kapıdır. Bu kapı güya yay gibi bina olunan duvarın yatay kabzası mahallindedir.

Hendek enliliği üzere tahta köprü ile geçilir. Her gece kale neferleri köprüyü zincirlerle burc ve barular üzerinde dolap ve makaralarla çekip kale kapısını kaparlar. Kale Tuna nehri içinde güya bir ada gibi kalır. Bu kale kapısına dışardan içeri girerken kapının solunda kemer altında büyük pehlivan güzü asılıdır. Sağ tarafında hendek üzere gelip gidene dinlenmek için tahta bina güzel bir maksuresi vardır. Bu kapıdan içeri orta kapının üzerinde ay ve güneş tasvirini olgun usta beyaz mermer üzere yazmış, hakkaki mermerde kazmış güneş ve ay göstermiştir. Gökyüzünde öyle bir ay-güneş resmini bir ressam kâmil kemaliyle oymamıştır. Güya ay, nurlu bedr olmuş, güneş mülküne ışık vurmuş. Duvarlarının yüksekliği seksener zira' yüksek sağlam sùrdur ama küçüktür. Etrafı tam (770) levendce adımdır. Ehli keyf adımıyla bin adım olur şirin kaledir.

Kale duvarında bulunan imâretler: Evvelâ kale kapısı üzerinde küçük, Yıldırım Hanın tahta minâreli ve yüksek bir câmi vardır. Yüzyirmi yaşında hal sahibi bir müezzini vardı ki ensali görülmemiş mübârek bir zattı ve bir hâfız. Allah kelâmını (Kur'an-ı) ezberlemiş Mısırlı imâmı vardır. Yedi saatte hazret-i Kur'an-ı mecidi ifratsız ve takritsiz hatını şerif ederci. Orta kule, cebehâne kulesi ve buğday anbarı, yirmi adet nefer evleri vardır. Kale ağası ve nice neferleri ve topçuları vardır. Küçük ve büyük kırk pâre şahî ve darben ve kolomborne, şayka ve saçma topları vardır. Ama bal-yemez topları yoktur. Çoğunlukla topları Tuna'ya bakar. Bir kaç şahâne topları kara tarafında hendek kenarında paşa sarayına bakar. Zira vezirlerin sarayı kale önünde Tuna kenarındadır. Bu kalenin her gece bekçileri «Allah yekdir yek» diye gözcülük edip nöbet beklerler. Zira kış şiddetli olup Tuna buzu donduğu zaman karşı Tuna aşırısı Eflak kâfiristanı olmakla serhad olup ziyâdesiyle korkulur.

TUNA'NIN BUZLARI

Tuna'nın buzu çözüldükten sonra emniyet hasıl olur. Fakat Tuna buzlarını tâ Alman diyârındanberi sürükleyip getirdikte kale duvarının yüksekliği seksen zira' olduğu halde nice kere buzlar birbiri üzerine kat kat yığılıp kale duvarından içeri çok kereler buz parçaları girip nice evleri harab etmiştir. Nehir içinde her buz parçası birbirine vurduktaki top gibi yıldırım hasıl olur. Bu Tuna nehri donduğundan bu şehir gayet bolluk olur. Zira Tuna üzerinde bulunan Eflak, Boğdan ve daha nice köy ve kasabalar taraflarından nice bin camız kızaklala buz üzerinde odunlar ve yelvan direkler ve başka yiyecek ve içecek gelir. Nice bin adet Silistre şahbazları Tuna buzu üzerinde çadırlar kurup işü şretle meşgul olurlar. Mehterhâneler çaldırıp cümle dilberler buz kayarlar ki garip temâşadır. Kimi nalınla elinde harbe, değnekle ayak üzere buz kayarak şehirden şehire şimşek gibi gi-

der. Şayet mübârek bayrama rastlarsa büyük salıncaklar kurulup âşik maşuk birbirleriyle kolan çekip sallanırlar. Zira Tuna buzu altı, yedi karış donar. Soğuk çok olduğu sene on karış donup nehrin kapandığını biliriz. Allahın acâip hikmetidir. Nice bin balık avcıları buzu delip yüz okka gelir Morına balığı ve Mersin balığı çıkarırlar. Diğer çeşit balıkların hesabını Hudâ bilir. Silistre ahali buz parçalarını saklayıp Temmuz ayında billûr ve necef gibi vişne hoşafı içine koyup daimî hayat bulurlar. Allahın hikmeti, cenabı bâri balıklarına su içinde hayat vermek için Tuna nehrinin bazı yerinde su içinde nice bin delikler halketmiştir ki o mahallerde asla Tuna buzu olmaz. Mezkûr deliklere nice kere yüzbin büyük balıklar gelip başlarını buzdan çıkarıp nefes alıp insanın su içtiği gibi cümle balıkların rüzgâr içtiklerini gördüm. Acib hikmettir. (O mâhiler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler) mazmunu üzere bu solugan dedikleri garip ve acib temaşağâh yerlerdir. Ama yanına varılıp balıkları avlamak mümkün değildir. Zira bu mahallerin buzu biemrillah gayet ince olur. Bazı zaman nice kızaklar buza geçip batar, ve nice adamlar kızak kayarken ince buzlara gelip batarlar. Tuna gazileri karşı yakaya Eflak, Boğdan'a gece elbiseleri giyip Eflak ve Boğdan adamlarını çalıp İslâm ile müşerref kılarlar. Nicesi şakiyip giderken buz üzerinde duran akçayı alıp geçer. Nicesi yıldırım gibi giderken bir ayağını kaldırıp mevlevî gibi öyle döner ki asla yüzü görünmeyip yine çiftesini bozmadan kayar.

Bazıları buz üzerinde kayıp giderken önüne bir adam aykırı yapıp onun üstünden sıçrayıp çiftesini bozmadan geçer. Bazıları kemandarlık ederek ve bazıları tüfek atarak, bazıları duhanını içerek, ikişer, üçer gibi musahabet ederek buz kayarlar. Niceler topluca buz üzerine toprak döküp üzerinde ateşler yakarak bütün koyun ve sığırları kebab çevirip işü nuş ederler.

Başka kaza: Nice kere buz çözülüp üzerindeki adamların gençleri yüze yüze sıçrayarak bir kenara çıkar. Fakat nicesi de boğulur.

Başka sanat: Bazı adam arkasında yüküyle ayağı altına iki preçâ sığır kemikleri koyup elinde asâsiyle billûr gibi cilâlı buz üzerinde beş, altı konak yeri kayarak bir günde varır.

Tuna üzerinde sakin olan şahbazların evsafını gördüğümüz gibi

yazsak bir cilt olur. Hakkaa ki Silistre'nin şecaatli yiğit erleri vardır. Halkının küçüğü ve büyüğü soğuk nedir bilmezler.

Silistre şehrinin varoşu: Mahallelerinden on adedi na-sârâ (hıristiyan) mahallesi, biri Yahudi mahalesi olup geride kalanları Müslüman mahallesidir. Başlıcaları: Zülfikar Ağa mahallesi, Akkuyu mahallesi, İstanbul mahallesi, Darağacı mahallesi, Namazgâh mahallesi, Mahkeme mahallesi, Paşa mahallesi, Pazaryeri mahallesi, Haraci mahallesi, Çanakçı mahallesi, Zangoç mahallesi, Kurşunlu mahallesi, Derviş Efendi mahallesidir. Bu mahallelerde onbir adet mükellef saray vardır. Bunlardan en mükellefi Kale kapısı önünde Tuna kenarında vezirlere mahsus büyük saraydır. Budin ve Bosna sarayları gibi büyük bina, kavi saray değildir. Hep yavan ve tahta ile bina edilmiş yüksek saraylardır. Genişçe bir havaisi, küçük bir divanhânesi, yetmiş adet gilmanı has odaları, küçük bir hamamı va. Bütün odaları soba ocaklıdır. **Zira kışı şiddetli olur.** Hep kiremitli binalardır. Bu Silistre sarayını temaşa ettiğimiz 1061 tarihinde idi. Kadı Efendi sarayı, Pasa-zâde sarayı, Beyler sarayı, Sürmeli-zâde sarayı, Bostancı Hasan Ağa sarayı, Manav-Ahmed Ağa sarayı, Zangoç-Hasan Ağa sarayı, Balcı-zâdeler sarayı dahi meşhurları olup bunlar hep kiremitle örtülü mâmur evlerdir. Bundan başkası kiremitli, kiremitsiz evlerdir. Hıristiyan mahallesi serâpâ şendere tahta örtülüdür. Bu büyük varoşun etrafında elli arşın enliliğinde hendekler var. Zamanla çukurlarının bazı yerleri toprak ile beraber olmuş. Ama nice yerleri hâlâ Tuna ile doludur. 1030'da Sultan Osman Han Gazi hilâfetinde bu büyük varoşun etrafında hendek kazılmış, içi rıhtım toprakla dolu kalesi varmış. Hâlâ nice yerlerde hendek kuleleri, burc ve baruları, köprü bağlayacak yerleri görülür. Hepsini yedi adet köprü kapılarının yerleri bellidir. Ama Namazgâh kapısı batıya bakar. Mustafa-cık kapısı batıya doğrudur. Eflatar kapısı güneye açıktır. Kibleye Tuna kapısı, doğuya İstanbul kapısı, doğuda Dâye kapısı, yine doğuya Darağacı kapısı gibi kapıların yerleri malûm olup herkesin geçtiği yerlerdir. Bu varoşun etrafı on

bin altmış acele adımdır. Mezkûr hendekten dışarısı çayır ve çimenlik yerlerdir. Hergün bu otluklara ikindiden sonra ihvanı safâ toplanıp çeşitli oyun ve safâ eerler.

Câmileri: Nehrin güney tarafında (Kurşunlu câmi) gö-ğ'e baş uzatmış bir büyük kubbeli, minber, mihrab ve mah-felli, eski tarz, sade gözlü bir câmidir ki gece gündüz kala-balık cemâati vardır. Dışarı avlusu talebe odalarıyla süslü. beyaz taş bina müezzin minaresiyle bezenmiş nurlu bir câmidir. Osmanlı vezirlerinden Sinan Paşa binasıdır . Bu şehi-re yirmi sene vâli olup Eflak ve Boğdanı hep itaat ettirerek haraca bağlamışlardır. Bu şehir içinde bundan başka Kurşunlu câmi yoktur. Ancak bir kible kapısı vardır. (Eski câmi) bir minareli, kiremit örtülü bir câmidir. (Akkapı câmi). (Mahkeme câmi), (Pazaryeri câmi), (Haracı câmi) kala-balık cemâati vardır. (Kale câmi) Yıldırım Hanındır. (Me-lek-Ahmed Paşa musallası) Tuna kenarında bir çimenlik yerde büyük ibadet yeridir. Bundan başkası mahalle mescid-leridir. Bir medresesi olup bundan başka her câmide bir dersiâm bulunmak mukarrerdir. Kırk adet çocuk mektebi vardır. Başlıcaları Eski câmi, Mahkeme câmi, Derviş Efen-di, Akkuyu, Sabuncu-zâde, Haracı, Çavuş mektepleridir. Tek-kelerinden (Eski câmi tekkesi) mâmurdur. (Kurşunlu câmi tekkesi)nde Şeyh Hazret Piri Efendi adlı zât arifi billah ve âşık kimse olup Dördüncü Murad Han ile Revan seferinde serdengeçti ağası iken vücudunda yaralanmamış yeri kal-mamış. Sonunda dünyadan vazgeçip Kastamonulu Şaban Efendiden cihaz-ı fakrı kabul ederek mürşidi kâmil olmuştur. İlâhiyat ve rübâiyatta (Azmi-zâde Haletî Efendi) kadar mu-tasavvıfane beş beyitleri vardır ki hâlâ bir mükemmel eser-dir. (Derviş Efendi tekkesi) Derviş Efendi, Celvetî tarikinden Üsküdarî Mahmud Efendi halifesidir ki tekkeyi dahi Der-viş Efendi-zâde yapmıştır. Halûk, halim ve selim, kâmil bir kimsedir. Sellemehullah. (Haracı tekkesi) Şeyh Tatar Ab-dürrezzak Efendi Nogay bilginlerinden müfessir, muhaddis ulu kimsedir.

Ulemâ şeyhlerinin meşhurları: Kurşunlu câmi imâmı Ahmed Efendi, Aziz Efendi, Salih Efendi, Göncü-zâde Ahmed Efendi, Bezaz Mehmed Efendi vesairedir.

Hamamları: Üç adet hamamı var: Paşa sarayına bitişik (İskender Paşa hamamı) havası, binsı hoş ve lâiftir. (Kurşunlu hamam) Kurşunlu câmi yapıcısı Arnavud Sinan Paşa yapmasıdır. (Mahkeme hamamı) gayet sıcak ve aydınlık hamamdır. Bunlardan başka kırksekiz adet hanedan hamamı vardır. Kale içinde hamam yoktur.

Çeşmeleri: On adet çeşmesi vardır: Akkapı çeşmesi, Saraçhâne çeşmesi, Pazaryeri çeşmesi, Kurşunlu câmi çeşmesi. Kuru çeşme meşhurlarıdır. Gerçi Tuna kenarında olan böyle bir şehrin çeşmeye ihtiyacı yoktur, fakat hayır sahipleri kolaylık olmak için yapmışlardır. Bundan başka yirmi yerde de sebilleri vardır. Temmuz ayında vakıf tarafından Tuna buzuyla karıştırılan âb-ı hayatları bütün susayanlara dağıtırlar. Sebilciler «Hüseyin Kerbelâ aşkına sahhan» mısramı terennüm ederler. İki hanı vardır. Biri çarşı içinde Melek-Ahmed Paşanın kiremitle örtülü sağlam bir bina olan mâmur küçük hanıdır. Biri de (Emin hanı)dır. Bu iki handan başkası nalbant dükkânlarıdır. Hanlarının hep iki kapısı vardır. Elbette küçük kapıları açıktır. Doğrulup varana salâdır.

Çarşı ve pazar: Sekizyüz dükkânı vardır. Evvelâ iki kapılı bir bedestanı olup güneyden girilir. Fakat kârgir değildir. Kapıları zincirli olup atlılar giremez. Bir caddenin iki tarafında yüz adet mâmur dükkânı vardır. Üzerleri serapa kırmızı kiremit örtülüdür.

Saraçhânenin sitâyişi: Hayır sahibi, Melek-Ahmed Paşadır. İki başındaki kapıları demir zincirlidir. Bu da bir cadde-nin sağ ve solunda seksen kadar üstleri kiremitle örtülü temiz ve süslü, mâmur saraçhânedir. Kış şiddetli olmakla kürkçüleri çoktur. Attarları süslüdür.

Sanayiinin beğenilenleri: Kuyumcuları, çapkın at egerleri ve rahtları ve küçüken kuş yelekli lâtif ok yaparlar. Balıkçılar çarşısı gayet çoktur. Bütün Avrupa'ya balık buradan taşınır.

Yiyecek ve içecekleri: Beyaz ekmeği, semiz kıvırcık koyun eti, sığır eti meşhurdur. Şalgam gibi bir çeşit şey olur ki ona (Alabaş) derler. Gayet lezzetlidir, semiz etle kalye ederler. Gayet kuvvet verici ve hazmı kolaydır. Şalgam lezzetine benzerliği vardır. Ama rengi alaca olduğundan adı öyledir. Adam başı kadar var. Tuna balıklarından Morina, Mersin, Sazan, Lom balıkları meşhurdur. İçeceklerinden lezzetli bal suyu olur. Ama gayet sarhoşluk verir. Beyaz darı bozası sanki culâbdır. Ekser fukarası bozaya ekmek doğrayıp yiyerek açlıklarını giderirler. Sulu, şıralı üzümü olur. Kırmızı vişne ve kirazi meşhurdur.

Orta boylu, tendürüst, kuvvetli, zevk ehli adamları olur. Âyânı güzel kumaşlar, çuka giyerler. Ekseri halkı Eflak ve Boğdan tüccarıdır. Orta halli olan fukarası haline göre elvan bezlere kaplı kürkler giyip başlarına Tatar kalpağı giyerler. Askeri tâifesi yine Tatar gibi egerli atlara binip Tatar seferlerinde bulunurlar. Bunlardan başka Dobruca kavimleri de vardır. Bunlar Tatar, Bulgar, Eflak, Boğdan'dan karışma Çıtak kavmidir. İlk Orhan Gazi evlâdı Süleyman Paşa askerinden üremişlerdir. Sonra Yıldırım Bayezid Han buralara Tatarları yerleştirmiş, vâlideleri Bulgar, Eflak ve Boğdan olup bunlar arada bir gün Çıtak kavmi olmuşlardır. Bunların söyleştikleri Çıtak İsianının tafsili inşallah Dobruca vilâyetinde yazılacaktır. Kadınları yassı başlı olup elvan çuka ve beyaz Gerlova abası ferace giyerler. Gayet dindar, örtülü, edebli kadınlardır. Bütün halkı ehli sünnet ve cemaatten olup namazlarını kılarlar. Bolluk şehir olduğundan bütün misafirlerine riayet edip davetle ikram ederler. Halim, selim, halûk, tabiat şahibi yârânları çoktur.

İklimi: Beşinci iklimin ortasında olmakla kışının şideti fazla olur. Ama bütün halkı tendürüştür. (Portokal

Padre) ve (Kolon)'un söylediğine göre, Tuna'nın karşı tarafı altıncı iklimin başlangıcıdır. Doğu tarafı Dağıstan, cihan ve heyhat sahrasına, batı tarafı Alman diyârına, Tuna kaynaklarına kadar yerlerdir ki altıncı hakikî iklimde bulunmuştur.

Silistrenin mesireleri: Hendek kenarında (Bey bahçesi), (Paşa Çayırı), (Çayır Köprüsü), (İstanbul Köprüsü Çayırı), (Namazgâh mesiresi), (Küçük Mustafa mesiresi), (Şeriçse?), (Kendi Koyan), (Karaağaç), (Akçeşme), (Kerdeme), (Arslanlı Çeşme), (Bastırma Adası) mesireleridir. Bastırma adası Tuna'nın iki sahili arasında bir adadır. Burada her sene yetmiş, seksen bin sığır kurban edilerek pastırma yapılıp bütün Rum ve Arab'a ve Frengistana nice yüzbin yük pastırma gider. Pastırma vakti insan bu adaya varsa nice bin Allahın mahlûku sığırlara ecel kasabı bıçak vurduktaki kanları sel gibi akıp Tuna nehrine aktığını görünce akli başından gider. Hattâ bir sığırı kesip te karnını yardıktaki yavrusu ayağa kalkıp hayatta gezerek sütle beslendiğini hakîr görmüşümdür. Ada mevsiminde çadırlarıyla nice bin sığır pastırmacısı gelip mekseder. Bir tarafında nice yüz kazanlarla öküzlerin iç yağlarıyla sade yağlarını eritip sarı yağa karıştırırlar. Bir tarafında da çörüş yağından mum yaparlar. Gayet seyredilecek bir adadır.

Tuna nehrindeki bahk dalyanları: Bu Tuna'nın buzu sökölüp ilkbahar olduktaki Astâne (İstanbul) tarafından bir emin Tuna balıklarını yetmişyedi yük akçaya iltizama alıp Tuna sahilinde Silistre şehrinde paşaya gelip on kese dahi kalemiye ve yirmi kese dahi masraf verip Tuna nehri balıklarını avlamağa başlar. Evvelâ Boğdan diyârının Kalas dağlarından seksener zira' çam ve meşe ve pelit direkleri kestirip Silistre şehri önünde ikibin adam ve nice yüz tüccar fen sahipleriyle Hunbaz ve Transa gemilerine binip Tuna'nın iki tarafından mezkûr direkleri Tuna içine ite kaka getirip tâ Tuna'nın ortasında kazıklar dikerek arasını bir balık geçebilecek kadar açık bırakırlar. Meselâ hemen akça tahta-

sı şeklinde kakıp güya akça dökülecek yer kadar açık kalıp durur. Bütün kazıklara, yaban asmasını tâ Tunanın dibinden örmeğe başlarlar ki Tuna yüzünde çit gelip görünür. Sonra bir boğaz dahi alıkoyup ona bir kapı ederler ki o da çitten örülmüştür. Aşağıdan, yukarıdan gelen gemiler geçmek için mezkûr kapıyı açarlar, tekrar kaparlar. Bu boğazın önüne balıkemini gidip içli, dışlı birçok oda ve avlularını ve kahvehâneleri Tuna içindeki kazıklar üzerine bina ederler ki seyre değer. İşte emin yüz, ikiyüz adamıyla bu sarayda oturur. Emin kendisine mahssu olan küçük bir köşkü balık dalyanı olan mezkûr dar boğaza koyup gece gündüz orada oturarak o yüze bir sanatla yine çitten bir zemin kulubesi vurup boğazı o çitle kaparlar. Öyle çift örürler ki bir karış kadar balığın bile geçmek ihtimali yoktur. Tâ ki bahar mevsimi gelip Tuna nehrinde dalga kalmayıp Almanya'dan beri evvelce yazdığımız ırmakların balıkları Karadeniz'in muhtelif yerlerinde tohum döküp yavru hasil etmek için Ten (Don) suyuna yel otu yemek için Tuna ile akıp Karadeniz'e geçmek üzere gelirler. Bu Silistre önündeki dalyana gelip görürler ki nehir kapanmış, işin sonunda devran ederek mezkûr boğaz ağzındaki çit üzere geldikte boğazda kısıлып bir daha geri döneyim derken zemin çiti iplerle kaldırıp büyük, küçük balıkları alıp zembereği yine Tuna içine bırakırlar. Bir temaşadır ki insan gözüyle görmedikçe tarif ve tavsifle anlatması imkânsızdır.

(Şinidenki bud mânend) Emin Paşayı bu Tuna üzerindeki dalyanına davet edip iki bin kuruş gizlice kıymetli hediyeler verir. Hayır mukadem diye o gün bu kadar bin balık avlanırsa paşanın olur. Burada paşalar talih denerler. Büyük balık kelirse ikbali yaver olmağa işaret bilirler. Hikmeti hudâ Melek-Ahmed Paşanın talihine yetmiş adet (müteferrika) tâbir ettikleri Morina balığı geldi ki bazı kimseler «Kırk, elli senedenberi bugünlerde, bu büyüklükte yetmiş adet müteferrika Morina balığının çıktığını görmedik» diye parmakları ağzında kaldı. Sonra paşa o gün talihine

avlanan küçük, büyük yedibin adet balığı onbir keseye yine emine satıp emine bir temiz hil'at giydirek sarayına gitti. Bu müteferrika denilen Morina balıkları öyle balıklardır ki her biri sekizer, dokuzar arşın gelir. (Pereme) kalınlığında ve Üsküdar kayığı cüssesi kadar balıklardır ki Allahın emriyle herbirinin karnından beşer, onar kantar havyarı çıkar. Bu havyarları bal fiçileri içinde tuzlarlar. Bu gibi balıkları eminden bezirgânlar birer, ikişer keseye alıp havyarını, balık tutkalı dedikleri beyaz tutkalını balık kasaplarına çıkarttırıp tuzlayarak Leh, Moskof, Kırgız, Danimarka diyârlarına ve dip Frengistana arabalar ve gemilerle götürürler. Bu Morine ve Mersin balıkları Tuna ile Azak nehrine mahsus balıklardır. Başka sularda bulunmaz. Güya herbiri bir ejderhadır. Bunların karnında cife ve müzahrafattan birşey çıkmaz. Vücuduna göre bağırsak ve dişleri azdır. Ama Mersin balığının arkasına yapışmış tutkalı çoktur. Tuna nehrinin ejderhası bu Morina balığıdır. Mısır Nil'inin ejderhası da timsahtır. Timsah gayet muzır şey olup cibriler ve kenüziler yerler. Sairleri yemezler. Ama Tuna Morinasız balıktır. Cenabı bârinin ezeli hikmeti gereğince ekser balıklar diğer balıkları avlayıp yerler. Ama bu Morina ve Mersin balıkları balık avlamayıp eğer kökü, kamış kökü ve onlara müteallik bazı yosun otları yerler. İşte vücutlarını bu gibi yiyeceklerle beslerler. Ama Morina dışisinin had ve hesabı bulunmaz. Yavruları olup analarının ardısına turna katarı gibi çekildikte yıldırım gibi geçen balığın yavruları —çokluğundan— ancak bir saatte geçebilir. Erkek Morina balığı küçük olur. Ama bu Morina'nın (...) kadar müteferrikası nadir olur. Zira Tuna önünde demir kapısı ve tahtalı denilen girdabların fırtınalarının geçmeğe korkarlar ki nicelerinin Tuna'nın dalgalanmasından beli kırılıp kenara düşerler. Bu yüzden demir kapıdan aşağı müteferrika geçmeyip geçen dahî çıkmaz. Aralarında hasıl olan müteferrika balıklar bu Silistre önünde elbette avlanır. Bu temaşağâh Tuna üzerinde sekiz

ay durup bazı eminler faydalanır, niceleri iflâs eder. Talihe bağlı bir iştir. Zira Tuna kenarında olan kırk, elli pâre kale askerleri ve (Kili), (Akkirman), (Özü)'nün beş parça kale neferleri hep bu Tuna eminden maaşlarını alırlar. Zarar ederse hapsedip erzakından alırlar. Ama bahtı yaver olursa yetmiş, seksen bin kuruş faydalanır. Tuhaf şeydir ki, Tuna gibi deryâyı bendle çit vurup insan kudretinin ne derece büyük olduğunu, insan aklının hiyle ve sihirde ne kadar ilerilere gittiğini ilk görüşte anlar.

Ama Silistre'nin bahar günlerinde öyle çamuru olur ki, siyah çamurundan fil-i Mahmudî boğulur. Hattâ Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşanın bir delisi, bal suyu keyfiyle pazar dibi meydanında mahmuz vurduktaki at kulağına kadar çamura gömüldüğü ve çamurla beraber Tuna'ya akıp garkolduğu şer'î sicilde yazılıdır. On adam bir deliyi kurtarmağa kadir olamamışlardır. Koca Kenan Paşa vâli iken seksen yedibin bal fıçısı çamuru, Tuna deryasına döktürdüğü yine sicilde yazılıdır. Sonunda Melek-Ahmed Paşa efendimiz, malından yirmi kese borç verip yukarıda zikrolunan hanı, saraçhâneyi, nice yüz dükkânla, yüksek mükellef kahvehâne yaptırıp Akkapı câmii önünden tâ İstanbul kapısına kadar geniş bir umumî yolu evvelâ yere yalvan ve ıskara fırça kazıklar kapıp Temmuz ayında üzerine balık sırtı gibi iki araba yanyana geçer. Horasanla taştan kaldırım yaptırıp mezkûr saraçhâne ile kahveyi bu kladırımlara gelir etti. İlâ maşallah o gelirden Silistre şehri içinde kaldırımlar yapılmıştır ki acib hayrattır! Zira bu şehirde yaz ve kışta büyük pazar olarak nice bin araba toplanıp adam deryâsı kesilir.

Silistre'nin Tuna üzerindeki değirmenleri: Silistre dağ ve derelerinde su değirmenleri çoktur ama Tuna üzerindeki un değirmeni bir diyarda yoktur. Meğer ki Tuna sahilindeki şehirler önünde ola. Ama bu Silistre önündeki değirmenler hepsinin garibidir. **Şekilleri:** Evvelâ iki adet dibi yâni Tunanın transa gemileri gibi gemilerdir ki ikisi birbirine büyük direklerle bağlanmıştır. Bu iki gemi arasında on arşın mik-

tarı enli, kalın tahtalar ve ağaç sütunlarla yapılmış dolaplar vardır. Bu dolabın büyük gemi tarafındaki gemi içinde büyük çarklar vardır. Büyük çarkin içinde büyük bir taş vardır ki üç çift camus ancak çekebilir. Bu değirmenler gündüz ve gece ellişer Silistre kilisi un hasıl ederler. Tâ bu derece süratli döner çarklardır ki insan bakamaz. Her değirmenin ikişer, üçer adamları ehil ve âyâleriyle değirmende otururlar. Herbiri bir han gibi tahta örtülü damlardır. İçinde mutfağı ve birkaç odası, pencere ve bacaları vardır. Nicesinde fırınları olup taze pogaça ve ekmek pişirirler. Bu değirmenlerin yerleri Silistre önünde olup herkesin nişanıyla hususi yerleri vardır. öyle otururlar. Zira kale önünde Tuna gayet süratli akan büyük bir girdabdır. Ama yetmiş, seksen adet olan bu değirmenlerin Tuna üzerinde durmaları acâip marifettir. İki gemi birbirlerine gemi direkleriyle bağlanmıştır. Yaban asmasından büyük bir sepet örüp granit taşıyla sepeti ağız ağıza doldurup ağzını bağlarlar. Ve yine yaban asmasından adam beli kalınlığında avret saçı gibi elli, altmış arşın ip örüp değirmen gemilerini Tuna üzerinde yürütürler. Tâ değirmen, sahibinin Tuna üzerinde belli yerine geldikte mezkûr taş dolu sepeti Tuna'ya uçururlar, değirmen yerinde durur. Zira asma ipin bir ucu sepette, bir ucu gemidedir. Tamam kış vakti yaklaşıp Tuna nehrinden buz akmağa başladıkta değirmenlerin asmadan iplerini kesip her değirmen birer ada limanlarında saklanır. Bahar mevsimi gelince yine sanatlarını icra ederler. Acaip değirmenlerdir ki her biri senevi beş kese mahsul verir, bir serbest zeâmetten âlâdır. Silistre âyânının kârlarının, gelirlerinin ekserisi bu değirmenlerden gelir.

Silistre'nin ziyâretgâhları: Diyârı Rumda ve serhad sonunda olmakla burada büyük evliyâdan kimse yoktur. Fakat ermişlerden ulemâ kabri çoktur. Evvelâ (imâm Fahr) Yıldırım Han imâmıdır. Akkapı yakınında medfundur. (İsâ Hoca), (Hüseyn Vâiz) Halvetî târikinden olup haftada bir iftar ederek bir badem, bir zeytin, bir hurma, bir fincan su

ile kanaat edermiş. Akkapı yanında yatarlar. (Şeyh Piri Efendi) Halvetî tarikinde âşık-ı şeydâ bir can idi. Piri mahlasıyla âşıkâne temiz şiirleri vardır. Evvece tekkelerde hal tercümesi zikrolundu. Hakir de bin altmışbirde elini öpüp sohbeti şerefiyle müşerref olmuştum. Burada Allahın rahmetine kavuştular. (Şeyh Derviş Efendi) Üsküdari Mağmud Efendi tarikinden gönlü yaralı bir derviş idi. Allaha hamd olsun duâlarını aldım. (Dersiâm Göncü-zâde Ahmed Efendi), (Şeyh Mehmed Buhâri) Nakşibendî tarikinden ulu mürşiddir. Bu Silistre şehrinde otururken (1000) senesinde vefât edip çarşı içinde bir hususî türbede gömülmüştür. Bu hakirin konağı yakınında olmakla sabah akşam geçerken bir fâtiha okuyup her Cuma gecesi bir mum ile türbesini aydınlatırdım. Hâlâ herkes ziyâret eder. Hattâ Dersiâm Göncü-zâde bundan irşâd olup serçeşme-i ulemâ olmuştur.

1062 senesi Rebiülevvelinde Siyâvuş Paşa sadaretten azl olunup sadrazâmlık Koca Gürcü-Mehmed Paşaya sadaka olundu. Üçüncü gün Melek-Ahmed Paşa efendimize Silistrede dergâhı âli kapıcıbaşlarından Bayram Ağa ile padişâh emri ve hattı şerif gelip divanda okununca Melek-Ahmed Paşa başüstüne deyip tuğlarını ve çadırlarını Çayır mahallesindeki namazgâha çıkardı.

1062 REBİÜLEVVELİNDE ÖZÜ EYÂLETİ KÖY VE KASABALARINI MUHAFAZAYA GİTTİĞİMİZ

Evvelâ bismillah ile Silistre şehrinde büyük alayla çıkılıp adı geçen namazgâhta duruldu. Tuna kıyısında dört köşe duvarla yapılmış bir harabe musalla idi. Paşa efendimiz yedi günde tamir edip Rebiülevvel ayının onikinci Pazartesi günü bu hakir riyâsız Evliyâ mevlidi şerif okudum. Büyük bir cemiyet olup şehir âyanı mesrur olarak nefis yemekler ve bal şerbetleri içildi. Bugüne kadar Silistreliler o

mevlidi ve ziyafeti yâdedip Melek-Ahmed Paşaya duâ ederler. Müslüman namazgâhı hakka ki mâmur ve süslü oldu. Oradan güneye giderek (Adalı) köyüne geldik. Ahalisi Eflak ve Bulgardır. Hası hümayunlarıdır. Oradan (Çayırılı) köyünde menzil aldık. Doğrusu bitki ve otları çoktur. Oradan (Renkler) köyüne geldik. Ahalisi Müslümanlardır. (Hacıoğlu Pazarı) kazası nâhiyesinde üçyüz evli, câmili, alaybeyi zeâmetidir. Oradan ileri giderek (Hacıoğlu Pazarı) kazasına geldik.

Hacıoğlu Pazarı kasabası vasıfları: Yıldırım-zâde Mûsa Çelebi beylerinden Hacıoğlu adlı yiğit mâmur ettiğinden (Kacıoğlu kasabası) derler. Dobruca vilâyeti toprağında ve Silistre eyâletinde paşa hasıdır. Yedi kese miri malı ile paşa ağalarından bir münasip ağa elli adet adamlarıyla hükümet eder. Şeriat tarafından 300 pâyesiyile şerif kazadır. Tam yedi nâhiyesi, yetmişsekiz adet mâmur köyü olup senede kadısına ve voyvodasına altışar kese hasıl olur. Sipâhi kethüdâyeri, yeniçeri serdari ve muhtesibi vardır. Ama kalesi olmadığından dizdari (1) müftü ve nakib gibi kadıları yoksa da âyân ve eşrafı çoktur. Şehir açık bir bayırda ikibin evli bir şehir olup evlerinin çoğu kiremitli, bir kısmı da şenderelidir. Yer yer bağ ve bahçeleri vardır. Kışının şiddetinden meyvaları yoktur. Mahalleleri: Muslu Efendi, Şeyh Efendi, Gazi Baba, Hacı Mehmed, Hacı Hızır, Eski, Çavuş Pazar mahallelerinden ibârettir. Câmilerinden: (Çarşı câmii), (Çavuş câmii), (Eski câmii), (Şeyh Efendi câmii) meşhurlardır. Bunlardan başkası mescidlerdir. Medresesi, filânı yok ama onbir adet çocuk mektebi, üç hamamı, üç hanı, ikiyüz kadar dükkânı var. Köprülü-zâde Ahmed Paşa kethüdâsı hayır babası İbrahim Ağa çarşı içinde iki başı kapılı, kârgir, kiremit örtülü bir cadde üzerinde yüz adet dükkânla süslü yeni bir bedestan yapıp şehre şöhret vermiş. Hudâ şöhret âfetinden emin ede. Yakınında bir bedestan hamamı yaptır-

(1) Dizdar, kale ağası demektir.

muş ki gönül açıcıdır. Bu şehir susuzlukla meşhurdu. Bütün ahalişi acı su kuyularına muhtaçtılar. Hattâ Derviş Mehmed Paşa Özü vâlisi iken bu şehirde muhafız olarak beklediği vakit şehirden askerine kırkbin kuruşluk su içirdiği sicilinde yazılıdır. Bu mal bütün reâya ve beraya kesesinden çıkmıştır. Hattâ Melek-Ahmed Paşa efendimiz orada iken üç ayda askerine üçbin kuruşluk su içirmiştir. Böyle su kıtlığına müptelâ şehirdir ki reâyası paşalara, arabalarla fıçı fıçı su taşırlar. Bu hal bir diyâra mahsus değilken yine Köprülü-zâde kethüdâsı İbrahim Ağa bu şehre hasbetenillallah yetmişbin kuruş masraf edip Rûznâmecî İbrahim Efendi çırağı Babaoğlu Bekir Ağanın delâletiyle iki konak yerden dağları, sahraları deşip yer altından bir değirmen çevirecek suyu âbı hayat gibi bir senede, Hacıoğlu şehrine getirip, dokuz yerde dokuz adet çeşme yaptırıp şehir halkını hararet ve susuzluktan kurtarmıştır. Sudan müstağni olduktan başka bütün hayvanlar, bağ ve bahçeleri dahi hayat bulup bostanları ve bahçeleri cennet bahçesinden nişan verir oldu. Bu kere de şehir halkı «Şehrimizi sel alıp çamur oldu» diye hayır sahibine şikâyet ettiler. O kerem sahibi dahi merdlik gösterib, malından üçbin kuruş dahi borç vererek çeşme yollarına ve diğer yollara halkın geçmesi için kaldırımlar yaptırıp şehri temizledi.

Mezkûr çeşmelerin tarihleridir ki yazılır:

Görenler didi hayli târihin
Ne güzel çeşme âbı âbı hayat

Diğer çeşme:

Fekaale evliyâ târih-i kudsi
Cere'l'ayn tüsem mâ selsebil

Diğer çeşme:

Sular câri olunca çeşmelerden teşneler hayli
Didiler nuş idip târih-pâkin çeşme-i kevser

Diğer çeşme:

Seyridüb bu aynı târihin didim
Oldu câri çeşme-i mâ-i hayat

Diğer çeşme:

Nuş eyleyenler âbın tahsîn idüb dediler
Târih-i ism-i ayn aynân-ı tecriyan

Diğer çeşme:

Ey tecelli hâtif-i kudsi didi târihini
Akdi yer yer âb-ı zemzem ayn-ı İbrahim'den

Diğer tarih güftei sahibül hayrat ebülhayr:

Kendi bizzat bedîhi dediler târihin
Ben hemen vâsitayım şah Naimindir su

Diğer Nazif Paşa-zâde Ömer Bey:

Dediler ehl-i beled Rahmi bize târih için
Geldi İbrâhim câri itti cüy-ı zemzemi (sene 1084)

Son tarih Nasuh Paşa-zâdenindir. Ama Rahmi Çelebiye ihsâ neyledi. Rahmi Çelebi de hayır sahibinden yüz sikke-i hasene aldı. Bu hakir dahi Azmî târihimiz için yüz adet filoriler (altın para) ihsân aldım. Hâlâ o can besleyen sularla bütün şehir halkı can besleyip hayır duâ ve senâ ederler. Bilhassa vilâyet reâyası, bütün gelip geçenler, ihtiyar ve genç medhettmektedirler. Allah rahmet eyleye.

Bu Hacıoğlunun havası gayet lâtiftir. Halkı çoğunlukla çuha ferace ve kontoş giyer, yeniçerisi ve sipâhi çaktır. Ama ulemâsı yok. Orta halli olanları pogasya kaplı kuzu kürkü ve başlarına kalpak giyip Tatar ile sefere eşerler (giderler). Zira Dobruca halkı derler, şeci ve namdar yiğitleri vardır. Ticaret ve gazâ ile uğraşıp kâr ederler. Bu şehrin yiyecek ve içeceklerinden beyaz ekmeği ve bal suyu meşhurdur. Sana-

yiinden sırma ile mebrum telatin üzerine işlenmiş sırmalı tirkeşleri (oklukları) dünyanın hiç bir yerinde yoktur. Yüz kuruşa sedef işletip İstanbul âyanına hediye gönderirler-ortasında büyük bir meydan vardır. Haftada bir kere köy ve kasabalardan nice bin adam toplanıp mallarını meydana seyip satarlar. Bu şehir reâyasına Dobruca Çıtağı derler. Turfa lisan, garip kıyafetli adamlardır.

Buradan yine doğuya giderek (Kodoman) köyüne geldik. Üçyüz evli ve misafirhâneli İslâm köyüdür. Hattâ hanedan sahibi Kodoman Ağa, paşaya bir büyük ziyâfet edip üç adet saihli yorga at hediye çekti. Buradan yine doğuya (Batova) sahrasına geldik. Karadeniz kenarında bir lâlelik ve ferahlık veren yer olup burada tam kırk gün oturup çadırlarımızla zevk ve safâ ettik. Bütün atlarımız tıfıl, yonca, ayrıkla çayırlanıp et ve yağ sahibi oldular ki tâbir olunmaz. Dört tarafındaki kasabalardan esnaf gelip büyük ordu pazarı oldu. Deniz kıyısında olan Varna benderiyle yalçın, Korana, Keigra, Mankalya kasabalarını Kazak şerrinden muhafazaya memur olduk. Yine bu sahradaki (Akyazılı ziyâreti)ne yakın idik.

Akyazılı: Belh ve Horasan'da büyük atalarımızdan Türk Türkmen Hoca Ahmed Yesevî halifelerindendir. Bu Akyazılı Bursa'ya Hacı Bektaş Veli ile birlikte gelip fetihten sonra izinle Rum diyârında post sahibi oldu.

Akyazılı'nın menkableri: Bu zâit Pravadi'de Müslüman olan Dobruca kralından izin alıp bu Batova vâdisinde yer tutup bir gün kebab pişirip yedikten sonra kebab şişi olan ağacı yere dikince Allahın emriyle bir kestane ağacı hasıl olup o an meyva verir. Aziz Hazretleri buyururlar ki:

«Bu ağacın meyvası kendi yurdumuzun koruğudur. Bunun sâyesi de mekânımızdır.»

Bu vecihle tam kırk sene o büyük ağacın gölgesinde taat ve ibadet eder. Hâlâ o kıymetli ağaç bir güzel ağaçtır ki üzerinde yumurta kadar at kestanesi hasıl olur. Her ki-

ının atına sancı veya kızıl kurt âriz olsa o at kestanesinde ata yedirse birebirdir, şifayab olur. Hâlâ Akyazılı Aziz Hazretleri bu büyük ağacın gölgesinde bir yuvarlak, yüksek mavi kurşunla örtülü kubbe içinde gömülüdür. Nurlu sandukasının dört tarafında, güzel yazılı, kelâm-ı izzetlerle gülsuyu kabı, şamdan, buhurdan ile Horasankârî cırağdanlar çoktur. İnsan içeri girince vücudunda bir titreme hasıl olur. Misk ve anber kokusundan ziyâret edenin dimağı kokulanır. Türbedarı da bütün gelip geçene gülsuyu serpip buhur yakar. Dört tarafındaki pencerelerin etrafı irem bahçesi gibi gül ve nesrin, sümbül ve yaseminle örtülü bağlardır ki gülistanı içinde yerleşen bin bülbüllerin nağmelerini ve ötüşlerini işiten ziyâretçilere tâez hayat verir. Hakîr bu asitâneye varınca sıtmadır diye biraz rahatsızdım. Sanki bu asitâneye girip ruhu aziz için bir sebülmesânî (fâtîha) okuyunca hatıra şu beyit düştü:

Hamma elemim çektim yok zerrece dermanım

Himmet it bana şimdi ak yazılı sultânım!

Bu beyti baş tarafındaki duvarda celi yazı ile yazmağa cesaret edip o an sandukai şerifenin yeşil sof örtüsünün altına girerek «dahil yâ aziz!» (sığındım yâ aziz!) dedim. Allah bilir, bu âciz kula bir uyku basıp uyuya kalmışım. Bir andan uyanıp vücudumu tere batmış buldum. Ama güya yeniden hayat bulup vücudum kuvvet buldu. Allah razı olsun o sıtmadan kurtulup pirin ruhu için bir hatmi şerif okumağa başladım. Allah rahmet eyleye...

Başka menkabe: Aziz Hazretleri Orhan Gazi asrından İkinci Murad —ki Ebülfethin pederi Koca Murad Handır, iki kere padişâh olmuştur— zamanına kadar hayatta kalıp kendisine inananlardandı ve Gazi Mihal oğullarından Arslan bey daima azizin hizmetinde idi. Aziz merhum ne tarafa yönelse Arslan Beyin arkasına binip bağ ve rağ, sahra ve dağ demeyip giderlermiş. Arslan Beye bazı fukara:

«Sultanım, Aziz Hazretleri arkanıza binince bizler cenabı şerifinize bir türlü yetişemiyoruz, bu ne Allahın sırrıdır?»

Diye sormuşlar. Arslan Bey:

«Vallahi ben de ona hayranım ki cenab-ı Bâri bana müthiş bir kuvvet veiryor, kendimde başkalık bulup asla yorulmak bilmiyorum.»

Demiş. Hâlâ aziizin bindiği Arslan Beyin arkasına vurduğu adam egeri, özengileri ile asitânedeki zâhir ve bahirdir. Nice bin böyle keşif ve kerametlerden sonra Akyazılı İkinci Murad Han asrında vefât edip mezkûr Arslan Bey, azizi kesanesi altında defnederek üzerine bir nurlu kubbe, karşısına bir asitâne inşa ettirmiş ki dünya yüzünde emsalsizdir.

Tekke sitâyişi: Deniz kenarında Varna şehri ile Balçık iskelesi arasında geniş bir ova içinde, ağaçlık bir kuru kenarında göğe baş uzatmış yedi köşeli kârgir bir yüksek kuledir ki güya İstanbul'daki Galata kulesidir. Ama kurşun örtülü, sivri külâhı tepesindeki alemi mavi bulut içinde parıldar. Sivri külâhı ahşaptandır, asla kârgir kubbe değildir. Böyle bir yüksek, tersine dönmüş kubbenin içi nakışlı levha ve tavandır. Garabet anda ki öyle büyük kubbenin içinde asla sütun yoktur! Hemen geniş bir saha üzerinde bukalemun nakışlı bir tavandır. Ortasında üçyüz kandilli bir çırağdan avize asılıdır. Bu da kubbe için bir demir ağırlıktır. Gece dervişleri bu kandilleri yakıp nurlu kubbesi nur üstüne nru olup sadık âşıklar marifetle meşgul olup can sohbetleri ederler. Bütün deniz ve kara seyyahları bu astânenin böyle sütunsuz durduğunu görerek parmakları ağzında kalır. Kapıdan, tâ ocağa varıncaya kadar, yüz ayaktır. Baştanbaşa beyaz mermer döşenmiş bir meydandır. Otada bir şadırvan akmaktadır. Bütün âşıklar ondan içip susuluk giderirler. Bu âsitane ortasında nice yüz adam boyu sarı piriñçten yapılmış ve herbiri bir padişâhın yadigarı şamdanlar vardır. Hakîr bu kubbe tavanının tutunmasına hayran kalıp tekkenişin Arslan Dedenin izniyle kubbe tavanını üstüne çıkıp temaşa ettim. Allahın büyüklüğü... Usta

marangozlar bu kubbe içinde ta alemden tavan yüzüne kadar bir uzun ağaç sütun koyup nice yüzbin ağaçları ona bağlamışlar ki, güya bir ağaç ormanı olmuş. Adamın akli almayıp göz yaşartan bir sanattır. Bu meydanın dört tarafı demir pencerelerdir ki etrafında olan bahçe gülistana bakar. Her pencerenin arasında kat kat derviş dolabları vardır. Bu meydanın dairen madar etrafında adaklardan gelen kurban postları döşelidir. Her postta bir nazar sahibi, ârifi billah âşkı şeyda oturup her biri bir ilim ve iş ile meşguldür. Bu âsitânede marifetsiz derviş yoktur. Hattâ nicesi kara çalı kökünden beşyüz pâreli ve doğrama saplı kaşık ve keşkül, cev-kân, arka kaşağısı, hançer kabzası ve diğer çeşit çeşit şeyler yapıp (Elkâsibi habibullah = kazanan Allahın sevgilisidir) diye her gelen yârâna birer hediye verip hırka parası edinirler. Ama lokmaları ay ve sene, sabah ve akşam, ihtiyar ve genç ve zengini boğdur ki, Pir Hazretlerinin asrından beri ateş mutbıkları sönmeyip daima yemek lokmaları devamlıdır. Çünkü adamlardan ve diğer evkaftan gelirleri çoktur. Değirmenleri, koruları, koyun, hergele ve sığırları ve tarlaları vardır. Hattâ kış korularından meşe ağaçlarını kesip arabalarla meydan kapısından içeri sokup ocağa iki araba odunu dağlar gibi yığıp meydan içini doldururlar. Bütün ve hazır olan derviş ve misafirler safâyı hatırla dem vururlar. Ta bu mertebe araba girer meydandır ki, kapılarının iç tarafları kışın gece perdelidir. Buranın birer tarafında gelip geçen seyyahların birer eseri, çeşitli ibret verici yazıları vardır ki birkaç sene okunsa kifayet eder. Yüz adet dervişin çoğu sadık âşıktırlar. Herbiri birer işle meşgul olup kimi kayım, kimi meydancı, kimi türbedar, kimi çavuş, kimi usta hancı, kimi süpürücü, kimi misafirhânedir. Buradan başka, başkaca bir misafirhâne vardır. Her gece ikiyüz misafir mevcut olup çul ve torba çıkarmadan riayet edip hizmet ederler. İsterse o misafir üç gün oturabiliyor. Fakat üç günden sonra «safâ geldin, imanım!» diye pabuçlarını çevirip yol gösterirler. Ama elbette her gelene birer kahvaltı verirler. Bir acib ve garip mutbağı vardır.

Hasılı Rum ve Acemde böyle bir ulu yer görmedim. Meğer Bağdad'daki İmâm Ali ve İmâm Hüseyin asitânesi ola. Buradan kırk elli atlı alıp (Döne değirmenleri) mesiresine gittik. Kırk, elli adet değirmendir ki her biri bir zeâmetten âlâdır. Nicesi Nasuh Paşa - zâde Hüseyin Paşa'nındır. Dobruca vilâyetinde değirmenler olmadığından bütün Dobruca halkı, bu değirmenlere muhtaçlardır. Bütün şehir halkının kanaatına göre, bu değirmenlerin suları Tuna suyundandır. Zira birkaç kere burada da Tuna balıkları bulunmuştur.

Buradan da hareketle (Batova) da menzil aldık. Oradan kuzeye giderek (Mumciki) köyüne geldik. Bir câmili Müslüman köyü olup zeâmettir. Yine kuzeye gidip (Balçık) iskelesine geldik. Balçık başı denilen yerde çadırlarımızla durup rahat uykuda iken reâyâdan bir temiz ahlâklı adam gelip paşayla buluşarak «Sultanım, deryâda otuzaltı pâre Kazak şaykaları geziyor, ihtimaldir muvafık eyyamla vakti şafiide bu Balçık iskelesini yağma edeler» diye paşayı haberdar edip gitti. Paşa dahi Zıpır bölük-başıyı, Garto, Çento, Hüseyin bölük-başıları yüz yiğitleriyle piyâde ve bin adet seçme süratli atlara binip Abaza, Çerkes ve Gürcü yiğitlerini dahi ileri gece yarısı gönderip pusuda durdurdu. Hikmeti hüdâ vakti şafiide Kazak karaya adam döküp Balçık şehrinin dört tarafını ateşe verip şehir halkı telâşla vaveylâda iken Kazak şehri yağmaya başlayıp (yov yov) diye feryada başladı. Deryâda olan otuzaltı pâre şaykaları dahi hanefi vaktinde imdada gelip kenara çıkarak yağmaya koyuldular. gemilerinde ancak beşer, onar kefere kaldı.

Hemen vakit sabah olunca bizim pusuda olan piyade sekban ve sarıca erleri dağdan tepe aşağı (Allah Allah) sesleriyle ilk hücumda düşmanın deniz kıyısında olan firkalarına sarılıp aman vermeyerek onyedini ellerine geçirip içinde esir olan ümmeti Muhammedi kurtararak ve onlara kürek çektirerek deryâyaya alarga edip kaçan kayıkları dahi yakalayıp deryâda demir bıraktılar. Bu kere şehri yağ-

ma eden Kazaklar bu hali görüp karada kalıp canlarından meyas olarak Balçık'taki buğday anbarlarına girip cenge başladılar. Kimi dahi parça parça dağlara kaçarken Melek-Ahmed Paşa ıgar ile Balçık başından imdada gelirken bu kaçan düşmana rastgelip kimini esir, kimini kelle paça ettiler. Kimi de dağlarda Çıtak fırkaları eline esir düştüler. Ama beride Balçık şehri içinde mahzenlere kapanan Kazaklar can hırsıyla zabtedip durmaktadı. Hemen paşa askerine biraz mal ihsân ederek "Koma şahbâzlarım, bütün ganimet malı ve esirler sizin olsun" diye alay çavuşları bağırınca anbarları bizim asker ateşe verip damları delerek yedi saat etrafı zabtettiler. Üçyüz Kazak esir olup dörtüzü dahi geberdi. Otuzaltı pâre şayka fethedilip bütün bölük-başılar çelenk ve hil'atlarla nasiblendiler. Üçyüz esirden yüz kadarını devlet katında Rumeli şaykalarıyla gönderip telhis etti. Diğer esirleri ağalarına dağıtıp otuzaltı pâre Rus şaykalarında olan ganimet malı içinde esir olan ibadullah mallarını verdikten sonra Kili, Akkırman kalelerinin tamirine gönderdi. Biz de böyle bir zabt işinde bulunduğumuzdan kırık dökük şu tarihi söyledik:

Evliyâ fetih mübini göricek târih dedi

Bârekallah olmamıştır (bir dahi böyle gazâ) (Sene 1061)

Bu sevinçli fetih haberini divanı hümâyûna varıp Gürçü-Mehmed Paşa vak'ayı Dördüncü Sultan Mehmed Han Hazretlerine arzedince saadetlû padişâh safâsından o an Melek-Ahmed Paşaya hil'atı fahire ile yerinde kalma müjdesi gelip emri getiren Kapıcı-başı Mustafa Ağaya yedi kese verildi. Yakılan Balçık şehrinin tamirine başlandı.

Balçık benderi: Karadeniz sahilinin Rumeli tarafında yalçın kayalı bir yüksek dağın eteğinde mâmur şehirdir. Özü eyâletinde Hacı oğlu voyvodalığında yüzelli akçalık kazadır. Sipâhî kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı vardır. Müftüsü, âyânı, olmayıp fukarası çoktur. Damları giremit ve şendere tahta ile örtülü beşyüz kadar küçük evleri vardır. Hepsi beş ma-

hale ve beş mihrabdır. Meşhuru iskele başında (Emin câ-mii)dir. Üç çocuk mektebi, bir hanı, yedi adet tücacr hanı, bir de hamamı vardır. Hamamı (Esmâ Han Sultan) vakfi-dür. Göz açıp kapayınca kadar Kazaklar hamamın bakır kazanını çıkarıp götürmek sevdasında olmuşlar! Yüzelli ka-dar küçük dükkânı, deniz kıyısında mahzenleri, bayırların-da üzüm bağları var. Eskiden büyük liman imiş, günler geç-tikçe toprak ve kumla dolup hâlâ kible ve gündoğrusu rüz-gârından gemiler durur, beşer demirle yatamazlar; elbette karaay düşerler, muhalif limandır. Bir tarafı safi balıklı liman olmakla (Balçık iskelesi) derler. Ama işlek iskeledir. Alaca yağ mumu meşhurdur.

Buradan yine kuzeye giderek (Kovarna) iskelesine gel-dik.

Kovarna iskelesi vasıfları: Bu da Karadeniz sahilinde sarp bir dağ eteğinde doğu tarafı deryâ güzel iskeledir. De-niz kıyısında ancak buğday mahzenleri ve âb-ı hayat gibi su kaynakları vardır. Başka birşeyi yok. Rus korkusundan bütün imâretleri dağ başındadır. Bu da Silistre eyâleti top-rağında veziriâzamların has-ı hümâyûnudur. Balçık kazası nâhiyesidir. Hâkimi veziriâzam ağasıdır. Kethüdâ-yeri, ser-darı falanı yoktur. Hepsi üçyüz kadar kiremit örtül üküçük faydalı fukara evleri vardır. Bağ ve bahçesi, fukarası çok. Birkaç dükkân, bir han ve hamamdan gayri birşey yok. An-cak köylerinin ürünü çok olmakla gemilere iskele olmuştur. Ama gemiler mallarını alıp hemen kaçarlar. Zira limanı ya-tak değildir. Havası dahi ağırdır. Zira taşlık yerdir. Ama kaynak suları çektir.

Buradan yine kuzeye giderek (Kelgra Sultan) kalesine geldik. Burasını Kırım'dan dönüşümüzde bir felâket sebe-biyle görüp ahvâlini tafsilen yazmıştık.

Yine kuzeye giderek (Yılanlı köyüne) geldik. İkiyüz evli, bir câmili Müslüman köyüdür. Ama yılanı gayet çok-tur. Bunda misk yılanı dahi çok olur derler. Bir gûna beyaz

ylanmış ki olduğu mahal saf misk kokarmış. Ama hakir görmedim. Buradan dahi (Mankalye) şehrine geldik.

Büyük şehir ve büyük liman Mankalye: Pek eski bir şehirdir. Hâlâ mâmur olan kısmı şehrin kuzeyinde liman ağzında olup kale temelleri meydandadır. Yıldırım Bayezid Han asrında (Ece Yâkub oğlu Gazi Umurça) burasını fethetmekte güçlük çektiğinden fetihten sonra kalesini yıkmıştır. Hâlâ şehri deniz kıyısında düz ve kumsal bir yerde mâmur şehir olup Esmâ Han Sultan evkafıdır. Hâkimi mütevellisi olup Silistre eyâletinde Dobruca toprağında üçyüz pâyeli kazadır. Nâhiyesinden kadısına senede yedi kese hâsıl olur. Şehir serdarı, şehir muhtesibi ve su-başısı vardır. Bezirgânları çok olup Kazak korkusundan sağlam yapılı evleri vardır. Birçok âyânı Laz tâifesidir ki hep anadan doğma kul oğludur. Hattâ Laz tâifesi arasında lâtife olup bir adamın Kâbeye gitmeğe iktidarı olmasa «bre cahil Mankalye'ye git-sene, gariblerin ve fakirlerin kâbesidir.» derler. Lazlar bu derece bu şehire itibar ederler. Rum ve Yahudi tâifesi dahi çoktur. Ama gece ve gündüz şeriat mahkemesinde Laz ile Yahudi dâvasından geçilmez. Bu Mankalye'de bir Laz bir Yahudi'ye bir sille vursa şer'an vuranın hakkından gelmek mukarrerdir. Câmilerinin meşhuru (Esmâ Han Sultan câmii)dir. Kalabalık cemâati olan bir aydınlık câmidir ki o benderlerde böyle câmi yoktur. İmâm, hatip ve müezzinleri İstanbulludur. Yâni marifetli çelebilerdir. Yedi adet çocuk mektebi, üç adet hanı, üçyüz kadar dükkânı, bir küçük bedestanı ve bir küçük hamamı var. Hayrat ve hasenatının hepsi Esmâ Han Sultan vakfıdır. Yedi adet kahvehânesi var. İskele başında ve sair yerlerde üçyüz kadar mahzeni var. Zira burası tüccar yeridir. En mükelefi serdar hanıdır. Şehrine göre dükkânları azdır. Bender büyük iskele olup bin pâre şayka ve karamürsel ve zabun buğdayı doldurup İstanbul'a getirirler. Bu bender Dobruca Vilâyetinin iskelesi olmakla buğday ve diğer hububatı çok olur. Ama limanı kible gündoğrusuna bakar ve ağzı açık olmakla deniz dalğasından

dağlar gibi dalgalar gelip gemilerin yatmağa iktidarını bırakmaz. Hemen yüklerini alıp pupa yelken kaçarlar. Zira her sene birçok gemiler buralarda gark ve kaybolur. Burası eskiden iki kapılı büyük liman imiş. Hâlâ deniz derinliğinde dağlar gibi liman taşları tertip üzere durur. Hâlâ yatabilecek gemiler, bu liman temelinin hududu içinde yatarlar. Ama zâlim gemiciler safra taşlarını limana döke döke liman dolup emniyet kalmadı. Lâkin arzu edilse kaptan paşa donanmayı hümmâyûnla varıp limanı temizleyip başka safrayı limana dökmeseler ve dökene büyük ceza verseler liman selâmet olurdu. Allah temizlenmesini müyesser ede. Zira çok lüzumlu bir limandır. Bu şehrin yer yer bağ ve bahçeleri vardır. Batısındaki bahçeler yakınında (Muharrem Baba ziyâreti) küçük bir tekkedir. Ama büyük ağaçları çok olmakla bütün ihtiyar ve genç bu gönül açıcı tekkede ikindiden sonra can sohbetleri ederler.

Bu şehirden yine kuzeye giderek (Gövemli) köyüne geldik. Hakka ki erik kadar gövemi olur. Yüz evli, bir câmili Müslüman köyü olup zeâmettir. Ama Dobruca içi olmakla gayet susuzdur. Seksener kulaç su kuyusundan atlarla su çıkarırlar. Bu dahi garip bir temaşadır!..

Buralar Dobruca diyârının olmakla eşirra Çıtakları olur. Ama misafirlere sabah akşam nimetleri boldur. Bir evden misafirler gidince arkasından kırk, elli atlı daha gelir. Misafire asla yok yoktur. Zira bolluk bir diyardır. Misafire riayetleri sebebiyle Cenab-ı bâri mallarına İbrahim Halil bereketi verip bir kile tohumları elli, altmış kile getirmededir. Zeâmet erbabına öşür (onda bir vergi) vermede asla inad etmezler. Ama Dobrucalı diye biraz kötü ve suçludurlar. Lisan ve ıstılahlarından bir nebze buraya yazıldı.

DOBRUCA LİSANI YANI ÇITAK TÂİFESİ

Yıldırım Bayezid Han bu diyârı Bulgar, Eflâk, Boğdan kavmi elinden fethedip Tatar ile Anadolu kavminden askeri tâifesini koydu. Bu tâife, askerle Eflâklilerin birleşmesinden hasil olup aralarında birer gûna ıstılahat peyda oldu ki bir-biri arasında konuşurlar. Herkes anlayamaz. O kelimelerden bazıları bu lûgatlardır:

Heşer - kavun, heşerka - karpuz, çoğaç - güneş, kalayık - cariyeye, kavra - getir, paytal - at, paytah akıt - atı sula, kopayın - dilek, napayın - ne işleyeyim, defke - câriye kızı, çalme - sarık, meçkili - taun, börk - kalpak, ör beni - bekle beni, aydı ver - söyleyiver, oçak - ateş, köyen - ocak, ocak kavre - ateş getir, geremek - iyilik, aytıvereyim - söyleyivereyim, selâm ayendem - selâm aleyküm, çorbacı ne ayar ayda - ağaların ne işler söyle, taharla - tehir eyle, şakast oldum - hasta oldum, paytal cavı - at kâmış, çidi der - iyi der, kademli moravat - adam ismi.

Daha bunun gibi nice kelimelere kıymet verip yine kendi söyler, kendileri anırlar. Ama halk arasında meşhur olan kelimelerle dahı konuşurlar. Dobruca ve Deliorman birer çeşit başka kavimdir. Lâkin şeci ve bahadır yiğitleri olur. Âkıbetleri hayır ola.

Buradan yine kuzeye hareketle mâmur köyler içinden giderek (Köstence) kasabasına geldik.

Köstence kasabası vasıfları: Evvelce kale Dobruca kranının oğlu Kalvare'nin yapısıdır. Heybetli ve sarp bir kuvvetli kale imiş!. Yıldırım Han fethetmede güçlük çekip fetihten sonra yikarak taşlarını denize döktürmüştür. Hâlâ deniz ki-

yısında bir yüksek tepe üzerinde harab olmuş sürunun temelleri görünür. O asırda bu kale ahalişi gemilerine binip Kefe kalesindeki Ceneviz kralına kaçarlar. Çünkü o zaman Karadeniz sahilindeki yediyüz yetmiş pâre kalenin hepsi Cenevizlerin hükmünde idi. Sadece Terkos kalesiyle Amasia, Sinop, Trabzon kaleleri Rum Kostantin'in elinde kalmıştı. Sonra Kefe ve Azak kalesini dahi Sultan Bayezid Veli Gedik-Ahmed Paşa eliyle fethettirince Karadeniz etrafında Ceneviz alâkası kalmayıp aman ile İstanbul boğazından dışarı Sakız adasına gittiler ve o altın gibi adayı cehennemlik edindiler. Tâ Süleyman Han asrına gelinceyedegin burada kalıp sonra sulha aykırı işler görerek gemilerle Hacca giden Müslüman hacılarını esir etmeleri üzerine Süleyman Hanın fermânı şerifiyle Koca Piyâle Paşa yüzyetmiş kadirga ile Sakız adası karşısında Çeşme denilen yerde Anadolu kenarında demir atıp yattı. Beri tarafta Cenevizlilerin kaptan ve kral zâdeleri hep diğer iş erleri hediyeleriyle Piyâle Paşaya buluşup hediyeleri makbule geçtikte Piyâle Paşa der ki:

«Bre hainler, bu Sakız adası Müslüman hacılarının ve diğer kulların geçit yeri ola.. Niçin gidip gelen, tüccar ve ziyâretçi Allahın mahlûklarını incitip, kırıp dökersiniz? Tiz, padişâha bu Sakız adasını teslim edin. Yoksa hepimizi şimdi kılıçtan geçiririm!»

Diy eyemin billah eder. Hediye ile gelen yediyüz iş erlerini hemen bağlayıp (bismillah ve tevekkütü alâllah) diye büyük yelken açıp Sakız adasının Kiremitlik denilen yerinde demir bırakır. Hemen karaya asker ve balyemez topları çıkarıp bağladığı kral-zâdelerden:

«Vaveylâ! Elbette kaleyi veresiniz. Yoksa Piyâle'nin piyâlesi elinde iken bizim peymânemizi dahi doldurup ecel şerbetini bizlere içirir! Sizlere Sakız kalesi içinde zevk ve safâyı ilelebed unutturur!»

Diye mektuplar alıp mutemet bir elçi ile Sakız kalesine gönderir. Cenevizliler bu hali içitip «Hay kral-zâdelerimiz ve cümle devlet âyânımız kılıçtan geçer» diye korku ve telâşa düşerek meşveretle sulh edip Sakız'ı Piyâle Paşaya bütün

cebehâne ve hazineleriyle teslim edip kendileri Malta hükümünde olan Rodos adasına çekilirler. Sonra Piyâle Paşa fetih haberiyle Süleyman Hanın ayağını öpüp Sakız kralı dahi padişâh huzurunda yer öperek İslâm ile müşerref olup der ki:

Padişâhim! Atan Yıldırım Bayezid Han asrında Karadeniz'in Rumeli tarafında Babadağı yakınında Köstence kalesi bizim Ceneviz kralınındı. Atan bazı kuvvetiyle o kaleyi elimizden alıp bütün kılıç artıklarımız gemilerle Kefe'ye kaçınca Köstence kalesinin liman kalesi işiği altında yedi küp altın ve cevahir defneylediler. Onları çikarmağa bu hakiri memur eyle. Bir zengin hazine ile padişâhuma gelmekliğim müyesser olur.»

Süleyman Han derhal Ceneviz kaptanlığından İslâmla müşerref olan bu zâta dergâhı âli kapıcı-başılığı ihsân edip üçyüz adamlarıyla Köstence şehrine gönderir. Bu zât oraya gidip oradaki hazineyi eliyle koymuş gibi çıkarıp yedi adet ağız ağıza floriden başka nice bin adet âletler, silâh ve nice bin kit'a laal ve elmas çıkarır ki hesabını Allah bilir. Bu kadar mal ve hazineyle padişâh huzuruna gelince padişâhı âlempenah ihsân ve in'amlar edip gelen maldan Şehzâde ve Süleymaniye câmilerini bina ettirir ve artanı ile de Köstence şehrininin mâmur eder.

Ama bu Köstence deniz kıyısında olmakla o kadar mâmur değildir. Çünkü defalarca Kazakların yağmasına uğramış ve nice kere yakılmıştır. Silistre eyâletinde Karadeniz kenarında kara su hükümünde yüzelli akça kazadır. Nâhiyesinden kadısına senede üç kese hasıl olur. Tamamı yüzelli kadar kiremit ve şendire örtülü evleri vardır. Ancak bir mahallesi olup iskele başında küçük bir câmil, bir han ve iskele başında kırk, elli adet han gibi anbarlı bir kaç dükkânı var. Başka imâret yoktur. Eski zamanda küffar, İstanbul tekfuru korkusundan ve düşman avlayan Tatar derdinden bu Köstence'den tâ Karasu yakınında Tuna nehri ırmağından bir büyük hendek kazıp Tuna nehrini kara harmına akıtıp Ba-

badâğı ve Tolçu kaleleriyle Beştepe denilen bir ada haline gelmişti. Hâlâ halkın yolu üzerinde hendek kenarında olan bina eserleri ve kuleler görünür. Bu taraflarda olan köylerin imâreti, mezkûr hendeğin taşlarıyla yapılmıştır. Bu Köstence'ye «Karadeniz Köstence'si», Sofya yakınındakine «Bane Köstencesi» derler. Bu deniz Köstencesi, eskî zamanda büyük limanmış. Hâlâ eserleri meydanda olup limanına bin pâre gemi rahatça girer. Lâkin zamanla çörcöp, kum ve toprakla dolup deniz dalgasından amansız yer olmuştur. Bazı sene nice gemiler helâk olur. Allah mâmur eyleye amin.

Oradan yine kuzeye giderek () (1) köyüne geldik. İkiyüz evli, bir câmi ve mescidli Tatar köyüdür. Yine Köstence nâhiyelerindendir. Buradan kuzeye giderek (Karaharman) kalesine geldik.

Karaharman kalesi şekilleri: Karadeniz sahilinde bir çimenzâr düz yerde dörtköşe, kaya yapılı bir güzel kaledir. Etrafı binyüz adımdır. İçinde ancak yirmi kadar evi vardır. Her gece tabl ve nakkare ve sur, keremay dövüp «Yekdir Allah yek» sadâsını göge çıkarıp bekçilik ederler. Ama deniz kıyısında olmakla hendeği yoktur. Toprağına bir ferhadi külünk vursan su çıkar.

Burası da Silistre eyâletinde Babadağı kazasının nâhiyesidir. Nâib hükümet eder. Gümrük emini vardır. Diğer memuru yok. Üçyüz kadar kiremit ve şendire ile örtülü evleri vardır. Ancak iskele başında bir câmi ve yetmiş, seksen adet tüccar hanları olup içi çeşitli mallarla doludur. Bu kale yapılı bu bendere ve Babadağı şehrine Kazak çıkmaz oldu. Suyu Tuna'dan olup havası ağırdır. Bunun dahi eskiden büyük limanı varmış. Hâlâ müzahrefatla dolu olup bütün gemiler Tuna nehri terasında pervasız olarak yatıp kşılarlar. Tuna'nın beş ağzından biri de bu Karaharman boğazıdır, ve hepsinin küçüküdü. Kefere zamanında bu boğazın insan eli ile açıldığı zannolunur.

(1) Açık bırakılmıştır.

Buradan yine kuzeye giderek (Çıkrıkçı) köyüne geldik. Yüz evli, cämîli mâmur zeâmet köyüdür. Gayet lezzetli ve sulu kavunu olur. Buradan yine kuzeye giderek (Babadağı) büyük şehrine geldik.

Babadağı şehri: Saltık Bay burada gömülü olmakla şehire (Babadağı) demişlerdir. Evvelleri ormanlık bir yermiş. Bayezid Veli Saltık Bayı rüyâsında görüp bu şehri onlara vakıf eylemiştir. Bu şehrin de fâtihi Yıldırım Han olup sonra Bayezid Veli'dir. Ama kalesi harab edilmiştir. Sûru dahi yıkılmıştır. Niec kere Kazak (Yeni Sıla) denilen yerden Tuna kayıklarıyla gelip bu Babadağı şehrini basarak Saltık Bayın sahan, tencere, falanını alıp giderken bir gün bir gece serseri gezip şaykalarına vasıl olamadıklarından bütün bakır kab ve kacağını yine tekkeye getirip dönüşte vilâyet halkı eline esir düşmüşlerdir. Deryâdaki gemileri dahi deniz dalgasından kenara düşüp parça parça olarak ahali ganimet malını teksim eylemişlerdir. O zamandanberi küffarın Babadağına çıkması ihtimali yoktur. Sonra bu hal Sultan Dördüncü Murad Han Hazretlerinin kulağına varınca derhal Özü eyâleti muhafazasına memur Sultan Ahmed damadı ve Âtike Sultan kocası Koca-Kenan Paşaya bir kıt'a hattı şerif gönderip:

«Başın sana gerek ise Babadağı şehri içinde emniyetli yer olmak için münasip ve yüksek bir yerde bir kale binâ ettirip anahtarlarını der-i devletime gönderesin.»

Diye emretti. Kenan Paşa başüstüne diyerek Babadağın doğusunda bağlar ucunda yüksek bir tepe üzerine güzel bir kale temelini kurup büyük kule tamamlandığı sırada Kenan Paşa azlolunup hâlâ esas kale ve kule, kale ağasız ve nefersiz kaldı. Bu kale tamam olsa Babadağı şehri emniyet içinde olmuş olurdu. Efendimiz Melek-Ahmed Paşa kaleyi tamamlamağı murad edinip rikâbı hümayûna arzettikte bizim paşa dahi azledilmiş olup, Özü eyâleti Siyâvuş Paşaya ihsân oldu. Melek-Ahmed Paşaya dahi Rumeli eyâleti in'am olun-

du. Hâlâ Babadağı kaleye muhtaçtır. Zira bender, mâmur bir şehirdir. Bu şehir, Özü eyâletinde paşa hası voyvodalıktır. Yüzdört kese hasılı olur âlâ hükûmettir. Üçyüz akça pâyesiyle şerif kazadır. Ama beşyüz akça mollalara sadaka olunmuştur. Yedi adet nâhiye nâibleri vardır. Tamamı yüz adet köyleri olup zahire baha tahsiline gidip gezdiğimiz köyleri şu yazılanlardır:

Hergeleci, Sebil İlyas, Küçük Sarı, Döklek, Spaanca, Acıgöl, Sarı Nasuh, Kara Hâbil, Ahmet Faki, Tatar Çamurlusu, Sarıgöl, Konkar, Hacılar, Tresenlik, Nalbant, Kızılhisar, Kamber, Armutlu, Karka, Başköprü, Bahşayış, Hineli, Atmaca, Çukurluova, Kayahdere, Eskibaba, Çağatay Zir, Çağatay bâlâ, Aşağı Kargalık, Yukarı Kargalık, Aşağı Demlik, Yukarı Demlik, Deli Ali, Seleli, Lütfü Bey, Türk Çamurlusu, Ayaklı Bey, Arnabudlu, Hacı İvaz, Kızılca Veli, Kasımca, Kaçamak, Eski, Koçu Bey, Çongar, Karacık köy, Büyük Ester Kasabası, Pazarlı, Kerencik, Bilâl Kışlası, Dane Hacı, Kara Murath, Köstlü, Karatay, Devirhanlar, Hoca Ali, Karakoyunlu, Çıkrıkçı, Şeyh Aman, Aşağı taş ağılı, Yukarı taş ağılı, Arnavudlu, Mustahfazan, Karaharman kalesi, Sultan Kara Pelidli, Yuvacı Abdülbâri, Tanrıverdi, Kocalak, Aydın, Sarı köyü, Kara Nasuh, Kasaplı, Düğenci, Sofular, Gani Bucak, Karaman, Yeni Sıla kalesi. Bu kale yalçın kaya üzerinde göğe baş uzatmış yüksek bir kaledir. Ama içinde koyun çobanları oturur. Bayezid Han Velî fethidir. Karaharman'a akan Tuna nehri görünür. Etrafında gayet mâmur köyler vardır. Yukarıda isimleri yazılı köylerin devri için mahkeme-i şer'iyyeden mürâsele ve bir muhızır alıp elli adet hademelerimle dört kese paşaya ve dört kese hakire ve iki kese hademelerime tahsil edip yine Baba şehrine girdik. Bu köylerden her sene, kadiya on kese mal hasıl olur. Baba şehrinin bir hâkimi dahi Baba Sultan mütevellisidir. Sipâhi kethüdâ-yeri ve yeniçeri serdarı ve şeyhülislâmı, nakîbüleşrafı, muhtesibi, şehir kethüdâsı vardır. Bu şehir düz ve geniş dereli irem bağlı ve çok güzeldir. Üçbin kârgir bina altı, üstlü büyük sarayları ve başka birçok evleri vardır.

Câmleri: (Ulu câmi) Sarı Saltık Sultanın tekkesine bitişik hoş bina şirin bir câmidir ki anlatmakta dil âcizdir. Burası Bayezid Veli fethi olduğunda bu lâtif câmii kendisi bina etmişlerdir. Dörtköşe kârgir duvar üzerine yine dört köşe tahta Kubbe üzerine halis mavi kurşunla örtülü, bir nurlu câmidir. İki yan ve bir kible kapısı vardır. Kible kapısından tâ mihraba varıncaya kadar uzunluğu ve enliliği yüzseksen ayaktır. Câmi içindeki sütunlar serapa ibret verici bukalemun nakışlarıyla süslüdür. Sağ tarafında bir minaresi vardır. Mihrab ve minberi eski tarz üzeredir. Kalabalık cemaati vardır. Veli mertebesinde bir imâmı vardır. (Ali Paşa câmii) çarşı içindedir. Dörtköşe kurşun örtülü bir minareli kibleye bakan bir kapılı şirin câmidir. Avlusunda yirmi ayak merdivenle inilir, abdest muslukları vardır. Tamamı kırk kadar akar sudur. (Defterdar Derviş Paşa câmii) mahalle içinde küçük bir minareli aydınlık câmidir. Bunlardan başka birçok mescidi vardır. Üç medresesi var. Yirmi adet çocuk mektebi vardır. Sekiz adet hamı vardır. Bütün deniz ve kara tüccarları hep bu hanlarda otururlar. Üç hamamı olup bunlardan en büyüğü Bayezid Veli hamamıdır. Çarşı içindeki Ali Paşa hamamı dahi lâtiftir. Bunlardan başka yetmiş kadar ev hamamları vardır ki onlar hususî hamamlardır. Üçyüz doksan dükkândır. Ama bezastanı yoktur. Ekseriya çukacı lâtîn dükkânları, okçuları, yaycıları, sekiz adet kahvecileri, debbağhâneleri vardır. Onbir adet tekkesi vardır. En mâmur ve evkafı çok olanı (Hazret Saltık Bay Muhammed Buhari tekkesi), uzun imâm tekkesi vesairedir. Yiyeceklerinden sekiz elvan yarbaşı bağları üzümü, beyaz ekmeği, yoğurdu meşhurdur. İçeceklerinden üzüm şırası. Tatar kavmi içer ve her vakit maruftur.

Babadağı gezinti yeri: Şehrin doğusunda Kule bağları. Bekir Ağa hanesi ensesinde Yârbağları, Dede Saltık Sultan Korusu büyük ormanlık lâlezar av hayvanları çok gönül açıcı yerdir. O kadar korudan bir kimse bir odun almağa kaadır olamaz. Meğer hâkimin izniyle ola. Hepsî Saltık Sultan

dergâhına mahsus evkaftır. Burası Saltık Sultan Hazretleri-
nin nice bin koyun, sığırı, atları, kısrakları, taylakları ile
doludur.

Yenisıla mesiresi: Keklik av yeri, kaz, ördek ve toy kuş-
ları av yeri gezinti yeridir. (Kısır Kovacık mesiresi). (Kenan
Paşa Kasrı mesiresi) bir âb-ı hayat suyu. büyük ağaçları ve
birçok maksure ve mutfakları vardır. Baba şehrinin suyu ve
havası gayet lâtif, fakat kışı şiddetlidir. Birçok âyanı çeşitli
kürkler giyerler. Bolluk bir şehir olup gelip geçene nimetleri
boldur. Kış geceleri sıra sohbetlerinde her gece ziyâfetleri
meşhurdur. Bütün halkı gayet garib dostu ve fukarayı se-
ven kimselerdir.

Babadağı ziyâret yeri: Evvelâ şehir içinde sırlar kayna-
ğı, mercii ebrar, âmil-i siddik, âlim-i tahkik Hazret Sultan
Sarı Saltık Muhammed Buhari, temiz ırktan olduğuna şüp-
he yoktur. Hattâ Gelibolulu Muhammediye sahibi Yazıcı-
oğlu bir risalesinde soy ve sopy ile Saltık Bay Sultanı tavsif
eylemiş. Zira onlar Ebülfeth (Fatih) asrında olmakla Hacı
Bektaş'a ve Sarı Saltık'a yakın olup menkıbelerini de mu-
fassal yazmış. Kenan Paşa Özü vâlisi iken Babadağında bir
kaç sene muhafazada kalıp Yazıcı-zâde menkabelerinden ve
başka Tohtamış Han fetihlerinden Sarı Saltık Sultanın men-
kabelerini kıyâfet değiştirerek ettiği gazâları bir bir toplay-
ıp yazmıştır ki dillerle tâbi olunmaş. Selis ve âb tablı yer
yer beyitleri olan ve şiirli fesahat ve belâgat üzere (Saltık-
nâme) namında bir tarihtir. Meğer Kenan Paşa merhum
hattat imiş. Demirci kulu tarzında bir Reyhanî yazıdır ki.
güya yakut musta'samîdir. Çünkü aziz hakkında inkârcılar
nice dedikodu edip Saltık nâmında bir rahib diye iftiralar
eylemiş ve günahkâr olmuşlardır. Evet, Leh vilâyetinde Da-
nıska iskelesinde (Saltık Bay) adında bir rahib vardı. Onu
gidip dine davet eylemiş ve kabul etmediği için Saltık Bay,
rahibi odasında katledip onun elbisesini giymiştir. Gizlice
nice sene yanlışı yolda kalan Allahın kullarını İslâmla mü-
şerref eylemiş, seyahatle nam verip Babadağında vefât et-

miştir. Böyle nice kitaplarda ve tarihler ve hususiyle mute-med Yazıcı-zâdenin menkabelerinde de yazılıdır.

Acem, Âli Osman memleketlerini istilâ etmek kasdıyla tâ Arpaçukuru, Sivas, Tokat nam maahlere kadar geldi, zaptetti. Bayezid Hana, Çulcu Baba derler. Tâ bu mertebe sahibi uzlet Bayezid Veli iken Kili, Akkirman kalelerinin fet-nine müteveccih oldukta ve Babadağına geldikte —dini bü-tün olanlardan bazı kimseler gelip «pâdişahım burada Sarı Saltık adlı nurlu bir türbe vardı. İnkârcılar yakıp üzerine çöçöp ve müzahferat döküp mübârek mezarını kaybettiler» diye şikâyet ettiler. Bayezid Han o mezbeleliğe gidip bir sec-cade üzerinde Kara Şemsüddin ile beraber ikişer rekât na-maz kılıp istihare niyetiyle uykuya varırlar. Hemen Saltık Sultan, sarı renkli ve sakallı, yeşil sraığı ile görünüp:

«Yâ Bayezid! Hoş geldin! Salsal tahtı olan Akkirman ve Kili ka-lelerini olan vilâyetleri Boğdan küffarı elinden kavgasız olarak gasız olarak (Fetahnâ) târihinde fethedesin ve evlâdın Mekke, Me-dine sahibi ola. Beni zillet toprağından kurtar.»

Dedikte hemen uykudan uyanıp Bayezid Han Kara Şem-süddin'e der ki:

«Efendi! Gördüğüm istihareyi bir kâğıt üzere yaz ben de yazayım şeyhülislâma gönderelim bakalım ne cevap gelir.»

Herbiri birer köşede gördükleri istihareyi yazıp mühür-lü olarak şeyhülislâma gönderirler. Hikmeti hüdâ ikisinin dahi gördükleri rüya ve ifadeleri birbirinin aynı çıkar. He-men müft-i hüمام «Padişahım! Oraya büyük bir bina ya-pasın!» diye buyurdularında Hazreti Padişâh orayı temiz-lemeğe başlar. Temizletirken üzerinde (Haza kabr-i Saltık Bay seyid Mehmed Gazi — Burası Bay Seyid Mehmed Gazi-nin mezarıdır) diye Tatar yazısı ile yazılmış bir mermer san-duka görünür. Hemen mimarlar ve mühendisler toplanıp bir nurlu türbe, bir câmi ve diğer hayır işlerine başlar. Ba-yezid Han Akkirman ve Kili kalelerini hakkaa ki (Fetahnâ) târihinde kavgasız fethedip salsal tahtı fâtihi olup muzaf-

feren Babadağına gelip bir sene orada kışlayıp dört tarafına nizam verince Babadağı şehrini imâr edip bütün hayırlarını Baba Sultana vakıf ve hibe eylemiştir. Hâlâ Babadağı Baba Sultan hasıdır.

İşte böyle bir ermişlerden Bayezid Han Veli gibi bir şanlı padişah, o Devletlûnun bâtın ilmi ile ahvaline vakıf olarak uğruna bu kadar paralar sarfetmiştir. Hususiyle Kara-Şemsüddin Hazretleri kutubluğa ayak atmış bir yüksek sıfatlı kimsedir. Âli sıfattır. Onlara da Baba Sultanın ne denli büyük bir zât olduğu içten malûm ve keşfolunmuştur. Böyle iki sultanın keşfiyle şanı bir kat yükseklik kazanan Saltık Sultan Hazretleri hakkında her kim şüphe ederse neüzü bilâh günahkâr olur. Ebülfeth ile Akşemsüddin, Bayezid Han ile Kara-Şemsüddin ulu sultanlardır. (Kaddesenallahu bi sırrihümülaziz).

Saltık Sultan ziyâreti yerinin şekilleri: Bayezid Veli Han Saltık Sultan ruhaniyetinden imdad dileyip, aziz himmetiyle bütün yeri, han, imâret, medrese, kervansaray, çarşısı tamam oldukça Kırım Hanı Mengili-Giray Hanı Sultan Bayezid Velî bu imâretlere nazır tâyin ve bütün lüzumlu şeyleri görmeğe memur eylemiştir. O zaman Bektaşî fukaralarından Kademli Dede Sultan hayatta idi. Onlar bizzat Hazret Hacı Bektaş Veli ile Horasan'dan beraber gelmiş bir dermansız ihtiyar idi ki ikiyüz yedi yaşına ulaşmıştır. Bayezid Velî onları Bektaşîlerin başına seccade sahibi sultan tâyin eyledi. Şer'î izin ile evkafının bir senedini ona ve bir senedini de Mengili-Giray Hana vermiştir. Gayezid Han Ruma revan oldukça o gece Saltık Sultan Kıdemli Dedenin ve Mengili-Giray Hanın rüyalarına girip **(üzerimdeki kurşunlu kubbeyi kaldırmınız, tahta kubbe yapınız)** buyurdular. Sabahleyin iki sultanın gördükleri rüya birbirine uyduğundan kârgir kubbeyi yıkarlar. Hâlâ dört köşe duvar üzerine göğe baş uzatmış bir çeşit sanatlı tahta örtülü yüksek kubbedir. O diyar dar misli yoktur. Nurlu türbenin saadetli kapısının sağına celî yazı ile dört köşe mermerde bu târih yazılıdır: «Geliniz

bu yüksek kapıyı ziyâret ediniz» fakir dahi bu asitâneye küstahane yüzümü sürdüğümde hatıra geliveren şu beyti saadetlü kapısının sağına çirkin yazımla yazdım:

Hazret-i Sultan Saltık'ı ziyâret eyledik

Çok şükür şimdi görüp hakka ibadet eyledik.

Büyük bir edeb ve hürmetle bizzat sultanın avlusuna bismillah diyerek ayak basıp (Esselâm aleyk yâ ebefakr) dedim. Dizüstü gelip hasbetellillah yasini şerif okumağa başladım. Sevabını Muhammed Buhari ruhuna hediye eyledikten sonra içini seyir ve temaşa etmeğe başladım. Nurlu mezarının yeşil şof kaplı örtüsü etrafında nice yüz güzel yazı ile yazılı kelâmı şerifler sıralar üzere durur ki her biri cem mertebeli bir padişâh hediyesidir. Ayasofya'da, Süleymaniye'de öyle mushaf-ı şerifler yoktur. Baş ve ayak ucunda adam boyu yaldızlı şamdanlar vardır. Etrafında daha nice yüz çeşit şamdan, buhurdan, gülsuyu kabı vardır. Çeşitli kıymetli avizeler vardır ki buradan başka yerde emsalî az görülür. Etrafı nice güzel yazı ile yazılmış kıt'alarla bezenmiştir. Türbedar dede ile müşerref oldum. Mübârek eli ile hakirin eline gülsuyu döküp hayır duâlar eyledi.

Oradan dışarı çıkıp fukara meydanında yüzelli kadar ihtiyar ve genç cananlarla öpüşüp görüştük. Hakiri posta geçirdiler. Bu dahi aşağıda bir dervişler meydanıdır ki, dört tarafı kurban postlarıyla döşelidir. Bütnü temiz ashab, namazını kılan, günahattan kaçan, ârifi billah canlardır. Nice güneş ve ay gibi bas ayak çıplak köçekleri var. Meydancı dede fermânıyla bütün köçekler muhabbet meydanına gelip beyitlerden ve şiirlerden nice demler vurup şakalara müteallik nice tekerlemeler söylediler. Velhasıl Hüseyin Baykara faslı ettiler ki dillerle tâbir olunmaz. Yemekten sonra ikiyüz kadar hazır fukara, hakiri selâm kapısına doğrutup «Esselâm aleyk yâ şeriat, tarikat, hakikat ve marifet ehli!» diye mecliste hazır olanları dört kapı selâmını verip hepsini «Ve aleyküm selâm, ey âşıkı billah» deyip birer birer selâmımızı aldıklarında hakir dedim ki: «Ey sahibi nazar olan canlar! Ham-

dü hüdâ bu asitânei sultana yüz sürüp siz erenlerin mübârek yüzlerini görererek ekmek ve tuz hakkı müeyesser oldu. Sizlerden ricamız odur ki bu hakîre bir gülbankı Muhammedî çekesiniz ki cenab-ı bâri yarı kılıp dünyada vücüt sıhhati ve tam seyahat ve son nefeste tam iman müeyesser ede» hakir bu ricayı ettiğimde bütün sadık âşıklar ve şanlı fukaralar el açarak Allah deyip bütün isteklerimizin hasıl olması için gülbankı Muhammedî çekildi. Hepsi ile el öpüp vedalaşarak meydancı dede ile şehir içindeki ziyaretleri gezmeğe gittik.

Şehir içindeki ziyaretler: Evvelâ Saltık Sultan türbesinin avlusundan Evren Dede, Burhan Dede, Kasım Dede, Anka Dede, Sultan Bayezid Velinin ilk olarak tekkeye oturttuğu Kademli Dede, Koca Müftü Ali Arab Efendi Antakya şehridendir. Baba şehrinde Bayezid Han medresesinde dersiâm olup herkes ondan bilgi öğrenirken bütün malûmatı tamam olup Allah ilmi ile (ircii ilâ Rabbike) emrine uyup rahmet yakınına revan oldukça Baba Sultan yakınında Bayezid Han câmiî avlusunda asûde hal kılınmıştır. (Âşık Dede)nin mezar taşında (Ah âşık) diye yazılmıştır. (Elmevla Mustafa Çelebi) vaaz ve nasihat eden şeyh idi. Bayram Acemi Hazretlerinin gözünün nuru ve ciğerküşesi ve defterdar Derviş Çelebinin küçük kardeşidir. Nakşibendî tarikinden hisselenip 979 târihinde beka diyyârına göçmüştür. Bu şehir içinde biraderi defterdar Derviş Çelebinin yaptırdığı Yeni câmi avlusunda gömülüdür. (Mahmud Efendi) vefâtı 1002 sene. Molla Süleyman Efendi bunlar Ulu câmi yanında yatarlar. Mevlânâ (Ankud Süleyman Efendi) Bilecik'ten edebâli neslindedir. Osman Gazi ile (Genç Osman) Hotin seferine giderken merhum olup Ulu câmide gömülüdür. Baba şehri yakınında (Şeyh Aman) köyünde (Şeyh Aman) ziyâreti vardır.

Bu ziyaretleri ederken Baba şehrinde bir ay kalıp dört tarafı muhafaza ederken astâne-i saadetten ulaklığıyla yıldırım kapıcı yıldırım gibi gelip Kaya Sultan ve kapı kethüdâsından velhasıl cümle âyân ve kibardan mektuplar getirip 1060 senesi Zilhiccesinde Gürcü-Mehmed Paşa sadarettin.

azlolunup yerine (Tarhuncu Ahmed Paşa) veziri âzam olduğu haberi gelip paşa üzülererek ve istemiyerek hediye ile mübârek olsun için kapıcı-başlarından bir ağayı gönderdi.

Yine 1062 Zilhiccesi sonlarında Melek-Ahmed Paşa Özü eyâletinden azlolunup Rumeli eyâleti sadaka olundu. Rume- linden Siyâvuş Paşa azlolunup Özü eyâleti de ona verildi.

1062 (1651) SENESİ ZİLHİCCESİ SONLARINDA BABADAĞINDAN RUMELİ EYÂLETİNE GİTTİĞİMİZ

Babadağından güneye giderek (Yayla) köyüne, oradan (İnehan çeşmesi) köyüne geldik. Büyük ormanlı bir korusu vardır. Oradan ileri giderek (Astarabad) kasabasına geldik.

Astarabad kasabası: Özü eyâletinde Babadağı nâhiyesinde dergâhı âli yeniçeri kapıcı ağalarının hasıdır. Zâbtı rabtı yine yeniçeri ağası tarafındandır. Su-başısı, şehir ket-hüdâsı vardır. İmâretleri, bir bayır eteğinde geniş bir öz içinde olup bağlı, bahçeli binbeşyüz adet kiremit ve tahta şendire örtülü mâmur ve Müslümanları azdır. Hanları, mey-hâne ve bozahâneleri, (200) kadar dükkânı var. Kiliseleri çoktur. Ahalisi paşaya hediyeler getirip ihsânlar aldılar. Yine güneye, mâmur köyler içinde gidip Kara-Muradlı kasabasına geldik.

Kara-Muradlı kasabası: Babadağı hâkimi nâhiyesinde geniş bir vadide bin adet evli Müslüman kasabasıdır. Şendre tahta örtülü bir câmiî, iki hanı var. Başka imâretten eser yok. Ancak on adet dükkân, üç çocuk mektebi var. Bütün halkı Tatar kavmidir. Câmiinin minâresi tahta örtülü sivri kubbenin ucunda göğe uzanmış tahta bina ibret verici sanat ve şirinlikte yapılmıştır ki bir diyârda misli görülmemiştir.

Buradan yine güneye giderek Karasu kasabasına geldik. Bu mahal Dobruca içi olup susuz olmakla her sene Tuna nehri taşmasından azmaklar kalıp suları kara olduğundan (Karasu) derler. Eskiden verimli mâmur bir yermiş. Yıldırımın oğlu Şehzâde Mûsu Çelebi bir gecede çapul ile gelip şehri fethederek bazı yerlerini yıktırmış. Sonra Bayezid Veli mâmur ettirmiştir. Hâlâ Özü eyâleti vezirlerinin hası hümâyûnundan ayrılmadır. Hâkimi paşa ağalarından biriyle voyvodadır. Yüz adet adamlarıyla yedi kese paşa malını ve dört kese kendi malını tahsil edip hükûmet eder. Üçyüz pâyesiyle kaza olup nâhiyelerinden kadısına yedi kese hasıl olur. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, bac memuru ve muhtesibi vardır. Üç mahalle olup bin adet kiremit ve tahta örtülü altlı üstlü evleri vardır. Dobruca diyârı olmakla buğday hasılatı çoktur. Kışı şiddetli olur. Suyu Tuna halicinden gelir. Küçük bir câmi, bir hanı, bir hamamı, yedi adet çocuk mektebi, yedi yerde sebilhânesi, iki kahvehâne ve iki boya-hâne, üç bozahâne, kırk elli adet dükkânı var. Ama avret çengilerine bu diyârda (Köyende) derler. Gayet çoktur. Düpedüz ev ev çökür, çeşte, ravza, karadüzen, aflık çalıp gezerler. Ayıp değildir. Bütün âyânı bu derde tutulmuştur. Şeriat hâkimi ve örf hâkimi menetmeğe kaadir değil. Zira yasaklanmasına ahali razı değildirler. Hâlâ bu Köyendeler nice bin hanedanları berbat edip ev sahiplerini müflis eyleyerek kendilerine hademe etmişlerdir.

Oradan yine güneye giderek (Bülbüli) köyüne geldik. Müslüman köyüdür. Oradan (Kurnacık) köyüne geldik. Bu da Müslüman köyüdür. Oradan (Düğenciler) köyüne geldik. Karasu nâhiyesinde Müslüman köyüdür. Buradan (Çardaklı) köyüne geldik. Buradan (Kasaplı) köyüne geldik. Bunlar da Müslüman köyleridir ve Hacıoğlu nâhiyelerindedir. Oradan (Hacıoğlu Pazarı) kasabasına geldik. Buradan kibleye giderek (Denkler) köyüne geldik. Alaybeyi ziyafeti için yoldan aykırı gidildi. Oradan (Güllü) köyüne geldik. Ahalisi Müslümandır. Oradan (Karacaot) köyüne geldik.

Kamçı nehrinin kenarında, Müslüman ve Bulgar köyüdür. Paşa efendimiz, Paşa Çiftliğine göğe baş uzatmış kulede mihman oldu. Mâmur yerdir. Buradan akan Kamçı nehri Kazan Şıpka dağlarından gelip Köprü köyünden geçerek Varna şerhinin galatası yakınında Karadeniz'e dökülür. İçinde şayka gemileri kışlar. Sonra buradan bir günde yüz bin zahmetle Kamçı nehri taşmış halde iken geçip ağalarla paşa efendimizin ağırlıkları ise bir günde güçle geçip karşı tarafında Kazan balkanı eteğinde (Gelinlik) köyüne geldik. Safi Bulgar köyüdür. Orada durulup ağırlıkların geçmesi beklenildi. Oradan güneye yüzbin güçlük çekerek ve başı yukarı giderek güçlkle bir günde (Çalık Kavak) köyüne vardık. Allah korusun. öyle bir ormanlık hiyabandır ki misli görülmemiş! Zira buradaki çınar, çam, meşe, kavak bir diyârda yoktur. Ağaçlarının sığığundan yer zerre kadar güneş ışığı göremez. Hâlâ o yedi adet çalık-kavak yol üzerinde durur. Hâlâ yüz, ikiyüz adamla haydudun çokluğundan geçmek ihtimali yoktur. Gayet korkunç ve tehlikeli yerdir ki geçenin belinde kuvvet kalmaz. Ortada (Balkan köyü) mâmur köydür. Bu balkanda emniyet olmak için onlar oturup bütün vergilerden affolunmuşlardır. Ama yine gayri diyârdan haydutlar gelip bu derbende kervan vurup avlayarak kaçarlar.

Hakîr Evliyâ'nın sergüzeşti: O balkanda bütün hademelerimle bir Bulgar evine misafir olup orada ateş kenarında safâyı hatırla otururken onu gördüm. Kapıdan içeri çirkin suratlı bir acûze saçlarını darmadağınık ederek girdi. Çekinmeden ateş başına oturup kendi dili ile birçok sövdü. Hakîr öyle anladım ki dışarıda hademelerimiz biraz uygunsuz hal ve tavırlar ve olmayacak teklifler etmiş olalar. Hademelerimi çağırıp tenbih ettiğimde «hâşâ birşeyden haberimiz yoktur» dediler. Sonra bu acûzenin yanına yedi adet gulam gelip çağıl çağıl Bulgarca söyleşerek ateşin etrafını sardılar.

Hakire asla yer komadılar. Garip temaşadır! diye yek yakadan seyrederdim. Onu gördüm ki o acûze ock başından kül alıp ötesine, berisine sürerek elinde kalan külü dahi bir af-sun okuyup ocak başındaki çıplak yatan kızlar ve oğlanların üzerine saçtı. Onların yedisi de birer iri piliç olup çu çu de-meğe başladılar. Hemen elinde geride kalan külden kendi başına saçınca o an kendisi de bir büyük kuluçka tavuk olup gark gark diyerek kapıdan dışarı çıktı. Ardı sıra yedi piliçler dahi çıktılar. O an «**Bre oğlan!**» diye can havliyle feryat ettiğimde gulamlarım uykudan uyanıp geldiler. Gördüler ki burnumdan kan boşanmış! «**Bre bu ne haldir, bir dışarı çıkm! bir kütürdü oluyor**» dediğimde dışarı çıktılar. Gördüler ki atlar arasına mezkûr tavuk ve piliçler girdiğinden atlar boşanıp birbirlerini helâk ediyorlar. Halbuki atlar tavuktan, hınzırdan hoşlanıp onlar da sıracı ve kızıl kurt marazları bulunmaz. Onun için nalbant dükkânları tavuksuz, değirmenler domuzsuz olmaz. Beride atlar birbirini helâk ederken köyde reâyâ bu halden ağah olup atları bağladılar. Cadı tavuklar bir tarafa gittiler. Gulamımın gördüğü üzere —onun anlatmasıdır— der ki :

«Onu gördüm ki bir kefere, hemen tavukların üzerine sepe sepe işedikte o sekiz tavuk beni âdem olup yine o ihtiyar acûze oldu ve o işeyen, acûze ve gulamları döve döve bir tarafa götürdü. Ardı sıra baktık. Meğer gittikleri hâne kiliseleri imiş. Hatunu papasa verip papas dahi okuyarak aforoz mandeloş eyledi.»

Bu veçhile gulamıma yemin ettiler. (Antepli Müezzin Mehmed Efendi hademeleri, Mataracı-başı hademeleri dahi görüp tavuğun insan olduğuna şahit oldular» dediler. O gece sabaha kadar korkumdan veya kanımın hareketinden burnumun kanı dinmedi. Tâ vakit sabah oldukça kandan kurtuldum. Sonra müezzin ve mataracının hademelerine sordum «Vallahî akşam tavukların üzerine o Bulgar işeyince

tavuklar adam oldu. İsterseniz işeyen Bulgarı getirelim» dediler. Ben de:

«Canım, haydi getirin» dedim. O an Bulgar gülerek:

«Sultanım, o karı başka soydur, kış geceleri yılda bir kere öyle kara koncolos olurdu. Ama bu yıl tavuk oldu. Kimseye zararı yoktur»

Deyip gitti. İşte bu hakir mezkûr Çalık kavakta böyle bir temaşaya düşüb gelip aklım başımdan gideyazdı. Oradan ertesi günü alessabah Çalık kavağı dağına aşip güneye tepe aşağı inerek (Dobral) köyüne geldik. Üçyüz hâneli Bulagr köyüdür ve serbest zeâmettir. Oradan güneye giderek (Dilâver Efendi) köyüne geldik. Müslüman köyüdür. Bir câmii ve yüz evi vardır. Burada Dilâver Efendi paşaya bir ziyâfet vererek bir at hediye etti. Oradan güneye gitmeyip batı köyleri içinden giderek (Saray) köyüne geldik. Çelebi Sultan Mehmed Han asrında mâmur kasaba imiş. Hâlâ meydanda Süleyman Hanın küçük bir köşkü, ve vâlidesinin bir câmii kalmış. Yüz kadar fakara evleri ancak var. Buradan batıya Çalık kavak dağları eteğini geçerek (İslimye) kasabasına geldik.

İslimye kasabası: Edirne kralının yaylağ tahtı olmakla o zaman büyük şehir imiş. Hüdâvendigâr Gazi Edirne'yi feth ettikte bu kaleyi dahi kuşatıp fethinde güçlük ve zahmet çektiğinden fetihten sonra sûrunu yıktırmıştır. Hâlâ şehrin kuzeyindeki bayırlar üzere bina eserleri görünür. O mahalde ibret verici bir kilise temeli de meydandadır. Sonra Çelebi Sultan Mehmed bu şehrin su ve havasından hazzedip av için buraya gelip zindeleşirdi. Hâlâ şehrin kiblesindeki sahrada bina ettirdiği sarayın büyük temelleri görünüyor.

Burası yüzelli akçalık şerif kaza olup kadısına senede beş kese hasılı olur. Hâlâ imâretistanı Çalikkavak balkanına bitişik olan yüksek dağın eteğinde bir yüksek bayır üzerine serapa bağlı ve bahçeli, akarsulu evleri vardır. Pencere-

leri ve kapıları kibledeki mâmur sahraya bakar. Oniki adet mihrabından çarşı içindeki bir minareli câmi aydınlık olup cemâati çoktur. Çocuk mektepleri çoktur. On adet hanı var. Hepsinin mükemmeli Dördüncü Sultan Murad'ın vekârî defterdarı koca Mevlevî vezir Mehmed Paşanın hanı olup çarış içinde olmakla o pazara güzellik vererek gelip gidene minnetsiz misafirhâne olmuştur. Gerçi kiremitle örtülüdür ama gayet sağlam yapılmıştır. Kapısı üzerindeki târihi: «Yapıldı yolcu âram itmeğe lillâh menzilgâh 1052» Bir adet küçük hamamı var. Ama akarsuları hesapsız olmakla her evde gusulhâne mutlak vardır. Akan hesapsız nehirler bayırdan aşağı akmakla her göz üzerinde nice un değirmeni ve su çarhları, debbağların keçe, kilim, kebe denklere dönmedir ki, hesabı sayılmaz. Zira bu şehrin beğenilen sanatlarından biri de Yanbolu kebesi tâmir ettikleri kebedir ki bu şehirde işlenip Rum, Arab ve Acem'e gider. Ekseri vilâyet âyanının ticareti ve sanat ehlinin iş ve kazancı çeşitli tüfek kebe ve rengârenk velenseler işlemektedir. Hepsi bu denk değirmenlerinde dönüp su içinde pişer. Acaip temaşagâh, çarkı felek gibi dolablardır. Bu dükkânlardan başka çarşısında ikiyüz kadar dükkân vardır. Bedestanı yok. Ahalisi elvan çuka elbiseler giyip Bulgar lisanını dahi konuşurlar. Reâyâsi hep Bulgardır.

Burada bir gün oturuldu. Ertesi gün batıda dağ eteğinde olan mâmur köyler içinde giderek (Hızır Ağa) köyüne geldik. Dağ eteğinde ikiyüz evli, câmi ve hanlı Müslüman köyüdür. İbrahim Han oğulları vakfidir. Halkı bütün ağır vergilerden affolunmuştur.

Yine dağ eteğinden giderek batıda (Zağra Yeniçesi) kalesine geldik.

Zağra Yeniçesi kalesi: Burası eskiden Bulgarlarla Sırp-İlirler arasındaki bir kız dâvasından dolayı bir zaman harap kalıp sonra (766) târihinde Gazi Hüdâvendigâr, Lala Şahin Paşa delâletiyle fethedilip güçlük görülmekle kalesi harap edilmiştir. Rum diyârının cennet kokulu Şam'ına benzeyen

gönül açıcı şehirdir. Ve Çermen paşasının hasıdır. Voyvodası yüz adet adamlarıyla hükümet eder. Hâkimi üçyüz akça pâyelidir. Kadısına on kese mahsulü olur. Nice kere beşyüz akçalı mollalara sadaka olunmuştur. İmâristanı hep Zağra sahrasında olup etrafı bağlardır. Şehire (Zağra Yenicesi) derler. Çünkü diyârı Rumda üç yenice var: Biri Vardar Yenicesi, biri Karasu Yenicesi ve biri de budur. Hepsisi yedi mahalledir. Yedi mabedi olup ancak ikisinde cuma namazı kılınır. (Sarınca Paşa câmii) çarşıda olmakla cemaati çok, bir minâreli küçük bir câmidir. Yine çarşı yakınında (Ömer Çerci câmii). Geride kalanı mescidlerdir. Yedi adet mektebi, üç hanı, yüzelli dükkânı, bir ferahlık veren hamamı vardır, Ali Paşanıdır. Diğerleri ev hamamlarıdır. Elhasıl oldukça müzeyyen bir kasaba olup sahrası gayet verimlidir. Halkı Rumeli çıtağı ve yürüğüdür. Reâyası Rum ve Bulgarıdır.

Ziyâret yerleri: Şehir içinde «Şeyh Hazret Kara-Şemsüddin Simavî) Halvetî tarikinde nice bin müride mâlik ulu zât olup Çelebi Sultan Mehmed şeyhlerindedir. Çok gezmekle meşhur, remil ilminde hünerli olup bazı ifratı üzerine şehirden sürülerek bu Yenice şehrinde sâkin iken vefât etmiştir. Başka türbe ve ziyâretgâhı vardır. (Abdullah Dede) Bektaşilerden gürbüz er imiş. Buradan hareketle kibleye giderken (Kuns) adlı köyde (Meyit oğlu Mehmed Bey) adlı zatı ziyâret ettik. Ulu astâne olup, binâsı Çelebi Sultan Mehmed Han binasıdır. Nurlu mezarı üzerinde bir yüksek kubbe, bir câmî, bir yemek evi var. Sabah akşam gelip gidene çorbası boldur.

Çelebi Sultan Mehmed Hanın bu Zağra Yenicesindeki hayırlarından biri dahî su arığı olup kible sahrasına doğru akar. Oradan yine Zağra Yenicesinden bir saat uzak kiblede Filibe yolu üzerinde (Adatepe) demekle meşhur bir yer olup dört tarafı il ve vilâyetten boştur. Gayet yüksek olup yarım saatte çıkılır. Bunun tepesinde (Kademli Baba Sultan ziyâret yeri) Hoca Ahmed Yesevî izni ile Rum'a gelmiş fağfur

diyârı toprağında Kozak kavmi kölelerinden ârifi billah bir kimse imiş.. Hacı Bektaş Veîden cihazı fakrı kabul ederek bu yüksek dağda barınıp duâ seccadesinde oturup yedi sene- de onlardan nice bin canlar izin aldı. Sonunda ahret ülkesi- ne yol bulup bir yüksek cihanı seyir eden tepe üzerinde aziz: gömmüşlerdir. Çelebi Sultan Mehmed Han azizin ölüm ha- berini işitince Edirne'den ılgar ile adam gönderip üzerine nurlu bir kubbe yaptırmıştır. Ayrıca bir astane, bir imâret, kiler ve mescid, meydan yaptırıp yedi pâre köy vakfeder. Bütün vilâyet âyânı bu babaya itikad edip adaklarla gelir giderler. Aziz merhum sağlığında çobanlık ederek kaval çal- mış. Hâlâ kavalı başları ucunda asılı durur. Kaddesna bi- sırrihûl aziz...

Oradan yine Yenice'ye gelip batıya giderek Hızır Bey köyüne geldik. Bulgar ve Müslüman köyü olup vakıftır. Bu- radan yine batıya giderek eski Zağra şehrine geldik.

Eski Zağra: Eski adı (Ugandıra)dır ki Rumca (Kızıl Yu- murta) demektir. Bu şehirdeki büyük kilisede kızıl yumurta günü etraf köylerde ve nâhiyelerde bulunan hıristiyanların hep tpolanması böylece yurtlanmasına sebep olmuştur. Nice hükümdar eline girip mâmur olmada iken (766) târihinde Yıldırım Bayezid Han zamanında koca Lala Şahin Paşa eliy- le fethedilip kalesi harab edilmiştir. Hâlâ bina eserleri şeh- rin nice yerlerinde görülür. Burası Abaza Mustafa Ağa adlı bir Gazinin serbest zeâmetidir. Üçyüz pâyesiyle şerif kaza- dır. Yedi kese kadı hakkı hasıl olur. Zeâmet sahibine dahi öşür, cürüm ve cinayet ve bedavadan yedi kese hasıl olur. Müftü, nakib, sipâhi kethüdâ-yeri, yenieçri serdarı, şehir bacdarı ve muhtesibi vardır. Su-başısı, zeâmet sahibi tarafın- dandır. Ama harac emini padişâh tarafındandır. Ensesi ku- zey tarafında dağlardır. Yukarısı bağlardır. Edirne şehrine kadar (24) ılgar ile gidilir ki arası mâmur köyler, şehirlerle süslü sahradır. Zağra bu sahranın kuzeyindedir. Şehir hâne- lerinin pencereleri kibleye bakar. Altılı üstlü yüksek saray- lardır. (3000) adet kiremitli evi var. Şehir Filibe'nin yan ba-

sına düşer. (760) kadar bölme cadde ve umumi yolları var. (14) mahalledir.

Câmileri: Onyedi mihrabdır. (Çarşı içinde büyük câmi) Hamza Bey câmii demekle tanılır. Büyük kubbeli mevzun minareli bir câmi olup gece gündüz cemâati çoktur. Şehirde bundan büyük câmi olmayıp kubbeleri mavi kurşunla örtüldür. Kible kapısı üzerindeki târihi:

(Seman miede Mûsa Çelebi ibn Yıldırım Han asrında ümerâdan Hamza Bey binasıdır. 700)

Yine çarşı içinde (Yeni câmi) aydınlık, ferahlık verip yapısını bilmiyorum. Noktacî câmii, Nalbey câmii, Ali Paşa câmii, Tekke câmii, Bu beş câmi birer minareli kârgir bina ve kubbelerle süslü mabedlerdir. Her câminde birer dersiâm olup Ali Paşa medresesi namıyla bir de medresesi vardır. (42) adet mektebi olup hepsinin derli toplusu, evkafı kavi Hamza Bey mektebidir. Beş adet gönül zabtedici hamamı var: Çarşı içinde Çifte hamam, Alaca hamam, Küçük hamam Paşa hamamı, Yeni hamam. Bu hamamlardan başka ikiyüz adet hamam sahipleri daha vardır. (855) adet dükkânla süslü olup Unkapanından aşağı uzun çarşısı gayet mâmurdur. Kârgir bina sağlam bedestanı anka bezirgânlarla dolu bir güzel pazardır. Ulemâ, şairler, din adamı çok, şeyhleri, imâmları, derviş yaradılışlı adamları hesapsızdır. Hepsi elvan çuka ve kıymetli kumaşlar, elvan sof giyerler. Suyu ve havası gayet lâiftir. Beyaz ekmeği, ayvası, sarı balı, nohutlu çöreği, tavuk böreği, bey armudu, Hüsn-ü Yusuf armudu, şırası, elvan kirazi meşhurdur. Şehir beşinci iklimin ortasında olup suyu ve havası mutedildir. Ahalisinin nimetleri bol ve her handanında birer çeşme akıp dökülüp hepsi zevk düşkünü, fukarayı seven, garip dostu adamlardır. Bu şehirde üç gün kalarak canlarıyla can sohbeti ettik.

İBRET VERİCİ FEVKALÂDE BİR ACAİPLİK

Bu şehirde otururken ahbab ve dostlardan Armagan ve Mismarî-zâdeler dediler ki: «Evliyâ Çelebi, bizim şehirde tuhaf bir manzara var ki görmeğe muhtaçtır. Kalk, seninle seyredelim.» Hakir dahi onlara uyup şehri dönüp dolaşarak Kale altı denilen yere vardık. Onu gördük ki orada bir beyaz saka kuşu, kolunu kanadını gölgelik gibi açmış yatar. Meğer kanadı altında kancık bir sarı köpek yatarmış. Bu yâ-rânlarımızla bir berber dükkânında oturup saka kuşuyla köpeğin muamelelerine dikkat ettik. Baktım ki saka kuşu köpeğin postunu bitlemeğe başladı. Bir de gördüm ki gagasının bir yanı ve sağ taraf kanadı yaralı.. Bunun neden yaralı olduğunu sordum. «Vallahi, bu saka kuşunun kanadını avcılar yaralıyarak şehir içine bıraktılar. Bu hava kuşu günden güne iyileşti fakat kanadı kırık kaldı. Ama giderek şehir köpekleri ile anlaşp, bu dişi köpeğe yakınlık göstererek daima bitler. Çarşı ve pazarda beraber gezerek bir an köpeğin yanından ayrılmaz. Sonunda dişi köpek kızıp durur. Halbuki erkek köpekler dişi köpeğin yanına geldikçe bu saka kuşu onları kavga ile kovarak dişi köpeği himaye ederdi. Fakat kancık köpeğin muradı ve arzusu erkek köpeklerdi. Bir gün şehir içinde ne kadar köpek varsa hepsi bir nefesten uluyarak seğırtip soluyarak bu Kale altı meydanına gelip bu saka kuşuna hücum ettiler. Hemen akıllı kuş kanat kalp gagasını ve ağzını açıp bu köpeklere nice hamle eylediyse ikisini katletti ve dört beşi yaralı olup uluyarak kaçtı. Bu esnada birhayli köpek daha kuşa sarılıp büyük kavga koparak seyreden şehir halkı bunları birbirinden ayıramadı. O gün tekrar kanadı yaralandı ve gagası kırıldı. O zamandanberi dişi köpeği hâkimiyeti altına alıp durur. Yanına bir erkek köpek gelmek ihtimali yoktur.» diye saka kuşu hikâyesini naklederken onu gördüm ki kuş kanadını kaldırıp meydanda birhayli dolaştı. Köpek dahi kanat altından çıkıp

bir hayli esnedi, gerindi, süründü. Hemen berber Ali adlı kimse köpeğe ekmek parçaları verip köpek yerken saka kuşu dahi kasaplar içinden kemikler bulup getirdi. Köpek kemikleri de yiyip yattıkta saka kuşu kanatlarını açtı ve gagasını eğriltilti ve horoz gibi merdanelik ederek yatan köpeğin üzerine çıkıp çiftleşti. Fakir köpek asla ses çıkarmayıp ramoldu. Meğer her gün böyle olurmuş. Acaip tabiat sırrıdır ki hakir kendim temaşa etmişimdir.

Eski Zağra ziyâreti: Küçük hamam önünde (Tchum Baba), bağlar içinde (Devrhan Baba), (Doğan Dede), (Karaca Ahmed Dede), Debbağhâne mahallesindedir. Şehrin yarım saat batısında Ahi evren köyünde (Abdülümün Baba), buradan güneye doğru gidip (Arnavudlar) ökyüne geldik. İki yüz evli, bağlı bahçeli mâmur zeâmet olup Müslüman ve Bulgar köyüdür.

Yine güneye giderek (İkizler) köyüne geldik. Mâmur Müslüman köyüdür. Zağra nahiyesinde zeâmettir. Yine güneye giderek (Köseli) köyüne geldik. Sade Müslüman köyüdür. Hacı Süleyman namında bir hayır sahibinin câmii, tekkesi, şeyhi vardır. Bağı, bahçesi çoktur. Filibe sahrasında bir koru içindedir. Oradan yine güneye giderek (İnebec) köyüne geldik. Filibe sahrasında mâmur ve mahsuldar köydür. Buradan da güneye hareket edip (Filibe) meşhur şehrien ulaştık.

Büyük Filibe şehrinin vasıfları: Buna (Flipopol) derler. (Pol) şehir demektir. Hakir Nemse çasarına (Avusturya imparatoruna) gittiğimde bu Filibe şehrini çok çok severdi. Ve onun dağlarında olan altın ve gümüş ve demir ve kurşun madenleri benim hükümetimde olsa cihangir olurum diye tessüfler edip can ve dilden ah çekti. Şehir, nice hükümdarın eline girerek Hüdâvendigâr Gazi bizzat Edirne'yi fethettikten sonra Lala Şahin Paşayı nihayetsiz askerle Filibe üzerine büyük kumandan tâyin etti. Yedi yerden şehir muhasara edilip Meriç nehrine köprüler kuruldu. Cebren ve kahren

şahin kılıcı ile Filibe kalesi fetholundu. Gerçi küçük kaledir ama o zamanın muhasarasına göre zordu. Hâlâ bir kaya üzerinde beşken şeklinde kayadan binadır. Kale, şehrin ortasında oimakla içinde imâretten eser yoktur. Ancak bazı mahzenleri ve buğday anbarları vardır. İç il olduğundan cebelhâne ve neferler lâzım değildir. Ancak iki mübârek bayramı ilân için iki şahî topu vardır. Filibe nazırı ağa tarafından atılır. Mâmur edilse şirin bir kale olur. Şehri eski olup Rumeli eyâletinde ve Sofya sancağındadır. Hâkimi nazırındır.

FİLİBE'NİN HÂKİMLERİ

Evvelâ Peygamber şeriatı hâkimi beşyüz akça pâyesiyle mevleviyettir. İdaresi altında dokuz adet nâhiye nâibleri hükmeder. Şehir içinde üç nâibi var. Üçü de mevleviyettir. Üçyüz altmış pâre kasaba gibi han, câmi, hamam, çarşı ve pazarlı köylerinden mollaya senede kırk kese hasıl olur. İkinci hâkimi Filibe nazırındır. Nazır ikiyüz adamla hüküm ve hükümet eder. Kendine yüz kese hasıl olur. Üçüncü hâkimi ser'î şer'î tarafından şeyhülislâmlardır. Dördüncü nakîbüleşraftır. Beşinci hâkimi sipâhî kethüdâ-yeridir. Zira bu şehir sipâhî madenidir. Altıncı hâkimi yeniçeri serdarıdır. Çünkü yeniçerisi de çoktur. Yedinci hâkimi muhtesib, sekizincisi su-başı, dokuzuncusu köprü başında bacdar, onuncu hâkimi köprü başında gümrükeminidir. Onbirinci hâkimî padişâh tarafından harac ağasıdır. Onikinci zâbiti koru ağasıdır ki padişâh develerinin çayır otluklarını ve çimenliklerini ve avlanacak ormanlarını muhafaza eder. Onüçüncü zâbiti şehir içinde ayak naibidir ki bütün çarşıda terazi tutup alış veriş edenlere hâkimdir. Ondördüncü hâkimi kethüdâsıdır. Ama kale ağası yoktur. Böyle bir büyük şehirdir. Bu kadar nâibi vardır. Rumeli şehirlerinde on adet bender şehirlerinin evvelkisi ikinci hükümet merkezi olan Edirne'dir. Sonra se-

lânik şehridir. Sonra Serez'dir. Sonra Yenieşhir'dir. Sonra Sofya şehridir. Sonra cennet gibi, büyük Belgrad şehridir. Sonra Budin kalesidir. Sonra mâmur şehir Bosna Saraydır. Sonra acâip şehir Üsküp kalesidir. Sonra bu Filibe şehridir ki hepsinden şirin ve hepsinden bolluk bir büyük şehirdir ki her gün binlerce yükler çözülür, denkler bağlanır. Tüccar oğlu tüccar yeridir. Günden güne mâmur olmaktadır. Hüdâ kıyamete kadar Osmanlılar elinde mâmur ede..

Filibe şehri imâretleri: Filibe sahrasının tâ ortasında büyük Meriç nehrinin güney sahilinde Çanlıtepe, Boztepe, Canbaz tepesi, Saray tepesi, Nöbet tepesi, Saat tepesi, Pınarcık tepesi, Gözcü tepesi, Valeli tepesi adlarıyla anılan mezkûr dokuz adet yumru, yamrı, boz, bozkayalı, dere ve tepeler arasında ve tepelerin en yukarılarında kat kat, boy boy kârgir, bağlı, bahçeli, üstlü altlı, hep kızıl kiremitle örtülü büyük saraylarla güzel evlerdir. Lâkin tepeleri hep topraksız ve yalçın kayadır; havası kışa yakın olup fakat Temmuzda mezkûr tepeler üzere dünyayı aydınlatan güneşin harareti tesir edince sıcak kayadan caddelere intikal edip şehir içi cehenneme döner. Tabiat ehli olan ahali Astamanika kasabasına Despot yaylasına çıkıp iki üç ay hava alırlar. Ama kışın bu şehrin letafetine ve halkının hoş sohbetine doyum olmaz.

Mahalleleri: (23) İslâm mahallesi, (7) adet Lâtin, Sırp, Bulgar, Yahudi, Rum mahallesidir. Frenk mahallesi yoktur. Sade bir mahalle Yahudisi var. Mahallelerinin başlıcaları: Saat mahallesi, Boztepe mahallesi Canbaztepe mahallesi, Saray mahallesi, Nöbet mahalleri, Pınar mahallesi, Gözcü mahallesi, Valeli mahallesi, Eski câmi mahalesi, Şahabüddin mahallesi, Karşı kasaba mahallesi vesairedir. Sekizbin altmış kadar saray ve başka hâneleri vardır. Filibe Nazırı Celeb Mehmed Paşa sarayı meşhurdur.

Câmileri: Elliüç mihrab ibâdet yeri vardır: Çarşı içinde kalabalık cemâati olan (Ulu câmi) Edirne fâtihi Gazi Hüdâvendigâr Sultan Murad Han evvelindir. Kârgir bina büyük

kubbelerle bezenmiş ve câmiin içi büyük sütunlarla süslenmiştir. Mihrab ve minberi eski usul olmakla o kadar sanatlı değildir. Avizeleri yoktur. Hemen sade, güzel ve ruhaniyetli nurlu bir câmidir. Kapıları üzerine târih yazılmamıştır. Kible kapısına altı basamak merdivenle çıkılır. Ve yüksek sanatlı bir minaresi var. Bütün kubbeleri mavi kurşunla örtülüdür. Evkafı gayet büyük olup imâmları ve hatipleri ve diğer hademeleri köprü başında (Şahabüddin Paşa câmii), bu dahi çarşı içinde kalabalık yerde olmakla gece ve gündüz cemaati çoktur. Câmiin içi gayet sanatlıdır. Mihrab ve minberi rengârenktir. Bir nâzik, yeşil çini ile yapılmış, uzun emsalsiz bir şerefeli minaresi var. Kible kapısı üzerinde celi yazı ile yazılmış târihi şudur: «Takabbel yâ kadimülîhsân». Ulu câmiin avlusu yoktu. Bunun ise bir nazik avlusu var. Kubbeleri hep kurşunludur. Şehir içinde (Yeşiloğlu câmii), (İmâret câmii) aydınlık ve mâmurdur. (Anber Kadı câmii) yeni ve nurludur. (Koru Ağası câmii) bu da yenidir. (Köprü-başı câmii) cemâati çoktur. (Debbağlar içi câmii) mesiredir. (Uğraş câmii) ulu dergâhtır. (Emir Şeyh câmii). Bunlardan başka nice mescidler de var. Medreselerden (Karagöz Paşa medresesi), (Şahabüddin Paşa medresesi) meşhurdur. Yedi adet dârülkurrası vardır. Ulu câmide şeyhülkurra (Gazaz-zâde) Kur'an-ı yedi okunuş tarzına göre öğretir. (Şahabüddin Paşa dârülkurrası) da günlük okunur. Yetmiş adet temiz masum çocuk mektebi vardır. Her câmide birer çocuk mektebi vardır. Evkaftan sene başında her masuma birer kat elbise verilir. Aşağı çarşıdaki (Dede mektebi) nin kapısı üzerindeki târihtir:

Rûh-u kudsî kâsîd idüb târih ana

Dîdî târihin Bekir (Hayrîn Cemil) (Sene 893)

Tamamı onbir adet gönlü yaralı dervişler tekkesi var. Hepsi de Halvetî celvetidir. Çoğu dervişleri saçlıdır; Kaadiri, Gülşenî tekkesi dahi var. Ancak mevlevîhânesi yoktur.

Hanları: Çarşı içinde (Zal-Paşa hanı), (Dede hanı), (Şahabüddin Paşa hanı), yakınındaki kervansarayı dahi onun-
dur. (Ortapazar hanı), (Tahtelkal'a hanı) köprünün karşı
başında (Varoş hanı) üçtür, bunlar hep kurşun örtülüdür.

Hamamları: (Hünkâr hamamı) kurşunludur. Binası ga-
yet aydınlık olup suyu ve havası lâtiftir. Meriç nehri kena-
nında (Şahabüddin Paşa hamamı) suyu hoştur. (Tahtelkal'a
hamamı) her vakit kalabalık namlı hamamdır. (Çelebi Kadı
hamamı), (Yeni hamam), (Kazasker hamamı), köprünün
öte başında (Varoş hamamı) çiftedir. Herkese mahsus bu
sekiz hamamdan başka şehir içinde vilâyet âyanının yüzaltı-
nış beş kadar hususî saray hamamları vardır.

Çarşısı: Sekizyüz seksen dükkândır. Köprü başından tâ
Ulu câmie varıncaya kadar binalmış adım uzunluğunda bir
geniş caddedir ki, baştanbaşa büyük taşlarla eski usul üze-
re döşelidir. Bu umumi yolun iki tarafı kat kat büyük dükkân-
larla süslü olup bir uzun çarşıdır. Tahtelkal'a çarşısı da-
hi mâmurdur. Balıkpazarı, Bezazlar pazarı, Gazazlar pazarı,
Attarlar pazarı gayet mâmurduurlar. Kârgir binalı, kavi ka-
pılı mâmur bir bedestanı var. Bütün memleketin kıymetli
malları orada bulunur. Bir çarşı dahi karşı varoшта vardır ki
üçyüz dükkânlıdır.

Şehir gayet büyük olmakla içmeğe suları kifayet etme-
yip nice bin beygir temiz suyu Meriç nehrinden taşıyıp şehir
halkı kullanarak susuzluklarını giderirler. Şehir halkı, keyif
ehlidir. Fakat bilginleri, şeyhleri, hatibleri gayet çoktur. He-
le kadılar tâifesi hesapsızdır. Deniz gibi derin bilginlerinden,
nazik şairlerinden maarif erbabı çoktur. Âyanı baştan başa
hizmet erbabı ağalardır. Elvan çukalarla süslü elbiseler gi-
yip yürürler. Orta halli olan esnaf, haline göre akça, gökçe,
fakat pakça elbise giyerler.

Filibe'nin eserleri: Evvelâ şehir içinde «Saat tepesi» der-
ler bir tepe vardır. Onun tepesinde minare gibi bir saat ku-
lesi var, orada bir saat var. Öğleyin iki nöbet vurur. Heybetli

bir sada verir. Sesi Filibe'nin doğu ve batısında bir konaklık yerde işitilir, görülecek bir saat kulesidir. Meriç nehri üzerinde üçyüz adım uzunlukta ahşap bir köprü vardır ki o da ibret vericidir.

Bu şehir beşinci iklimin ortasında olup bağ ve bahçesi ve ak akçası gayet çoktur. Gayet güzel iş yeridir. Gazaz ve terzileri olgun ustalardır. Beyaz ve siyah, elvan ve ince şayak abası olur ki sırf bu diyâra mahsustur.

İmâret aş evlerinden (Şahabüddin Paşa imâreti) köprü başında olup bütün gelip geçene, miskinlere, bey ve fukaraya gece gündüz cömertlik sofrası minnetsiz boldur. (Ulu câmi imâreti) bazan işler. Ama Ramazan gecesinde nimeti devamlıdır.

Mahsulâtı: Şahdâne, has, beyaz pirinci olur, bir çeşidi de kırmızı renkli olur. Ama lezzette Mısır diyârının Freskür. Menzile, Perembal?, Dimyat pirincinden ziyade su götürüp gayet lezzetli ve hoş yemesi olur. Cenab-ı bâri bu sahraya öyle bir bereket vermiştir ki İstanbul'a Mısır'dan piriñç gelmesi Filibe pirinci kifayet eder.

Mesireleri: Köprünün karşı tarafındaki kasabada Âli Osman padişâhının bin katar deve alır ahırları vardır. Her biri beşyüz adım üzerinde ahırlardır. İçinde müteaddit deve likleri, mutbak ve hamamları vardır. O tarafta büyük Harbiye meydanlarında Filibe şehrinin iyi ata binen süvari ve silâhşör ve sipâhileri silâhşörlük edip hüner gösterirler. (Pınarbaşı mesiresi) ariflerin toplandığı ve zariflerin madenidir.

Şehrin evlerinin pencereleri hep kuzeydeki Filibe sahrasına bakar. Bu hakîr saat kulesine çıkıp şehrin imâretlerini temaşa ettiğimde ondokuz yerde kurşunlu bina gördüm, gayet mâmur büyük şehirdir.

Ziyâret yerleri: Köprü başında (Gazi Şahabüddin Paşa) câminin avlusu önünde yüksek bir kubbe içinde gömülüdür.

«Gazi Hüdâvendigâr'ın İmâmı Behlül Efendi) ayrıca ziyâretgâhdır.

Bu şehirden kalkıp köprüyü geçerek batıya kâh Meriç kenarınca, kâh mâmur köyler içinden giderek (Tatar Pazar-çı) kasabasına geldik.

Tatar Pazarçı kasabası: Filibe sahrasının son batısında Despot yaylası eteğine yakın verimli sahrada mâmur bir kasabadır. Eski zamanda köycük idi. Lâkin Süleyman Han aşrında amansız Alman diyarlarına çok sefer olmakla bu mahalle imâristan bina olunması uygun görülüp meşhur ve Makbul İbrahim Paşa sadrazâm iken bu şehir dahi mâmur edilerek kasaba olmuştur. Hâlâ Rumeli eyâleti toprağında Filibe nazırı hükmünde üçyüz pâyesiyle şerif kazadır. Kadı-şma senede adilâne yedi kese hasılı olur. Nazıra dahi kırk kese gelir. Zira pirinç çeltiği bütün nazırın idaresindedir. Sadece eski Murad Han arkının mahsulü vakıf olup mütevellisi zabteder. Bu sahrada Meriç nehrinin arkları vardır. Herbiri güya Haleb veya Kandiye kalelerinin hendeğine benzer. Bütün reâya ve beraya her sene mezkûr arkları temizleyip pirinç ekerler. Köyleri halkı zengin ve memnundurlar. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, muhtesib ve su-başı vardır. Müftü ve nakibi yoktur. Kasaba tamamı onaltı mahalle olup sekizyüz yetmiş adet altlı üstlü kiremitli, bağlı, bahçeli evleri vardır. Cadde üzerinde temiz kasaba olup gayet emniyet içindedir. Yirmi mihrab mâbedi var, sekizinde cuma namazı kılınır, güzel câmilerdir. Çarşı meydanında (Hacı Cafer Ağa câmii) Kible kapısı üzere târihi:

Güftem in beyt vâhiya târih

Dilkeş ü dîlfirib şüde in câ (Sene 1034)

(Gürcü-Mehmed Paşa hazinedarlığından Nazır Ağa câmii) yeni yapılmış bir güzel câmidir. Bütün imâretleri kurşunla örtülüdür. Şehrin meydanında ve pazar yerinde kalabalık bir yerde bina olunmuştur. Yedi adet çocuk mektebi,

ikiyüz adet dükkânı, üç adet gönül alıcı hamam, yedi adet derviş tekkesi, bir yemek imâreti, yedi adet tüccar hanı vardır.

Sultan Süleyman veziri Makbul İbrahim Paşanın kervansarayı: Şehrin içinde büyük bir kaledir ki, içinde ikibin adet deve alır develiği, üçbin adet at alır ahırını var. Ailesiyle birlikte gelen âyân ve kibar için yetmiş, seksen adet birkaç evli harem höcreleri var. Gelip geçen vezirler ve vükelâ sakin olmak için başkaca altı üstlü, içli, dışlı salonları vardır. Bay ve fakara Allahın yarattığı misafirler için büyük hanın iki tarafındaki yan sofaları üzere tam ikiyüz ocaklı sofaları vardır. Duvarında âletler ve silâh asacak demir çengelleri ve at bağlayacak demir halkaları var. Yazlık meydanına «Görçenlik?» derler, bir büyük meydandır ki üzeri göğe baş uzatmış ahşap kubbedir.

Bu meydanın çevresi ocaksız yaz meydanı sofalarıdır. Dışarı avlusu dahi beyaz taşla döşenmiş bir büyük meydandır ki, beşbin at alır, güya İstanbul'un at meydanıdır. Avlunun ta ortasında yuvarlak, ona on büyüklükte bir havuz vardır. Bütün gelip geçenlerin hayvanları bundan sulanıp susuzluk giderirler. Avlunun bu tarafında bir büyük ziyafet yeri var. Hep gece gündüz misafirler ister kefere, fecre, ister fâsik ve zâlim ola... Mademki burada kalırlar, güneş battıktan sonra bütün hademeler mutfaktan her ocak başına birer bakır sini içinde birer tas buğday çorbası ve adam başına birer ekmek parçası ve birer tâne yağ mumu, her at başına birer torba yem verirler.

İlâ maşallah, hayır sahibi böylece vakıf eylemiş rahmetullahı aleyh. Akşamdan sonra kervansarayın mehterhânesi çalınıp yolcular agâh ve habir olduktan sonra kapıları açarlar. Bu kervansaray her gece çeşit çeşit canlarla dolu bir yerdir. Hanın dışarı avlusunun kuzey köşesinde tahta ile yapılmış bir saat kulesi vardır. Beş vakti ve gece yarısını ilân eder. Ama Allah bilir, hayır sahibi İbrahim Paşa makbul iken maktûl olduğunda bu hanın yapılması yarım kalmıştır. Zira demir kapısının üstünde şu târih var:

Duâlar eyleye Atşan ruhuna bâni didi târih
Aişe Slutan kılub lillâh mâ-i câri

Gerçi kapalı ve ahenksiz vezindir, fakat böylece yazılmıştır. Elhasıl Rum, Acem ve Arabda, İsveç Leh ve Çeh diyârlarında kırk yıldır ki seyyah-ı âlemim, böyle kale gibi büyük han görmedim. Kıyamete kadar hüdâ mâmur eyleye.

Bu şehrin su ve havası gayet sıcak olduğundan havası ağırdır. Ekseriya orta halli erkek ve kadınları beyaz aba ferece giyerler. Ama dindar ümmetten ermişlerden kimseleri vardır. Beğenilen şeylerinden şayak abası, yörük ihrâmı meşhurdur. Çoğunlukla halkı yörük tâfesidir ki, Temmuzda Despot yayiasına çıkarlar. Bunlar Rumeli eyâletinde bulunur bir çeşit kavimdir, başka lehçe ve istilâhları vardır. İnşallah yeri gelince yazılır.

Ziyâretleri: Gazi Hüdâvendigâr bu şehirde bir Tatar kabilesi yerleştirdiği için şehire (Tatar Pazarcık'ı) demişlerdir. (Tatar Hüsam ziyâreti). (Şeyh Mehmed bin Ömer Halvânî) Bâli efendinin nazargerdesidir. Tatar Pazarcığı sılalarıdır. Yine burada Müslüman mezarları içinde babalarının yanında gömülüdürler.

Buradan kalkarak kâh Meriç nehri kenarıyla, kâh köyler içinde gidilip Despot yaylası yolunu sol tarafımızda bırakarak amansız (İhtiman) kasabasına geldik.

İhtiman kasabası: Gazi Hüdâvendigâr asrında Lala Şahin Paşa ile Bulgardan barış ve ahd ve aman ile alındığından «Ahd ve aman» dan galat olmak üzere «İhtiman» demişler. Fethedildikte içindekiler Samakov kalesine gittiler. Sonra yine Bulgarlar gelip sığınmasınalr diye hisarı yıkılıp toprakla beraber edilerek diğer imârteleriyle birlikte İslâm ülkesine katılmıştır. Hâlâ Rumeli eyâletinde yörük beylerinin ocaklığıdır ki etrafında onaltı âdet mâmur köyleri vardır. Onaltı pâre köyü İhtiman ile beraber beyine has yazılmıştır. Bu haslar ile Rumeli vâlisinin livası altında davulunu

döverek üçyüz cebeli yiğitle sefere eşer. Yüzelli akçalık şerif kazadır. Kadısına senede üç kese hasıl olur. Kethüdâ-yeri, voyvodası, bacdarı vardır. Ocak beyisi Gazi Mihal oğullarına mensuptur. Bütün bedava mahsulü beylerindir. Tamamı altıyüz adet evi olup kimi alcaak, kimi yüksek evlerdir. Yer yer bağ ve bahçeleri, akarsu ve değirmenleri vardır. Câmileri, iki adet tekkesi, bir hamamı, yüz kadar dükkânı, üç adet hanı vardır. (Bey Büyük Hanı) kapısı dibinde Gürcü-Mehmed Paşa kethüdâsının yaptırdığı can veren çeşme ve âb-ı hayatın târihidir:

Kethüdây-ı sadr-ı âli ki odur

Köprülü Mehmed Pâşây-ı ferhunde likaa

Ey Fırâkî, bi-bedel târihidir

Çeşme-i sâf-ı Mehmed Paşa (Sene 1070)

Bu güzel yer daha günden güne mâmur olmaktadır. Bulgar kızları pazarlarında poğaçâ, arpa vesair mallar satarlar.

Buradan kalkıp batıya dere ve tepeleri geçerek (Ormanlı) köyüne geldik. Sofya sahrasında Müslüman köyüdür; bir câmii var. Bu mahalde Sofya şehrinin bütün âyân ve eşrafı paşaya hediyelerle karşılamağa çıkıp müsellim Ergani'li Ahmed Ağa büyük bir ziyâfet çekti. Paşaya dört adet köle, bir tavla küheylân at hediye verdi. Sonra sabahleyin büyük alayla Rumeli eyâletinin vezirler merkezi olan Sofya şehrine girdik. Allahın büyüklüğü, ihtiyar ve fakir, genç ve zengin geniş yolda el açıp duâ edenin, kurbanlar kesenin had ve hesabı yoktu. Zira bizden evvel Siyâvuş Paşa mühürden mazul oldukta (Sadrazâmlıktan azlolunduğu vakit) mal ve emlâkini devlet almakla, Sofya şehrine çıplak geldikte zulüm ve eziyet etmiş. Paşa efendimiz Sofya sarayına girince yine müsellim Ahmed Ağa divanhâne-i âlide ikibin sahan nefis yemeklerle ziyâfet edip bütün vilâyet âyânını nimetlendirdi. Müsellime bir samur ve diğer divan erbabına kanunları üzere çeşitli hil'atı fâhireler giydirilip tâblhâneler

vurularak büyük ölçüde divanı asaf olup birkaç dâva denk-
lendi. Duâ ve senalarla herkes neş'elenip «Hamdü hüdü Me-
lek veziri gördük» diye sevindiler.

RUMELİ'NİN ESKİ MERKEZİ SOFYA ŞEHİRİ

Bu iki şehir hakkında bütün Hıristiyan millet müver-
rihleri birlik olup sıhhati üzere şöyle yazmışlardır ki: Âdem
ve insanların ikinci babası Nuh Tufandan kurtulduktan
sonra yetmiş adet adamından herbirini bir tarafa gönderdi.
(Klimon?) adlı hakim dahi Hâsan toprağına gidip Mısır'da
Hazret-i İdris öğretmesiyle bina olunan Herm dağları Tû-
fandan harab olmakla Klimon mâmur edip orada yerleşti.
Sonra ölünce Ehram dağında gömdüler. Oğlu Misrayim, ye-
rine büyük hakim olup Fustat şehrini bina etti. Sonra Mis-
rayim ölüp yetmiş adet evlâdı kaldı. İşte bunun oğulların-
dan Sarfiyail evvelâ Ruma gelip dolaşarak Sofya arazisinin
su ve havasından hoşlanarak orada yerleşip evlât ve torun-
ları üredi ve türedi. Sarfiyail'in Sofa adındaki oğlu babası
kadar yaşayıp Sofya toprağında yüz pâre şehir ve kale bina
etti. Sonra bunun diğer evlâtları hep zaman peygamberle-
rine inanıp asla Allaha ortak koşmamışlardır. Lâtin tarih-
leri olayları yazmağa bu Sofya'dan beri başlamışlar. Zira
Sırp tâfesi cengâver ve yiğit olduklarından marifet sahibi
olmadıklarından devletleri dahi az devam etmiştir. Tarih-
leri az ve öz fakat gayet sahihtir. Bu kral ölünce evlâdı bir-
birine düşüp o sırada Bulgarlardan (Menâil?) gelip Sofya
şehrini elde edip üçyüz sene hükûmet ederek oraları mâmur
etti.

Tâ Hazret-i İsâ asrında (Elina) adlı kral İstanbul'u mâ-
mur ederken Filibe şehrinde (Ay Sofya) adlı bir kız gayet

şöhret bulup başına asker toplayarak Sofya'yı alıp yüzelli sene hüküm sürdü. Vitoş dağında nice defineler bulup onunla Sofya şehrini mâmur ettiğinden şehre (Sofya) dediler.

Sonra babası kızının define açan olduğunu duyup kızını İstanbul'a davet ederek bulduğu para ile kırk yılda Aya-sofya kilisesini mâmur ettiği için kiliseye Ayasofya dediler.

Sonra bu kız ölüp Kazasker hamamı dibindeki yüksek sütunun tepesinde bir mermer sanduka içine gömdüler. Mermer sandukanın içi yılan ve çıyanla dolmuş... Hülâsa burası nice devletten nice devlete geçip bu bukalemun renkli dünyada Sofya şehri kâh imâr ve kâh harap olup sonunda Hicretin (706) senesinde Gazi Hüdâvendigâr vezirlerinden (Balaban Paşa) derya gibi askerle Sofya'yı kuşatıp tam yetmiş günde arkadan gelen imdadını kırarak vire ile içindekileri dışarı çıkarıp kaleyi zabtetti. Cenkte Latin kavminin büyükleri aman ile sûrdan dışarı çıkıp Balaban Paşanın ayağına yüz sürerek Sofya'da barınacak bir yer istediler. Ricalarının kabul olduğunu kale içindekiler işitip amanla dışarı çıkıp kapının anahtarlarını serdara teslim eylediler. Bulgarlara şehirde yer gösterdi. Rum ve Lazka kavmine Niğbolu sancağındaki Pilevne kasabasında yer gösterildi. Bu veçhile barış yoluyla kale fethedilmiş iken geride kalan Sırpılar kalenin yirmiyedi kulesini kapayıp cenge devam ettiler. Balaban Paşa Müslüman gazilere «koman, kurdlarım» diye onbir koldan yürüyüş ederek kalenin delinmiş duvarlarından içeri girdiklerinde dışarıya vira ile çıkan Lazke kavmi kendilerine Sofya'da yurd verilmediğinden güvenip gazilerin arkalarından Sırpılara imdad için kaleye girdiler. Fakat onlar da kılıçtan geçirilip kale fethedilerek serdarı âzam Balaban Paşa yıkmağa başlayıp burc ve barularını kırk günde yerle beraber etti. Latin tarihinin kavli üzere bu kale İstanbul kalesi cürmünde kırkyedi bin adım muhitinde büyük bir sûr imiş. Bu hakîr izlerini ve temellerini devran ve seyran ettim. Vitoş dağı eteğinde Kurd bağları denilen yerde Bâli Efendi

ziyâretgâhı semtinœe, Pineviçe tarafında, Hacı Karaman köyü yolunda, Lozne bayırlarında tâ İsker nehri kenarında. Kenan Paşa çiftliği yerinde büyük kale esasları meydana çıkıp bütün Sofya halkının malûmudur. Yirmiyedi kapısı, bin yediyüz kulesi, yetmişbin dendan ve bedeni, yediyüz aded tılsımları olduğu Yenvan târihinde yazılıdır.

Şimdiki Sofya .eski sürun köşesinde bir mahalle gibidir.

Sofya şehrinin ahvali: Fetihden sonra Gazi Hüdâvendîgâr üç sene bu şehirde oturup Rumeli diyârına vezirler merkezi olmak için fetheylediği diyârları bu şehire eyâlet kaydetmiş ve yazmıştır.

Sonra Süleyman Han dahi Osmanlı ülkesini tanzim edip yazınca Sofya şehri Rumeli eyâletine sancak tahtı oldu. Veziri serdar-ı muazzamlıkla defterhâne ve arz ve telhis sahibi düstur-u mükerrer oldu.

Tâ o mertebe müstakildi ki İstanbul'un Yedikule ağası ölse Rumeli'nin vezirinden arz gelmedikçe kale ağalığı kimseye verilmezdi. Hâlâ Rumeli paşasının hası onbir kere yüz bin akçadır (1.000.000). Timar defterdarı, defter kethüdâsı, sağ kol ve sol kol alaybeyleri ikişer tuğlu pâyeleriyle hâkimlerdir. Timar defterdarının hası elli bin akçadır. Bütün eyâletin kırkbin silâhlı ve seçme askeri olur.

Rumeli eyâletinde sekiz adet yörük beyleri vardır:

İhtiman beyi, Pilevne beyi, Naldöken beyi, Vize beyi, Yanbolu beyi, Ofyabolu beyi, Koca beyi, Selânik beyi, bu beylerin paşa ile sefere gidip, üçer tabıl, ikişer zurna çaldırarak birer tuğ ve birer bayrak taşımaları, üçeryüz cebeli yörük yiğit götürmeleri Süleyman Han kanunudur. Bunların zeâmetleri: İhtiman beyi (900), Vize (300), Yanbolu (535), Tekfurdağı (600), Ofçabolu (400), Koca beyi (400), Selânik (635), Naldöken (335), dir. Bir de Kavala kaptanı zeâmeti vardır. Bahası (40412) akçadır. Bir de Voynuk beyi vardır ki bunun zeâmet bahası (5453) akça olup üçbin mâi-

yetiyle devlet kapısında imrahor ağa hizmetinde bulunup Kâğıthâne çayırında üç ay padişâhın atlarını beklerler.

Rumeli defterdarının zeâmeti (52.000) akçadır. Bunların hepsinin cebeliler ile (9.000) silâhlı askeri olur. Ama Kavala beyi deryâda taşkınlık olursa üç pâre kadırgasıyla kapitan paşa seferine gider.

Sofya şehri ki paşa sancağıdır. Yalnız bu sancakta üçyüz yirmiiki sancak vardır. Gaza sırasında üçbin seçme askeri olur. Sağ kol, sol kol beyleri tâbir olunan iki hâkim bütün Rumeli zeâmet erbabı ve timarcılarına ve alaybeylerine hükmedip metrise ve başka ise asker kullanırlar. Sekiz adet yörük beylerinin askerlerine topçeken camuslarla top çekti-rip top çitleri vurdurmak iktiza ederse yörüklere vurdururlar. Cenkte dahi hüküm bunlarındır. Rumeli veziri değil, saadetlû padişâh bile bunların işine karışmaz. Zira bunlar cenk eri olup gece ve gündüz ateş içinde can ve baş verirler. Rumeli eyâletinde olan sancaklar: Köstence sancağı, İskenderiye sancağı, Tırhala sancağı, Ohri sancağı, Avlonya sancağı, Yahya sancağı, Alacahisar sancağı, Pirzerin sancağı, Volçetrin sancağı, Çerme sancağı, hasılı onaltı sancaktır. Kırkbin askeri olur, üçbin de paşa askeri var, dokuz bin de yörüklerden gelir. Cümlesi (52.000) asker olur. Hattâ Revan seferine memur olan Rumeli eyâletine mutasarrıf Canbolatzâde Mustafa Paşanın (53.000) askerle gidip İstanbul'da Ok Meydanında durarak Beşiktaş'tan Üsküdar'a yetmiş pâre at gemisiyle kırk günde geçtiği kayıtlarda yazılıdır.

Rumeli eyâletinde (700) kaplan postu yedek at çekilirmiş. Yine Dördüncü Murad Han devrinde Bayram Paşa Rumeli vâlisi iken derdest yoklaması olup cebelileriyle bu kadar asker bulunduğu sabit olmuştur.

Süleyman Han dahi Engerus seferlerine yürüyüş ettikte Anadolu'dan Rumeli'ne asla asker geçirmezmiş. Sadece Muhaç gazasında Anadolu, Maraş ve Karaman eyâletleri askerini geçirmiştir. Diğer zamanlarda yine Rumeli askeri

Rumeline, Anadolu askeri Anadoluya memur olurlarmış. İşte Rumeli askeri bu derece çoktur. Artık Bosna, Budin, Egri, Tameşvar eyâletleri ona kıyas olunsun. Süleyman Han kanunu üzere Mora, Silistre, İnebolu, Akkirman, Vidin, Özü. Bender sancakları Rumeli eyâletindendi. Sonra Karadeniz'de Kazak çıktığında Silistre ve havalisi Rumeli eyâletinden ayrılıp Özü eyâleti namıyla başlıca vezirlik oldu. Mora sancağı dahi (Frenkler Akdeniz yalıların istilâ etmemesi için) ayrıca eyâlet oldu. Fakat yine Rumeli eyâleti gayet büyük olup ancak beş ayda dolaşılır.

Sofya şehrinin hâkimleri: Evvelâ hâkim şer'i Muhammedi olup beşyüz akça pâyesiyle sancaklı, abalı, yeniçeri çukadarlı, dergâhı âli kapıcılarından muhızr başlı şerif mevleviyettir. İdaresi altındaki köylerden ve şehirlerden kadısına senede yirmi kese hasılı olur. Paşasına adilâne yüzbin kuruş olur. Üçüncü hâkimi şeyhülislâm yâni müftüdür.

Dördüncü hâkimi nakibüleşraftır. Beşinci nâibi ayak nâibidir. Altıncı hâkimi sipâhi kethüdâ-yeridir. Yedinci zâbiti yeniçeri, topçu ve cebeleri zabteden yeniçeri serdarıdır. Sekizinci hâkimi şehir muhtesibidir. Dokuzuncu zâbiti paşa voyvodasıdır. Onuncu hâkimi şehir kethüdâsıdır. Onbirinci zâbiti bacedardır. Onikinci zâbiti haraccıdır. Bütün bu zâbitlere hâkim, paşadır.

Sofya şehri imâretleri: Sofya sahrasının güneyinde Vitoş dağının eteğinde Kurd bağları adlı «İrem bağının» aşagısında bir düzlükte vâki olmuş büyük bir şehirdir. Batı ve kuzey tarafı bir mahsuldar sahradır. Gül ve gülüstan ve mâmurdur. Başlıca mahalleleri: Bana mahallesi, Çelebi mahallesi, Gül câmi mahallesi, Mahmud Paşa mahallesi. Paşa mahallesi, Siyâvuş Paşa mahallesi, İmâret mahallesi ve diğerleridir. (Paşa sarayı) Vitoş'a bakan havadar ve süslü saraydır. Geniş meydanında cirit silâhşörlüğü olur, at meydanıdır. Divanhânededen maada altı üstlü yetmiş adet gilman oda-

ları, kiler, mutbak ve hamam ile bezenmiştir. Paşa odasının târihidir:

Görüb itmmâmı anın didim târihini oldem

Taâlâllah olub tâk-ı bülendi âsumân-âsa

Bu sanatlı odanın pencereleri caddeye ve Çelebi câmiine bakar. (Şehzâde Çelebi sarayı) büyük bir saraydır. (Yakub Ağa sarayı), (Koca Mehmed Ağa sarayı), (Koca Peltek Yakub Çavuş sarayı), (Molla sarayı), (Gınâi Efendi sarayı), (Durganlı Ağa sarayı) vesairedir.

Câmileri: (Gül câmii) eski zamanda büyük kilise imiş. Kubbesi, mütenâsib bir minaresi var. (Koca Mahmud Paşa câmii) uzunluğu ve enliliği ikiyüz ayaktır. Tam onsekiz adet kubbedir. Bu şehirde bundan büyük eski mabed yoktur. İki saadetli kapısı var, sağ tarafında minare dibinde bir kapısı, bir de kible kapısı var; biri kapalıdır. Tuğladan bir mevzun ve yüksek minaresi vardır. Avlusu hayli büyüktür. Mihrabı önünde bir irem bağı var. Avlunun üç tarafı alçak duvardır. Dört kapısı var. Bu nurlu câmi baştan başa mavi kurşunla örtülüdür. Evliyânın büyüklerinden (Şaban Efendi) namında piri fânî bir imâmı vardı. Hattâ minberde hutbe okurken (ve alel imâmeynil hümâmeyn) mahalline geldikte uyku bastırıp uykuda iken sarığı minberden aşağı yuvarlanıp uykudan uyanınca «aliverin, şu imâmın sarığını» deyip yine (Kâzimeyni's - aıdeyni's - şehideyn) diye hutbe okumağa başlarken bir adam imâmın sarığını minbere çıkarıp hatibe verirken zarif adam zarafetle inemeyip minberden aşağı tekerlenip düştü. Ertesi gün imâm artık câmie gelmeyip ahrete intikal eyledi. Allah rahmet eyleye. O gün câmide bütün cemâat gülmüş olmakla hatip hemen utancından ölmüştür sanırım. Allah bilir. (Koca Derviş Mehmed Paşa câmii) Süleyman Han vezirlerindendir. Buna «İmâret câmii» derler; aydınlık bir ibâdet yeridir. Sâlâtin câmii gibi yüksek bir kubbesi var. İçi ve dışı pek sanatlıdır. Gayet geniş avlusu olup hep sütunlar üzerinde olan kubbeleri mavi kurşunla

örtülüdür. Ama uzun minâresi epeyce yüksek ve mevzundur. Bu nurlu câmi Süleyman Hanın mimarı Koca Sinan'ın işidir ki vezir câmilerinden bir ibadetgâhta o meşhur mimarın ustalığı ayan ve beyandır. (Molla Efendi câmii) Banabaşı denilen yerde kalabalık olmakla sabah ve akşam cemâattan hali değildir. Dört köşe yüksek bir kubbedir. Ama hayli büyük câmidir. Tamamen kurşun örtülüdür. Büyük bilginlerden bir vâizi var, bunun dahi minaresi gayet sanatlı olup Sofya içinde eşsizdir. (Eski Siyâvuş Paşa câmii) Süleyman Han vezirlerindedir. Burası evvelce kilise imiş. Kurşunlu, bir minareli yüksek bir yerde vâki olmuş bir câmidir. (Defterdar câmii) kalabalık cemâati vardır. Paşa sarayı önünde (Çelebi câmii), (Şeftalili câmii) kalabalık cemâatleri olan kurşunlu câmiler bunlardır ki hepsinde cuma namazı kılınır. Bundan başka şehrin çevresinde bahçeler içinde kalmış nice yüz câmi ve medrese, han ve hamam, mescidler ve tekeler olup meydanda cemâatsiz kalmışlar ve sırasıyla harab olmuşlardır.

Medreseleri: (Koca Mehmed Paşa medresesi) imâreti de var. Kubbeleri mavi kurşunla örtülüdür. Dersiâm ve talebelerinin et ve mûm ve belirli maaşları vardır. Her gün yemekleri daimidir. (Mahmud Paşa medresesi) kırk adet okutma yeri ve çocuk mektebi vardır. Sebillerinden Sarachâne başında demir pencereci (Mahmud Paşa sebili)nden Temmuz ayında buzlu âb-ı hayat dağıtırlar. Bana-başında (Molla sebili) de meşhurdur.

Tamamı (1086) adet dükkânı vardır. Sağlam ve kârgir kubbelerle süslü bir bedestanı var. Bütün kıymetli mallar orada bulunur. Saraçlar çarşısı, hafaflar pazarı, kuyumcuları gayet süslüdür. Debbağ ve aktarları gayet çoktur.

Han ve kervansarayları: (Bana-başı hanı), (İmâret hanı) Koca Mehmed Paşanın hasbi kervansarayıdır ki yüz tavla at alır, (Siyâvuş Paşa hanı) beşbin at alır büyük kervansaraydır. (Eski han), (Mahmud Paşa hanı), (Tahıl pazarı

hanı), saraya bitişik (Küçük han), bedestan karşısında (Büyük han), (Çukacılar hanı), (Yahudiler hanı), (diğer Yahudiler hanı) bunlar hep kurşun örtülüdür.

İmâretlerinden Koca Mehmed Paşa imâreti meşhur olup gece ve gündüz bay ve fukaraya açıktır.

Hamamları (İmâret hamamı) Koca Mehmed Paşanıdır. Suyu ve havası örtüleri temizdir.

Sofya şehri ılıcaları: Bu diyârda ılıcaya «bana» derler. Sırpılar (kösençe) derler. Beş adet ılıcası vardır. (Avretler ılıcası) Allahın emriyle avretlere faydalıdır. Erkekler girse saç, sakalı dökülüp dandazlık olur. Kadın tâifesi tüylerini döküp et ve yağ sahibi olur. (Kefere banası) hristiyan avretlerininidir. (Rum ve Lâtin banası) Bulgar, Rum, Lâtin akvamı burada ılıcaya girerler. Dördüncüsü (Yahudiler banası)dır. Onlardan başka milletler buraya girmeğe nefret ederler. Bu dört ılıcanın her birinin birer hassaları vardır. Ama hepsi mükellef ve kârgir bina değildir. Havuzları taşıp ayakları deмбаğlar içinde cereyan eder, içinde deмбаğlar gece ve gündüz deмбаğat ederler.

Beşinci ılca tâ şehrin göbeğinde olup büyük kubbe camekânı vardır. Bin adet adam alır, ortasında havuz ve şadırvanı var. Ondan içeride bir büyük kubbe var ki adam içinde birbirini güçlkle seçer. Kubbenin çevresinde altı adet kemer vardır. Her kemer altında birer hanefi kurnası olup kol kalınlığında suları akmaktadır. İki halveti var, birine «Ak halvet» derler. Bir kurnasında bir kurbağa resmi var. Ona işarettir ki «**Sen benî âdemsin, kurbağa gibi suda çok durma**» halvet gayet aydınlık ve beyaz mermerle döşeli olduğundan ak halvet demişlerdir. Birine de «Kara halvet» derler ki hakka ki karanlık yerdir. Bur kurnaya da «diğer kurna» derler; büyük havuzun sol tarafındadır. Kurnaya uzak duvarda bir delik vardır. O deliğe bir adam parmağını soksa da o deliğe üflese o deliğin suyu akmaz olur, parmağını çekip de üflese akmağa başlar, garip temaşadır. Bu bü-

yük kubbenin ortasında bir büyük havuz vardır ki adam boyunda ona on olup temiz ve sıcak su ile ağız ağızadır. Etrafında altışar basamak merdivenleri var. Arslan kellelerinden âb-ı hayat suyu akıp havuza dökülür. Gayet acıdır. Bu ılıcada bey ve fakir birdir. Peştemalın varsa hamamcıya bir akça vermeden çıkarsın, meğer elbiseni muhafaza edene bir pens veresin. Zira çamapur askeri gibi hesabsız cins ve hasarat ve mahlûklar gelip gitmededir. Peştemalın yoksa hamamcıdan peştemal alıp sabun sürünürsün, iki akça verirsin. Bazan şehir âyânı uzun gecelerde yetmiş, seksen adet yârân, ihtiyar ve genç halvet edip nice yüz mumlar yakarak dünyadan habersiz tâ sabaha kadar can ve canan sohbetleri ederler.

Sofya ahâlisinin alışkanlıkları: Tabiat sahibi olan kimseler temiz destillerle bu bana suyundan doldurup kış olunca içerler. Zira âb-ı hayattan niâşn verir. Bütün ılıcaların suları kükürt ve zırnık kokup gümüşün rengini değiştirir. Ama bunda asla ve kat'a öyle koku... Falan, renk değiştirmek yoktur. Altın ve gümüşe fevkalâde cilâ verip berrak eder. Bunu yedi gün içen, yıkanan cüzzam, alaten, kaba, uyuz bürkan, hafakan, saç dökülme hastalığından Allahın hikmeti mutlak kurtulur. Hummây-ı muhrikaya tutulan birkaç kere buraya girse şifa bulur. Ama bu banaya girmenin de şartı vardır. Sofya kışlı bir şehirdir, ılıcada çok durup dışarı camekânda çok durunca o kışlıkta insan şifayı ancak yokluk diyârında bulur (yâni ölür). İlk şart budur ki her hamamdan, alehusus bu ılıcadan çıkınca derhal gömlek, don ve elbisesini giymek gerek.

Diğer bir âdetleri: Bu şehirde erkek ve kadından bir kimse ölse o an vakıftan her mahallenin sakaları «çala» tâbir ettikleri bal fiçilerini sırlıklara geçirip o kudretten sıcak sudan doldurarak mevtayı onunla yıkarlar. O kadar sabun köpürtür ki güya Van deryâsıdır.

Diğer âdet: Her âyân evinde en az beşer, onar Bulgar voynuk kızlarından hademeler vardır. Onlara bu şehirlerde «orfeneler» yâni hizmetkâr derler. Ama başka memleket-

lerde orfene diye fâhişeye derler. Bunlar bu şehrin makbul cariyeleri şeklindedir. Çarşı ve pazarda ve şehir evlerinde yüz açık, halk arasında hizmet ederler. Her hizmete can ve başla çalışırlar. Bu şehirde eskiden beri böyle olagelmıştır. Ama banaya gece gitmeleri gayet çirkindir. Mezkûr bana ılıcaları merhum şehid Koca Hüdâvendigâr Birinci Murad Gazinin binasıdır. Bu bana sebebiyle koca Sofya şehrinde ancak iki hamam vardır. Herkes parasız banaya giderler. Vilâyet âyânının anlattıklarına göre, şehir içindeki saraylarında yetmiş kadar saray hamamları da vardır.

Mesireleri: Sofya'nın dört tarafında yirmibir kadar gezinti yerleri vardır. Vitoş dağı ile Sofya arasında (Koru bağları) mesiresi) Rum, Arab ve Acem'de Konya şehrinin Meram'ı, Malatya şehrinin Aspozosu, Adalya'nın (Antalya'nın) Istanozı, Rum serhaddinde Peçevî Sirem şehrinin Baruthânesi, Bosna sarayının Mevlevhânesi meşhur gezinti yerleridir. Ama bu Sofya'nın Koru bağları mesiregâh bir korudur ki çeşitli ağaçlarının bir tane kuru su yoktur. Hepsi yeşil renkli güzel ağaçlardır. Bahar günlerinde bu bağlara adam girse çeşitli çiçeklerinin güzel kokusundan adamın dimağı kokulanır. Bilhassa vişne çiçeği cihanı tutup yeryüzü çiçek yaprağı ile örtülür (Lala Paşa mesiresi) bu da Koru bağlarında bir irem bağıdır. (Ahmed Bican mesiresi) eski zamanda mâmur bir tekke imiş. Hâlâ bağları kalmış. Gelibolulu Yazıcı-zâde Ahmed Bican (1) burada otururdu. Cansız olan âşık bu gezinti yerinde taze can bulur. Bu da Koru bağlarıdadır. (Ahmed Hoca mesiresi) bu da Koru bağlarında ferah bir yerdir ki çok üzüntülü giden orada ferahlık bulur. Bu Koru bağlarında nice yüz adet mesireler vardır. Ama anlatılması müşküldür. (Livorna mesiresi) Sofya sahrasına bakan Vitoş dağı eteğinde cihanı seyreden bir temaşa yeridir. Ona yarım saat kadar yakın (Kenan Paşa Çiftliği mesiresi) vardır. Orman içinde tekke gibi bir saraydır.

(1) Bican, cansız demektir.

Buna yakın yine Vitoş dağı eteğinde Aşkar nehri kenarında bir çimenlik yerde (Örencik ılcası) vardır. Bu da hassalı bir ılcadır. Ama binası o kadar mükellef değildir. Eski zamanda Osmanlı padişâhlarından Gazi Hüdâvendigâr, üzerine küçük bir kubbe bina ettirmiştir. Yetmiş derde devadır ki, bütün memleketlerden nikris zahmetine ve çeşitli sızılara tutulanlar, sakat kimseler gelip ılcasına girer ve çamurundan ağrı olan yerleer sürerler. Allahın emriyle iyileşip tendürüst olurlar. Bilhassa şehir âyanları Temmuz ayında sürü ve çadırlarıyla gidip bir hafta orada bana faslı edip taze can bulurlar. Allahın meşhur bir ılcasıdır. Sofya şehrinin batısında ve yarım saat uzaklıkta (Ilica mesiresi) bir yüksek yerde (Şeyh İshak Efendi bin Şeyh Kutbu âfâk Bâli Efendi-zâde Çiftliği) var ki bu da ona bitişik bir ılcadır. Üzerinde yüksek bir kubbesi var. Camekânı yoktur. Lâkin çok sıcak olup değme adam girmeye tahammül edemezler. Hattâ içinde koyun kellesi ütülerler. Yumurtayı pişirir. Gayet sıcaktır ama zatülcenbe tutulanlar girip göğüs ağrısı, bürkan ve hafakanı ve zatülcenbe defeder. Pek çok hassası görülmüş bir ılcadır. Ona yakın Bâli Efendi köyü yakınında (Bâli Efendi ılcası mesiresi) var. Bu da bir dere kenarında bir alçacık kubbecik içinde ılık bir ılcadır. Suyunda kükürt kokusu vardır. Buna yakın köylerde oturan Bulgar, Voynuk, Sırp tâifesi girip frengi hastalığından, cüzzam hastalığından ve şiripençeden kurtulurlar. Çok tecrübe edilmiştir. Ona yakın (Bâli Efendi korusu mesiresi) var. Vitoş dağının eteğinde bir ormanlıktır ki ok vursan geçmez, kurşun atsan işlemez. göğe baş uzatmış, yüksek çınar, meşe, kavak, ardıç ağaçlarıyla donanmıştır. Misli meğer Bosna diyârında Revane dağlarında, Çimerne yaylâlarında ola.

Bu korunun her tarafından sular akıp her söğüt ağacının gölgesinde nice âşıklar, birbirine düşkünler, ziyâretçiler zevk ve safâ edip Allaha ibadet ederler. (Bâli Efendi sahrası (kayası) mesiresi) yine bu ormanlık içinde bir mabedir. Büyük ağaçların çokluğundan, bir ağacın yapraklarının faz-

lalığından dünyayı aydınlatan güneşin ışığı tesir etmez. Böyle bir gölgeli ormanda bir yuvarlak kaya vardır. Hazret-i aziz mükerrem Bâli Efendinin o kaya üzerinde ibadet ettiği secde yerinde mübârek başlarının taşa tesir ettiği mahal görünür, Yağmur, o taştaki mübârek baş çukuruna dolup cümle vahşi hayvanlar ve kuşlar ondan içip susuzluklarını giderirler. Bu da görülecek gezinti yeridir. Ona yakın (Mastaba-i Süleyman Han mesiresi) var. Bizzat Süleyman Han Alman diyârında Sigetvar gazasına yöneldiklerinde Bâli Efendi Hazretleri hayatta olmakla onunla buluşmak için korusuna gelip o kadar bin askeriyle konup durdu. Bâli Efendi aziz bunu işitince der: «Süleyman Han garip şeydir ki kırksekiz yıldır gaza cihadı edip cihadı ekber etmedi. Nice yüz bin mahlûku ve hüddamı ürkütüp şimdi bizim himayemizde olan korumuzu âhır senesinde kırmağa mı geldi?» diye secadesini alıp dağlar içine kaçar.

Bu sebeple Süleyman Hana azizle buluşmak müyesser olmayıp hemen Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi azize varınca hemen aziz kerâmet göstererek :**Hocai zâhir Ebüssuud! Safâ geldin, şer-i resule pek hizmetle beraber bâtın tarikini dahi elden komayıp beraber terazi gibi tut!»** der. Hemen Ebüssuud Efendi eteğini öpünce aziz:

«Berhurdar olası molla, kıyamete kadar te'lifinle, evlât ve torunlarınla ecel-i müsemmanda (normal ölümünde) ebedî olası. Süleyman Han ahret padişâhlığı mı istiyor? Hele varsın, Sigetvar'ı görsün. Bu bizim korumuzda kırdığı ağaçtan Sigetvar gölüne ağaç doldursun. Fetheden bulunur, kalbini anda bıraksın, sonra bizimle âdem bağı korusunda görüşsün ve barışsın. Yoksa biz bu koruda onunla görüşmeyiz. İnşallah, Allah kolay eyleye.. Bizden ona selâm söyle!»

Deyince üstü kapalı sözlerle Ebüssuud'u Süleyman Hana gönderir. Süleyman Han, o nüktedan gazi der ki:

«Hay molla, Allah bilir biz Sigetvar'a emek çekip (gölüne ağaç doldursun, fetheden bulunur)dan anlaşıldığı üzere fethedemeyeceğiz. «kalbini anda bıraksın» dediği orada öleceğimize işrettir. Azizle ahrette görüşürüz.»

Diye pek çok üzüldü. Hemen o saat o koruyu Bâli Efendiye temlik edip (mülk olarak verip) hatt-ı şerif ve hudud-nâme yazarak bırakır. Oradan Sigetvar'a gider, hemen kuşatıp dağ ve taşın büyük ağaçlarını kırıp, Bâli Efendi korusundan getirdiği ağaçlarla birlikte Sigetvar halicine döktürüp gölü ağız ağıza eder. Kaleyi dahi fethetmek üzere iken dizanteriden vefât edip o asrın ışığı veziri olan Sokollu Koca Mehmed Paşa Süleyman Hanın kalbini yere emaneten gömüp mübârek naşını tuzlayarak gizler. Bu halden askerin asla haberi olmayıp tedbirli vezirin rey ve tedbiriyle ister istemez Sigetvar kalesine toptan yürüyüş edilip cebren ve kâhren Macarlardan kale zabtedilir. O an Erdel diyârında Pertev Paşa dahi Göle kalesini fetheder.

«Süleyman Hanın ölüsü Göle ve Sigetvar kalelerini fethetmiştir.»

Diye halk dilinde dolaşır. Süleyman Hanın vefâtı bu aziz Bâli Efendiye varınca, korusunda:

«Süleyman Han ile görüşmeğe ahdetmiştik. Ey vefalı dostlar! Onlar gittiler. Bizde onlarla görüşmeğe gidelim. Önce bananın kudret suyuyla çimelim, Sonra...»

Diye nice keşifli sözler söyleyip fukarasıyla dahi veda ederek ruhunu teslim eder. Korusu içinde gömülüdür. Sonra İkinci Selim ilgar ile Sigetvar'a varıp oradan Belgrad'a gelip cülus eder. Sonra bu Sofya şehrine gelip efendinin üzerine bir yüksek kubbe ve Bâli dervişleri tekkesi yapıp İstanbul'a gider. İşte bu mesire bu çeşit menkebeli bir yüksek yerdir. Allah koruyup, gölgesini dünya durdukça devamlı ede amin... Zira bu hakîr bu gönül açıcı yerde nice ağacın gölgesinde zevk ve safâ ve Allaha ibâdet etmişizdir. İki cihanı halkeden kabul ede! 1035 senesinde Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa bu Bâli Efendi köyüne bir kurşunlu ve kırk, elli ocaklı büyük han ve kırk, elli dükkân inşa edip mâmur eylemiştir. Sofya'da gördüğümüz meşhur mesireler bunlardır.

Vitoş dağı yaylağı: Rumeli seyahatinde gördüğümüz yaylak yüksek dağ bu Vitoş dağıdır ki Sofya şehriden bir

günde yetmiş adet dostlarla Temmuz ayında mâmur oldu-
 ğu yerden çıkıp çadırlarımızı kurarak zevk ve safâya ve se-
 yir ve temaşasına meşgul olduk. Bunun tepesinde Selânik,
 Serez, Kavala «hasılı bütün Rumeli şehirlerinden nice kere
 yüzbin koyun yaylaya çıkıp yedi ay safâ ederler. Bu koyun-
 lardan bize yüzden fazla kuzu gelip kebab faslını ettik. Her
 gün göllerde alabalıklar avlayıp tere yağıyla pişirip yedik.
 Altı, yedi okka gelir balıkları olur ki dillerle tâbir edilemez.
 Birer çeşit küçük ağaççıklardan bir türlü vişnesi ve çilek
 meyvası olur ki acâiptir. Aşağı derelerinde kestane ve ahlat,
 gövem, muşmula ve övezi olur ki gariptir. Billûrdan nişan
 verir buz pârelerini vişne hoşafına koyup gece gündüz içerdik.
 Vilâyet halkının anlattığına göre bu yüksek dağda üç
 bin adet koyun ağılı vardır derler. Sırp, Bulgar ve Voynuk
 çobanları vardır ki herbiri baştarde karavanasına benzer
 uzun boylu adamlardır. Bunların obalarında süt, kaymak,
 yoğurt gölemez, hoş, terayağıyla pişmiş bazlama, damzırma?,
 zaruma?, kanık, teleme peyniri, ağız, eğer?, uyku, ayran, ya-
 yık, peş, katmerce, pogaça, ezme ve yazma gibi taamları ve
 sair yörüklere mahsus hafif yemeklerle semiz kuzu püryan-
 larını yeyip şişmanladık. Hasılı kelâm köşe köşe, oba oba
 yörük ve çitak kavmi içinde kırk gün tamam zevk edip yi-
 ne yörük tâifelerinin kılavuzluğuyla bu yayladan aşağı iner-
 ken bir ihtiyar yörük dedi ki: «Burada bir kayada bir çeşme
 vardır ki (Talih çeşmesi) derler. Varın orada talih tutun.»
 Derhal o dere içine gittik. Yol zahmeti çekerken Sofyalı Re-
 fii-zâde Şefîî Çelebi bana dedi ki: «Bu yörük ihtiyarın dedi-
 ği talih çeşmesi nedir bilirmisiniz?» Hahîr «Hayır, bilmem,
 görmedim» dedim.

Talih Çeşmesi :

Şefîî Çelebi

«Dinleyin, ey vefâlî kardeşler! Bu çeşme o aynü zülâl-
 dir ki her kim ömründe kan etmişse ve çocukluğunda başın-
 dan fena bir iş geçmişse o adam su alıp içemez. Eğer temiz
 etekli ise tereddütsüz âb-ı hayattan içip safâlanır. İçemeyen

halktan utanır, halk arasında mahcup ve kötü anılır. Böyle çeşmeye gitmek câiz mi?» dedikte, nice yârân:

«Şafii Çelebi, kırk gündür hâne berduştur. Vatani asliline gidip haremine kavuşmak ister!»

Diye Çelebiye târiz ettiklerinde Şefii hemen:

«Doğuran kısırak utansın. Gitmeyen ihtiyar kocakarı olsun yürü, baba yörük bize yol göster.»

diyerek talih çeşmesi yoluna düştü. Giderken yârânın çoğu «Yolları güç imiş, hayli uzun yol imiş» diye söylenmeğe başladılar. Sonunda o söylenen yere varıp atlardan inerek orada durduk.

Dostlarımızın sergüzeşti: Anı gördük ki göğe baş uzatmış bir yalçın yalama ve mücellâ kayada berrak bir su akmakta... Yârân birbirine teklif edip köşe, köşe müşâvereye başladılar. Kimse cür'et edip su almağa varmadılar. Sonunda Şefii Çelebi «Allaha hamdolsun çocukluğumdan beri her cihetten kendimi masum ve temiz bilirim» diye bismillah ile ileri varıp korkusuz o temiz sudan alıp içti. Müezzinzâde Ali Çelebi cür'et edip eline ağaç şekli verip su alayım derken hemen su kesilince bütün dostlar tebessüm edip «Bre sen günahkâr imişsin» dediklerinde garip herifin yüzünde kan kalmayıp şaşırıp kald. «Ey, şimdi ben aldım sizler alamazsınız» diye yârân birbirleriyle mücadeleye düşüp kimi içelim, kimi bre gidelim demeğe başladılar. Sonunda bütün dostlar (sır burada kala) diye yemin edip çeşmeden su almağa başladılar. Şefii Çelebinin biraderi varıp akar suya el uzattığı gibi kesildi. Yine yârân gülüstüler. Ondan Şeyh-zâde Çelebinin Hımhım Mehmed Çelebisi çeşmeye on adım uzak kaldıkta çeşme kesildi. Hay bu daha günahkârmuş diye yârân pek fazla güldüler. Sonra Resmî Çelebi bismillah ile varıp tereddütsüz içti. Muhzır-zâde vardıkta kesildi, tekrar aktıkta içti. Hemen bütün yârân buna bir netice veremediler. Bizim bir gulamız dahi varıp pervasız içti. Hemen bütün yârân hakire döndüler. «Elbette siz de içiniz» diye ısrar ettiler. Hakîr «Bre âşıklar, biz bir gûna alüfte ve aşüfte hezar aşına seyyah-ı âlemiz. Bu teklifi etmeyin» diye rica ettikçe, yârân gülererek ısrar ettiler, «elbette bizim mahiyetimize vâkıf oldun. Biz de

seni görelim» diye cebir ve ısrar ettiler. Hakir dahi vâkıâ kendimi bilirim, ama yine içimde bir korku eseri vardı. Hemen büyük atam Türk Türkân Hoca Ahmed Yesevî Hazretlerinin ruhâniyetinden imdat isteyip bismillah ile temiz sudan alıp içtim. Bütün yârân sevin-diler. Sonra Sarac Mehmed Çelebi aldı, Allaha şükretti. Bir kere de bizi getiren yörük kocasına teklif ettiler. «Oğul, benim talihim yok-tur, belki su kesile» sevdasıyla vardıkta alamayıp döndü. Yârân bir çok gülüştüler. Neticei kelâm bu çeşmeden yetmiş kimse su içmek istediği halde ancak beş kişi içip diğerlerine müyesser olmadı. Bir garip ve acâip tılsımlı akarsudur. Kimse bu çeşmenin esrarına vâ-kıf olamayıp ertesi kırkıbirinci gün Sofya'ya girdik.

Bu Vitoş yaylasında nice alâmetler ve ibret verici eser-ler var ki adamın aklını giderir. Hattâ bir eski yapı vardır. Bütün hükümdarlar onu ferhadî külünklerle delmeğe çalış-mışlar kâr etmemiş. Lâtinler, tûfandan sonra Sofya'da sakin olan Herkail oğlu Hurfe'nin definesidir, derler.

Acâip bir görünüş: Sofya şehrinde Paşa Sarayı önünde Çelebi câ-miî adlı eski mabedin kurşunlu tavanı üzerinde bir çift leylek kuş yuva yapıp yumurtlamışlardı. Bir gün Debbağoğlu adlı namlı bir şa-kî câmiin tavanı üzerine çıkıp leylek kuşunun yumurtalarından alıp yerine kara karga yumurtası kor. Vakit ve saati geldikte iki yavru karga çıkar;

Beyza-ı zâğı kosan tâvus altına

Zağdır peydâ olan bin türlü tedbir eylesen

Fehvasınca karga yavrusu leylek yuvasında kımıldamağa başla-yınca leylek baba avdan gelip görür ki iki tane karga yavrusu! He-men leylek baba, laklak anaya gagasıyla bir iyi kâtek vurup leylek baba uçarak feryat ve figanla Sofya şehrinin iç ve dışında döner. Lak-lakasıyla nice bin leylek toplayıp doğru Çelebi câmiinin kubbeleri üzerine gelip durdular. Kubbe ve tavanlarındaki leylek kuşlarından kurşun görünmez oldu. Bu kere bütün leylekler, leyleğin yuvasına birer, birer gelip aşılama olan karga yavrularına bakıp «lakkak!» di-yerek yine câmi kubbesi üzerine kaçarlardı. Güya lisamı halle feryat ve figan edelrirdi. Her kim bu feryadı işitirdi. Güya ödü patlardı..

O gün bütün leylekler ne yediler, ne içtiler! Yine o gün lalâk sesinden Sofya şehrinde asla neş'e kalmayıp bütün halk işini bırakarak leylek temaşasına koştular. Nihayet, nice yüzbin leylek hücumla karga yavruların katiedip ondan leylek anaya da «sen veled-i zina kazanmışsın» diye gaga üşürüp pâre pâre ederek herkesin gözü önünde câmiin tepesinden aşağı parçaları bırakıp bir çeşit lalâk sesi dahi ederek lalâk babaya bir lalâk valde eş verip cümle kuşlar yuvası yuvasına uçup gittiler! Bütün şehir halkı bu hale taaccüp ettiler. Melek-Ahmed Paşa efendimiz dahi bu acıklı hale vâkıf olup «tez bu yumurtaları değişin, şakiyi getirin, hakkından gelelim» demişken sonra «Sabredin, kaadir ve kahhar, âdil Allah, adalet edip o şakinin hakkından gelir» diye bekledi. Üçüncü gün Allahın hikmeti leylek kuşu yumurtalarını değişen (Oşkorta) adlı sekban hademesi Debbağ oğlu adlı şaki yarı sarhoş bir kadının evine girip fenalık ederken kadının kocası birdenbire içeri girip ne görür?!. Hemen herifin hamiyetine dokunup can başına sıçrayarak dalkılıç olup avretî ve Oşkorte Debbağ oğlunu yaralayıp bağlayarak ikisini de dışarı çıkarır «gör a ümmetî Muhammed!» diye feryat edip Sofya'nın, ariflerin ve dostların toplandığı yeri olan Bana başına vardıkta orada yeniçeriler bu avret için kavgâ ederler. Meğer mezkûr kadın, leylek yumurtasını değiştiren Debbağ oğlunun fahişesi imiş. Hemen Debbağ oğlu bağından kurtulup yeniçerilerin elinden fahişesini kurtarmağa çalışırken kavgâ şiddetlenip hemen yeniçeriler Debbağ oğlu üzerine dalkılıç hücum edip Debbağ oğlu ile fahişesini pâre, pâre ederek bana başına bıraktılar.

Şehrin bir alay debbağ bekârları maktul Debbağ oğlunun lâsesini paşa sarayına getirip «Bizim çelebimizi yeniçeriler pâre pâre edip kan ettiler. İşte lâsesi» diye feryat edip yanıp yakıldılar. Paşa dahi biraz bozuldu. Debbağ bekârları Debbağ oğlunun lâsesini paşa sarayı önündeki câmi saçağı altına koydular. Gör Cenab-ı Bârinin takdîrini! Bu Debbağ oğlu leylek yumurtasını alıp yerine karga yumurtası koduğu için yine karga yavrusu çıkıp bütün leylekler dışı leyleği pâre, pâre edip câmi saçağından aşağı bırakmışlardı. Cenab-ı Allah üçüncü günde mısra: «Müntekimdir bir adı kayyumun» mısraı üzere onu

dahi leylek dişisi yerine fahişesini dahi pâre, pâre ettirip, leyleği bıraktıkları yere Debbağ oğlunun lâşesini de bıraktırdı. Zira Allah âdildir. Paşa bu işten haberdar olup «Ben onun hakkından gelsem gerek-ti. Ama Allaha saldıım. Üçüncü günde Cenab-ı Kibriya onun hakkın-dan geldi. (Aleyhi mâ yestahik) bre mel'unun leşini câmi haziresin-den kaldırıp bir hasırta gömsünler!»

Diye fermân edip debbağ eşkiyaları Debbağ-zâdenin leşini debağat etmeğe Bana-başına götürdüler. Bu acâip temaşagâh idi. Bunda çok hisseler vardır. Netice-i kelâm. Sofya şehri içinde bu Debbağ oğlu vak'asından sonra paşa efendimiz şehrin bütün fahişelerini şehirden sürüp birkaçını şer'i izinle âlemi düzeltmek için gazazlar içinde köşe başlarına şehrin düzeni avize gibi astı. Vilâyet âyanı (şehrimiz âsude olup fahişelerden temizlendi) diye şükrederlerdi. Ama eşkiya ve haşarat şahsî zevkleri için «şehrimizin beti bereketi git-ti. Kıtlık ve pahalılık olur, belki tâun da olur» diye bin ef-sane ve dedikodu ederlerdi. Allahın hikmeti gündengüne tâun şehir içinde yayılmağa başlayıp bir ay devam edip yevmiye beşeryüz adam ölürdü. Tâ bu mertebe ki nice bin adam Sofya'dan kaçıp diğer memleketlere gittiler. Hemen sahibi devlet efendimizin altmışyedî namlı ve namdar iskemle sa-hibi ağaları merhum olup paşa dahi ağrı hastalığıyla yata-ğa düştü. Hattâ başı Adana kabağı gibi olup dili kapkara yanıp kulaklarından cerahat akıp birkaç kere can çekti. Bu sırada Reisülküttabımız olup Gınâî efendinin fevkalâde hasta olduğu Melek-Ahmed Paşanın kulağına varınca gayet üzülüp her an Gınâî efendinin sıhhatini sorarak teselli bu-lur ve yük, yük yiyecek ve içecek gibi şeylerle bir kese ha-mam akçası gönderip Gınâî efendiyi anardı. Ayrıca temiz bir Çerkes kızı cariyesi de göndermişti. Böyle iken paşa da-hi tehlikeye düşüp arada hemen bir nefes kaldı. Hakir nice kere Yâsin-i şerif okudum. Hepimizin içine bir vaveyla, inil-ti düşüp bütün ağaların halleri perişan oldu. Hekimler paşaya ilâçtan âciz kalıp Enderun gülmanları sıhhatinden ümit kestiler. Fakat o gün paşanın burnu kanayıp sıhhat buldu.

Ertesi gün hakir yanına varıp mübârek elini öperek sağ elini ovarken ağır bir lisanla dedi ki:

«Evliyâm, benim gördüğüm rüyâyı sen de gördün, bana söyle!» Hakir ettim:

«Sultanımı gördüğüm rüya değildir. Hâlâ sıhhatte gördüğüm doğrudur.»

Bunu der demez kanlı gözyaşları döktüm. Paşa:

«Yok Evliyâm, bu gece gördüğün rüyâyı söyle elfâtiha.»

Dedi. Fâtiha okurken hatırıma geldi ki hakikaten o gece müthiş bir rüyâ gördükten sonra paşayı görmüştüm. (Evliyâ bu şimdiki gördüğün rüyâyı sabah bana anlat) diye tenbih etmişti. Hakir, paşa ile uğraşarak bunu unutmuştum. Şimdi rüyâyı söylediği gibi hâtırıma geldi. Ben de şöylece naklettim:

Riyâsız hakir Evliyâ'nın acâip rüyâsı: «Sultanım bu gece uykumda hepimiz İstanbul'da imişiz. Cenab-ı şerifiniz bahçe kapısında bir kalyon inşa etmişsiniz karada durduğu yerde kıcı ve başı göğe baş uzatmış.. Bütün halk bu kalyonun başına üşüşmüş. (Aya bu kalyon bu karadan selâmetle deryâya nice iner?) diye hayret ederlerken uzatmış.. Bütün halk bu kalyonun başına üşüşmüş. (aceba bu kalyon karadan dünya deryâsına selâmetle inip yine çıkar) diye bütün halk arasında bir fâtiha okuyup (Allah, Allah) diyerek geminizi karadan selâmetle deryâya indirip şenlik topları atıldı ve karşı kurşunlu mahzen önüne yedek ile getirip orada yedi yerden demir bırakıp yattı. Bütün halk bu geminin seyrine gelip (Geminin şurası böyle, burası böyle gerek) diye sizin geminin hakkında çeşitli müşavereler ederlerdi. O mahalde bir saçlı frenk hekim gelip etti: «Bu deryâda çok, çok gemi gördüm, ama böyle berraklı ve yısaklı? kerestesi sağlam, içi, dışı sağ gemi görmedim. Ama başında havalesi çoktur. İçinde safra yoktur, bu deniz fırtınasına dayanmaz, elbette bu geminin altına yağ sürüp kalafat etmek gerek ve dümen evinden kurbanlar edip kan akıtmak gerek. Diğeri bu kalyona gayet havaledir; kesmek gerek ki bu gemi dünya fırtınasından kurtula.) Hekim gidince Allahın emriyle büyük bir fırtına olup sizin geminiz yedi demir üzee yatamayıp bes

demiri kırılıp demirler denizde kalıp sizin gemi iki demirle serseriya-
ne dalgalar arasında dolaşırken az kaldı ki gemi garkola. Hemen
gemi içinden gemiciler feryat ve figan edip (bre meded hay vay im-
dat vay) dediler. Derhal Sarayburnunda Bostancı-başı saadetlû padi-
şâhın fermânıyla on pâre kayığa asker binip sizin kalyonun dört ta-
rafından üşüp gemiler içine girdiler. Onu gördüm ki evvelce gelen
frenk hekim bostancı-başıya dedi ki: (Sultanım, bu geminin kurtul-
masını isterseniz elbette direğini kesesiniz. Zira bu gemiye bu direk
çok havaledir.) Derhal bostancı-başı ile baltacılar direğe balta vurup
deryâyâ balta uçurdıkları an deniz fırtınası sakin olup geminiz kur-
tularak kurşunlu mahzen önünde durdu.»

Diye rüyâyı olduğu gibi paşaya anlatınca can kulağıyla işitti. Ic
ağalarına «Beni döşekten kaldırın» deyince kaldırıp başka bir döşe-
ğe yatırdılar. Yastığı üzerine inilti ile dayanıp arı vızıltısı gibi şu
sözleri söyledi:

«Bu temiz rüyâyı Evliyâ'dan sorun» diye hakire rüyâmda tenbih
ettiler. Bu gece sen beni rüyânda gördün. İşte söyle dediğim de bu
rüyâ idi. İmdi bu temiz uyku Hazret-i Yusuf Aleyhisselâmin gördüğü
ve yorduğu rüyalardan olup hayır ola! İlhamı rabbani ile kalbime
doğup tâbir ettim. Bu niyete elfâtiha!» deyip mecliste hazır olanlar
fâtihayı okudu. Paşa da hamdolsun iyileşmiştir diye bütün ağalar
sevindiler.

Rüyânın tâbiri: Bu hakirin rüyâsı Melek-Ahmed Paşa dermansız
iken tâbire kalkışıp buyurdular ki:

«O bahçe kapısında benim bina ettiğim kalyon ki vücudum ge-
misidir. O bahçe kapısı dediğin yerde âl-i Osman devletinin bağıdır
ki ben o cennet gibi bağda Sultan Ahmed Han asrından beri kırkyedi
yıldâ o muhterem haremde ilâhî aşkla doldum. Evvelâ has odada
Hazret-i Resaletpenâhın hırka-i şerifi hizmetinde idim. O mübârek yer
de aşk deryâsı üzere yatıp kalkardım. O kalyonun kıcı ve başı hava-
ya baş kaldırmış dediğin, hâlâ benim başım havadar olup şişmiş-
tir. Karadan gemi içine halk üşüp denize selâmetle nice iner dedik-
leri benim ağalarımın (Aya efendimiz dünya denizinde nice sıhhat
bulur) diey müşavere ettikleridir. Bir Nakşibendî fakirinin, (bu gemi
selâmetle iner, çıkar) demesi ki ben hâcegândanım, onların himmet-

leriyile sıhhat ve selâmet bulup devletten devlete iner ve çıkarım ve geminin etrafına nice bin halk üşüp Allah, Allah diyerek gemiyi denize indirip şenlik topları atıldığı bütün iyiliğimi gören halkın Allah, Allah ismi duâlarıyla sıhhat bulduğumun haberi toplarıdır ki atıldı ve gemiyi yedekle kurşunlu mahzen önüne getirip orada yedi demir bırakıp yattığım müdebbir adamları tariki hakka yedekleyip getirerek, kurşunlu mahzen, ki gaib hazinesidir, orada yedi adamın yerine demirle batırılmıştır, yahut kurşunlu mahzen, din ve imanım mahzenidir, dinimde kurşun gibi ağır olup sebat ettiğim ve demir atıp yattığımdır. Ve geminin surası böyle, burası şöyle gerek diye halkın müşavere ettikleri hâlâ benim hakiki dostlarımmın ilâclarıma dikkat edip şöyle, böyle gerek diye söyledikleridir. Bir frenk gelip vücudum gemisine bakıp (çok gemi gördüm ama, bunun gibi görmedim) demesi bütün değerli tabiblerin beni âdemde böyle hastalık görmedim dediğidir. (Beraklı, yasaklı, içi dışı sağ gemi görmedim) dediği itikadı temiz olup içi, dışı fenaliktan temizlenmiştir dediğidir. Ama (başında havalesi çoktur) dediği dünya dağdağasına uğrayıp adamlarımmın çokluğu ve başım havalesi olup şiştiğimdir ve (gemi içinde safrası yoktur) dediği hâlâ perhizle karnım açtır, (fırtınaya dayanmaz) dediği halk üzerime hücum edip olmayacak şeylerle ilâç yapmalarıdır. (Bu geminin altına yağ lâzımdır» dediği yetmiş gündenberi yatakta olduğum halde makadım delik, delik olup hakikaten yağ sürmek lâzım olmasıdır. (Dümen evinden kurban edip kan akıtmak gerek), dediği bir başım vücudum gemisinin dümenidir, hekimler hacamat edip kan akıtıp sıhhat bulduktaki dahi kurban eylemek işaretidir. (Direği bu gemiye havaledir, değişmek gerek) dediği bir tedbirli adamım ölüp iki müdebbir adamın kalmasına işaretidir. (Gemi içinden gemicilerin gemi batıyor) diye feryat etmeleri iç ağalarımmın korkuya düşüp (paşa ölüyor) diye korkmalarıdır. Sarayburundan bostancı-başı geldiği ve gemi direği kestiği padişâh tarafından bir bostancı hasekisi olup ölümüm haberini bekleyip devlet direğimden bir adamın öldüğünü görmesi işaretidir. Direk kesilip fırtına teskin olması o adamın ölünce benim kurtulmaklığımın alâmetidir. Gemimin büyük fırtınaya uğradığı hâlâ vücud sandağımın hasta olduğudur. (Az kaldı ki gemi garkolayaza) dedikleri bir iki gün evvel ölmek üzere olduğumdur. Bostancı-başı ki gemime bir frenk hekimle

girdi, Kaya Sultan tarafından bir baltacı gelip vücudumu tımar ettirmesidir. Sıhhat buldukça hekime can ve yürekten muhabbet edip ih-sânlar etsem gerektir. Ama Allah bilir, asıl alâmet odur ki vücudum gemisi direği kesilip ten gemisinden ayrılıp benim yoluma revan olarak ben marazdan halâs olurup inşallah» deyip fâtiha okudu, fâtiha-dan sonra buyurdu ki: «Evlüyâm, işte sen bizim sadıkane eski dostu-muz olduğundan bizim için rüyayı görüp o gece de bize de işaret olup Evliyâ'nın gördüğü rüyayı kendisinden sor müjdesi verildi. İşte rüyâ-nın şeklini senden sual ettiğimin aslı o idi. Şimdi bu hakir, ilhamı rabbani ile böyle tâbir ettim. Hayır ola!»

Diyerek fazla konuşmaktan dermansız kalıp inleyerek başı üzerine rahat uykusuna daldı. Bütün Enderun Birun ağaları ve diğer mecliste hazır olan paşanın bir rüyâyı böyle tâbir ettiğine parmakları ağızlarında kalıp, «Aferin yüzbin aferin, yâ Melek Paşa! Binlerce tahsin ola. Hakka ki yüksek fikir sahibisin. Hüdâ sıhhat vire» diye hayır duâlar ettiler. Hakîre dahi:

«Doğrusu, Evliyâ, sen de er oğlu ersin ve hakka ki temiz dünya seyyahısın ki böyle temiz rüya gördün!»

Vafir duâ ve senâ derek içten muhabbet hasıl eylediler. Sonra paşa uykudan uynıp hazinedar sakallı imâm efendiye etti:

«Yetmiş gündür ben acım, bir nâpâreye muhtacım! Ba-na bir parça yiyecek!»

Hemen bir ekmek parçası ile piliç çorbası ve bir kâse şerbet içip Allahın emriyle paşa o an tâze hayat bulup hemen ha-zinesinden yedibin altıp çıkarıp bin altın iç ağalarına, bin altın dış kapıcı-başlılarına, bin altın muhterem kimselere, bin altın müteferrikalara, bin altın deli ve gönüllülere, bin altın ahçılar ve çasnigirler, kilerciler ve deveçilere, seyis ve meşaleçilere, bin altın Sofya'nın gariplerine verip hakîre mahsus üçyüz altın ve bir samur, kendisinin abdest kürkünü ih-sân eyledi, günden güne Allahın emriyle iyileşirken, Kaya Sultan tarafından bir baltacı ve kapı-kethüdâsı Hazinedâr

Ahmed Ağa bir frenk hekimle gelip Kaya Sultanın gönderdiği esvabları paşa giyip başka odaya naklettirip hekim paşayı ilâçlamağa başladı. Ama paşa daha kendine gelememişti.

Hikmeti hüda mezkûr rüyâmin tâbir olunduğu üç gün sonra paşa efendimizin gözbebeği ve kırk senedenberi en yakın dostu Reisülküttâbı Gınâi Efendi vefât edip uçan ruhu yüksek cennete revan oldu. Allah rahmet eyleye. Hakir dahi terkettiklerini yazmağa memur oldum.

Gınâi efendinin terkettikleri: Oniki bin Venedik atlını, bin adet dökme riyal damgasında onar dirhem altın, dokuz kese ve yirmi sipâhi esamesi, altı adet kılıç ve gaddare, kırk adet eger takımı, yirmi adet köle, oniki adet zırh, yirmi kalkan, yedi tüfek, kırk mızrak, yedi samur kürk, iki ardı, önü namusyeli çerke, on adet muşambah yeni çadır, 4 katar deve, beş katar katır ona göre diğer kab kacak ve halılar ve çeşitli ihram hesabsızdı. Bezyüş kit'a nefis kitaplar ki, her biri bir hükümdar için yazılmış olup vüzera vükelâ Gınâi efendiye hibe etmiştir. Bunları hep yazarak hıfzedip paşanın izniyle ve kassam-ı şer' (taksim edici) defteriyle paşa hazinedarına teslim ettim. Hemen o gün paşa Gınâi efendi malından bir kese çıkarıp techiz ve tekfin ettirerek Sofya şehrinde Sofu-Mehmed Paşa câmiî mihrabı önüne gömdürdü. Allah rahmet eyleye. Hakir Gınâi'nin ölümüne bu târihi demişimdir:

İşitip Evliyâ ol demde mevtini (Gınâi)nin

Didi ismi hayatında ana târih mematında (Sene 1062)

Ama bir eksiktir. Ömrü altmışbir olup sene 62'de vefât etti. Asıl doğduğu yer Karadeniz sahilinde Trabzon olup sonra Bağdad fethinde Sadrazâm Tayyar-Mehmed Paşanın reisülküttabı oldu. Sonra Dördüncü Murad Hanın fermâniyle Melek-Ahmed Paşaya Bağdad eyâletinde reisülküttâb oldu. Osmanlı devletinde Tâci-zâde ve Okçu-zâde Veysi kadar münşî (edebî resmî yazı yazan) ve istilâh kullanan ve kanunşinas kalemi süratli kimse olup güya kâtib-i kaza idi. Allah rah-

met eyleye. Mal ve paraları hıfzedilip Trabzon'daki evlâdı Çelebi Ali Efendiye alelâcele ulak gönderildi. Sıhhatle geldikte paşa bir habbesine el koymayıp hardal tanesine varıncaya kadar şer'i izinle Gınâi-zâdeye teslim edip bir samur kürk dahi ihsân ederek babası yerine reis eyledi. Zira her hususta reisülküttablığa müstahak ve müstaid idi. Sofya şehrinde nice zaman asude hal olup yine şehri seyir ve temaşa etmeden geri kalmadık.

Ziyaretgâhları: Sofya'nın batısında bir saat uzak Vitoş dağı eteğine yakın mâmur bir küçük kasaba köşesinde cennet bahçesi gibi ağaçlık gülistan içinde (Büyük Şeyh Bâli) Kaddesenallahu bi sırrehûlaziz Bayramiye tarikinde anber kokulu Sofya toprağından doğup, güneş gibi nur vererek yetmiş bin müride iradet vermiş yörük kabilelerinden arifi billah ulu mürşittir. Mezkûr korusunun içinde göklere baş uzatmış kârgir bir nurlu kubbe içinde rahat ve örtülüdür. Temiz ırktan (Peygamber sülâlesinden) mübârek başında yeşil sarığı vardır. Mübârek mezarının sandukası yeşil sof ile örtülü olup dört yanında nice yüz adet güzel yazılı Kur'an-ı Kerimler vardır. Başka avize falan yokur. Zira aziz oğlu Musafa Ağa hayatta olmakla bakıcısı odur. Mübârek mezarına başka türlü bid'atler koymağa rıza vermezler. Yüksek kubbesinin etrafında olan pencereleri irem bağlarına bakar. Saadetli kapısı üzerinde yazılı târihi budur:

Kaddesallahu teâlâ Rûhahu (Sene 958)

Bâli Efendi oğlu ârifler şeyhi Hazret-i İshak Efendi ziyâret yeri: Azizin nurlu kubbesinin saadetli kapısı karşısındadır. Mübârek mezarı üzerindeki târihi:

Hazret-i İshak Efendi ol aziz

Vâsıl-ı Hak idi nefsi sâliha

Bilmek için fevtinin târihini

Cehreyledi ruhu için fâtiha

Molla câmii yakında (Molla Efendi ziyâreti), (Emir De-

de), Kuru bağlarında (Yazıcı-oğlu Hazret Ahmed Bican) «Envarülâşikin» kitabının sahibi Ahmed Bican'dır ki Gelibolu'da (Muhammediye) müellifi Yazıcı-oğlu Mehmed Efendinin biraderidir. Hattâ Envarülâşikin'i bu Sofya'nın Kuru bağlarında telif ettiği sabit ve muhakkaktır. Sofya ulemâsının dedicine göre, Ahmed Bican, biraderi Mehmed Efendiyle ilmi münakaşalarda anlaşılamayıp seyahatle, bu Sofya'ya gelerek gönül açıcı toprağından hoşlanıp kalmıştır. Ahrete göçünce halifeleri tekkesinde gömmüşlerdir. Gelibolu'da biraderi Mehmed Efendi orada gömülüdür derler. Ama o, Bican makamıdır. Ama bu Sofya'da, Ahmed Bican'ın mezarıdır. Koca Mahmud Paşa câmii yakınında (Seyid Sultan) Kaddese sırrahu, (Elmevlâ Muharrem Efendi). Bu Sofya şehri eski olmakla daha nice büyük evliyâ gömülüdür. Ama ziyâret ettiğimiz bunlardır. Bunlardan sonra daha nice seyir ve temaşalar ederek sakin olurken İstanbul tarafından ulaklar gelip paşa efendimizle, daha sıhhati yerine gelmemişken buluştular. Meğer müsellim iniş, paşa «Allah mübârek eyleye, hil'at!» diye müsellime bir samur kürk giydirip «İnşallah bir hafta sonra İstanbul'a müteveccih oluruz» diye buyurdular. Sadrazâm Çerkes-Derviş Mehmed Paşanın, bütün vükelâ ve vezirleri mektuplarını okutturup «İstanbul'a gelip ikinci vezir olacaksınız tez gelip sıhhatinizi düzeltesiniz» mealinde idiler. Paşa efendimiz ve bütün ağalar taze can bulup herkes yol hazırlığı görmeğe amdde oldu.

1063 senesi Receb ayının üçüncü günü Melek-Ahmed Paşa efendimiz Rumelinden azlolunup Rumeli eyâleti, Silâhdar Muslu Paşaya vezirlik ile sadaka olundu. Paşa efendimiz tam bir hafta sarayda oturup yol hazırlığı görülünce saraydan kalkıp aşığı şehirde Bâli Efendi azizin temiz sülâlesinden Seyid Mustafa Çelebinin sarayına inip orada misafir olarak bütün hazırlıklar görülüp bütün ağalar ve kullukçulara yirmi kese yol parası verildi.

1063 ŞABANININ BAŞINDA SOFYA'DAN İSTANBUL'A GİTTİĞİMİZ

Evvelâ bismillah ile tahtirevan kurulup yola revan olundukta (Kenan Paşa Çiftliği)nde menzil aldık. Aşkar nehri kenarında kale gibi bir yerdir. Bu Aşkar'ın menbaı Samakov yaylalarından gelip Samakov içinden geçip Sofya sahrasını sulayarak İzladı kasabası sahrasından geçer, iner ve Niğbolu toprağında Tuna'ya karışır. Ama Samakov yaylalarındaki demir mdenleri içinden cereyan ederek geldiğinden o kadar beğenilir büyük nehir değildir. Demir taş gibi adamın yüreğine durur.

İşte bu Kenan Paşa Çiftliği dibinden Eşkar nehrini geçip yine doğuya giderek (Kızlar Derbendi) köyüne geldik. Sofya toprağında Vitoş dağı eteğinde üçyüz evli muaf ve müsellim sırf Bulgar köyüdür. Buradan yine doğuya giderek (Köstence) şehrine geldik.

Eski Köstence şehri vasıfları: Bulgarlar zamanında adı (Ispavod) yâni (Allah suyu) idi. Bu şehirde de kudret ılıcası olmakla (Ispavod) derledi. Sırp tâifesi de bu şehre (Köstence) yâni kendi lisanlarınca (ılıca) derler. Bu şehir Bulgar, Sırp, Voynuk kavmince pek mukaddestir. Zira burada bir baş papas vardı. Papa gibi üçyüz sene ceset çürütüp her kesi Hazret-i Yahya dininden döndürürdü. Riyazet ve mücadele ile o mertebeye varmıştı ki kırk günde bir badem ve bir zeytin yeyip bir kâse süt içerdi. Rumelililer Viladka deyip çok itibar ederlerdi. Hattâ sonraları Hazret-i İsâ halifelerinden ve havarilerinden Şem'un adlı havari bu Ladika şehrinde Ladika papası ile mülâki olup Ladika dahi havarinin kudümü şerefine nice yüzbin milyon para sarfedip bir büyük kilise inşa ederek Meryemanaya hibe etti. Sonra o kilise dahi Peygamberimizin doğduğu gece yıkıldı. Hâlâ binaların eserleri Rilo dağı eteğinde görünür. Sözün sonu, bu Ladika ölüp, sonra Bulagrların devletleri yıkılıp bu şehir nice devletten

devlete geçip sonunda Gazi Murad Hüdâvendigâr asrında despot kral oğlu Yenvan can korkusundan bu şehire sağlam bir sûr bina edip kapandı. Hüdâvendigâr bu kalenin bina olduğunu işitip, yolumuz üzere engel olmaması için yer götürmez sayısız askerle Gazi Balaban Paşayı serdar-ı muaz- zam edip bu kaleyi kuşatıp aman ve zaman vermeyerek yedi günde Muhammed kılıcı ile fetheylediler. 773 senesinde ka- lesini dahî yerle bir ettiler ki hâlâ sûr duvarının kalıntıları görünür. O asırdanberi Köstence namile anılır bir güzel ka- sabadır. Rilo dağı devamı derelerinde bir geniş uz içinde bağlı, bahçeli mâmur kasaba olup Rumeli toprağında hastır. Su başısı hâkimdir. Yüzelli akça pâyesivle kazayı mübrem- dir. Müftü, nakib ve âyânı yoktur. Tamamı yedi adet mahal- lesi olup yediyüz kadar kiremitle yapılmış evleri vardır. Zira dere içi olmakla havasının ağırlığından mâmur değildir. Tam dokuz mihrabdır. Çarşı içinde kiremitle örtülü mâmur câ- mii vardır. minâresi kârgir bina ve yüksektir. Diğerleri ma- halle mescididir. Üç adet çocuk mektebi, bir hanı, on kadar dükkânı var. Hamam vesair imâreti yok.

Köstence ilçesinin vasıfları: Küçük kubbeli ılıcası var suyu o kadar sıcak değildir. Gümüş makulesi şeyleri altın gibi sarı eder. Havuzu gayet küçüktür.

Kadınları hep beyaz aba giyerler. Halkının ekseriya iş- leri aba ve ihram dokumaktır. Niceleri de demircilik ederler. Zira dere ve tepelerinde demir madenleri Samakovi yâni çarhları vardır. Çekiçlerini su çarhları vurur. İnşallah ma- hallinde anlatılır. Halkı ekseriya Bulgarca, Bırpça, Voynuk- ca konuşurlar. Çünkü Bulgar dili bu şehirde şöhret bulmuş- tur. O lisanı icad eçen Ladika adlı papas bu şehirde gömülü olmakla bütün halkı Bulgarca bilirler. Diyârı Rumda bu namda iki kasaba vardır. Biri Karadeniz sahilinde Babada- ğı yakınında Köstence benderi derler. Buna Samakov Kös- tence'si, Bana Köstence'si derler. Samakov kasabası bu Kös- tence'nin batısında yayla aşırı bir konak yerdir. Ama yolu gayet korkunç ve tehlikelidir.

Bu Köstence'yi seyir ve temaşa edip yine doğuya giderek Saruhan Beyli kasabasında menzül aldık. Rumeli eyâletinde Tatar Pazarcık'ı nâhiyesi hükmünde bir geniş dere ağzında bağlı bahçeli, yediyüz kiremit örtülü evli, yedi mihrablı bir câmili ve hamamlı, üç hanlı, yirmi adet dükkânlı küçük kasabadır. Vitoş yaylasının eteğinde olmakla havası lâtiftir. Suyu Meriç nehrinin menbaı olan derelerdir.

Meriç nehri: Bu Saruhan Beyli dereleri ve Rilo yaylaları Despot yaylası, Köstence ve Kız Derbendi derelerinden akan pınarlar, demir madenlerine uğrayarak bu Saruhan Beyli altına ve Tatar Pazarcık'ı sahrasına, oradan Filibe şehri içinden Uzun Mihaî köprüsü altında Tunca ve Arda nehirleriyle birleşip üçü bir olarak Enez kalesi altında Rum denizine karışır.

Bahri Rum (Marmara denizi): Bahri Rum denilen burası Karadenizle Akdenizin iki boğazı arasında bir küçük göldür. Ama asıl Karadeniz'den gelip Akdeniz'e dökülür. Kızıl Adalar ve Marmara adası bu Rum denizi içindedir. Hattâ Tekirdağı ve Gelibolu dahi bunun sahilindedir. İstanbul'un Sarayburnu'ndan Akdeniz boğazına varıncaya kadar uzunluğu 200 mildir. Ama eni yetmiş, seksen mil ancak gelir. İzmit, Gemlik körfezi Rum denizinin iki kulağıdır ve Anadolu tarafındadır. Anadolu tarafından Darıca ve İzmit karşısında Kazıklı ve Değirmenderesi Hâlidere, Yalova, Gemlik, Mudanya, Mihaliç, Aydınçık, Bandırma, Erdek, Kapıdağğı Boğaz ve Lapseki kasabaları Rum denizi kenarında olup gayet mâmurlardır.

Bu Rum denizine Anadolu ve Rumeli tarafından beşyüz adet nehir karışır. Papa Monte'nin dediğine göre... Ama Rumeli tarafında sade birbirine karışan bu üç nehir vardır. Bundan gayri ulu su yoktur. Hattâ Enez'den Gelibolu ve İzmir gemileri girip tâ Edirne'ye gelerek yanaşırlar, fakat suyu memduh değildir. Çünkü demir madenlerinden gelir.

Saruhan Beyli tarafından yine doğuya giderek (Tatar Pazarcığı)na geldik. Bu evvelce zikredilmiştir. Paşa biraz

rahatsız olmakla bir gün burada ikamet olundu. Oradan doğuya giderek Filibe'ye gelip nazır Celeb Mehmed Paşanın evinde üç gün kalarak zevk ve safâlar ettik. Oradan yine doğuya yönelerek Papas Korusu adlı sık ormanı geçip Babeski adlı köye geldik. Filibe nâhiyesinde muaf ve müsellim koru muhafızları köyüdür. Üçyüz ev, bir câmi, yedi dükkân, Gürcü-Mehmed Kethüdânın büyük hanı var. Buradan Kayalı ve Semizce köylerini geçip hanlarında pek az kaldık. Sonra Semizce karşısında Altın Çayırı adındaki çimenlikte oturduk. Burası Çırman sancağı toprağıdır. Doğrusu altın çayırındır. Oradan doğuya giderek Harmanlı kasabasına geldik. Çırman sancağından nâhiyedir. (200) evli olup bir câmi var. Kapısının üzerinde şu târih vardır:

Sâlikî didi o demde târih
Hâsılı câmi-i rûşendir bu

İmâret, medreseli bir şirin câmidir. Elliüç ocaklı, müteaddit harem evli ve develikli bir büyük hanı var. Güneyde Osman Baba adında büyük tekkesi vardır. Buradan yine doğuya giderek (Cisr-i Mustafa Paşa) kasabasına geldik.

Çisr-i Mustafa Paşa: Çırman sancağı toprağında Meriç nehri kenarında yediyüz ev ve yedi mihrablı kasabadır. Köprü başındaki câmi, sâlâtin câmiî gibi bir aydınlık câmidir. Kapısı üstünde Karahisarî Hasan Çelebi yazısıyla yazılı târih şudur: (El mescid üssise alet takvâ) bu câmiin imâreti, çocuk mektebi, han ve hamamı, çarşı ve pazarı hep halis kurşunla örtülü olup Koca Mimar Sinan binasıdır. Minaresi gayet sanatlıdır. Meriç nehri üzerindeki oniki göz büyük köprü Koca Lala-Mustafa Paşanın hayratıdır. Diyârı Rumda herkesçe beğenilen sanatlı köprülerin biri de budur. Târihi:

Bildi merhum Mustafa Paşa
Köprüdür filhakika bu dünya
Geçti merhum didiler târih
(Köprüden geçti Mustafa Paşa)

Hattâ Süleyman Han Gazi Budin gazasına giderken:

— Lala, hani köprü bina eylemişsin. Bize ihsân edersen geçip gazaya gidelim! dedikte pîr-i fânî:

— Padişâhım Allah gazanı müyesser ede. Dönüşte geçin.

Deyince Süleyman Han o an köprüden sapıp kendini atla Meriç nehrine vurup solak kulları yanınca rikâbından ayrılmadığı halde karşıya geçer ve şu beyti söyler:

Mînnet ile kokma gülü al eline suseni

Geçme nâmerd köprüsünden ko aparsun suseni

Meğer o asırda Süleyman Han rikâbında bütün peyker mukaddem gidermiş. Allahın hikmeti o gün peyker hünkârın rikâbında bulunmayıp hepsi köprüden geçmişler. Hünkâr solakların kendisiyle beraber sudan geçmesinden hazlanıp onların rikâbında gitmesini fermân eder. Sonra köprü sahibi Mustafa Paşa gözden düşüp Anadolu'da ve Gebze'de câmi ve imâret yapmakla ömür geçirir. Allah rahmet eyleye. Paşa efendimiz bu köprüden geçip doğruca Edirne'ye gitti. Hakir üç gulamımla güneye giderek Harman kalesine geldim.

Harman kalesi yani Çirman sancığı: Edrone adlı kralın oğlu (Sermene)? binasıdır. Ondan galat olarak Çirman derler. Gazi Hüdâvendigâr zamanında yediyüz altmışsekiz târihinde vezirlerden Timurtaş Paşa vasıtasıyla Rumlardan alınmıştır. Hâlâ Rumeli eyâletinde sancak beyi tahtıdır. Bazen bu sancığın askeri Özü eyâleti muhafazasına memur olur. Kalesi Meriç nehrinin karşı tarafında bir bayır başında dört köşeden uzunca bina bir kaledir. İç il olmakla lüzumlu şeyleri vardır. Sûrunun bazı yerleri bile harabdır. Yüzelli akçalık kazadır. Kadısına yılda beş kese olur. Âyân ve eşrafı çoktur. Sipâhi Kethüdâ-yeri, alay yeniçeri-başı ve yüzbaşısı, yeniçeri serdari, muhtesibi ve bacdari, şehir subaşısı, şehir nâibi ve kethüdâsı vardır. Şehri düz ve geniş bir yerde olup bağlı ve bahçeli sekiz mahalleli, sekizyüz kiremit örtülü evli olup evlerinin pencereleri kuzeydeki sahra-

ya bakar. Yetecek kadar câmi ve mescidi, dükkânları vardır. Çocuk mektebi dahi çoktur.

Buradan yine Meriç nehrinin karşı tarafında umumî yol üzerinde Hamza Baba tekkesini ziyâret ederek Edirne şehir ve kalesine geldik.

Büyük ve güzel Edirne şehrinin vasıfları: Burada Hazret-i Süleyman asrına değin Misrayım evlâdından (Buharo) namında bir hekim yerleşmiştir. Sonra İstanbul kurucusu Elina'nın kızı Makedona bu Edirne'yi mâmur etti.

Sonra Hazret-i İsâ asrında «Edrone» adlı kral bir kale bina edip kendi ismini vermiştir. Sonra Bulgar ve Sırp tâifeleri eline, nihayet Hersek krallarına geçip öyle mâmur oldu ki dört tarafı ancak dört günde dolanırdı. Sonra Sırpırlar Rumlara galebe edip Kostantaniyye'nin dış kalesine, Silivri kalesinden tâ Karadeniz sahilinde Terkos kalesine varınca ya kadar olan dört kat kale duvarına musallat olup o nazeninin sûru yerle bir kılarak ve hesapsız çok para alarak merkezleri olan Sofya'ya giderler. Yine Rumlardan Filikos oğlu adlı kral da bir büyük hazine bulup o bol para ile düşmana körlük, var kuvveti bazuya verip Edirne şehrini o kadar mâmur eder ki her tarafta şöret bulur. Bir daha meshilerden (hıristiyanlardan) kimse istilâ etmesin diyerek, bütün hıristiyanların reyleriyle Kudüs Şerife vakıf eyleyip her sene bu Edirne'den Kudüs'e yedi milyon altın gönderirdi. Bu yüzden kimse tamah edemeyip öyle mâmur oldu ki güya Macar diyârındaki (Kaşa?) şehri ve Peçevi, Sirem gibi irem bağına benzerdi. Ama kul ister, Allah takdir eder. Kâr-hâne sahibi, faili muhtar Allahın hikmetinden haberi yoktu.

Nihayet Âl-i Osman'ın doğuşunda Osmanlı bilginleri, müfessirler ve muhaddisler hep vaaz ve nasihatlarında umumiyetle (elif lam mim, gulibetirrum...) âyeti şerifinin tefsirinden murad Rumeli toprağındaki Edirne'dir diye Muhammed ümmetini ve mevcut askerleri fethine teşvik ederlerdi. Sureti haktan görünüp Edirne ve gayrı krallara elçiler

gönderip yollarını, bellerini, ahlâk ve tavırlarını görüp gelirlerdi. Orhan Gazi saltanatında Bursa'yı Rum keferesi elinden fethedip Edirne şehrinin fethine dahî gayret etmiştir. İkinci hükûmet merkezi olmasına karar verip bizzat Hacı Bektaş Veli huzurunda gülbankı Muhammedî çekilip fâtiha okundu. Bizzat Hacı Bektaş Veli üçyüz fukarasıyla ve yetmiş nefer İslâm askerinden, Ece Yâkub, Hâle Dede, Yelvaç Dede, Karamürsel, Karakoca, Karahoca, Karaören adlı gaziler Kapıdağından sallar ve kelekler ile bismillah deyip Rumeli yakasına geçtiler. Baskınlar edip ibtida (İpsala) kalesini feth ve ibtida cuma namazını orada kıldılar. İlk salâdan galat olarak bilâhare (İpsala) demişlerdir. Rumeli'de ilk fetih olunan kale budur ki Orhan Gazi oğlu Süleyman Şâh eliyle fetholunmuştur.

Hülâsa yedi senede İslâm askerleri yetmi pâre şehir sağlam kale fethedip cengâevrliklerini yâr ve ağyara göstermişlerdir. Ahir Süleyman Şah bir turnaya şahin salıp avlamağa atıyla seğırtirken tekerlenip Allahın yakınına ulaşınca bütün kâfirler kızıl yumurtalar boyayıp şenlikler ettiler ki İslâm askerleri için bir matemdi. Onun akabince Gazi Murad Bey Edirne ve İslambol altına varıncaya kadar baskınlar, çapullar edip küffar Edirne'den dışarı çıkamaz oldu. Her an gazileriyle bol ganimet alıp yine selâmetle İpsala'ya dönerdi.

Tâ ki Gazi Murad Han müstakil padişâh olunca Edirne'nin fethine niyet ve azmedip yedi yerden gayret kılıcını kuşanıp Tatar ve makul Rumdan (170.000) asker toplayıp Edirne kalesini muhasara etti. Dört taraftan gelen imdatçıları kılıçtan geçirmiş ve kale içinde bulunan küffara «el'aman el'aman ey güzide-i asakiri âl-i Osman» dedirmiştir. Nihayet kaleyi aman ile almıştır. Nice bini Kostantiniyye'ye gidip Allaha hamdolsun bizzat Gazi Hüdâvendigâr Hazretleri (763) târihinde Edirne kalesini fetih ve teshir eylemiştir. Ama İstanbul (857) târihinde fetholunmuştur. Hemen cenabı Bâri bu ikinci hükûmet merkezi olan Edirne'yi ve diğer şehirleri Osmanlıların elinde devamlı kıla... Amin.

İkinci Paytaht Edirne'nin ahvali: Burası eski zamanda Yunanlıların ikinci hükümet merkezi imiş. Alman diyârının ve Kızılelmanın kapısıdır. Netekim Edirne o şehirlerin kilididir. Âl-i Osman tarafına kapıları açıktır. Budin ve Belgrad ve Edirne gibi gaziler durağı büyük şehirler elde iken inşallah Cenabı Bâri Âl-i Osmana daha birçok yerlerin fethini müyesser ede.

Edirne kalesinin şekli: Kalenin zemini bir çeşit topraklı yedi adet bayırlar arasında geniş, ferah bir vâdidir. Evvelâ eski saray zeminine (Çullu Bayır) derler. İkincisi (Murad Bey Bayırı), üçüncüsü Aşni saray meydanında (Yassıbayır), dördüncü (Hasırlık Bayırı), beşinci Kaadiri tekkesi yakınında (Koru bayırı), altıncısı Ayşekadın yakınında (Sirkeci Sultan Bayırı), yedinci (Kabak Bayırı) namıyla isimlenmiştir. Bu yedi bayır herbiri küçük dağlar kadar-yüksek ve havadar temiz anber topraklı tepelerdir. Bunlardan başka yedi adet uzlar içinde mâmur Edirne, deryâ gibi dalgalanıp ağaçlıklar ve gülistan içinde çalkamp imâretlerin etrafı beş fersah muazzam şehirdir. Ama kalesi bu mertebe geniş değildir.

Edirne kalesinin temelinin atılması: Yukarıda anlatılan beş fersah genişliğindeki büyük şehrin tâ ortasında (Edrone) kral binasıdır. Dört köşeden batıya doğru uzunca şeddadî, kayadan, güya üstad Ferhad işidir. Kapı ve duvarı öyle sanatlıdır ki bir sıra tuğla, bir sıra traşlanmış taşla yapılmış bir sağlam kaledir. Duvarının temeli yer altında on zira derindedir. Sûrun yüksekliği tam kırk zira'dır ve etrafında küçük büyük yüzaltmış Kafdağı kalesi gibi sağlam burclar vardır. Ama bu kale dörtköşe olmakla her köşesinde birer sağlam kuleler vardır.

Evvelâ Ağaç pazarı köşesinde kuzeye bakan (Kaplı kule) içinde cebehâne olduğundan tepesi tahta ile örtülüdür. Binaenaleyh «Kaplı kule» diyorlar. Güney tarafında Meriç nehri kenarında (Manyas) kulesi, kahkaha kalesi burcu gibi

sağlam hisardır. Bir köşesinde (Tevkifhâne) kulesidir ki yine Meriç nehri sahiline yakın kıbleye bakan bir burçtur ki borçlu, katil, yolkesen, öldürülmesi lâzım olanlar bu tevkifhâne kulesinde tutuklanırlar. Güya Nuh tûfanından kalma eski kule kudur ki kulede Edrone kralı tarafından yazılmış Lâtince tâmir için tarih vardır... Dördüncü köşesinde doğuya bakan, üç şerefeli câmi yakınında ekmecciler köşesinde (Makedone kulesi) var, bu hepsinden kavi, büyük, yüksektir. Kalenin bütün etrafı onikibin adet beden dışıdır. Her bedende birer mazgal deliği vardır. Eski zamanda etrafında derin hendek varmış. Hâlâ eseri görülür. Hattâ Manyas kulesinden tâ Tevkifhâne kulesine varıncaya kadar Debbağhâne taraflarında hendek içinden Arda, Tunca, Meriç nehirleri akarmış. Ama burası hâlâ Osmanlılar elinde olup iç il olmakla hiç bir korkusu olmadığından göz yuma yuma hendek derinliklerine mezbele, kum ve toprak dolarak hendek görünmez olmuş ve üzerine dükkân, han ve imâretler yapıp kalenin iki tarafı imâretlerden görünmez olmuştur. Fakat Tevkifhâne kapısı taraflarında ve Ağaç pazarı semtinde iki taraf duvarları görünür. Ufak bir tamir ister eski bir kaledir.

Sûrunun etrafında altı adet kapı vardır. Evvelâ doğu tarafa Balıkpazarı kapısı, ikinci yine doğuya bakan İğneciler kapısı, üçüncü Zindankapısı, dördüncü Manyas kapısı — bu son iki kapı Meriç kenarına açılarak Meriç'ten su alınır —, beşinci Mihal kapısı yâni batıya bakan Kafeslikapı, altıncı Topkapısı kuzeye açıktır. Bu kapılar gayet sağlam olup hep ikişer kat ve demirlerdir. Ama kalenin etrafı bir kattır. Diğer kaleler gibi ikşer, üçer kat değildir. Ama bu kapılardan başka kalenin nice yerlerde duvarını takip edip Uğrunkapı etmişlerdir, meselâ Ali Paşa çarşısı içinde Uğrunkapıdır. Edirne kaalesinin etrafı altıbin adımdır. Selânik kaalesi kadar büyük değildir. Kale içinde hepsi ondört mahalle vardır. Güreşçiler tekkesi yakınında üç adet İslâm mahallesi vardır. Bir Müslüman mahallesi dahi Topkapısı içinde

vardır. Geri kalan on mahalle, kale içinde olup hep Rumlar ve Bekri Mustafa meyhânegileri vardır. Fetih sırasında Rumların kale içinde oturtulması barış şartı olmuştur. Kale içinde bağ, bahçe yoktur. Kale içinde hep satranç gibi üçyüz altmış adet cadde vardır ki umumi yolları hep büyük taşlarla eski usul üzere kaldırım döşenmiştir. Diğer imâretleri ayrıca anlatılacaktır. Bu şehri üç adet büyük nehir kuşatıp etrafından akarlar.

Edirne şehrindeki üç nehir: Edirne'nin kuzey tarafında Tunca nehri akar. İlk çıktığı yer Kızanlık ile Niğbolu sangağı hududunda (Torba Kotran) dağlarından toplanıp Kızanlık kasabası yakınından kibleye akarak Edirne içinde Hünkâr bahçesi etrafını dolaşır, Sarahâne köprüsü altından geçerek Mihal köprüsüne varır. Arda nehri, Edirne şehrinin güneyindeki dağlardan gelip bu köprüde Tunca'ya karışır. Meriç nehri Edirne'nin batısında dört konak yerde Samakov dağlarından ve Köstence ve İhtiman dağlarından gelip bu dahi Mihal köprüsü altında Tunca ve Arda sularile birleşip deniz gibi olur.

Meriç nehrinin Edirne'ye faydası azdır. Ama Tunca ve Arda suları Edirne'nin çevresinde olan petmiş parça adalar içindeki bağ ve bahçeleri ve bostanları ve hele cennet bahçesine benzeyen Hünkâr bahçesini sâde Tunca sulayıp ihya eder. Tunca âb-ı hayat gibi tatlıdır. Arda dahi saf sudur. Gülistan ve bostanlara faydalıdır. Şehire girmez. Bu üç büyük nehir Mihal köprüsü altında deniz gibi olduklarında şehir etrafındaki adalar içindeki yüzlerce bağları sel alıp harap eder, eski bilginler, kafesli kapı üzerine Latin lisanı ile «Sonunda bu üç büyük nehir Edirne şehrinin helâkine sebep olalar» diye yazılmıştır.

Edirne şehrinin hâkimleri: Evvelâ Sultan Süleyman Han kanunu üzere Edirne Rumeli eyâletindedir. Ama ikinci merkez olmakla hiç bir hâkim karışamayıp bütün cürüm ve habaseti Edirne bostancı-başlarının hükmündedir. Zamanımızda Kırkayak Koca Sinan Paşa Edirne bostancı-ba-

şısı olup doğrusu eyâleti Ruma varıncaya kadar kırkayak gibi gezip, hırsızı ve haramzâdeyi öküzün boynuzunda bile olsa bulup hakkından gelir. Edirne eyâleti, gününde emniyet içinde idi. Hasları, yediyüz adamları vardı. İkinci hâkimi, şer'i Resulü mübin tarafından beşyüz akçalık eşrif mevlevi-yettir. Buradaki hâkim sonra İstanbul mollası olur. İdare-sinde kırkbeş nâiblik olup ancak beşi şehir içindedir. Diğer-leri dış nâhiyeler addolunur. Mollaya senevi kırkbin kuruş hasıl olur. Bostancı-başıya keza kırkbin kuruş hasıl olur. Molla hademelerinden Ruus-ı hümâyun ile dergâhı âli muh-zır-başısı, yeniçeri çukadarı vardır. Üçüncü hâkimi mezhebi Hanefî'den şeyhülislâmdır. Onun idaresinde Şafiiye, Hanbe-liye, Mâlikiye mezhepleri müftüleri «el cevab, Allahu a'lem..» demeğe, fetva başına halktan onar akça alıp geçinirler. Baş-ka gelirleri yoktur. Dördüncü hâkimi cümle hasib ve nesib sâdât-ı kirâma hâkim nakibüleşrafı vardır. Beşinci hâkimi bütün çarşıya hâkim ayak nâibidir. Altıncı zâbiti sipâhi ket-hüdâ-yeridir. Yedinci hâkimi dergâhı âli tarafından bir oda neferleriyle yeniçeri çorbacısı zâbittir. Evvelce tâ Gazi Hüdâ-vendigârdan Süleyman Hana gelinceye kadar kırk oda yeni-çeriler gece ve gündüz hazır olup muhafaza ederlerdi. Hâlâ Murad Bey mevlevihânesi yakınında harab yeniçeri odaları malûmdur. Sekizinci hâkim yeniçeri ocağından kale ağası ve elli adet neferleri, yeteri kadar cebehânesi, kırk parça şa-hî topları vardır. Dokuzuncu zâbiti şehir voyvodasıdır ki bostancı-başı tarafından tâyin edilir. Onuncusu muhtesib ağadır. Onbirinci zâbiti gümrük emindir. Onikinci hâkimi haraccı ağadır ki, onüçbin nüfustan cizye alır. On üçün-cü zâbiti hâne-i avarız ağasıdır. Yazma sırasında bu diyâr, avâriz hanesine kaydolunup her sene ev başına birer adam Arab askeri verip büyük alay ile bütün asker pürsilâh tuğları tıblar döverek İstanbul'a gelip oradan kayıklarıyla tersane-i âmirede donanma-yı hümâyuna hizmet edip altı ay deryâ seferine eşerler. Bunlar Arabistan tâifesidir. Bu kavmin se-fer-i hümâyunda işleri bütün kadırgalarla kürek çekmek-

tır. İcabında küreği bırakıp cenekderler. Ondördüncü hâkimi şahbender olan bedestan kethüdâsıdır ki pâdişah ruusu ile bütün sanat ehline hâkimdir.

EDİRNE ŞEHRİNİN SÂLÂTİN VE VEZİRLER CÂMİLERİYLE DİĞER CÂMİLERİ

En eski mabed Hacı Bektaş Velî izniyle ve üçyüz fukarasıyla buraya gelen ve Hızırılık denilen mahalde yerleşen Sefer Şahın bina ettirdiği mesciddir ki fetihten sonra Murad Gazi Hüdâvendigâr onu genişletip (Hüdâvendigâr câmi) adını koymuşlardır. Edirne ahâlisinin inanişına göre, Gazi Hüdâvendigâr Kos ova (Kosova)'da şehid oldukça vükelâsı kalbini Edirne'ye getirip bu Hızırılık'ta bina ettirdiği küçük câmie gömdüler. Ama yanlış bir inanıştır. Murad Hanın kalbi Kosova sahrasında Küiab nehri kenarında bir yüksek kubbe içinde gömülüdür. Hattâ Melek-Ahmed Paşa Rumeli Vâlisi iken torunu mezkûr kubbenin tâmirine memur etti. Orayı irâm bağı gibi etti ki herkesçe malûmdur. İşte Edirne'de en eski bu Hızırılık'taki câmidir.

Yıldırım Han oğlu Birinci Mehmed câmi: Buna (Ulu câmi) derler. İlk yapıcısı Yıldırım Han oğlu Mûsa Çelebidir. Mehmed Çelebi, Mûsa Çelebinin yarım kalan bu câmiini dahi tamamlamıştır. Bu câmi Edirne'nin tâ ortasında arifler topluluğu, âyânın bulunduğu yerde bina olunmuş büyük bir câmidir. Üç kapısı var: İkişi yan kapısı, biri kible kapısıdır. Kible kapısından tâ mihraba varıncaya kadar uzunluğu yüz seksen ayaktır. Enliliği yüzseksen beş ayaktır. Lâkin eski usul üzere bina edilmiştir. Câmiin içinde dört kârgir sütun üzerine kisrâ tâkı üzere yine dokuz ibret verici kubbe vardır. Câmiin içinde öyle süslü asılı şeyler yoktur. Bu câmiin içi geniş olmakla avlusu yok gibidir. Çarşı, pazar içinde olmak-

la cemâati sabahçılar ve misafirlerdir. Bir minare üç şerefelidir. Edirne'de bundan ulu ve ruhaniyetli câmi yoktur. Gerçe bundan eski Mihal köprüsü dibinde Yıldırım Han câmi vardır. Fakat nursuz Timur hâdisesinde bu câmi yarım kalmakla onu Çelebi Sultan Mehmed tamamlayıp sevabını babası Yıldırım Han ruhuna hibe etmişti. Onun için bu Ulu câmi, evvel yazıldı. Bu câmide Hacı Bayram Veli itikâfa girip çok ibadet ederk nice yüzbin adamı vaaz ve nasihatla irşad etmişlerdir. Halen mübârek kürsüleri bir köşede teberürken muhafazadadır. Bir kimse o kürsüye çıkıp vaaz etmeğe kadir değildir. Zira erenler mekânıdır. Sultan Ahmed Han Edirne'ye geldikte bir fuzûl şeyh kendilerini göstermek için Hacı Bayram Veli kürsüsüne çıkmak ister. Hüdâamları men ederek «çıkmayın, sultanım» diye rica ederler. İnatçı herif dinlemeyip kürsüye çıkarsa da bismillah demeğe kadir olmayıp dilsiz, susmuş, hayran kalıp durur. Kaç kere söylemek üzere zorlarsa da muktedir olamayıp kürsüden iner. O asırdan beri öyle kalmış bir kürsü ve büyük yerdir. Câminin mihrab ve minberi gayet sanatlıdır. Kuyumcular tarafından sağ kapıya onbir adet taş merdivenle inilir. Gece ve gündüz kalabalık cemâati olan bir eski câmidir. Mihrab önündeki bahçe içinde yuva edinen hoş sesli kuşların hazin sesleri namaz kılana hayat verir. Yine muteber bahçede biten lâle ve sünbül ve erguvanın güzel kokuları dimağları kokulandırır. Vakıf tarafından câmi şerife bakan mütevellisi vasıtasıyla gül, sünbül, nergis ve zanbak mevsiminde bütün cemaat saf-ları arasına mezkûr çiçeklerle nice hokkalar konulup câminin içi ve dışı nurlanır ve kokulanır. Kible kapısının üstünde celî müstasımı yazı ile yazılı tarihi budur: (Sene aşrete ve semane mie).

Bundan sonra eski câmi (Yıldırım Bayezid Han câmi) Eski câmi Mihal köprüsü başında ve Meriç nehri sahili yakınında Filibe caddesi üzerinde bir düz ve geniş çimenlik irem bahçesine benzer bir (Küpeli câmi) namıyla meşhur yerdir. Bu ismin verilmesinin sebebi, nice Havarnak köşklerinin orta-

larında üstad mimar, mühendisler ve üstalar birer halka ve avizeler asmışlardır. Onun için (Küpeli câmi) derler. Bazıları bu câmi Timur hâdisesinde yarım kalmakla Yıldırım Han oğlu Çelebi Sultan Mehmed ile Yıldırım Bayezid Han kızı (Küpeli Sultan) bir küpesini satarak babasının câmiini yaptırdığından (Küpeli câmi) derler. Bir kible kapısı bir burmalı müezzin minaresi var. O kadar sanatlı değil ve cemâati azdır. Çünkü yaptıranı vefat etmekle yetim kalmıştır. Ama halis kurşunla örtülü olan kubbeleri çok sağlam yapılmıştır.

Gazi Murad Han câmi: "Üç şerefeli" adıyla meşhurdur. Edirne'nin tâ ortasında kalabalık bir yerdedir. Bu mabedin ilk yapıcıları, İsâ ve Mûsa Çelebilerdir. Onlar temelini attıktan sonra merhum olduklarından bu câmiin temeli boş ve muattal kalıp, nihayet tamamlanması Çelebi Sultan Mehmed oğlu Murad Hana müyesser oldu. Ama Edirne şehrine değil bütün İslâm ülkesine şan ve şöret verdi. Bu câmiin beş adet saadetli kapısı var. Her kapının üzerinde eski usul celi altın yaldızlı yazılarla Arabî tarihler vardır. Ama gayet kirişmeli karışık yazıdır. Mezkûr yüksek kapıların ikisi sağ ve sol kapılardır. Üçü adedi kıbleye açıktır. Orta kible kapısı üzerinde celi yazı ile örtülü olan târih budur: (Câmi Murad Han bin Çelebi Sultan Mehmed sene tis'a ve seman mie). Bu kible kapısından tâ mihraba varmaya kadar uzunluğu yüz adımdır. Enliliği ikiyüzelli ayaktır. Kârgir sütunlar üzerine bina olunmuş beş adet ibret verici mavi kubbelerdir ki her biri gökyüzüne benzer. Bu beş kubbenin içine üstad nakkaş nice bin lâal rengi, lâcivert, semâi yeşil, sarı boylarla nakış yapmıştır ki vaktiyle temaşa eden bilgili kimselerin parmakları ağzında kalıp şaşkın ve perişan olur. Güya bu beş adet büyük kubbelerin nakşını Cenab-ı Hak kudret eliyle tarh ve resmetmiştir. Behzad ve mâni cevher saçan kaleminin bir çizgisini çekmede âcizdir. Bu haller maarif erbabına saklı değildir. Bu beş kubbe içinde olan nakışlı kubbeler aşağıda

olmakla gayet lâtif seyrolunur. Mihrab ve minberi çeşitli çizgilerle kazılmış ve çeşitli mermerlerle desteklenmiştir. Müezzin mahfilleri cüz okuyanların kürsüleri köşe köşe, beyaz, siyah, kırmızı kıymetli taşlarla süslenmiş ve kedi gözü taşlarına benzer küçük taşlarıyla nakışlanmış ve bezenmiştir. Câmîin sol tarafında olan kürsü üzerinde bir kelâmı kadim vardır ki zamane hattatları o güne yazı yazamazlar.

Bu kürsü onun için bina olunmuştur. Okunması için başkaca dört basamak sofası vardır. İki adım onu yerinden kaldırmak imkânı yoktur. Tâ bu merteye büyüktür. Garabet ondadır ki hattat üstad bunu nasıl yazdı? Câmî içinde müzeyyen avize asılı şeyler yoktur. Ancak her karanlık gecede nice bin kandillerle aydınlanır. Çeşitli yaldızlı ve cilâlî şamdanları vardır. Çevresindeki eski usul küçük pencerelerin kiblesi dışında bir çimenlik vardır ki orada olan çiçeklerin güzel kokuları cemâatin beynini kokulandırır. Mütevellisi dahi vakıftan çeşitli gül ve menekşe ve reyhanları saflar arasına dizer. Cemâatin câmiden dışarı çıkacakları gelmez.

Câmîin avlusu: Bu ferahlık veren avlunun uzunluğu tam yüz, enliliği ikiyüz kademedir. Üç adet harem kapısı olup sağ ve kiblesine yedişer adet merdiven ile çıkılır. Ama bu sol kapısı merdivensizdir. Bu avlunun dört köşesinde yan sofaları üzere onsekiz kırmızı, yeşil somaki sütunlar var ki kırkbir seneden beri seyahat ettiğim halde bunun bir benzerini görmedim. Gayet yüksek sütunlardır. Güya her biri bu câmide Allaha ibadet etmek için el bağlamış dururlar. Benzeri meğer İstanbul'daki Süleymaniye'de, Kudüsü Şerifin Mescidi Aksasında buluna... Bu renkli sütunlar üzerinde yirmi adet mavi kubbeler vardır ki herbiri alemleriyle avlunun etrafını süslerler. Bunda dahi bir ibret verici temaşa vardır ki maniye benzeyen üstad kıl kalem vurmıştır ki temaşasına gelen dünya ressamları, kıl kadar ayıbını bulamamışlardır. Her kubbedeki nakışlar, başka başkadır. Asıl acaibi şudur ki: Bina olalıdanberi (360) yıl geçmiş ve bu müddette Edirne şehrinin kışından ve sıcağından boyaları-

nın renklerine zerre kadar bozukluk gelmemiştir. Güya henüz ezel nakkaşının elinden çıkmıştır.

Bu kubbeler baştan başa nurlu olup üzerlerine resmedilen renk renk çiçekler güya yetişen dallardır. Duvarlar ayna gibi mücellâ nurludur. Bahçenin çevresindeki pencereler üzerinde ibret verici yazılar ile kasideler yazılmıştır. Gönül açıcı avlu, ham mermer ile örtülü olup birçok küçük taşların yekpare olarak imtizacına, renklerine insan hayran olur.

Avlunun tam ortasında abdest tazelemek için bir hanefi havuzu vardır. Fıskiyelerinden âb-ı hayat sıçrayıp akmakta, namaz kılmak isteyenler ondan abdest alıp Allaha ibadet eylemektedirler. Avlunun dört köşesinde, dört direk gibi dört adet mezzun minare vardır ki herbiri göğe baş uzatmıştır. Ama sağ tarafta olan minare üç şerefeli olduğundan bu câmie üç şerefeli derler. Aşağıdaki bir kapıdan üç müezzin girip minareye çıktıklarında birbirlerini görmeyip yekdiğlerinin sesini dahi işitmeyerek herbiri birer tabakada gülbanksi Muhammedî vururlar. Seyre değer bir minaredir ki fenni mimarisine Aristo'nun akli bile ermez. Sol taraftaki minare iki şerefelidir. Avlunun iki köşesindeki minarelerin ikisi de birer tabakalı burma burma ve şişhâne müezzin minarelerdir. Hayırlar sahibi İkinci Koca Murad Han birinci cülûsunda Anadolu'daki İzmir kalesini fedake neslinden olan Rumlar elinden alıp orada bulduğu hazine ve defineleri bu üç şerefeli câmie sarfetmiştir. Bütün kubbelerinde olan nakışları Acem nakkaşı (Mani) nakşeylemiştir. Kendini göstermek için Acemden yetmiş adet deve yükü elvan boyalar getirip yedi sene bu câmiin kapı, duvar ve kubbelerini nakşedip masruf göstermiştir. Koca Murad Han, giden masrafa bakmayıp her üstada haddinden fazla ihsânlar eylediğinden bu câmiin bir miskal taşı bir altına malolmuş derler. Hattâ Timurtaş Paşa-zâde Elvend Bey bina emini imiş. Onların yazmasına göre bu câmiin masarifine hemen halis altın olarak yedibin kese İzmir parası sarfolunmuştur. Diğer halis gümüşün rayice göre masrafını hüdâ bilir demişler. Zira

yaptıranın ihsân kapısı açık olmakla yedi iklimde her türlü bilgiye mâlik ne kadar tam üstadlar varsa Murad Hanın cömertliğini görmeğe gelip her biri bu câmide birer ibretli eser bırakmıştır.

Onun için bu câmie nice kere girsek her girişte nice güya tasarrufat müşahede edersin. Hasılı vasfında lisanlar kısır ve kalemler kırıktırlar.

Beyit

Reeynâ câmiüddünyâ Cemian
Velâkin mâ reeynâ misle hâzâ

(Yâni (bütün dünya câmilerini gördük, fakat bunun benzerini görmedik.)

Gazi Murad Bey câmii: Evvelce câmi diye bina olunmamıştı. Celâlüddini Rûmî muhabbeti ile bu astâneyi iki kubbeli bir mevlevihâne olarak bina etmişti. Sonra içinde bir münasebetle kan olup bu hal Murad Hana aksedince amele ve mimarlar gönderip binanın içinde sema'hâne tahtalarını kaldırarak yerine bir minber, bir büyük yeşil minare yapıp sonradan câmi etmiştir. Uzunluğu 150 ayaktır. Enliliği 100 ayaktır. Kible kapısından mihraba varıncaya kadar iki kubbe birbirini önündedir. İçinde asla ve kat'a sütun yoktur. Ancak iki yanında misafirhâne tâbir ettikleri tâb hânesi vardır. Gelip geçen misafirler burada durup güç ve kuvvet hasıl eder. Küçük aydınlık bir câmi olup bir yüksek tepe üzerinde bina olunmasıyla mesiregâh ve cemâati ise şöyle böyledir. Dışarı avlusunda sonradan mevlevihâne bina olunmuştur.

Bayezid Veli câmii: Edirne şehrinin kuzeyinde Tunca nehri kenarınca çimenli lâlezar, düz bir yerde dörtköşe duvar üzerinde büyük kubbeli, gönül açan bir câmidir. Ancak iki kapısı var. Sol tarafındaki saadetli kapı padişâhlara mahsus hünkâr mahfili kapısıdır. İkinci kapısı kibleye açık büyük kapıdır. Bu büyük kapının üzerinde bulunan târih:

Hâtif kad kaale âmül ihtitam

Câmi târiahhu (Hayrûn Cemil) (Sene 896)

Ama bu (Hayrûn Cemil) lafzı Samakov şehrinde (Mal-koç Bey) türbesi kapısı üzerinde dahi yazılmıştır. Allah bilir o dahi yine bu Bayezid Han beylerinden biri imiş. Bu câminin kible kapısından tâ mihraba varıncaya kadar uzunluğu seksenbeş ayaktır. enliliği tam seksen ayaktır. Câmi içinde asla sütun yoktur. Hünkâr mahfili sol tarafındadır. Şeşhâne gibi on adet hilâli sütunlar üzerine kurulmuş bir sâlâtin ibadet yeridi. Mihrab ve minberi beyaz mermerden yapılmıştır. Nice sanathı avize ve kandillerle süslenmiş ve nurlu kubbelerinde kandil tabakalarıyla bezenmiştir. Müezzinler mahfili gayet sanathı olup avlusundaki cennet bahçelerinin dillerle tâbir ve kalemlerle yazılması imkânsızdır. Bu câminin sağ ve solunda Gazi Murad Bey câmiî gibi misafirlerin kalmasına mahsus iki tabhâne vardır. Pencerelelerinden imâma uyulurdu. Namaz vakitlerinde cemâat çok olsa iki yanındaki tabhânelerde cemâatin çoğu Allaha ibadet ederler.

Bayezid Velî câminin avlusu: Bu avlu, beyaz mermer döşeli, cilâlı, cemâatinin yüzlerinin renkleri bu mermere akseder. ayna gibidir. Üstadı kâmil bu avlunun mermerlerine öyle cilâ vurmüş ki zerre kadar bir toz, üzerinde asla duramaz. Üç tarafında üç adet büyük kapısı vardır. Avlunun çevresindeki yan sofaları üzerinde onsekiz adet mevzun, bahada ağır, uzun sütunlar olup üstünde onaltı adet küçük kubbeler vardır. Pencereleleri dışarı büyük avluya bakar. Ama bu avlu kubbelerinin içi üç şerefeli kubbeleri gibi süslü ve nakışlı değildir. Hemen hepsi sade gözlü beyaz kubbelerdir. Bu avlunun uzunluğu ve enliliği tam ikişeryüz ayak olup ortasında bir abdest havuzu vardır ki şadırvanı havuz kubbesine sığar. Dört adet yeşil, zümrüt gibi servler var ki bizzat Bayezid Velî Hazretlerinin mübârek elleriyle diktiklerinden ehlullahın nazargâhı büyük servilerdir. Garibi şu ki bunların birbirinden boy bos, kıyafet ve letafette asla farkları yok-

tur. Bu avluda dışarı büyük avlunun temiz toprağında nice bin dut ağaçlarıyla öyle süslü bir avludur ki uzunluğuna ve enliliğine yedişer kademe büyük avludur. Etrafında hastahâne, aşevi, kiler ve mahzenler, tabhâne, kitabhâne ve dârütedrisler vardır. Ama bu orta avlusunun iki tarafında iki adet mevzun minaresi var ki şerefeleri süslü birer kadeh gibidir. Gayet ince ve uzun minarelerdir. Hattâ üstadı kâmil ve mühendisi âmil, âkıbet sonunu düşünür kimse olup bu boy ve bosta bu nahif ve zayıf kıyafette olan minareler ihtimaldir ki zamanla zelzeleden, yahut gök âfetlerinden yıkılıp câmiin kubbesine zarar verir düşüncesiyle bu minareleri câmiden uzak tarafında olan tabhâneler beresesinde câmie bitişik bina etmiştir. Ama doğrusu yüksek minarelerdir. Boy, bos ve kıyafetleri birbirinin tamamen aynı olup herbiri yüz seksener kademdir. İnşallah dârüşşifa, imâret ve sair hayratları da yeri gelince anlatılır.

Sonra emsâlsiz (İkinci Sultan Selim câmi) vefalı dostlar bu câmi Selim Han niçin İstanbul'da bina etmedi diye sorarlarsa, bir gece İkinci Selim İstanbul'da Üsküdar tarafında Fenerbahçe denilen yerde uyurken bizzat Hazret-i Fahri âlemi (Peygamberi) uykusunda görüp o mefharı mevcudât buyurur ki

«Yâ Selim, Allah ile ahdı misak etmiş idin ki (Eğer Kıbrıs adası fâtihi olursam, gaza malından bir câmi yaptırayım. Şimdi cenabı Bâri Sana Kıbrıs adasının yediyüz yetmiş mil arzında yüzyetmiş pâre kale ihşân etti. Niçin sözünde durup da ömrünün sonunu hayrat ve hasenat yolunda geçirmezsin. Tiz Kıbrıs'taki Magosa kalesinden alınan ganimetleri tedbirli vezirin Kara-Mustafa Paşadan isteyip benim himâyemde olan İslâm duvarı Edirne'de bir câmi yapıp sancağım dibine gel!»

Hemen Selim Han uykudan uyanıp «Tiz veziri çağırım» dedikte asaf tedbirli vezir gelip durdukta;

«Tiz lala, sende olan Kıbrıs ganimetleri malından bana mal verip camın halâs eyle!» der.

Vezir hüsnü tedbir eder:

«Saddaktü yâ Resulullah!.....» Selim Han:

«Neden saddaktü yâ Resulullah dedin?» dedikte tedbirli vezir eder ki:

«Padişâhım, akşam Cenab-ı Resulü Kibriyayı rüyada gördüm. (Yâ Mustafa, Selim'e tenbih ettim, sendeki ganimet malını Selim'e verip Edirne'ye bile gidip bir lâtif câmi ve mübârek mabed inşa edin) dedi. İşte padişâhım, gaza malından onbir bin kese kuruş topladım ve baban Süleyman Han asrında üçbin kese hasıl ettim. O dahi efendim risaletpenâhinin uğruna feda olsun. Ama padişâhıma Kıbrıs gazasından üçbin kese Venedik kralının San Marko mührüyle kokulu altın hediye getirdim. Padişâhım onları dahi Edirne'ye gidip sarfedesin.»

Vezir pür tedbir mezkûr hazineleri padişâha teslim edip 972 târihinde bütün İslâm askerleri ile Edirne'ye girip orada müşavere eylediler. Yine Peygamberi Selim Han rüyasında görüp:

«Câmiî şu kavak meydanında bina eyle!»

diye câmiin temelini ve kiblesini bizzat Hazret-i Risaletpenâh işaret ettiğinden Edirne şehrinde Selim Han câmiî mihrabından dürüst ve eski câmiden rast kiblegâh yoktur. Onda nice yüzbin adam toplanıp bismillah duâ ve senâ ile üç bin adet kurban temel yerinde hazır edip uğurlu saat girince tekbirle bütün kurbanı boğazlayıp temeline başlanmıştır. Mimar Sinan lisanından başlama târihi budur:

Kaale Mimarüssinan târihahu

Sâre (Fadlullah) târihül esas (sene 972)

Câmi, mimar ve büyük mühendis, İstanbul'da Süleymaniye, Şehzâde câmileriyle nice su kemerlerini inaş eden Abdülmennan oğlu Koca Mimar Sinan Ağanın el emeğidir ki yazılmasına cür'et olunur. Bu güzel câmi Edirne şehrinde bir geniş tepe üzerinde kesme taş ile bina olunmuş dörtköşe bir güzel câmidir. Kible kapısından tâ mihraba varıncaya kada câmiin içi uzunlamasına ve enliliğine yüzseksener ayaktır. Câmiin içinde dört adet dört ayaklı sütunlar üzerine bina olunmuş ve göğe baş uzatmış yüksek ve büyük bir kubbe vardır. Mimar Sinan merhumun söylediğine göre, bu bü-

yük kubbe İstanbul'daki Ayasofya kubbesinden tam altı zirâ-i mülki daha yüksektir. Etraf kubbede ondan dört zira' geniş- tir. Hattâ bu hakir yine itimad etmeyip Selimiye kubbesi için de olan kandiller tabakasından -ki mezkûr kubbenin perva- zesi beraberince- ayaklayıp kubbenin etrafını Ayasofyanın- kinden ziyade buldum. Ama derinliğini tecrübe edemedim. Ama şurası teslim olunur ki Ayasofya kubbesi câmi içindeki döşemeden tâ kubbenin âlem yerine varıncaya kadar hesaba alınırsa bütün câmilerden yüksek kubbelidir. Fakat biraz yas- sıcadır. Bu kubbenin içinde mezkûr dört sütun payelerden başka dört adet amelî payeler dahi vardır. Ama onlar câmiin içinde duran dört paye gibi meydanda değıllredir. Dörtköşe- deki duvarlara bitişik payelerdir. Bu payelerin köşelerinde duvara bitişik çeşitli cüz okuyanların kürsüleri var ki her biri mermerden yapılmış kafesli birer maksureciktir. Büyük kubbe altında cümle sekiz adet kemerlerdir ki güya herbiri gök kuşağıdır... Kubbe dahi bu kemerler üzerine va- ki olmuştur. Bu kemerler altında, câmiin sağ ve solun- da ve kible kapısı içre cümle yan maksureleridir ki ce- mâât çok olunca buralarda da ibadet olunur. Hasılı bu Se- limiye'yi görmek isteyen İstanbul'da Tahtakale'deki Rüstem Paşa câmiini görsün ki hemen ona benzer bir büyük câmidir. Ama Rüstem Paşa câmi bundan küçüktür. Bunun mihrabı bir alçak yarım kubbe içinde Hind sedefkârisi gibi bir sihirli mihrabdır ki, güya Sivas eyâletinde Keskin kazasındaki Şeyh Şamî Hazretleirnin mihrabıdır. Minberinin medhinde ise li- san hakkıyla kısadı. Üstad ince bir sanatkâr ve dağ kazan, mermer delen bir bin hünerli bu mübârek minbere bıçak ve delici biz vurmuş ki güya Karadeniz sahilindeki Sinop kale- sindeki Sultan Alâüddin câmiinin minberidir. Onun ve bu Selimiye minberinin misli bu köhne kervansarayda ve dönen dünyada yapılmamıştır. Câmiin tâ ortasında sütunlar üzeri- ne bina edilmiş dörtköşe müezizler mahfili lâtif bir makam- dır. Bu mahfilin altındaki bir havuz şadırvan akıp durmak- tadır. Bazı susayanlarla abdest tazelemek arzu eden mümin-

ler buralardan içip ve abdest alıp Allaha ibadet ederler. Böyle büyük havuz bir burada, bir de Bursa'daki Yıldırım Bayezid Hanın Ulu câmiinin içinde vardır. Bu câmiin dört köşe duvarlarında ikiyüz ellî adet cam billûr ve necef moran vardır. Dünyayı aydınlatan güneşin ışığı bu camlara vurunca câmiin içi nurla dolar. Bazı pencereleri üzerinde (Allahu nurüssemâvâti ve'l-arz...) âyeti yazılmıştır. Her pencerede türlü ince sanatkârlık vardır. Burada olan sanatlı avizeler çeşitli kıymetli askılar pek pahalıdır. Dört etrafında tâ kubbe pervazına varıncaya kadar üç kat kandil tabakaları vardır. Mübârek gecelerde oniki bin adet kandil yakılarak câmi. şam şam şakır. Bu süs bir diyâra mahsus değil, meğer İstanbul'daki Sultan Ahmed Câmii ile Kudüs'teki Mescidi Aksâ ola. Ama bu Selimiye'de olan Karahisarî Hasan Çelebinin yazıları, meğer İstanbul'daki Süleymaniye câmiinde ola. Ama biçare hattat Hasan Çelebinin bu câmi kubbesinin tam ortasına âyet yazarken gözünün birine kireç tozu düşüp «Ah gözüm!» diye can havliyle yanında hazır olan kab içinde kalemeleri yıkayacak kireçli su ile gözünü yıkayınca öbür gözü dahi pişip kör olmasına sebep, bu kubbedeki mahareti olup kemâl ve mârifeti orada son bulmuştur. Ama doğrusu Koca Hasan Çelebi resim ilminde elinin hünerini beyan etmiştir ki her yazısı taklidi imkânsız bir sanat eseridir. Sonra Selim Han adalet edip Hasan Çelebiye bâb-ı hümâyûn vazifelerinden her gün iki adet sikke-i şerifi ihsân edip ömrünün son günlerini onunla âhır ederek İstanbul'da Ebâ Eyyubeî Ensârî karşısındaki Çavuş Çelebi câmiî sahasında üstadları (Ahmed Karahisarî) yanında yatarlar.

Selimiye câmiinin avlusu: Bu avlu, hep beyaz mermer ile öyle döşenmiştir ki, güya bir beyaz sahradır. Uzunluğuna ve enliliğine yüzseksen ayaktır. Dört tarafında yirmi altı adet çeşitli sütunlar vardır ki ekseri Mora ülkesine yakın (Atina)'da «temaşalık» denilen yerden gelmedir. Nicesi dahi Kıbrıs adasından ve bazısı Hüdâvendigâr sancağındaki Aydıncık kasabasından gelmiştir. Her birine birer Mısır ha-

zinesi sarfolunup yüzbin dert ve mihnetle getirilmiş ve bu cami avlusunun yan sofraları üzerine dizilmiştir. Bu sütunların üstünde yirmi dört adet yuvarlak kubbeler vardır. Ama nakışlı değildir, hep sâde güzeli, nahşivan kayası gibi kubbelerdir. Ama kubbe altındaki kemerlerde olan çeşitli kıymetli taşların birbirine pekiştirilmesini, temaşa ettiğimiz binaların birinde görmemişizdir. Bu avlunun üç tarafında on adet sanatlı kapılar vardır. Her birinden beşer, altışar basamakla çıkılır ve yine üç tarafında yirmi altı adet pencereleri var ki dışarıda büyük avluya bakar.

Selimiye'nin minareleri: Bu emsalsiz ve cennet âyinli mâbed öyle bir cennettir ki, dört köşesindeki dört adet minareleri dört büyük rükün gibidir. Mavi renkli bu minarelerin tâ ortasında olup kubbeye bir minare diğerinden uzak değildir. Hesap pergerle yapılmış bir çırpıda olup dördü dahi üçer şerefeli boyu yüksek minarelerdir. Bu dört minareden iki yan kapıları dibindeki iki minare üçer yolludur. Yâni aşağıdaki kapıdan üç müezzîn girip herbiri birer yola çıkarak üç tabakada birden (Esselâ) dedikleri halde birbirlerini göremezler. Böyle iken öyle ince minarelerdir ki her birini ikişer genç adamlar kucaklasalar kucaklamak mümkündür. Tâ bu derece incedir. Ama kible duvarı köşelerinde olan minarelerin ikisi sadece birer yolludur. Lâkin boy ,bos, iş ve sanatta emsalsizdirler. Dört minare üçer şerefeden oniki tabaka eder. Bu da ikinci Selim Hanın onikinci Osmanlı Padîşâhı olduğuna işarettir. Her şerefesinin duvarları öyle oymadır ki güya üstad, makasla hatay kâğıdını oymuş! Dördüne ikişeryüz otuzar basamaklı merdivenle çıkılır. Ama iki minaresi üç yollu olmakla herbirinin ikişer yolu ziyade olup tabii diğerlerinden dörderyüz altmışar ayak fazlaları olur. Bu takdirde üç adet yolunda bir minarenin altıyüz doksan basamağı olmuş olur. Garabet bunda ki Edirne'ye girmek için dört tarafından dört adet büyük cadde vardır. Herhangisinden Edirne'ye girersen bu Selimiye câmiinin dört minaresini iki, ve şerefesini de altı görürsün, yakınına gelsen bi-

le, mademki şehrah üzerindesin, böyle göreceğin şüphesizdir. Bu çeşit bir hendese üzere tarhedilmiş binalardır. Ama şehir içindeki caddeler eğri büğrü olmakla oralardan yine dörder görünür. Hasılı dünyada misli yok, taklid dahi kabul etmez seçilmiş eserdir ki, her gören «bin takdir sana ey iş ve resim meydanının ustası!» mısramı söylemekten kendisini alamaz. Bu câmie kurşun ustası öyle bir kurşun örtmüş ki yağmur yağdığı vakit bir katresi ziyan olmayıp hepsi mihra- bin alçak olan yarım kubbesi yanındaki büyük kuyuya akar. Oradan câmiin iki tarafında olan abdest çeşmelerinin sarnı- cında toplanır; bu dahi bir temaşa yeridir.

Sözün kısası bu câmi üçyüz yetmişbeş sanat ve marifet üzerine yapılmış bir sağlam câmidir. Her marifetini ayrı, ayrı beyan etsek hakkında ayrıca bir kitap yazmamız lâzım gelir. Hattâ pederimiz merhum dergâhî âli kuyumcu-başısı yâ- ni (Derviş Mehmed Zıllı) bu Selim Han câmiini bina eden Mimar Sinan ağzından duyduğu şu fıkrayı hakire de hikâye buyurmuşlardır: «Kırkyedi sâlâtin câmi yaptım, yüz kırk mescid, otuz padişâh hanı, yüz kırk âyân sarayı, yüz yirmi köprü, yedi adet su kemerleri ve nice bin hanedan ve eşraf büyüklerin evlerini inşa edip hendese ilminde nice sanat icra eyleyerek asrın teki oldum. Kalfalığımı İstanbul'daki Şeh- zâde câmiinde yaptım, ustalığımı da Süleymaniye câmiinde tamamladım, ama bütün kudretimi bu Selim Han câmiine sarfedip tam ustalığımı gösterdim. Bildiğimiz cihanın mi- mar ve mühendisleri var, bütün kabiliyetlerini sarfetseler böyle büyük eser binasından âciz olacaklardır. Hiç bir padi- şâh da bu kadar para dökmeğe cüret edemeyecektir.»

Sultan Selim câmiinin masrafları: Bu câmiin ibtida te- meline nazır olan Müeyyed Paşanın Selim Hana telhisi üze- re serdar Mustafa Paşadan alınan gaza maliyla bütün yirmi yedibin yüzaltmış kese gitmiştir ki aynen görülüp yazıldı.

Bu Selim Han câmiinin vasıflarını bu merteye yazmak-

tan maksadım bu hakir mimarlık ve mühendislikten biraz haberdar olduğumuz için Edirne şehrine her geldikte bu ibret verici câmii, cür'et ederek seyreylemekten gücümün yettiği kadar vasıflarını mükemmelce beyan etmektir. Bu babda aziz babamın bir hikâyesini de nakledeyim.

Aziz babamın hikâyesi: Faziletli babamız Derviş Mehmed Zillî merhum bu câmi sahibi Selim Han asrında Kıbrıs fethinde genç yiğit bulunup şeyhi (Can Paşa)nın müezzinbaşılığı ve bazan imâmlığı hizmetlerinde bulunup fetihten sonra o sevinç dolu gazada tâ Magosa kalesinden ilk yürüyüşte fetih ezânını okuyup gülbankı Muhammediye yükseltmiştir. O arada fetihden sonra astâne'ye (İstanbul) gelip bütün vezirler ve vukelâ diğer iş başında olup da Kıbrıs fethinde bulunanlar padişâh huzurunda kıymetli hil'atlar ve değerleri yükseltilerek nasiblenince evvelâ gaza ve fetih ezânı okuduğu için pederimiz dahi hil'at giydiği vakit Allahın hikmeti ögle üzeri imiş... O an Selim Han Hazretleri buyurmuşlar ki:

«Kişi, ilk fetih günü kale burcu üzerinde okuduğun fetih ezanı gibi bir ezan oku da dinleyelim!»

Derhal pederimiz dâvûdî makam ve Bilâl usulü üzere Hicaz makamında bir yüksek ezanı Muhammedi okur ki bütün mecliste hazır olanlar dinleyip, taze can bulurlar. Hemen o an Selim Han babamı bir hatt-ı şerif ve yerliği belîği hümayunuyla ve yevmiye ikişer altın belirli ücretle Edirne'de bina olunan bu Selim Han câmiine temel müezzini eder. 976 senesinde tamam olunca pederimiz bu nurlu câmi hizmetinde olduğundan bütün vasıflarını ve ahvalini bu hakire nakil ve beyan ettiği için medhedilmesine ziyadece ihtimam göstermişimdir. Hattâ ilkin temel ve esas târihi olan:

Kaale Mimârüssinan târihahu

Sâra (fazlullah) târihül esas (Sene 976)

Tamamlama târihi olan:

(Fazl-ı yezdân) kâne târihittemam) (Sene 982)

Mısramı pederimizden işitip kırk sene sonra bu seyahat ile Edirne şehrine geldiğimizde bu tarihleri kapısının üzerinde yazılı bulmuştuzdur. Babam olayları gayet güzel zabtederdi. Allah rahmet eyleye.

Çünkü pederimiz Süleyman Hanlı idi. Sigetvar gazasında dahi bile idi (beraberdi), Egri fâtihi Üçüncü Mehmed Han ile dahi birlikte Egri gazasında da bulunmuştur. O zaman kuyumcu-başılık hizmetinde imiş. Zamanın makbul adamı olmakla bütün vezirler ve vükelâ, ulemâ ve şeyhlerin beğendiği kimse idi ve kendilerinin birçok hâtıraları vardı. Onların pedelreri yâni mübârek dedemiz dahi (Demirci-oğlu Kara Ahmed Bey) olup Fâtihi ile İstanbul fethinde bulunmuş idi. Dedemiz yüz kırk yedi sene yaşayıp Kütahya'da Zereken mahallesindeki evimiz önünde gömülmüştür. Âciz hakir, Kulekapısı mevlevihânesi mezarlığında mübârek mezarları târihleriyle açıklamışızdır. Allah rahmet eyleye... Bu üzücü tafsilâttan maksadımız, dede ve babamızdan bu hakir âcize miras olarak üçyüz senelik sergüzeşt ve serencamlar kalmıştır. Babamızdan dinlediğimiz gibi yazsak bu Selim Han câmiinin daha nice evsafı vardır. Ama biz muhtasar kıldık. (Sözün hayırlısı kısa olanıdır...)

Ama Allahın hikmeti, Selim Han câmiinin tamamlandığını işitip ve gece Hazret-i Resulü uykuda görür, ona:

«Yâ Selim, câmiin tamam oldu, Edirne yoluyla Cumayı bayrak dibinde kılmak için gel.»

Buyururlar. Hemen İstanbul'dan Edirne'ye yollanıp iki gün sonra hastalanarak üçüncü günde Çorlu denilen yerde vefât eder. Selim Hana o cumayı kendi camiinde kılmak nasib olmayıp naşı şerifi Ayasofya'ya nakledilerek cuma namazı orada kılınıp gömülür.

(1) Bütün Osmanlı târihlerinde, ikinci Selim'in vefâtı, yeni yapılan hamama ilk girdiği gün ayağı kayıp düşerek vefât ettiği şeklindedir. Târihlerin yazdığı, Evliyâ'nın rivâyetine uymuyor.

(Süleyman Han câmii) «Taşlık câmii» demekle tanınmıştır. Evvelce zaviye (tekke) imiş. Sonra Süleyman Han bunu veziri Mahmud Paşa ruhu için lâtif bir câmi haline koymuştur. Yüksek bir kubbesi, yüksek minaresi ve kalabalık cemâatli bir câmidir. Ama öyle mükellef ve büyük câmi değildir.

(Defterdar Kara-Mustafa Paşa câmii) Büyük kubbeli, ölçülü minareli, bol cemâatli ulemâ ve sulehâ madeni bir câmidir. (Çelebi câmii) Bu iki câmi ikinci Selim sırasında (Seli miye bina edilirken Mimar Sinan usta vasıtasıyla yapılmışlardır. (Haseki Sultan câmii) Yeni Mustafa Paşa köprüsü başında olup Mimar Sinan binasıdır. (Noktacı câmii) cemâati kalabalıktır. (Eski-Ali Paşa) bânisi çarşı sahibi Ali Paşadır. Bunu dâ Mimar Sinan inşa etmiştir. (Beylerbeyi câmii) gayet ferahlık verici ve güzeldir. (Lâri câmii) eski usuldedir. (Cisr-i Kasım Paşa câmii), Kafeslikapı yakınında (Hacı İlyas câmii) cemâati çok ve ziyâretgâhtır. (Mihal Bey câmii) Mihal köprüsü üzerinde Cermen tarafına giderken sol tarafta bir ada üzerinde eski tarz bir aydınlık câmidir. Avlusunun kapısı tâ Mihal köprüsü üzerindedir. Kible kapısı üzer inder târihi: (Fî seneti hamse ve işrin ve semen mie 825) diye yazılmıştır. Gerek bu câmi, gerek Mihal köprüsü Fatih'in faziletli babası Koca Murad Han sırasında inşa edilmiştir.

Acâip hayır işleri: Kışın soğuşunda bu Edirne şehrinin bütün câmilerinin abdesthâne ve musluklarında vakıftan sıcak su akıp kalabalık cemâat huzurla abdest alarak ibadet ederler. Tuhaf ve büyük bir hayırdır. Sözü sonu, nefsi Edirne'de Dördüncü Murad Han fermânıyla Avare-zâde yazmasına göre mabed ve ev olan mihrab, bütün zaviyeleriyle bin yediyüz mihrabdır. Ondördü sâlâtin câmii, üçyüzü vezirler ve âyân hasıdır. Yazılan câmiler hep kurşunlu ve âyân câmiidir.

Edirne'nin mescidleri: Evvelâ (Hıdırlık mescidi) eski ibadethânedir. (Sefer Şâh) Sultan bina eylemiştir. Sonra

Gazi Hüdâvendigâr'ın inşa ettiği mabeddir. Timurtaş Paşa mescidi, Kızıl minare mescidi vesaire gibi.

Edirne'nin medreseleri: (Muradiye medresesi) mâmur, evkafı çok, meşhur Kutub İshak'ın mekânı olan eski dârütedristir.

(Yıldırım Han medresesi) evkafı zayıftır. Musa Çelebi medresesi, Çelebi Sultan Mehmed Han medresesi, Koca Murad Han medresesi, mâmur ve meşhur medresedir. Üç şerefeli medrese, Eski medrese, Küçük çelebi medresesi, Hüsâmiye medresesi, Çukacı Hacı medresesi, Anbariye medresesi, gayet mâmurdur. (Kemal Paşa-zâde medresesi) bu medresede cinler bir odayı zabt eylediğinden her kimse girmeğe kaadir olamayıp, nice seneleri kapısı kapalı kalarak boş dururdu.

Ahır sekizyüz seksensekiz tarihinde Sultan Bayezid Veli asrında Kemal Paşa-zâde Ahmed Çelebi talebe iken Edirne şehrine seyahatle uğrayıp bu şehirde durarak bir müddet tahsilde bulunmağı arzu ettiğinden barınacak bir yer arar. Tesadüfî olarak bu medreseye gelir. Ders-iâmdan bir oda isteyince:

«Molla, medresemizde boş oda yoktur. Ancak bir odamız boş olup onu da cinler zableylediğinden kimse giremiyor. Girenler de ancak bir gece yatabilir ertesi gün nâşı çıkarılıyor» cevabını alır. Kemal Paşa-zâde de:

«Sultanım lütfen o odayı bize ihsân ediniz. Cenabınızdan teyemmünen ve teberrüken bir miktar ders görelim» diye ısrar ve ricaya başlar. Müderris:

«Oğlum ,senden esirgemem. Buyurunuz, fakat işte söylediğim gibi girenlerin hallerini gördük ve hem de defalarca gördük. Söyledim ya, ertesi gün nâşı dışarıya çıkıyor» der. Kemal Paşa-zâde yine:

«Ne olursa olsun o odayı bize sadaka buyurunuz. Cenab-ı Hakka tevekkülüm tamdır. Elbette bu fakiri reddeylememenizi istirham eylerim» diye son derece ısrar edince müderris efendi dayanamıyarak mecburen:

«Oğlum, siz bilirsiniz. İşte odanın anahtarı. Fakat şunu rica ederim ki şu kadar konuştuk, görüştük her ne kadar birkaç dakikadan

ibaret ise de hakkı büyüktür. Ahret hakkını helâl ediniz, ola ki Cenab-ı Mevlâ yarın da görüşmek nasib eyleye» der.

Kemal Paşa-zâde müderrisle helâllaşıp bismillah ile odanın kapısını açar, post üzerine oturur. Akşamdan sonra kapıcılar ve müderris Kemal Paşa-zâdenin odası önüne eski âdetleri üzere bir tenişir ve bir tabut ve diğer ölü için lâzım olan şeyleri hazır ederler.

Allahın hikmeti gece yarısı Kemal Paşa-zâde dersle meşgulken hemen duvarın kible tarafı iki parça olup bir dermansız ihtiyar elinde sevimli bir genç evlâdıyla görünüp (Esselâmü aleyk) der. Kemal Paşa-zâde «ve aleykesselâm» deyip nice konuşmadan sonra «ey oğul bu evlâdımı sana Allah emaneti verdim. Buna ilim ve namaz şartlarını öğretesin» deyip gider. Kemal Paşa-zâde bismillah ile o temiz çocuğa Kur'an öğretip kendi işiyle meşgul olur. Şafii vakti olunca yine duvardan o ihtiyar görünüp: «Ey oğul Allah senden razı olsun. İki cihanda mes'ud olasın. Ben ecinne meliklerinden (Asfail) adlı meleğim. Ne vakit ki bu odaya gelip kalanlara evlâdımı emanet verir giderim. Onlar Allah emanetine hıyanet edip oğluma el uzatırlar. Ben dahi onları katlederim. Şimdiden sonra var, sana bütün garip ve acâip bilgiler açık olsun. Müftiissakaleyn (insan ve cinlerin müftisi) ol. Bu Bayezid oğlu Selim Mısır fâtihi olacaktır, onunla Mısır'a gidip orada benim biraderim hükümdardır. Orada dahi ecinni sol tarafından, beni âdeme sağ tarafından şeyhüslâmüssakalin ol. Dünya çirkâbına tamah etme. Her sabah seccaden altında bin altın bulup fukaraya sadaka ver» diye duâ ve senalar edip evlâdını alarak yine duvardan kaybolur.

Kemal Paşa-zâde alessabah dışarı çıkınca görür ki kapısı önünde imâm ve müezzin ve cemâatler tabut hazır edip su ısıtmışlar. Kemal Paşa-zâdeyi gördüklerinde hayret içinde kalıp Allaha şükrederler. Kemal Paşa-zâde sırrını söylemeyip tahsilini tamamlayarak öyle âlim ve fadıl ve mütefennin bir zât oldu ki asrın teki idi.

Doğrusu müftiissakaleyn olup sonunda Süleyman Han Gazi asrında Mısır kazaskerliğinden mazul olup İstanbul'da şeyhülislâm iken darüsselâmı selâmlayıp Edirne kapısı dışında demir parmaklık içinde üstü açık bir nurlu mezarda gömülüdür.

Sar'alı olan canlar yedi cumartesi sabahleri ziyâret edip temiz toprağında yerler. Allahın emriyle iyileşirler.

Bu zâtın değerinin yükselmesine sebep (Edirne)deki bu odadır. Bugün de o oda kapalıdır. Ziyâetine varmağa bile cür'et edemezler. Böyle bir korkunç odadır. Oradan (Taşlık medresesi). (Pir-Mehmed Sarac ibn Ramazan medresesi) meşhur Ramazonoğullarındandır. Fakat Saraciye medresesi namıyla meşhurdur.

Müteaddit dârülkurrası olup ondört adet sâlâtin câmii, müderrisleri ve şeyhül kurra cem'olup hıfz ilmi, ibni kesir ilmi, seb'a-i aşere, ilm-i takrib görülüp kitab cezeri, kitab şitabiye, beyitler okunup kaynaklarıyla, okuyanları ile tahkik ve tetkik edilip kıraat ilmine itina ederler.

Dârülhadis: Edirne'nin dâülhadisi dahi çoktur. En mükemmeli, kurşun ile kaplı kârgir bina ve mâmur bulunan İkinci Sultan Selim dârülhadisidir. Devrin en büyük bilginlerinden muhaddis ve müfessir dersiâmlara meşrut bir dârülhadisidir.

Ebcad okuyan çocuk mektepleri: Evvelâ ondört adet sâlâtin câmilerinin her birinde birer çocuk mektebi vardır. Her sene mübârek bayramda bu mekteplerde okuyan milletin ciğerküşelerine birer kat elbise ve para, vakıftan tasdik olunarak o yeni yetişen talebelerin şevklerinin artmasına gayret ederler. Ama Murad Han mektebi, Çelebi Mehmed Han mektebi, Selim Han mektebi hepsinden mâmurdur.

Sanlı dervişler tekkesi: Cümleden evvelce deniz ve kara seyyahlarının uğrağı olan (Hazret Hızır Dede Hünkâr tekkesi) Kefere zamanında dahi Hazret Hızır tekkesi idi. Sonra Hacı Bektaş Velî izniyle Sefersâh Dede ve Hızır Dede gelip bu astânedede yerleşince mâmur oldu. Hâlâ (Hıdırlık) adıyla adlanmış meşhur bir beктаşi yeridir. Lâkin su ve havası lâtif bir temiz mesire olmakla Edirne şehrinin bütün erbabı maarifi ve cümle sanat ehli gezinti için bu mahalle geldiklerinden onların sebebiyle nice bin uygunsuz kimseler top-

lanmağa başlayınca gezinti için gelenlerin rahatı kaçtığından 1051 târihinde İbrahim Han veziri Kara-Mustafa Paşaya şehir halkı arz muhazarlar gönderip «Bu beктаşi tekkesinde nice fenalıklar oluyor. Men ve def'in pâdişah emri rica ederiz» derler. Ricaları kabul olunur. Filhal Kara-Mustafa Paşa tarafından bir kapıcı-başı, Kırkayak Sinan Paşa gelip o dahi ululemre itaaten nice bin bakkal ve çakkal hasaratları başına toplayıp baltalar ve ferhadi külünklele tam bi haftada güçlkle yıkar. Çünkü büyük ve eski bir bina idi. Burası fetihten evvel de (Hızır makamı) diye imâr olunmuştu. Fetihten sonra Gazi Hüdâvendigâr Hazretleri dahi fevkalâde itina ile müteaddit kilerler, odalar, anbarlar, imâretler bina ettirmişti. 831 târihinde Gazi Mihal Bey oğlu Yahya Bey de bir tarafa kalenderhâne ve müteaddit çilehâneler ve bahçesi içine çeşitli maksureler inşa edip cennete döndürdü.

Bütün kurşunlarını nice yüz arabalara yükleyerek İstanbul'da Kara-Mustafa Paşa türbesine örttüler. Bu acıklı hali gören beктаşi dervişleri ondöt adet bakır kablaları şer'i izinle bostancı-başıya teslim edip sonra hepsi bir araya gelerek (Allah Allah) yüksek sesleriyle bu tekkenin tahribine sebep olanların hepsine fenâ gülbankı çekip herbiri bir diyara seyahate gidip darmadağınık oldular. Allahın hikmeti bu fenâ gülbankının yedinci günü İbrahim Han Kara-Mustafa Paşayı katlettirmiştir. Sonra Edirne âyanından bu tekkenin yıkılmasını arzedenler hepsi öldüler. Nice bin evliyânın nazargâhı bulunan bu yüksek makam hayli müddet boş kaldı. Nihayet Dördüncü Sultan Mehmed Han saadetle Edirne'ye gelip bu gönül açıcı yüksek yerden hoşlanıp bir câmi ile bir saray bina olunmasını fermân edip bir senede bir büyük câmi ile bir büyük saray bina olunmuştur ki her cihette evsafı meşhurdur. Bu gönül açıcı yerin yeniden canlanmasına Sultan Mehmed Han Hazretleri sebep olmuştur. Hemen Allahın gölgesi padişâh, bu Hıdırlık sarayında Hazret-i Hızır gibi ömür sürüp otura... Ve Hıdırlık tekkesi dahi kıyamete kadar mâmur ola.

Güreşçiler tekkesi: Seyid Cemalüddin Sultan yeridir. Fehtiden sonra Gazi Hüdâvendigâr İslâm askerleri eğlensinler için burayı gürbüz, tuvânâ, zorâver, server, hünerverler için bina eylemiştir. Ama doğrusu İslâm askerine parlaklık vermiştir.

Hâlâ burada olan Rumeli dilâverleri toplanıp haftada bir kere cuma günü yetmiş seksen çift yağa garkolurlar. Geçmiş günlerin pehlivanları gibi Rüstem ayarında şecaatli, kuvvetli pehlivanlar birbirleriyle el sıkışıp, el öptükten sonra koç gibi baş tokuşup gülbanks Muhammedi çekilip er meydanında güreşirlerken adam şaşırıp kalır. Doğusu pîrleri olan Mahmud Pürpâr Veli'nin mübârek ruhunu şâdedip bütün İslâm bahadırlarını gazeye teşvik ederler. Buranın zemini siyah taş gibi yağa bulanmış bir güreş meydanıdır.

Ehil olmayan adam ayağını basmış olsa o saat kafası yere gelir. Ama iki şecaat meydanı erleri gömleksiz ve ayağı çıplak bu meydanda iki üç saat bu yağ üzerinde uğuşurlar. Değme hal birbirine galip gelemeyip üçyüz altmış bend pehlivanlık hileleri yaparlar. Elbette bir oyunla hasmının yâ kese-bend hânesinden, yâ künde atmasından, yâ şiraziden, yâ sarmadan, yâ kesmeden, yâ ters kepçeden, yâ kavak dikmeden, yâ taşlamadan, yâ Cezayir sarmasından, yâ karakuştan, yâ hava almadan, yâ kertten, yâ boğmadan, yâ şakiden, yâ kapan atmadan velhasıl bu pehlivan hilelerinin biriyle amel edip hasmının bir mahallini gafil bulup ondan atıp intikam alır. Zira pehlivanlar indinde bilek kuvveti erliktir. Ama hile erlikten erliktir. Zira analar lisanında erlik on, dokuzu hile demişler. Doğrusu böyledir. Sefer ehli gençlere silâhşörlük, pehlivanlık çok lâzımdır. Çünkü peygamber sünnetidir.

Bu Edirne tekkesinde yüz çift pehlivan derviş hazır olup âyin pîr yâr Veli üzere idman ederler.

Bu tekke gerçi kârgir değildir ama mâmurdur. Birçok odaları, mutfağı, bahçesi vardır. Meydanında eski pehlivan-

ların demirden yayları, okları, gürzleri ve çeşitli beğenilmiş kemaneş darbları, salıkları, zerdeşterleri ve matrakları ve kırkar, Ellişer okka gelen camus derilerinden yağlı kisbetleri ve nice elvan pehlivan âletleri er meydanında asılıdır. Bu pehlivanlar dergâhı, Ali Paşa çarşısı yakınında Balık pazarı kapısının iç yüzünde güreşçiler tekkesidir.

Hazret Celâlüddin Rûmî dervişler tekkesi: Pehlivanlar tekkesinden sonra bina olunmuştur. Koca Murad Hanındır. Kurşunla örtülü büyük kubbeleri vardır. Bu büyük imâret, bir mevlevihâne iken içerisinde bir kaza neticesinde kan olmakla bir minare bir mihrab ve minber inşa olunarak sonradan câmi olmuştur. Sonra bu câmi avlusunun kuzey tarafında bir büyük meydanda mevlevihâne, imâret, medrese, derviş odaları bina olup kuzeye, hünkâr sarayına bakan bir mevlevihâne vücuda getirilmiştir ki ikiyüzü müte-caviz dervişleri her hafta sema' edip çalgıcıları eski âyinlere göre segâh, dügâh, çargâh, pençgâh, neva, Hüseyinî, bûselik, aşiran, kürdî, hicaz makamlarını icra edip nihayet rast makamında karar ederler.

Bütün dervişleri ney çalıp, kudümlerini döğerek sema' ederler. Temiz maarif erbabı, mesnevî okuyan dervişleri vardır. Gayet mükellef büyük vakıftır.

**METİNDE GEÇEN TÂRİHİ TERİMLERLE
BÂZİ LÛGATLERİN MÂNALARI**

- Arzetmek:** Pâdişâha bilgi vermek.
- Ashâb-ı kehf:** (Bak. 4)
- Başbâki kulu:** (Bak. Cilt. 4)
- Başarda:** (Bak. Cilt: 3)
- Berâyâ:** (Bak. Cilt: 1)
- Bid'at:** Sonradan çıkma. Peygamber zamanından sonra dinde olan şey.
- Cebri (Cebriye) Kadercilik.**
- Celi yazı (IIa):** (Bak. Cilt: I.)
- Çaşnigir:** (Bak. Cilt: 1).
- Defterhâne-i Hâkaani:** (Bak. Cilt: 4).
- Dersiâm:** (Bak. Cilt: 1.)
- Delî:** Bir nevi hafif süvari.
- Dizdar:** Kale ağası.
- Engerus:** Macar.
- Fakih:** Fıkıh bilgini.
- Fenâfillâh:** İnsanın kendinden ve bütün dünya ilgilerinden vaz geçip birlik denizine dalması.
- gayyâ** (Bak. Cilt: 2)
- girdab:** (Bak. Cilt: 3).
- Hattat** (Bak. Cilt: II.)
- Havâri:** Yardımcı. isâ peygamberin on iki yardımcısından her biri.
- Havarnak:** (Bak. Cilt: III)
- Hurûfi:** (Bak. Cilt: 3)
- Ifrat:** Aşırı gitme.
- iltizam:** (Bak. Cilt: 4).
- inâbet:** Bir mürşide baş vurup tarikata girme — günahlardan tövbe edip Hakka dönme.
- istihâre:** (Bak. Cilt: 4)
- istidrat:** Asıl konudan olmayıp, söz sırası gelmişken söylenen söz
- itikâf:** (Bak. Cilt III).
- Kaadiri:** Abdülkaadir Giylâni tarikatından olan
- Kontoş:** (Bak. Cilt: 4).
- Kul kethudâsı:** (Bak. Cilt: I.)
- Kethuda - yeri** (Bak. Cilt: 1).
- Kala binmek:** Sadrazam, yeniçeri ağası, İstanbul kadısı gibi so- rumlu kimselerin şehri teftişe çıkmaları.
- Kutub:** (Bak. Cilt: 1.)
- Mahub:** (Bak. Cilt: 4).
- Mahbûbe:** (Bak. Cilt: 4).
- mahfil:** (Bak. Cilt: 1).
- mahzar:** (Bak. Cilt: 1).
- maksure:** (Bak. Cilt: I.)
- meczub:** (Bak. Cilt: 1).
- meddah:** (Bak.: Cilt: III.)
- menkabe:** (Bak. Cilt.: III)
- mensuh:** Hükümden kaldırılmış.
- mesire** (Bak.: Cilt: II.)
- mevleviyet:** (Bak. Cilt.: IV.)

muallâka: İslâm'dan evvel arap şairlerinin beğenilip de Kâbe divanına asılan kasideleri.

muhaddis: (Bak. Cilt.: I.)

muhtesib: (Bak. Cilt.: 2.)

muhzır: (Bak. Cilt.: I.)

musalla: (Bak. Cilt.: II.)

musallî: Beş vakit namazını hep kılan.

musannif: (Bak. Cilt.: II.)

muvaahhid: (Bak. Cilt.: II.)

müfessir: (Bak.: Cilt.: I.)

mü'min: (Bak.: cilt II.)

mürâsele: Resmî kadı mektubu.

mürted: Hak dinden dönen.

müsellim: (Bak. cilt 4)

müşebbek: ağ ve kafes gibi örül-
müş olan.

müştak: Özleme, can atma.

müteferrika: (Bak. cilt I)

mütevâzi: alçak gönüllü, kibirsiz.

mütevellî: (Bak. cilt I).

Peyk: (Bak.: Cilt.: II.)

Râvî: (Bak. cilt 2)

Riyâzet: Nefsi kırma, dünya rahat ve lezzetinden çekinip perhizle kanaat içinde yaşama.

Ruus: (Bak. cilt III)

(dikkat — üçüncü ciltte bu kelime yanlış olarak «Rünus» şeklinde yazılmıştır.

Ruznamçeci (Bak.: Cilt: I.)

Selef: Bir yerde, başka birinden önce bulunmuş olan kimse.

sema': (Bak. cilt 2).

seyishâne: (Bak. cilt I.)

Subaşı: (Bak. cilt I.)

sulb: (Bak. cilt 4).

tabilhâne: Saray mehterhânesi.

ta'n: Sövme, yerme.

tayy-i mekân: (Bak. cilt 4).

tehziz ve tekfin: Ölünün her şeyini hazırlayıp kefenleme.

tefrit: Ortalamanın çok altında kalma.

tekâlif-i örflîye: Örfî vergiler.

telhis: (Bak. cilt I).

teşni: ayıplama.

tevhid: (Bak. cilt 2).

tezkir: Hatıra getirme, zikir'den.

voynuk: (Bak. cilt I.)

İÇİNDEKİLER

Sahife B A Ş L I K

5	Akka şehri ziyâret yerleri
9	Safed şehri
11	Safed şehrinden askalan toprağında Gazze şehrine gittiğimiz
16	Lût gölünün vasıfları
18	Ubeyde bin Sâmîn ziyâret yeri
19	Gazze kalesi şekilleri
22	Hazreti Askalan
25	1059 senesinde Şamşerîden diyarı Rum'a gittiğimiz
29	Haleb'de işittiğimiz iki karşılaşmaya ait fıkralar
35	Haleb'den Rakka ve Rûmiye eyâletine gittiğimiz,
36	Nizib'in vasıfları, Birecik kalesi vasıfları,
37	Birecik kalesi şekilleri
38	Büyük Fırat nehrinin vasıfları
39	Rum kalesinin şekilleri
42	Roha kalesi şekilleri
48	Urfa'nın acaip ve garip eserleri
50	Hazreti İbrahim mancınığı evsafı
52	Eski merkez rakka kalesinin vasıfları
53	Câber kalesi vasıfları
55	Balis kasabası vasıfları,
58	Çermik
59	Hısnımansur'un vasıfları,
63	Türkmön erkek ve kabileler adları
67	Kayseriye kalesi şekilleri
70	Kırk Nisa
75	Erciyes dağının garip vasıfları
76	Kayseriye'deki büyük evliyâ mezarları,
77	Abdi dedeye ait menkabe
81	Bor kalesinden Aksaray'a gittiğiniz
82	Aksaray kalesi vasıfları
84	Sivas'a gittiğimizizin beyanı
86	Sivas kalesi
93	Sivas şehri ziyaret yerleri
94	Suhayb'ın menkabeleri
99	Sivas'tan Diyarbekir eyaletindeki Murtaza paşa efendimizin hâkiminden mal tahsiline gittiğimiz
101	Aşağı varoş
103	Kayalık eğin kalesinin vasıfları

Sahife **B A Ş L I K**

- 104 Arapkir şehri ve vasıfları
-105 Harput kalesi vasıfları
106 Harput kalesi şekilleri
107 Harput gölü,
108 Pertek şehrinin vasıfları,
-109 Sağman kalesi
110 Palu kalesi ve vasıfları
111 Palu kalesi şekilleri
112 Büyük Çapakçur kalesi
114 Genç kasabası vasıfları, kale şekilleri
115 Atak kalesi
-116 Muş şehri vasıfları, Çanlı kilise
117 Çanlı kilise şekilleri, toplantının sebebi
118 Muş sahrasından Sivas'a geldiğimiz
119 Bingöl yaylasının ahali, Bingöl'ün faydaları
125 Turhal ovası, Zile kalesi vasıfları
126 Zile kalesi, aşağı varoş
123 1060 (1650) senesi cümâdelulâ başında Sivas'tan âstâneye geliş
128 İskilip kalesi, şekilleri ve ziyaret yerleri
131 Çomar Bölük - başının isyanı sebebi
136 Kângırı Kalesi
137 Çağa kasabası vasıfları, çağa gölü
138 Çağa gölünden Kastamonu'ya gittiğimiz, Mudurnu kalesi
140 Melek-Ahmet paşanın sadrazamlığı.
145 Melek-Ahmet paşanın sadaretindeki güzel tedbirler.
148 Gemicilerin ıstılahları üzere müşavereleri.
151 Vezir-i âzam Melek-Ahmed paşanın azil sebebi ve kötü tedbirleri
153 Büyük zulüm ve acıklı müsibet.
164 Melek-Ahmed paşanın azli sebebi, büyük maddesi belirli paralarımız ve sanat ehlinin ayaklanması
169 Telhisci Hüseyin paşanın garip halleri
176 Sadrazamlıktan azledilen Melek-Ahmed paşa ile özü vilâyetine ve ibtida rumeline seyahatımız
179 Silivri kalesi şekilleri
180 Silivri'nin varoşu
181 Eski Çorlu kalesinin vasıfları
182 Meşhur çeşmeleri
183 Tekekleri
184 Çorlu ziyaretgâhları
187 Eski Poloz kalesi
189 Çenge kalesi
190 Pravadi kale ve şehri
191 Pravadi kalesi şekilleri
192 Güzel Pravadi şehri vasıfları

Sahife B A Ş L I K

- 194 Kalenin vasıfları ve Şumnu şehri
 196 Hezargrad şehri
 197 Eski liman ve büyük kale Rus;uk
 198 Rusçuk kalesinin şekilleri, Rus;uk şehri imaretleri
 199 Yerköyü kalesinin vasıfları
 201 İnebolu kalesi şekilleri
 202 Aşağı Hisar
 205 Tuna nehriyle çıktığı yerden döküldüğü yere kadar Tuna neh-
 rine karışan nehirler
 207 Büyük Tuna nehri beyanındadır. Taa, Almanya'ya varıncaya
 kadar Tuna'ya dökülen küçük nehirler.
 209 Tuna'nın kaynağı beyanındadır
 213 Rusçuk'tan Silistre'ye gittiğimiz.
 214 Gaziler diyarı, iman duvarı Silistre kalesi
 216 Silistre kalesi şekilleri
 217 Kale duvarında bulunan imaretler, Tuna'nın buzları.
 219 Silistre şehrinin varoşu
 221 Ulema şeyhlerinin meşhurları.
 223 Silistrenin mesireleri
 226 Silistre'nin Tuna üzerindeki değirmenleri
 227 Silistre'nin ziyâretgâhları
 228 1062 rebüüvvelinde özü eyaleti köy ve kasabalarını muhafa-
 zaya gittiğimiziz
 229 Hacıoğlu pazarı kasabası vasıfları
 232 Akvazılı'nın menkabeleri
 234 Tekke sitayışı
 237 Balçık benderi
 238 Kovarna iskelesi vasıfları
 239 Büyük şehir ve büyük liman mankalye
 241 Dobruca lisası yani çitak tairesi
 244 Karaharman kalesi şekilleri
 245 Babadağı şehri
 247 Babadağı gezinti yeri
 248 Yenisıla mesiresi, babadağı ziyaret yeri
 250 Saltık sultanziyaretı yerinin şekilleri
 252 Şehir içindeki ziyaretler
 253 1062 (1651) senesi zilhiccesi sonlarında Babadağında rumeli eya-
 letine gittiğimiziz.
 255 Hakir cvliya'nın sergüzeşti
 257 İslâmiye kasabası
 258 Zağra yenicesi kalesi
 259 Ziyaret yerleri
 260 Eski Zağra

Sahife

BAŞLIK

- 262 İbret verici fevkalâde bir acaiplik
 263 Eski Zağra ziyâreti
 264 Filibe'nin hâkimleri
 265 Filibe şehri imâretleri
 269 Tatar Pazarcığı kasabası
 270 Sultan Süleyman veziri maktul İbrahim aşanın kervansarayı
 271 İhtiman Kasabası
 273 Rumeli'nin eski merkezi Sofya şehri
 275 Sofya şehrinin ahvali
 277 Sofya şehrinin hâkimleri ve imâretleri
 280 Sofya şehri ılıcaları
 281 Sofya şehri ahâlisinin alışkanlıkları
 286 Talih çeşmesi
 295 Gınâi efendinin terkettikleri
 296 Ziyaretgâhları
 298 1063 şabanının başında Sofya'dan İstanbul'a gittiğimiz Eski
 Köstence şehri vasıfları
 299 Köstence ilçesinin vasıfları
 300 Meriç nehri, Bahri Rum (Marmara denizi)
 301 Cısr-ı Mustafa Paşa
 302 Harman kalesi yâni Çırman sancağı
 303 Büyük ve güzel Edirne şehrinin vasıfları
 305 İkinci Paytaht Edirne'nin ahvali —Edirne şekilleri— Edirne
 kalesinin temelinin atılması.
 307 Edirne şehrindeki üç nehir, Edirne şehrinin hâkimleri.
 309 Edirne şehrinin sâlâtin ve vezirler camileriyle diğer camileri
 311 Gazi Murad han câmi
 312 Camiin avlusu
 314 Gazi Murad bey camii, Bayezid veli câmi
 315 Bayezid veli câmiinin avluşu.
 319 Selimiye camiiinin avlusu
 320 Selimiye'nin minareleri
 321 Sultan Selim camiiinin masrafları.
 322 Aziz Babamızın hikâyesi
 324 Deftedar Kara-Mustafa Paşa camii, acaip hayır işleri, Edirne'nin
 mescitleri.
 325 Edirne'nin medreseleri.
 327 Edirne'nin Tekkeleri.
 330 Hazreti Celâleddin Rumi dervişler tekkesi, şeh zindanı tekkesi
 331 İbrahim Gülşeni tekkesi

Institut kurde de Paris

